

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek och är fritt att använda. Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitized at Gothenburg University Library and is free to use. All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text. This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

GÖTEBORGS UNIVERSITETSBIBLIOTEK

100174 2898

ALBERT HALLBERGS
DONATION

TILL

GÖTEBORGS
STADSBIBLIOTEK

1937

O. Lysholm

Allmänna Sektionen

Geogr.

Allm.

LIFVET I GAMLA VERLDEN.

DAGBOKS-ANTECKNINGAR

UNDER

RESOR I SÖDER- OCH ÖSTERLAND

AF

FREDRIKA BREMER.

ANDRA BANDET.

II.

"Jag är människa och ingenting
människt är mig likeilligt"

Fritt efter TERENCEUS.

"— i allahanda folk, den som Gud fruk-
tar, och gör rättfärdigheten, han är
honom täck."*

Ap. G. 10: 35.

STOCKHOLM OCH UPSALA.

ADOLF BONNIER,

Kongl. Hof- och Universitets-Bokhandlare.

 Öfversättning till främmande språk, får endast ske med förf.
medgifvande.

STOCKHOLM.

TRYCKT HOS ISAAC MARCUS.

1861.

LIFVET I GAMLA VERLDEN.

FJERDE DELEN.

PALESTINA och TURKIET.

TJUGONDEANDRA STATIONEN.

Det poetiska Asien och det verkliga Asien. Öfversigt af Asiens gamla folk och religioner. En blick på de nuvarande. Gemensamma familje-drag. Gemensamt mål. Asien såsom människoslägtets moderland.

I ntet är mera poetiskt täckt än den bild af Asien, som dess första skald, Brahminen, diktat och hvilken han bevarat i sin "Verldsspegel." Enligt den, är Asien — för honom världen — en lotusplanta, upprunnen ur djupet af oceanen. Der hvilar den alstrande, gudomliga principen, kringbrusad af evighetens strömmar, och ur dess nafvel uppstiger lotusblommans stjelk. Den utslagna blomman, jord-verlden, vaggas sig i verldshafvets sköte. Ur den öppnade kalken framgår den skapande Guden, Brahma. Öfver honom och den vakar, oskapad och osynlig, *den Urstore* (Para Brahma). I midten af denna stora symboliska lotusblomma — människornas jord-verld — uppstiger såsom pistill *Meru*, jordens högland. Rundt om resa sig ständare och nektarier — bergskedjorna, från hvilkas höj-

der jordens hufvudfloder nedströmma. Fyra stora, utbredda kronblad beteckna jordens hufvuddelar, Asiens stora half-öar (Dwipas). Det södra bladet är landet, som vi kalla Indien, det nordliga Siberien, de tvenne andra framställa Öster- och Vesterland. Emellan de stora bladen ligga parvis smalare blomblad liksom åtta underordnade half-öar. Lotus-plantans öfriga blad beteckna världens öfriga öar eller half-öar.

Pistillen, det strålande gudaberget *Meru*, är jordens medelpunkt, "det heliga berget", som räcker långt ned i jordens djup och högt upp i dess himmel, lysande i den uppgående solen lik en rökfri eld. På dess afsatser ligga sköna tillflyktsorter, trappsteg till paradiset, der rena och lyckliga människor bo. (Kashmirs alp-dal nämnes såsom ett af dem).

Sol, måne och stjernor vända rundt omkring gudaberget. På dess topp har Brahma sitt gudahof, och honom tjena alla genier och dämoner, samt heliga mennisko-andar.

Merus heliga berg stödjdes åt fyra sidor eller verldstrakter af metallväggar utaf guld, silfver, koppar, jern samt ädla stenar, såsom rubiner, topazer m. m., hvarföre dess sluttningar äro af olika färger, rödt, hvitt, gult, blått, liksom de haf, i hvilka hufvudfloderna gjuta sig.

Norr om *Meru* ligger nordlandet, under köldens och rikedomens Gud, lika svårt tillgängligt för människorna, som för solstrålarna, vid randen af ett mjölkhvitt haf, bortom alla bergsspetsar, der ingen sol mer glöder, der måne och stjernor ständigt lysa, och människorna aldrig åldras. Men söder om *Meru* ligger landet med rosenäplena och alla kostliga frukter. *Ganga* och *Sindu* äro de stora strömmar, som göra det fruktbart; rena och orena folk dricka lika deras vatten. Deras källor äro fördolda uti det underbara berget i jordens midt.

Dit upp, till *Kailasas* oåtkomliga höjder, der *Gudarne* bo, draga alpsvanorna, molnbuden, befruktande de rena strömmar, i hvilka *Gudarna* bada. "Dessa höjder — så säger en af *Hinduernas* heliga sånger — glänsa öfver alla

andra, en gudomlig anblick, och deras spetsar lysa långt i fjerran öfver jordens riken, lika hvita Lotus-blommor eller såsom ett leende af Mahadeva eller Siva, den store Guden."

Till detta gudaberg se alla kringboende folkslag, Hinduer, Tibetaner, Chineser och Mongoler upp, såsom till de lycksaligas boning, gudars och fromma människors hem*).

Så som morgonskymningens gestalter vika för dagens stigande ljus, så har denna poetiska bild af jorden — som i skönhet och betydelse täflar med den Skandinaviska Eddasagan om gudars och människors hemvist — vikit för vår tids vetenskapliga forskningar. Modiga, sanningsälskande män, religionens och vetenskapens heroer, stundom martyrer, hafva, från Europas högst odlade stater, under sedan näste århundraden med rastlös ifver, ofta med lifsfara, berest Asiens särskilda delar, högland och dalar, kuster, floder, stepper och ödemarker, från haf till haf. Mycket är hvad de utransakat; mycket är som ännu återstår att veta om Asiens natur, folkslag och historia. Mycket är ock, som, likt gudaberget Merus fot och Ygdrasils rötter, döljer sig i ett djup, dit intet menniskoöga når. Lika mycket! Det Asien, som de modiga forskarne uppdagat för våra blickar, är en stor verklighet, i hög mensklig poesi lika öfverlägsen den första poetiska drömmen om människoslågtets morgonland, som Shakespeares eller Schillers drama är öfverlägsen den Indiska Sakontala.

Men äfven vid vårt århundrades granskande flamma visar sig den första morgonsynen af Asiens jord icke utan all grund. Vi veta nu att dess fasta land icke liknar en Lotusblomma, men vi igenkänna de symboliska bladen i de större och mindre halföar, som bilda dess kustland. Vi veta att i midten af Asien är intet *Meru*-berg, på hvars höjder och afsatser gudar och heliga människor bo; men vi känna ock att Asiens midt, alltifrån det höga Tartariet i öster till Thibet och Armenien i vester, utgöres af en

*) Se inledningen till Asien i C. Ritters Erdkunde.

hög platå, som sluttar i jettelika trappsteg eller afsatser mot låglandet i norr och söder, och bildar utlöpande grenar eller bergs-armar öster- och vesterut. Utmed och längs med detta platå-land gå de höga bergskedjor, som genomskära Asien från öster till vester, — högst af dem Altai och Himalaja — på hvilkas evigt snöhöljda tinnar Kailasas sångare såg glänsa "den store Gudens leende, såsom på hvita lotus-blommor, lysande fjerran öfver jordens riken."

Vi veta nu att "Midtens berg" icke stödjdes af väggar af metall och ädla stenar; men ur dess schakter brytas än i dag de juveler, som stråla i så väl Asiens, som Europas kronor, och höja deras sköna qvinnors glans. Vi veta att vår höga nord "vid randen af det mjölkhvita hafvet" icke har det privilegium att människorna der aldrig åldras. Och likväl vet jag der ett land — ett land under polar-kretsen — der de förblifva ungdomsvarma och friska äfven under ålderns snö. "Rosen-äplena" i trädgårdarne söder om Gudaberget är en intagande symbol af det sydliga Asiens sköna färgrika frukter.

Från Gudabergets afsatser, — "trappsteg till Paradiset" kallar dem den Hinduiska skalden, — flöda de stora strömmarne och nedstiga folken ur okända Ur-hem, och utbreda sig öfver slätterna allt intill hafven. Vi veta föga mer äfven i dag om dessa ursprungshem.

Paradiset hafva vi ingenstädes funnit; och Kashmirs paradisiska Alp-dal — enligt flera lärda, stället för det bibliska paradiset — har under Afghanernas barbariska styrelse blifvit ett verkligt röfware-näste.

Likväl hänvisas alla historiska folks äldsta minnen på ett gemensamt Ur-hem, ett gemensamt fädernesland, ur hvilket folkens fäder, vise och lärare utgått; och språk och sagor och sägner visa oss att söka detta urhem i Asiens midt, vid det gamla Gudabergets fötter. Asien är för Europa soluppgångens land i mer än en bemärkelse. Äfven mitt nordliga land fick ljus derifrån, då Asia-männen kommo och lärde Sveas ursprungliga folk högre Gudars dyrkan, krigets och fridens konster, ädlare lekar och ädlare

tro, och byggde der Templet, som från Upsala höjder "lyste vidt öfver Norden."

Om Europas söner under deras outtröttliga forskningar i Öster- och Moder-landet, icke lyckats upptäcka det gamla paradiset, så hafva de upptäckt hvad som kan gifva stoff för ett nytt sådant, med mera storartade proportioner än den första förebilden, på hvilken Guds öga, säger Skriften, i tidens begynnelse hvilade med välbehag.

Låt oss, min L*, egna några ögonblick till betraktande af det verkliga Asien med denna horisont! Frukta icke att de skola vara förlorade för din, på det närmare och det nuvarande riktade blick, om de låta dig omfatta en större krets af tid och rum. "Gud åldras icke." Icke heller hans skapelse i dess helhet, ehuru den känner till årstider och förvandlingar. Så se vi på den äldsta och största af vår jords verldsdelar — fem gånger större än Europa, — en mängd ruiner af fordna mäktiga folk och riken — likt växter, som vissnat sedan de lefvat ut sin tid, gifvit sin blomma och frukt; — men vi se ock på flera punkter begynnelsen till nya bildningar och nytt lif, och åsynen af det nu utaf Europa halft förgätna Asien påminner mig om den vackra svenska legenden om den gamla, halft murkna trädstubben, som, begjuten med lefvande vatten, fick nytt lif och sände ut nya, lifsstarka skott.

Det är svårt att vid den rörelse, som i våra dagar genomgår världen, icke lifvas af den tro, att den dag skall komma då hvarje hem, högt eller lågt, som solen belyser i sin dagliga, årliga rund, skall bedja samma "Fader vår", fröjda sig öfver samma Evangelium, och, i skydd af samma rättvisa lagar, — stränga och milda på en gång — njuta lifvets rikedom och jordens mångfaldiga goda.

Låt det vara Samojedernas och Bushmännens del att icke se något intressevärdt utom den värld, som omslutes af deras kåta. Oss, söderns folk, tillhör det att med tanke och deltagande omfatta alla folk och riken på vår jord, under himmelens vida täkt, såsom vi i jordrikets flora upptaga alla dess växter med samma intresse. Vi äro

kallade dertill, ty vi äro kallade att besanna Apostelns djupa ord:

"Gud, som hafver gjort verlden och allt det deruti är — — hafver gjort människoslägtet af ett blod till att bo på hela jordena och satt dem före beskärda tider och skickat huru vidt och långt de bo skola.

"På det att de skola söka Herran om de måtte känna'n och finna'n, ändock han icke är långt ifrån hvarjom och enom af oss.

"Ty i honom lefve vi, röroms och hafve vår varelse; — — vi äre ock hans slägte" *).

Men blicken öfver Asien?! — För att få den rätt omfattande vilja vi ställa oss på det gamla Gudabergets högsta punkt, emellan Himalaja-dalen Kashmir, — denna underbara isthmus emellan Ost- och West-Asiens högland — och de heliga sjöarne bland snöbergen i nordost, vid Amurs källor, — den kolossala bergsknut, i hvilken Altai och Himalaja bergskedjor sammanlöpa och, (enligt Humboldt,) bilda hufvudaxeln för Asiens jordupphöjning. Fritt vilja vi härifrån se oss omkring så långt vår tankes öga når.

Vi stå på höjden af den höga ås, som från Koreas kust i öster sträcker sig genom hela Asien med utlöpande bergskedjor, (synnerligen vid dess östra och vestra ändpunkter). Mäktiga strömmar brusa härifrån åt alla sidor öfver högland och lågland ned mot hafven. Det är *Ob*, *Jenisey* och *Lena* i norr, *Amur*, *Hvangho* och *Jantze Kiang* i öster. *Irravady*, *Ganges* och *Indus* i söder, och tvillingsfloderna *Euphrat* och *Tigris*, *Juzartes* och *Oxus* i vester. Emellan dessa lifsbärare från midtens berg se vi en mängd länder och folkslag, vidt åtskiljda genom natur, klimat och kultur-förhållanden. Ingenstädes på jorden äro kontrasterna mångfaldigare och mera påfallande, synnerligen i Asiens sydligaste hälft. Ty medan den nordliga delen på kolossala trappsteg af stepper och tafelland sänker sig ned mot polarhafvet och erbjuder synen af en natur och ett lif, som

*) Ap.-G. 17: 24 o. fl.

allt mera stelna i köld och fattigdom — till dess isbjörnar och lafvar äro dess enda representanter, — visar oss Asiens stora sydliga halfdel en natur, som tilltager i skönhet, rikedom och yppigt glödande lif, till dess, vid Indiens perlrika vikar, på dess utlöpande uddar och volkaniska öar, den når kokpunkten, och kring Indrapuras, Simeni och Tamboras spetsar dess finaste krafter i ondt och godt, i gifter och helande, lifsväckande örter frampressas ur den af sol- och regnströmmar skiftesvis badade jorden.

Dock — låt mig lemna ordet åt den mästare, hvars steg jag här blott följer, som var hemma i den stora jordträdgården, såsom jag i mitt rum, och som endast har det felet att han talat så långt om hvar särskilt del deraf, att ingen, och icke heller han sjelf, hann till slutet af hans tal. Lika godt! Hans egendomliga siare-gåfva bestod i att på hvarje punkt af naturen och lifvet kunna läsa några drag af skaparens mening med jorden och människosläktet, och därför äro några ord, några blickar af mästaren sjelf, ur hans stora synkrets, mera värda än alla omskrifningar af andra.

Så säger Carl Ritter i sin inledning till Asiens "Erd- und Völkerkunde":

"Asiens stora lågland ligger i krets lägradt rundtom det gemensamma höglandet och breder sig vidt ut emot kusterna. Dess underordnade rymder äro likväl endast delvis sköljda af hafven, emedan särskilta, insulariska högland af mindre art resa sig på de sydliga halföarne liksom drabanter till Asiens centrala högland.

Medan Afrika endast erhållit *en* sådan mera sjelfständig, betydande plåtå-bildning af andra ordningen, eller af lägre art, som ligger, likt en ö, emellan sand- och vattenhaf, emellan Sahara och Syd-Spanien — nemligen den långa Atlas-plåtån från Marocko till gamla Karthago — blef Syd-Asien begåfvadt med trefaldigt mera betydande former och mångfaldiga underordnade af denna plåtå-art, som beredde dess trefaldiga södra half-öar att blifva de tre utmärktaste kultur-länder af denna verldsdel, och gåfvo

äfven de nära liggande lågländerna en egendomlig karakter."

"Vi hafva redan anmärkt att jord-delarnas, likasom växternas utbildning i lemmar, vid hvilkas ändar blad och fruktknoppar framträda, höra till jordskorpans rikaste bildningar, emedan till den stela land-naturen här sällar sig kustformen och det kringbrusande, rörliga hafvet. Såsom Europas tre sydliga lemmar, den *Spanska*, *Italienska* och *Grekiska* halfön under lika bredd-grad, under samma himmel och med mångfaldig likhet i andra förhållanden, utvecklade på deras jord de tidigaste frön af Europeisk kultur, hvars rika skörd sedan utspriddes i det medlesta och nordliga Europa, så erhöll äfven Syd-Asien dess tre stora, af Indiska världshafvet sköljda halföar, den Arabiska, Indiska och Indo-Chinesiska. Dessa båda grupper af Öster- och Vesterlandets halfö-länder äro de rikaste bildningar af bådass jord-gestalter; de äro dessa verdensdelars skönaste, mest mångfaldigt utrustade, mest utvecklade lemmar och organer, hvilka, utbredda från den 10:de till den 40:de graden nordlig bredd, kringlägra en tredjedel af jorden, från öster till vester, och sträcka sina tentakler mot söder."

"Dessa half-öar bilda sex de mest olikartade länder-system, af hvilka hvart och ett med sina innebyggare utgör en värld för sig, hvilken, med mer eller mindre vunnen sjelfständighet, tidigt upplät sitt sköte för odlingens ljus, och hvar i sin ordning med egendomlig prakt och glans utvecklade ett kapitel i mensklighetens historia. Det är Orientens och Occidentens märkvärdigaste half-öar i tvenne grupper, med deras nordliga ändar tillhörande tvenne skiljaktiga jord-gestalter, den Europeiska och den Asiatiska, med deras olikartade förhållanden anvista på helt olika oceaner, den Indiska och den östliga, liksom genom Medelhafvet på den Atlantiska vest-oceanen. Båda hafva i följd deraf, under världshistoriens fortgång, fått sig anvisade ganska olika kultur-religioner och kultur-epocher. Båda äro skiljda från hvarandra genom Syriens isthmus och ökenland, men återigen förbundna på ett för folk-förhållanden ganska be-

friande vis genom mindre Asiens halfö-brygga, som sträcker sig mot Europa såsom yttersta led af Asiens högland."

"Syd-Asiens vestliga länder-grupp stiger något högre inom den tempererade zonen, än dess mer tropiska öst-grupp, som likväl ingenstädes med dess sydligaste spetsar hinner Æquatorns linea. Gången af bådas historia motsvarar den klimatiska ställningen, så väl i Arabiens och Indiens glödheta regioner, som under Greklands och Italiens varma himmel, hvarest fantasiens eld upplågar i skuggan af lagern och oliven, medan den äfven uti Asiens palm- och kokoslundar förtär sina egna krafter." — —

"I midten af den Asiatiska östliga länder-gruppen ligger *Indien*, likt ett Orientens Italien, den universal-historiska genomgångs-punkten för alla, likt radier fram- och återverkande krafter, för folkens vandringar och bosättningar, eröfrarnes mål, verldsomseglarnes samlingsplats, utgångspunkten för en verlds-industri, för den rikaste och allmänligaste utförsel af ädelstenar och kryddor, för beröringar af mångfaldig art till alla trakter af jorden, genom alla tider, för alla människor."

"Men detta *Indien* består just af de dubbla naturformerna: af ett för sig afsöndradt högland — Dekans milda platå i dess sydligaste triangel-land ifrån Ceilonsundet till Nerbudda-strömmen, och norr om denna ända till förposterna af Himalajas och Solimans bergskedjor; samt af det rikt vattnade Hindostanska låglandet, likaledes i triangel-gestalt. Äfven i den Ost-Indiska halfön och i sydliga China ligga sådana, från det centrala höglandet mer eller mindre isolerade högländer af lägre art, som vi kalla de malajiska och syd-chinesiska, bakom hvilka äfven större lågländer ligga utbredda, hvilkas gränсор och höjd icke ännu äro kända med full bestämdhet. Men liksom Dekans platå ligger framför det östliga höglandet, såsom ett helt och hållet isoleradt, sjelfständigt berg-landskap, så äfven är i Vest-Asien Arabiens halfö, med afseende på höjd, riktad genom Arabiens högland, som upptager större delen af denna trapez-formade halfö, och synes

i läge, höjd och utbredning nära beslägtadt med Atlas' platå-land."

"Det Syrisk-Arabiska låglandet söder om Euphrat ligger nedanför detta Arabiens högland (Nedsched) emot norden likt en vid slätt, såsom det låga Hindostan emellan Dekan och Ganges och Indus-flodernas gebiet. Söder om denna lågt belägna s. k. Syrisk-Arabiska ödemark med det glödheta Sahara och några daddel-lundar, uppstiger det svalare palmlösa arabiska höglandet med rundtom nedstigande vatturika afsatser ända ned till *Arabia Felix*, hvarest, ensamt i Arabien, kaffe-odlingen kunde blifva inhemsk."

"Det är omisskännligt att jordländernas ställning och läge, likasom deras natur, inverkat på jord-individernas utbredning och de funktioner, som de hafva att uppfylla."

"Arabiska halfön med dess hög- och lågland och en fysikalisk karakter, som i betydlig grad afviker från de flesta asiatiska länder (t. ex., en landrymd af 50,000 kvadratmil utan ett stort ström-system) — arabiska halfön är den verkliga mellan-leden emellan den asiatiska och den afrikanska land-naturen. Man kan näppeligen värja sig för den tanken, att Arabien förr varit förenadt med sina grannländer i öster och vester, ehuru nu, i följd af någon stor jordrevolution, skildt ifrån dem genom Persiska buktens och Döda hafvets smala vikar."

"Arabiens egendomliga produkter, kaffe-trädet på höjden och daddel-palmen i lägre regioner, kamelen och hästen m. m. äro äfven gemensamma för båda verldsdelarna. Ur-araben är i gestalt, språk och seder nära slägt med Abyssiniens bergsfolk. Huru olika deremot med dem måste icke chinesen blifva vid Asiens östra ända, afskild genom hafvet och nästan öfverstigliga bergskedjor och snöhöjder från den öfriga världen, om hvilken han också, i sin sjelfkärlek, icke ansåg det värddt att bekymra sig. Huru olika åter från dem Hinduen, som, anvisad allena på sin Indiska värld, ansåg sig född endast för denna och kunde icke

blifva inhemska i någon annan. I brännpunkten af alla de naturens krafter och gåfvor, som tillhöra dess jord-del, öfversteg aldrig detta äldsta af Asiens odlade folk de naturliga gränssorna af dess moderland under det alla andra folk invandrade dit såsom eröfrare, kolonister eller handlande; och i natur-känslan af sin rikedom visade urinneväran ingenstädes tillbaka den inträngande främlingen."

"Araben deremot, på sin isolerade half-ö, emellan de båda verldsdelarne Asien och Afrika, tillagnade sig dem båda, såsom ingen annan asiat. Han sträckte ut sitt herradöme från Atlas i vester och ända till chinesiska gränsmurarna i öster. Hans land, med dess sparsamt vattnade rymder, lockade icke främlingen att invandra, och han sjelf utbredde det största antalet af sina stammar utom sin half-ö, utom sitt ursprungliga hem, och utbredde med dem sitt språk, sin religion, sina seder och sitt lefnadssätt jemte sina oskiljaktiga följeslagare, hästen och kamelen, samt sina födoämnen riset och daddeln. Ty, sjelf född på en mindre rikt begåfvad jord, under den mest solrika himmel, förstod han att grunda herravälden och kolonier på främmande landgebiet, hvilkas natur var beslågadt med den af hans hemland. Så vid det atlantiska Atlas, vid Guadiana, vid Nigern och Nilen, liksom på Schiraz terrass-marker, vid Samarkand, vid Indus och Oxus och på alla med hans högland beslågadt, svalare och vattenlösa platå-land af mellan-Asien."

"Om Asien, liksom Amerika, vore utbredt öfver jordböjningen och lägradt öfver mer än en tredjedel af jordytan från söder till norr, från den Aretiska och nästan till den Antarktiska polarkretsen, med en ringa utbredning mot öster och vester, så skulle det icke blifvit kalladt till den rol i jordens och människans historia, som det allt ifrån begynnelsen öfvertagit. Men Asien, i förening med dess naturliga vestliga fortsättning, Europa, bildar härutinnan den högsta motsats till Amerika, då det med sina östliga och vestliga ändpunkter (nästan ifrån 1:sta till 200:de

graden O. L.) är lägradt kring hela ena halfdelen af jordklotet, hvaremot dess breddläge från söder till norr intager en vida ringare rymd. — — — — —

"Följderna af denna dimensions-fördelning äro af alltför betydande art för att man skulle kunna tillskrifva dem tillfälliga orsaker, betingade af endast fysiska jord-revolutioner." — — — — Amerika sträcker sig genom alla zoner och är derigenom mångfaldigt rikare i klimat och naturbildningar, än Asien, men därför ingalunda mera egnadt för den liktidiga begynnelsen och utvecklingen af människornas slägter. — — — — Asien har, jemte en stor mångfald i sin jordbildning, ett större sammanhang, så till klimat som *indt.* af alla sina jord-delar. Denna olikhet emellan båda verldsdelarne är oändligt stor. — — — — Derigenom blefvo Amerikas ur-inneväpnare och traditioner, i söder och norr, så åtskiljda, att någon förening dem emellan genom en förmedlande medelpunkt icke blef tänkbar, utan kunde endast komma utifrån genom Europa."

"I den gamla världen deremot bestod hvarken emellan öster och vester, syd och nord en ursprunglig afskilnad, och Europa kunde och skulle blifva Asiens kontinentala fortsättning, liksom Amerika utgör den maritima fortsättningen af Europa, och liksom — högst sannolikt — Asiens yttersta öster är bestämd att blifva den maritima fortsättningen af Vest-Amerika."

"På denna väg, der natur och historia bjuda hvarandra handen till förverkligande af den stora enheten i människoslägtets högre lifsutveckling, på denna väg är det, som den allmänna odlingens ring kan en gång visa sig sluten och då tilldraga sig alla andra orter och folk-individer på jorden. — — — — I *nuvarande* tillstånd af civilisation kunna kultur-folken öfverallt acklimatera sig, till och med under vändkretsarne, liksom under polarkretsen; men folkens första kolonisationer i deras barndomstillstånd hade och hafva ännu dervid de största svårigheter att öfvervinna. Asiens folkstammar hafva emedlertid aldrig varit underkastade en så stor och dubbelartad af-

skilnad och förströelse, som de Amerikanska ifrån sydspetsens Pescherais och Patagonier ända till Eskemoerna och Grönländarne i den nordliga ändan, och icke heller en så stor inskränkning samt för utvecklingen hämmande enformighet, som Afrikas. — — — — —

"En större mångfald, i förening med en större klimatisk enhet i Asiens landrymder, har äfven betingat en större inre enhet och harmonisk utveckling af dess folkslag jemte en stor mångfald i deras natur och utveckling. Endast derigenom kunde en allsidig, i hvarandra gripande, högre mensklig och samhällelig odling framgå, såsom på den klassiska jorden ifrån Ganges till Tibern, ifrån Oxus till Nilen. I Asiens stamsläppter kunde denna kultur från den större klimatiska enheten gå öfver i jordens klimatiska mångfald — om än vi icke öfverallt förmå utvisa dess vägar — och sålunda blifva ägodel af alla dess landskap, men icke omvänt. Endast härifrån kunde denna odling med dess natur-produkter, lefnadssätt, konster och slöjder utvandra till beslägtade jorddelar och folk."

"*Arfvedelen från Asien var öfverallt en fruktbar medgift.* Asien och medel-Asien allena, och intet annat land-gebiet kunde vara det stora, uppfostrande hemmet för människoslägtets barndom, förse de mest olika folkslag med deras nödvändiga husgeråd och utrusta dem med enahanda medgift af cerealier, frukter, husdjur, lefnadsreglor, patriarkaliska seder, ur-religioner, och traditioner, sånger och sagor, hvilka åter icke kunde slå rot utom i närbeslägtade länder och rymder. Sådana länder erbjödo, i begynnelsen, endast Orienten och vissa delar af Europa, intill dess, med tidens och odlingens framsteg, äfven södern och norden och den yttersta trans-atlantiska vestern trädde in i ringen. Så öppnade den gamla världen en omätlig skådeplats för historien från östern intill vestern, och i denna riktning har, ur den gamla världens rot, historien under årtusen fortgått, och långt derförinnan folkens vandringar och deras kultur från öster till väster."

"Hos hvarje vester-land bor ett minne af öster-landet, såsom af dess barndom och första ungdom, samt en läng-

tan dertill likasom till ett ur-hem, hvars lefvande inflytande sträcker sig genom alla tider i det det beredt hoppet om en framtid, hvilken, i hvarje hänseende, endast kan vara utvecklingen af ett föregående."

Så den ädle siaren, hvars sist yttrade tanke jag dock kan biträda endast om detta "föregående" fattas mycket högt, nemligen såsom Urbild hos den Högste, som "skapade människan i sin afbild" och gaf henne till egendom en värld, der "allt var ganska godt"*)!

På den grund, som den gamle mästaren lagt, låt mig nu fortgå på egen hand, ledd allenast af min kärlek, af min längtan att äfven i fjerran verldsdelar igenkänna mina bröder och en allgod fader i hans ledning af våra gemensamma öden. Jag vill besöka de uräldsta folken i deras äldsta hemland och se hvad de gjort af den medgift, som de alla fått ur fadershuset; jag vill se om jag i deras högsta viljande och sökande kan upptäcka gemensamma familjedrag, kan finna bekräftelse på den förhoppning jag har inom mig om en skönare framtid, en högre förening för alla jordens folk vid en stor familjefest!

Jag vet det väl: för den fromme christne behöfves inga betraktelser öfver "Gud uti historien" för att föra honom till tron på skaparens faderliga ledning af människornas och människoslägtets öden. Dertill är för honom nog att känna Gud i Christo och hans Evangelium. Men för mången sanningsälskande ande är det af vigt, att något kunna se för att kunna tro, att vinna en klarseende tro, grundad på insigt. Jag är bland dessa; jag tror att många äro det med mig, och det är för dessa själsförvandter,

*) Äfven i det fulländade trädet med alla dess grenar se vi endast utvecklingen af den ur-typ, som låg i dess frö eller kärna.

som jag här samlat hvad jag funnit hos de gamla, icke christliga folken, och som berättigar mig och dig, min L*, att nämna dem bröder och väsen, kallade med oss till ett gemensamt mål, ja, som bjuder oss att icke anse dem anorlunda, ehuru olika de lifs- och bildningsgrader må vara, på hvilka de och vi kunna befinna oss. Vi skola ej förblanda det lägre och det högre; men det skall vara oss kärt att erkänna, att intet redligt arbete, ingen ädel kärlek, intet högre sökande är utan sitt värde. Det bör vara oss kärt, ty vi äro "människor och intet menckligt bör vara oss likgiltigt." Vi skola ej kalla skymningen dag, men vi skola ej heller skilja solstrålarne från solen. Ty Guds ordning i människoslägtets historia synes vara den, som förkunnas oss af hvar ny dag: "ur mörkret genom skuggorna till ljuset!"

Endast det att jag med stor förkärlek, allt sedan min första ungdom, sysselsatt mig med dessa frågor och icke gifvit mig tillfreds innan jag vunnit ett för mig tillfredställande svar ger mig mod att bland de många åsigterna, redan yttrade i dessa ämnen, här framlägga min egen, — *min*, såsom trädet kan kalla sin frukten, som det frambringar med hjälp af jordens safter, himlens ljus och luftens krafter, förarbetade af dess egen organiska lifskraft.

Jag kunde anföra flera berömda namn såsom auktoriteter för åtskillige uppgifter, dem jag skall göra under min hastiga flykt genom årtusenden, män, hvilkas vetenskapliga forskningar och arbeten jag har oändligt mycket att tacka; men jag gör det icke, dels emedan de äro så många, dels emedan jag dock ej dermed skulle nämna den *man*, som jag har mer att tacka, än alla de andra, den vän, som löste min andes vingar, eller rättare som lärde mig att bruka dem. Han har icke skrivit sitt namn på vetenskapliga folianter, icke i de lärdas Pantheon; han har nöjt sig med att skriva det in i ett hjerta. Välsignad vare han!

Men åter till Asien och dess folk! Och finner du att jag här blott tecknat en skuggbild, så var viss att

ingen kan känna det djupare än jag sjelf; men äfven en skuggbild kan vittna för ljuset; mer vill icke denna! —

Af de 1,000 millioner människor, som bebo den stora — eller lilla, allt som man tar det — Caravanserai, som vi kalla jorden, hyser Asien ensamt emellan fem och sex hundra. Då vi betrakta de folkslag, i hvilka dessa fördela sig, frapperas vår första blick af den stora skillaktigheten dem emellan, i yttre fysionomi, språk, religion och seder. Och vi tala här endast om Asiens stora kulturfolk, icke om Stepppländernas och de höga bergs-dalarnas vilda folkgrupper, som, likt Asteroiderna i vårt sol-system, väl emottaga ljus af samma central-sol, men icke förmå deraf utveckla organiskt, sjelfständigt lif, eller, likt lafvarna i jordens flora, föga höja sig öfver jordens stoft. Deras fördolda blomning känna vi ännu föga, och föga de ädlare egenskaper, genom hvilka de sammanhånga med den stora mennisko-familjen såsom organiska lemmar. En dag skola vi lära känna dem bättre, och kanske då upptäcka hos dem — såsom vi gjort det hos lafvarne — mången fördold god kraft*). Vi hafva nu blott att göra med Phanerogamerna i Asiens stora mennisko-trädgård, Chineser**),

*) Bland de sednaste forskarne öfver det nordliga Asiens folkstammar ända upp mot ishafvets kuster och intill Chinas gräns lysa tvenne nordiska namn: normannen *Hanstens* och finnen *Castréns*.

**) Om jag ej äfven nämner Mongolerna, så är det emedan detta Asiens märkvärdigaste Nomad-folk väl utmärker sig genom tapperhet och en viss organiserande förmåga, samt frambringat stora eröfrare — såsom Genghis-khan och Tamerlan — men ingen andligen laggifvande man. Mongolerna mottogo religion och sedolära, litteratur m. m. från China, och voro dess lärjungar tills de genom tapperhet och karakter blefvo Chinesarnes öfvermän. De påtvingade China en kejsare af deras folk, och den Mongoliska Mandschu-dynastien är än i dag den herrskande på det himmelska rikets thron. Likväl hafva Mongolernas folk och stammar, Tartarar m. fl. förblifvit lydfolk under China.

Hinduer, Perser, Araber, Hebreer, och — äfven Egypter; ty Nil-dalens folk har Asiatisk karakter.

Det första gemensamma familjedrag, som frapperar mig hos dessa folk, är — det barnsliga. Ty de stå alla, likt omyndiga barn, under strängt förmynderskap. De styras af despotiska hufvudmän, furstar och prester, dem de blindt lyda. Asien är, i detta hänseende, den stora barn-trädgården på jorden, der folken upptuktas och uppfostras för ett mål, som de blott dunkelt ana och deras lärare i mer eller mindre bestämda drag angifva.

Vid den tid då historiens ljus uppgår för Europas blickar öfver Asiens äldsta kultur-folk, d. ä. omkring 1000 år före vår tidräkning, se vi dessa folk redan i besittning af en hög grad af odling, så väl inre som yttre. Vi vilja här icke uppehålla oss vid chinesiskt porslin eller indiska shawlar, eller persiska praktbyggnader, ej heller vid det vett och den konst, hvarmed folkens ledare fört dem att begagna naturens yppigt rika gåfvor; vi vilja icke tala om deras åkerbruk samt åtskilliga industri-grenar, dem vi hafva att tacka för flera af våra hvardagliga jordiska njutningar, för så mycket, som förskönar eller förljufvar. Det är mig klart att i åtskilligt sådant kan vårt gamla moderland icke öfverträffas; att vi ännu af dess folk kunna hafva att lära, och att vi af dem undfått och ännu dagligen undfå mycket, för hvilket vi endast kunna tacka genom att gifva i utbyte det bästa och högsta, som vi sjelfve förvärfvat. Det är icke de thé- och kaffe-odlande — så högt jag äfven värderar dem — icke de åkerbrukande, väfvande, byggande, handlande chineserna, hinduerna, perserna, araberna m. fl., som jag här vill betrakta, det är de tänkande, kännande, i högre mening sökande; det är icke så mycket deras jordiska, som fastmera deras andliga lif, det, i hvilket jag framför allt erkänner att vi äro syskon, af samma ursprung och, ehuru på olika vägar och med olika gåfvor, kallade till samma öden och till samma mål.

Jag antager för gifvet, min L*, att du något så när känner de yttre bekanta särskiljande hufvuddragen af de Chinesiska, Indiska, Persiska, Egyptiska folkreligionerna, likasom du genom bibeln måste känna israeliternas och, åtminstone i det väsendtliga, de afguda-dyrkande folks, Canaaneers, Pheniciers, Assyriers, Babyloniers m. fl:s, bland hvilka det utkorade folket på underbart vis uppfostrades till den enda sanna Gudens dyrkan, till den rena Monotheismen. I vår tidsålders Pantheon är det svårt att icke möta nästan alla folks förnämsta guda-bilder, och att icke få om dem någon föreställning. Du känner då helt visst något om det högsta väsen, som dyrkas i det himmelska riket under namn af himmelen (Tien) och som synes likna dels ett tomrum, dels en stel mandarin, hvilken utgifver en mängd stränga regler för människornas lif, skick och seder, men för öfrigt bryr sig föga om deras väl eller ve; ty han är egentligen blott den Chinesiska kejsarens Gud, icke folkets, hvarföre ock Chinas folk har en mängd af gudar, som de anse vara dem närmare. Du vet att det chinesiska högsta väsendets högsta representant på jorden är Chinas kejsare, af hvars vishet eller ovishet beror folkets lycka eller olycka. Du har äfven helt visst hört talas om Hinduernas Öfver-Gud, den stora Brama, som låtit en del människor utgå ur sitt hufvud, en del ur sitt bröst och sina axlar, en del åter ur sina armar, en del ur sina fötter, hvarigenom uppkommit i Indien en styf klass- eller kast-skilnad emellan människorna, hvilken gör en del till de andras naturliga herrar, och förnedrar en del till rättslösa slafvar. Indiens Brahminer och Parias äro välbekanta gestalter. Så äfven praktens af de religiösa fester, vid hvilka folket genom sina prester söker förening eller försoning med gudomligheten, söker dess bistånd eller förlåtelse, eller ock söker genom offer afväpna naturens farliga makter. Afguda-bilderna, som uti China visa sig såsom grofva larf-gestalter, få uti Indien en mängd lemmar och fantastiska skepnader af djur och människokroppar i förening.

De Vest-Asiatiska folkens dyrkan af himlafästets ljus och af naturens krafter samt de offer, som voro förbundna med Baals (sol-gudens) och Astarte's (mån-gudinnans), och framför allt med jord-guden Molochs dyrkan, kunna icke vara dig alldeles obekanta, ännu mindre den ädlare elds- och lefnads-lära, som, under namn af Zoroasters, mer än 2,000 år före Christus för en tid undanträngde den i Baktrien och Medien herrskande afguda-dyrkan och blef det stora Persiska rikets rådande folk-religion.

Mumierna och målningarna från Egypten, dem vi se i alla Europas muséer, måste ock hafva sagt dig åtskilligt om de gamla Egyptiernas kultus af de döda, samt om det ädla gudapar: Isis och Osiris, som i tidens morgon uppsteg ur en Nilens lotus-blomma och framgick på jorden för att lära människorna åkerbruk, milda seder och domen öfver de döda. Den natur-dyrkan, hvarmed Egyptierna uppblandade deras högre lifslära, och de stora minnesvårdarne, pyramiderna, klipp-templen, obeliskerna m. m., som vittna om båda, torde du ock känna — bättre än jag.

Allt detta är intressant, men får för oss ett högre intresse först när vi i dessa olika religions-bildningar skönja uttryck för ett gemensamt sökande, för gemensamma åsigtter och aningar hos de folk, som bekänna dem. Det är icke dissonanser, som tillfredsställa oss, det är harmonierna.

Vi hafva omtalat några af de yttre dragen af Asiens folk-religioner. Låt oss nu betrakta några hufvud-drag af deras inre mening.

Hvad som här slår min blick är icke skiljaktigheten, utan det öfverensstämmande i de svar de gifva på mensklighetens frågor, samt i den riktning de anvisa åt dess sträfvande. Jag vill icke tala om de förfallna eller låga guda-läror, som vi öfverallt se fortplanta sig jemte de högre, liksom ogräset på jorden jemte den goda säden, eller som häfta vid de ädlare lärorna, likt agnarne vid hvetet, likt slaggen vid den ädla metallen. "Der Gud bygger en kyrka, der bygger Hin Onde ett kapell", är ett

ordspråk, som besannar sig öfverallt och i alla tider på jorden, och det kapellet få vi icke glömma. Det växer alltför ofta öfver kyrkan. Men hvad jag framför allt här vill betrakta är Guds kyrka i fornverldens tempel och mera ännu i dess folks samvete — denna innersta helgedom — samt de svar, som härifrån möta människoslägtets högsta frågor.

Hvilka äro dessa frågor?

Från österns, morgonens land och intill vesterns, af-tonens, från solens uppgång till dess nedergång finner jag att de äro hufvudsakligen de samma för alla folk. I dessas sånger, i dessas heliga skrifter, i de böner och religiösa bruk, som kommit till vår kännedom, finner jag att alla hafva sysselsatt sig med dessa frågor:

Hvad är jag?

Hvad skall jag?

Hvart går jag?

Hvad är orsaken till det onda, till synden och sorgen (eller smärtan) på jorden? Huru kan jag befrias från dem? Hvem och hvad är det högsta, allsmåktiga väsende, som kan bevara och befria mig?

Hvad är dess förhållande till mig? Hvad är, hvad bör vara mitt förhållande till detta väsende? Varar lifvet ännu efter döden? Hvad är människans tillstånd efter döden?

Öfverallt finner jag att människorna insett att de icke äro hvad de böra vara, att de bära inom sig ett ideal af tillvarelsen, så väl den inre, som den yttre, hvilket verkligheten icke motsvarar. Öfverallt söker jorden att hinna himmelen, att fatta dess ljus och vinna dess frid; öfverallt finner jag den bättre delen af alla folk sökande vägen, sanningen och lifvet, som föra till fulländningen.

Huru ofta, under detta sökande, stegrar sig icke oron till förtviflan eller drifver till de underligaste utvägar! Dock har ingen tid och intet folk funnits, som icke vunnit tröst och ljus på vägen i röster, som gifvit svar på deras frågor och gifvit dem ro i några höga lärors skydd. Den heliga oro, som drifvit — och evigt drifver — alla

ädlare sinnen, och hindrar dem att finna ro i det låga eller i det ofullkomliga, uti egoistisk njutning af det jordiska lifvet eller i något blott timligt, denna heliga oro har fört begåfvade andar till utvecklande af de stora bildningar, som utgöra de asiatiska folkens religioner. Stora folk-lärare, furstar, prester och lagstiftare hafva i dessa religionsläror sammanfattat tidens högsta ljus och högsta traditioner, alla sjäalars innersta, dunkla aningar om högre sanningar, och förarbetat dem enligt deras egen och folkets egendomliga genius, och sålunda i bestämde läror, lagar och bruk gifvit folken svar på de stora frågorna och medel att vinna en på deras lifsgrad jemförelsevis högre ståndpunkt för lifvet och sällheten.

Det erkänna vi klart när vi lyssna till de stora folk-lärare och reformatorer, som vi se uppträda bland Asiens folk i den (för oss) historiska tidens morgonrodnad. Deras verk synes mig öfverallt vara det, att ur tillstånd af embryonisk slummer eller ur ett chaotiskt elementar-lif lyfta folkens medvetande till ett af högre ordning och sedlig klarhet.

Låt oss lyssna till några af dessa stora röster, som ljuda öfver jorden från folk till folk, och som i vår befriande tidsålder, trots årtusendens och ofantliga land-rymders afstånd, hinna oss allt renare, allt tydligare, såsom odödliga budskap om den ena eviga sanningens framgång på jorden.

Den äldsta af dessa stora röster höjer sig öfver 2,000 år före vår tidräkning. Den utgår från en hög gestalt, och vi hafva redan nämnt hans namn. Zara Thustra eller Zoroaster står på Medel-Asiens platå nära staden, som då kallas den "ärorika", "städernas moder", det urgamla *Baktra*, de stora karavanernas mötesplats, omgifven af yppiga trädgårdar. Här reser han ett altare åt eldens rena ande, såsom åt gudomlighetens representant, och vid dess uppstigande låga uppmanar han de stora och mäktiga i landet — dem han stämt sig till möte — att vända sig från låga gudars och natur-krafters dyrkan till den allena gode anden, Ormuzd, som lefver i ljuset och hvars symbol är

elden; han uppmanar dem att öfvergifva de trollkarlar och natur-besvärjare (magier), hvilka dittills vilseledt dem från den sanna guda- och sedo-läran.

Jag anför här siarens högtidliga tilltal efter den tyske orientalisten Dr. Haugs öfversättning ur den persiska Zend-Avesta; men af fruktan att vanställa meningen återgifver jag de metriska stropherna på prosa. Det är Zoroaster som talar:

1. *"Eder alla, som här nalkens, förkunnar jag den Allvises visa läror, den lefvandes lofsånger, den goda andens Gudstjenst. Ur eldens anda ser jag härlig sanning stiga.*
2. *Lyssnen till jord-själens ljud; skåden fromt den stigande lågan: Man och kvinna skola hvar för sig bestämman sig i tron. Upp! Vaknen upp, J forntids hjeltar! Nalkens, vittnen här med oss!*
3. *Tvenne andar, lika i väsen, tvillingpar af begynnelsen, det goda och det onda, herrska i verlden öfver tankar, ord och gerningar. J måsten välja emellan båda. Väljen det goda, icke det onda.*
4. *Allt lif, all verksamhet utgår af dessa båda; det första och det sista, varelse och icke varelse. Elände blir lögnarens del, lycksalighet den sanningsälskandes.*
5. *Väljen! Den som väljer lögnaren, utkorar sig den sämsta lotten. Den som väljer Ormuzd, den allena helige och sanne, han ärar honom genom sanning och heliga gerningar.*
6. *J kunnen icke tjena båda. Den tvekande är i fiendens hand. "Väljen lögnen!" ropar Deva och stormande hastar dämonernas skara att bekämpa lifvet, som siaren predikar.*
7. *Armaüi, kropps-verldens moder, skyddar det jordiska lifvet i förbund med makten, sanningen och det fromma sinnet. Men anden, skapelsens förstling, är, Ormuzd! allena hos sig.*
8. *Ormuzd! När anden på jorden kommer i nöd, så hjälp honom, du! Gif den fromme jordisk lycka, straffa den som lögnen gör!*

9. *Låt oss alla troget verka att upprätta denna lag. Lifvets sanna befördrare äro de visa, de lefvande. Sök allena ljus hos den, som har insigt.*
10. *Insigt allena skyddar för det onda och störtar förderfvarens verk. Det fullkomliga bor i det fromma sinnets hem, i den vises sanningsälskande sinne, som ärar det godas rykte.*
11. *Följen Ormuzd's visa läror, dem han gifvet alla lögnare till förderf, gifvit till räddning för hvarje sanningsvän. I dessa läror hvilat edert väl!"*

Sanningskärlek, vishet och den goda viljan äro de krafter, som, enligt Zoroaster, skola, under den goda andens skydd, hjälpa människan i verldskampen med den onda (sednare "Ahriman") och föra henne till fullkomligheten och till Ormuzds himmel "Gorotman." Ty den gode anden, Ormuzd, skall slutligen behålla segern. Han utsänder genier, som hjälpa människan i kampen mot det ondas dämoner. Elden och de himmelska ljusen äro icke Gudar, utan gudomlighetens symboler och representanter, och böra såsom sådana äras. Men ytterst ärar ingen Ormuzd utan genom kärlek till sanning och vishet.

Så visar sig i dess hufvuddrag Zoroasters lära. Den tillväxte länge och utbredde sig i medlersta Asien; den blef det stora Persiska rikets riks-lära. Den uppfostrade dess folk till en för denna tid hög grad af odling, vishet och makt. Men vare sig att Zoroaster sjelf ej stod fri från den besvärjare-rol, han förebrådde sina föregångare — och så vill det synas mig af hans siare-tal — eller att hans lärjungar och efterföljare förvände hans lära i det de utbildade den, visst är att den icke länge bibehöll sig ren. Ormuzd fick ett hof, som liknade det Persiska, och sju rådsherrar i de sju "Amschadspands", som mycket likna Persiska Satraper. Eldens och natur-makternas dyrkan växte snart öfver sanningens, trollkarlarne och afgudarne

återvändande*). Folkhertat förblef i grunden oomvändt; ingen lefvande kärlek gaf det ett högre lif. Persiens mäktiga monarki glömde den himmelska för den jordiska elden, sjönk i sinnlighet och trampades slutligen af den Macedoniske Alexanders fot. Asiens sanningsdyrkande folk är nu känt som det sanningslösaste, det bedrägligaste. Endast några af dess mest föraktade stammar såsom Guëbrer (eldsdyrkare) och Kurder sägas ännu bevara några gnistor af den heliga eld, som Zoroaster tände.

Om den store reformatorn sjelf, hans lif och öden känna vi hitintills intet närmare. Ur det dunkla fjerran, i hvilket han står, har blott hans namn och ljusa lära trängt till oss.

En annan stor gestalt framstår samtidigt med Zoroasters för våra blickar, men i en ödmjukare skepnad och under ett herdatjell. Det är Abraham, som framgår ur Asiens mystiska midt och i följd af en gudomlig kallelse vänder sig vester ut. Det är i Palestina, som Abraham begynner "predika om Herrans namn." Om Abrahams egendomliga ingifvelse, Gudsbegrepp, och om den profetia, hvars bärare han var, har jag redan talat. Den gaf honom kraft att bekämpa afgudadyrkan, som äfven hos hans närmaste sökte bibehålla sig, och att inplanta hos sina efterkommande den tro, som gjorde hans folk till världens högsta ljusbärare. Abrahams förhållande till Gud såsom en lydig son och tillika såsom det fria samvetets målsman (t. ex. i det märkvärdiga samtal, Gen. 18: 22—33, då han "stod inför Herranom" och talade emot domen öfver Sodom) gör honom till en värdig representant af den högre menskligheten; och än i dag kallas han af Vest-Asiens folk, både muhammedaner och judar, "*Guds vän.*"

Vid den tid då Abrahams stora efterföljare, den Gudaingifne Moses, från Sinai spets förkunnade Israels folk Guds bud, uppstod i det mest östliga Asien, i China, en man af hög dygd och kunskap, som predikade en lära om

*) Än i dag har Persien i sitt riksvapen en sol med menniskoanlete.

himmelen och dess laggifvare, mera upphöjd, än den dittills gängse inom det himmelska riket. Så talar den vise chinesen Lao-Tseu omkring 600 år före vår tidräkning:

"Det gifves ett väsen, ett och enigt, som var till före himmel och jord. O! huru stilla är det, huru tyst! Det allena består utan växling. Du kan kalla det verlds-altets moder. Jag vet icke att gifva det namn. För att beteckna det kallar jag det vägen, "Tao", (förnuftet).

"Menniskan efterhärmar jorden, jorden himmelen. Himmelen är vägen. Vägen är sin egen natur.

"Vägen frambringar varelserna; dygden närer dem; båda gifva dem en kroppslig form och föra dem till fulländning genom en hemlig drifkraft. Derföre vörda alla väsen vägen och ära dygden. Ingen har gifvit vägen sin värdighet och dygden sin adel. De äga dem evigt i sig sjelfva. Vägen frambringar varelserna, närer dem och låter dem tillväxa, mognar och bevarar dem. Den frambringar dem och gör dem icke till sina egna. Den gör dem till det de äro och berömmar sig icke deraf: den styrer dem och lemnar dem fria. Detta är dygdens djup."

Detta är ädelt och stort, men har en viss förnämmin, som erinrar om en hög mandarin. Lao-Tseus ideal är verkligen en sådan. Det är den vise, högt uppsatte, som för sig ingenting behöfver, ingenting begär, och genom renheten och oegennyttan af sitt lif närmar sig det eviga Tao och inträder i dess odödlighet; — ty af sin egen natur är menniskan (så lärde Lao-Tseu) icke odödlig. Den vise har frid i högheten af sitt medvetande, och har genom sin upphöjda ståndpunkt rätt att ringakta andra menniskor. Till detta ideal ville han upphöja folkets styresmän. De skulle vara visa och ädla, folket lyckligt genom att lyda dem. För den stora mängden hade han intet högre lefnads-ideal, än lydningen för de styrande samt för förfädrens plägseder. Denna förnämbet gjorde honom sträf och ofördragsam. "Om jag hade ett rike — hörde man honom säga — så litet att grannarne kunde höra allt som sades der, så

"skulle dess undersåter icke få föra någon handel utom det-samma; jag skulle afskaffa skrifvandet och föra folket tillbaka till de gamla tanke-knutarne!"

Icke underligt att Lao-Tseus lära fann föga anklag hos mängden och att han sjelf i dystert menniskoförakt drog sig, på gamla dagar, tillbaka i ett ensligt bergspass i det han sade att "Tao icke längre styrde världen." Man såg honom försvinna, men icke återkomma.

I sin enslighet besöktes han en dag af sin yngre samtida Confu-Tseu, eller Confucius, en ädel och patriotisk man såsom han, men af ett mera praktiskt sinnelag. Confucius hade redan begynt sin reformerande verksamhet inom China, och denna hade icke undgått den stränge filosofhen Lao-Tseu, som såg allt rikets väl bero just utaf afståndet emellan gemene man och dess lärare. Han emottog sträff, (så berättar chinesernas historiska böcker) den yngre populära folkläraren, förebrädde honom att söka folkgunst och att förbyta de gamla, höga lärorna i platta hvardags-maximer samt ceremonier. Det är allt hvad man vet om de tvenne märkvärdiga männens sammankomst.

Confucius synes, äfven han, hafva sökt den "eviga ofelbara vägen" i chinesiska filosofiens uräldsta, moln-betäckta himmel, och synes hafva nedkommit derur med misstro till dess högre ljus. Men han var en ädel natur, han älskade sitt folk och ville dess väl. Han samlade och sammanfattade de gamla lärorna i de namnkunniga chinesiska böckerna, de 5 Kings, och gjorde det på det sätt, att de framställde ett klart och fattligt resultat uti en pligt- och lefnadslära, som motsvarade det flitiga och fromma chinesiska folkets sinnelag. Hans förnämsta verk blef en sedo- och ceremoni-lära, som än i dag gäller för hela chinesiska riket. Confucius sade:

"Att ära förfädrens skuggor, bringa dem offer af vördnad och tacksägelse, såsom hvarje god chines det gör, samt att iakttaga hvad helst är förordnad genom sed och lag, det är folk-religion. Den vise söker att erkänna och att göra hvad som är rätt och godt; det är hans religion. Samvetet

"är källan för det lefvande medvetandet om det högsta väsen-
"det."

Om lifvet bortom döden ville han icke utlåta sig. Han fann icke något derom i de gamla böckerna, ej heller i sin egen ande. "Jag känner icke ännu lifvet, huru skulle jag kunna känna döden?" svarade han någon, som frågade honom derom; och vidare: "Om man om morgonen hörer läran och om aftonen dör, det är nog"*). Men Confucius

*) Huru litet emedlertid denna lära var *nog*, äfven för läraren själf, bevisar Con-feu-Tseus lefnadsafton och den djupa melan-
koli, som under den allt mera intog hans själ. När han genom döden förlorade sin mest älskade lärjunge utropade han under bittra tårar: "Himlen har dödat mig! Himlen har dödat mig!" — och sju dagar före sin död sjöng han, stödd mot ett bamburör: "Den visa mannen är en förtorkad planta."

En dag då han med trenne sina lärjungar uppsteg på en kulle, upprest af en chinesisk fältherre för att anställa tackoffer för en vunnen seger, blef den chinesiska filosofen djupt dyster och tankfull. Hans lärjungar frågade ängsligt om orsaken dertill. Con-feu-Tseu lät då hemta sin zित्रa och sjöng vid den:

"När hettan upphör, då nalkas kölden; när våren är förbi, kommer med stora steg vintern; knappt är solen uppe förr än den begynner nedgå, och floderna komma ur österns källor endast för att uppsväljas af oceanen. Dock hettan och kölden, våren och hösten återvända hvar år; solen ses åter uppgå, och nya vatten fylla floderna. Men den store fältherren, som lät uppresa denna kulle, hans modiga strids-häst och alla de som hade del i hans företag, hvad hafva de blifvit? Ack! Af all deras ära är intet kvar utom denna sjunkande kulle, täckt af vilda plantor!"

Den föga framgång han tyckte sina bemödanden hafva haft för folkets bästa, de återkommande missbruket och de gamla sedernas förfall gjorde honom djupt modlös. När han bereder sig till döden, är det med uttryck, på en gång af hopplöshet och af rörande människokärlek, som han utnämner sina lärjungar till åtskilliga läns-embeten i staten, i rättslära, moral, vältaligbet, administration, samt uppmanar dem till de gamla sedernas studium och inskärpande. Åt sin lärjunge Tseu-seu förtror han sin bok öfver föräldra-vördnaden (Jaoking), som han ansåg innehålla grundläran för samhällets lycka och rikets bestånd. Då han kände sig dö klagade han: "Det saftlösa trädet är förtorkadt! — — Den sunda läran

ville göra sitt folk lyckligt, ärade derföre och stadfastade en tro, som han ansåg vara verksam till dess väl, samt till rikets bestånd — nemligen tron på de dödas fortfarande lif och på deras belönande eller straffande inflytande på de efterkommande. Och i skuggan af denna tro har Chinas millioner lefvat fram deras anonyma lif, offerande i de tempel, som blifvit resta åt deras stora kejsare, eller tillbedjande i "förfädrens sal" under troget uppfyllande af de pligter, som desse föreskrifvet.

Föräldra-vörnaden står högt bland dessa pligter och kan sägas vara chinesernas nationaldygd. Till deras dygder hör äfven vörnaden för vishet och för öfverhet, och det samhällssinne, som gifvit upphof till det chinesiska ordspråket: "När en man icke arbetar och en qvinna icke spinner, dör helt visst någon af svält eller fryser ihjäl inom riket."

China har haft flera visa och goda kejsare, många utmärkta lärda och lärare. Man måste beundra det ädla och kloka i många läror och maximer, i många statsinrättningar. Men det himmelska rikets riks-ideal af den eviga friden och af kejsarens höga pligter såsom himmels representant, har icke hindrat de flesta Chinas kejsare att (liksom Roms) förfalla i utsväfningar eller hårdna i grymhet när de blifvit hemmastadda i enväldet på thronen, och har icke hindrat mord och revolutioner att skaka denna thron åter och åter, likasom vi se det inom andra despotiska stater. Och oakadt alla visa läror finnes kanske intet rike i Asien, der menniskolif aktas så ringa, der strafflagarne äro så grymma och der de mäktiga så samvetslöst förtrycka de svaga och små. China har haft

var försvunnen och förglömd; jag försökte att återlifva dess välde; jag har ej kunnat lyckas deri. Skall någon finnas efter min död, som vill underkasta sig så fruktlös möda?" . . .

Med denna smärftfulla fråga lemnade den chinesiske Vise det jordiska lifvet i sitt 63:dje års ålder, nio år före Socrates' födelse och 479 före Christus.

Ur: *Storia Universale af Ces. Canti.*

flera utmärkta kvinnor, äfven såsom kejsarinnor. Likväl höra polygami och flickebarns mord till hvardags-sederna, på samma sätt, som fängslandet af kvinnornas fötter*).

Af allt detta är tydligt nog att chinesernas religion och sedolära har blott till en ringa grad kunnat utveckla folkets högre medvetande. I deras himmel bor ingen personlig Gud, och äfven denna himmel är icke för dem, utan blott för kejsaren, samt, till en viss grad, för den vise eller lärde, och himmelriket för folket är de dödas

*) En lärd chinesiska, vid namn *Pan-oci-pan*, syster till historie-skrifvaren Panku och som fortsatte hans stora verk, skref för kejsarens tillämnade maka (hvars lärarinna hon var), en afhandling öfver "qvinnans pligter", i hvilken hon säger:

"Oss tillhör den yttersta platsen uti människans slägte, bestämd för de mest ödmjuka sysslor. I gamla dagar, när ett flickebarn föddes, lade man henne ned på marken och lät henne ligga tre dygn utan att gifva akt på henne. Tredje dagen besökte man den nyfödda och gaf henne vård. Fadren, med flickebarnet på sina armar, inträdde i förfädrens sal och höll henne tyst framför förfädrens bilder, i det han så tillägnade dem barnet och de symboler som åtföljde.

Om unga flickor besinna deras bestämmelse, så skola de aldrig förhäfva sig i stolthet, utan förblifva undergifna på sin plats, öfvertygade att de intet förmå utan andras hjälp, och de skola passa på sina skyldigheter utan att anse några af dem vara tunga."

Följa så en mängd råd, som icke så litet likna fru Lennrens bekanta "råd till min dotter", samt uppmaningar till undergifvenhet för man och svärmor, svärfader, svågrar, svägerskor och "tutti quanti", hvilka förmaningar krönas af detta lifs-ideal: "Qvinnan inom huset vare endast skugga och genljud. Skuggan har ingen synlig form, annan än den, som gifves henne af kroppen; genljudet säger icke annat än det, som man låter det säga. Så är en fullkomlig lydriad emot mannen, svärmodern etc., det enda som kan bevara en kvinna från all förebråelse."

Jag vet icke hvem, som är mest att beklaga i detta hus-håll, qvinnan, som blir, eller mannen, som får ett sådant noll. Men så lärde en stackars chinesiska (år 264 eft. Ch. f.) i Asiens yttersta öster på samma tid, som i dess yttersta vester qvinnan, löst af Christi hand, härligt frigjordes och intog sitt rum i samhället såsom mannens hälft och "Herrens tjenarinna."

rike. "O! huru tomt är det, huru tyst!" ville man utropa, med den vise Lao-Tseu. Svepningsklädet hvilar tätt deröfver.

Under denna himmel och detta svepningskläde har Chinas folk — nära en tredjedel af hela människoslägtet — blifvit hvad vi se det än i dag vara, ett folk med några enskilda dygder och många laster, ett folk, som, med all dess beundransvärda konstfärdighet och industri, dock står på en låg ståndpunkt af mensklig och samhällelig odling. Men den som lyssnat till chinesernas vises läror, till deras skalders sånger — samlade i deras heliga skrifter, — den som betraktat dragen ur deras lif inom familjen och staten, skall säga att de äro utan all kännedom om det sanna och goda, att de icke ens stå, långt mindre gå på vägen till det högsta*).

Det är från Indiens högland, från Himalajas terrasser, från Ganges stränder, som en annan af de stora, befriande rösterna på jorden ljuder till oss. Samtidigt med de chinesiska lärarne, vid den tid då Solon och Lykurgos gåfvo Grekland lagar, och den störste af Israels profeter på Jerusalems ruiner predikade Herrens, den lefvande Gudens kraft och löften, föddes vid Ganges' strand en konungason af Gotamidernas ätt. Ur den historiska bild af hans lif och lära, som nyaste forskare lyckats att frigöra från massan af vanställande legender och tillsatser, vill jag här anföra följande drag:

"Siddharta — så var hans namn — uppfostrades i Braminernas religionslära. Genom sin födelse var han berättigad till Bramins-värdigheten samt att känna deras heliga böcker af högsta vishet. Några traditioner säga att han tillbringade sin ungdom i nöjen, andra att midt under

*) Sednaste stora historiska tilldragelse, vest-makternas inträngande i hjertat af China, har uppdagat rikets inre svaghet och oordning. Icke underligt om chinesernas förtröstan till förfädrens skydd och himmelens styrelse svigtar, och om de berusa sig i opium, den enda tröst, som himmelen och jorden bjuda dem för det närvarande.

de honom omgifvande njutningarne vid hans faders hof såg man honom alltid vemodig och tankfull. Det förra synes mig vara det mest troliga. Skön och af naturen rikt utrustad, lefvande i ett konungahus på en af dessa Himalajas terrasser, hvilka äfven nyare resande beskrifva såsom liknande trappsteg till paradiset, omgifven af ett Indiskt hofs alla tjusningar, de dansande Bajadererna, det ljufliga strängspelet, blommorna, vattenkonsterna, allt som kan smeka sinnena, huru skulle den sköna ynglingen hafva alldeles undgått deras välde? Det hastiga i hans omvändelse och det botgörare-lif, som följde på hans ungdomsår, synas mig äfven antyda, att han druckit djupt ur njutningens bägere. Traditionerna komma öfverens om att hans moder "Maja-Deva" var en ovanligt skön och dygdig qvinna, men att hon dog då sonen blott var sju dagar gammal, och att han sedermera uppfostrades af sin moders syster. Han visade tidigt ett stort förstånd och böjelse för betraktelse. Ofta gick han ut i skogen och kunde stadna hela timmar under ett träd, försänkt i tankar.

Dessa betraktelser måste hafva fört honom till tvifvelsmål om sanningen af Braminernas gudalära — naturliga tvifvel i ett godt och ädelt hjerta — och om tillvarelsen af en Gud, som, likt deras Brama, så ojemnt och så orättvist fördelat lifvets lotter emellan sina skapade varelser, att en del i följd blott af deras härkomst blifvit fullkomligt lottlösa. Han antog Braminernas läror om själens behof af rening och försoning för att träda i gemenskap med det högsta väsendet, deras läror om själarnes vandring och deras fordran af *jagets* tillintetgörrelse eller upplösning i det eviga ur-väsendet såsom högsta ideal för lifvet; men hans själ uppreste sig mot den skilnad emellan kaster, genom hvilken en del förklarades vara rena, en annan del orena. Då man uppmanade honom att utvälja sig en maka, samtyckte han dertill med det vilkor, att man skulle föra till honom "en fullkomlig qvinna, lika mycket ur hvilken kast."

De gamle vise, dem han gifvit listan på de egenskaper han önskade hos sin maka, utvalde en skön ung flicka

vid namn Gopâ, dotter till en furste af krigarens kast. Hon vann hans hjerta, kanske ej minst genom sin högsinta frimodighet; ty hon vägrade att inför honom och hans hof, såsom öfligt var, betäcka sitt ansigte. Hon sade: "Gudarne känna mitt hjerta och mina seder, de veta att jag ej behöfver dölja mina tankar; hvarföre skulle jag beslöja mitt ansigte?" Den unge fursten ärade sin makas sinnelag och tillät henne att visa sig med obeslöjadt anlete.

En dag, midt under de fester och den glädje, som följde på hans bröllop, gick han ut på en vandring utom östra porten af sin födelsestad och mötte en gubbe, nedböjd, vacklande vid en staf; en annan gång, gående ut genom södra porten, mötte han en sjuk, förtärd af febern, och som motsåg döden med förskräckelse; åter en annan gång gick han genom porten vester-ut och mötte ett lik, som anförvandter följde gråtande i det de betäckte sig med jordens stoft. Lifvets lott, tillvarelsens spöken: ålderdomen, sjukdomen och döden reste sig framför den unga furstens blick. "Min egen kropp är dessa gestalters boning!" sade han, "hvarföre skulle jag lefva som om jag icke visste det?" — Litet längre bort mötte han en tiggare i prestkläder, som bar en urna för insamlande af allmosor och som gick med nedslagna ögon, men lugn och skenbarligen utan att hysa hvarken fruktan eller begär. "Denna väg, tänkte Siddharta, är den bästa!" Han meddelade sin unga maka och sin gamle fader sitt beslut att afsäga sig världen, draga sig tillbaka i ensligheten och der söka vinna det ljus och den helighet, hvarigenom han kunde blifva en *Buddha*, d. ä. en upplyst. Hans fader sökte förmå honom att afstå från denna föresats och erbjöd honom sitt rike och alla sina skatter. "Kan du, svarade den unge prinsen, hindra mig att åldras, hindra mig från att blifva sjukdomars rof och bevara mig från döden, då vill jag blifva hos dig." Förgäfves sökte man bevaka honom; en natt satte han sig till häst och, åtföljd allenast af en ridknekt, lemnade han sin födelsestad, Kapilavastou, i det han tog ett rörande afsked af detta sitt ungdomshem

och lofvade återkomma för att "uppväcka det" när han själf blifvit en upplyst (eller vetande), d. ä. Buddha.

Sedan han under en hel natt aflägsnat sig från Sakernas land afskedade han sin trogne tjenare, återlemnade sin häst och sina dyrbara kläder och iklädde sig en fattig jägares grofva drägt. Under namn af Sakya Mouni, d. ä. Sakya-enslingen eller "Gotama-asceten", besökte han flera ryktbara Bramin-skolor. I beundran öfver hans skönhet och hans kunskaper ville man hålla honom qvar i dem; men alltid syntes det honom, att deras lära icke var verkligen befriande, och han lemnade dem för att på ett ställe, kalladt Ourouvilva, lefva i djup enslighet och betraktelse. Här tillbragte han sex år under begrundningar och stränga själfspäkningar i det han öfvade sig att fasta och att försaka alla begär; han födde sig endast af ris och af mjölk, som bygdens unga flickor, af medlidande för den unga botgöraren, förde till honom.

Siddarta var 29 år gammal då han ingick i sin enslighet. Hvad som här oupphörligt sysselsatte hans själ var lidandet i världen och medlen att upphäfvä det för sig och för andra; ty hans milda hjerta ömmade för alla varelsers smärta. Sakya mouni var ännu blott "Bodhisattva", d. ä. den förutbestämde lycklige (novisen), utrustad med alla egenskaper för att blifva Buddha. Ännu några djupa begrundningar, några långa extaser och hans mål skulle uppnås.

En dag, på en ort, kallad Bodhimanda (upplysningens säte), satte han sig med korslagda ben under ett fikonträd, med anletet vändt mot östern, utropande: "Må min hud förtorka och mina ben upplösas om jag uppreser mig förr än jag erhållit det högsta ljuset!" Han blef så sittande orörlig en hel dag och en natt, men vid den andra dagens gryning kände han sig blifva den fullt upplyste — Buddha. Han utropade i det han slog på jorden med sin hand: "Ja, det är på detta vis som jag skall sätta en gräns för denna världens lidande!" Han insåg nu de orsaker, som vålla tillvarelsens elände, samt medlet, som

kunde befria derifrån. Dessa förnämsta orsaker voro tolf: den första var födelsen, vållad af föregående tillvarelser, "ty om man icke föddes på jorden, så skulle man icke behöfva dö." Den andra: själens kärlek till jordiska ting och väsen, som neddraga den i jordens regioner och vålla nya själavandringar. Bland de öfriga orsakerna nämnas: sinnena, som fresta människans begär; begäret, som fäster själen vid det timliga, icke varande; själens lockande inbillningar och illusioner; samt slutligen illusionernas moder *okunnigheten*, som låter oss taga för varande hvad som är öfvergående, lockar oss att söka fasthålla det som försvinner, förmår oss att fästa oss vid denna värld, som icke förtjenar det.

För att undgå dessa villfarelser och de lidanden, som de vålla, samt själavandringens kretsgång, den beständiga återfödelsen i lifvets lägre regioner, fann den nya Buddha, att människan måste söka afskudda sig alla begär och passioner, så att de icke mer fångsla själen. Lyckades det, så inträdde hon slutligen i det gudomliga tillståndet, *Nirvaná*, en slags sömn eller extas, i hvilken hon icke mera har tankar eller känslor, men njuter en ousäglig frid. Fullkomligt inträder människan i detta tillstånd blott genom döden; men då är hon ock befriad från själavandringens oro och lidande, hon är odödlig och ett med den högsta orsaken, världens urgrund och skapare. Denna skapare är för Buddha ingen personlig Gud; det är ett väsen eller rättare en orsak, ett visst stort öde, som synes mig mycket likna chinesernas himmel. Varelserna stiga eller sjunka i tillvarelsen, uppgå eller falla enligt en evig, oföränderlig lag och ordning; och hvar och en kan, enligt denna lag, blifva sin egen frälsare och äfven andras om han kan förmå dem att antaga Buddhas frälsande lära. Denna lära, som han kallade "den goda lagens Lotus", blomman af lagen, beslöt Gotama-sonen att predika bland människorna med ord och föredöme. Han förkastade de många gudar och halfgudar, hvarmed Braminernas lära hade befolkad världen, förkastade den kastskilnad, som de höllo vid makt, och ville göra det högsta och eviga lifvet till-

gånghigt för alla. Hans lära antog såsom fyra stora grund-sanningar: lidandets tillvarelse, orsakerna dertill: begären och lidelserna; tillvarelsen af ett högsta tillstånd och mål, der lidandet upphör eller *Nirvanâ*; samt medlen för att vinna det: ihållande försakelse och betraktelse.

Med denna lära gick denne man af ett stort hjerta, men af ett inskränkt förstånd, ut ur sin enslighet för att blifva människornas frigörare och frälsare. Han kallade till sig fem lärjungar, unga män, som redan hade slutit sig till honom i den sista af Bramin-skolorna, der han vistats, undervisade dem i "den goda lagens Lotus", och gick sedan samfällt med dem att predika sin lära i Indien och i närgränsande länder. Då han icke polemiskt höjde sin röst emot Braminernas aristokratiska läror, utan endast i högre mening utvecklade dessas mysterier, och framför allt predikade barmhertigheten, undergifvenheten, afsägelsen och fattigdomen för alla människor, så varade det länge innan Braminerna märkte, att hans lära undergräfade deras välde och privilegier. De reningar och symboliska ceremonier, som Buddha anbefallte, voro ej, i det yttre, mycket olika Braminernas. De ansågo honom som en deras lärjunge ända till dess de af Buddhas lärjungars och bekännares antal och af det minskande antalet i deras egna skolor och pagoder märkte att han var en deras farligaste fiende.

Men detta skedde först en lång tid efter reformatorns död. Då uppstod en blodig förföljelse, som efter en lång kamp slutade med att förjaga Buddhismen ur det egentliga Indien, men mäktade ej qväfva dess utsäde, ej heller hindra dess starka utbredning i närgränsande länder. Och det är sannerligen intet ringa vittnesbörd om det gemensamma högre inom människonaturen, att en lära, som fordrar så hårda vilkor i detta lifvet och lofvar så litet för det efterföljande, kunnat blifva herrskande inom större delen af Ost-Asiens folk, uti China, Mongolien, Japan, Cochinchina, Korea, Thibet, Turkistan, Siam och på öarne Ceilon och Java, så att Buddhismen i denna tid räknar tre till fyra hundra millioner anhängare! —

Några stycken ännu ur stiftarens lif och lära skola till någon del förklara dennas stora popularitet bland alla klasser. De första bud, som hvarje Buddhas efterföljare har att iakttaga äro dessa fem:

1. Att icke döda något lefvande.
2. Att icke stjäla.
3. Att icke begå någon okyskhet.
4. Att icke ljuga.
5. Att icke dricka något berusande.

Till dessa bud läggas commentarier och sånger, hvori Buddhas lära närmare tolkas i den riktning jag redan om-talat. Andens frigörelse från begär och passioner är huf-vudsak. Deraf följer det rena lifvet. Och därför måste själarne upplysas om sanningen. Okunnigheten derom är allt eländes moder. Af Buddhas 42 sattser, hvilka af hans lärjungar anses för heliga, vill jag anföra några, dem de öfriga synas mig blott variera:

"Schramana (botgörare) är den man, som, sedan han öfvergifvit sitt hus och sina anförvandter, försänkt sig i läran, skådat andens natur och begripit lagen för det icke sammansatta."

"Menniskorna kunna på tio sätt öfva dygd, och på tio sätt odygd. Af de tio odygderna angå tre kroppen, fyra talet, tre sinnesstämningen. De tre förstnämnda äro: att döda, att taga det som icke gifves, och att befordra kroppslig lust. De som angå talet äro: ljuga, prata dumheter, säga hårda ord, baktala; de som angå sinnesstämningen äro: lust till ägodelar, lust att skada, att icke tro på de tre kostbarheterna, och att hylla falska åsigter."

"När människor öfvat mycken orätt utan att känna ånger, så skall frukten af det efterhand hopade onda, komma till mograd öfver dem sjelfva, likasom floderna, hvilka utgjuta sig i verldshafvet, blifva så breda att man blott med möda kan fara öfver dem. Hos människor, som inse det orätta i sina handlingar och bättra sig, till-

tager dygdens makt och det onda kommer småningom till hvila, så att vägen kan fulländas."

"När elaka människor vilja skada de goda, så är det såsom när de spotta mot himmelen. Himmelen kan ej befleckas af deras spott utan endast de sjelfva."

"Hvad är den högsta dygd? Att vandra på vägen är den högsta dygd. Hvad är den högsta storhet? Att handla enligt insigtens lag är den högsta storhet. Hvem är den mest utmärkte af alla makthafvande? Den som, medan han är full af fördragsamhet mot andra, sjelf icke begår någon syndig gerning, skall visserligen blifva ärad af människor. Hvem är framför alla upplyst? Den som, utan vank och fel, fullkomligt ren, känner alla i verlden befintliga ägodelar utan att begära något för sig, den är att kalla upplyst."

"När man ser himmel och jord, så skall man tänka att de icke äro eviga. När man ser berg och dal, så skall man tänka att de icke äro eviga. När man ser tingens form och väsen tilltaga, så skall man tänka att de icke äro eviga. När man så tänker, så skall man snart upphinna vägen."

"Med de väsen, som gripas af passioner och sträfva efter rykte, går det såsom med doften af ett rökverk. När doften utbredt sig och rökverket är förtärdt, kan den icke fortvara. Så skola de dårar, som gripa efter verldens fåfängliga berömmelse och icke beflita sig om den sanna berömmelsen, blifva arma och erfara ånger."

"Skönhet och rikedom äro som honung på en knifspets. När små barn vilja smaka den, såra de sin tunga och erfara smärta."

"Det är större fara för den, som är bunden genom hustru och barn och hus och rikedom, än för den man, som är i fängelse bunden med kedjor."

"Den som hängifver sig till passionen är lik en dåré, som tager en lykta i handen och vill gå emot vinden"...

"O! Schramanas! J måsten icke tro edert sinne. Sinnet måste man alls icke tro. Öfven vaksamhet: hängen icke vid skönheten: eljest uppkommer smärta!.. En äldre qvinna måsten J anse som en moder, en ung som en syster!"

"Såsom man på det hastigaste måste löpa sin väg när eld fattar i torrt gräs, så måste människorna, som insett vägen, kasta alla lidelsens föremål långt ifrån sig."

"Så väl de menniskor, som vandra på vägen, som ock de, som icke vandra den, erfara lidande. Svårt är att mäta hvilka lidanden ett väsen har att från sin födelse undergå genom sjukdom och ålderdom allt intill sin död."

"O! Schramanas! såsom en tröttad hjort, hvilken råkat in i en sump, oaktadt sin trötthet dock kommer till stranden utan att tänka på att hvila, så måste — emedan faran i lidelsernas sump är så mycket större — ett redligt sinne endast befrita sig om vägen, och befria sig för kretsloppets smärta, hvilken erfares äfven i detta lifvet."

Buddha lärer vidare, att det gifves himmelska Buddhas och jordiska Buddhas. Tre af dessa himmelska upplyste hafva varit på jorden långt före Sakyamuni, tre under denna verldsålder. Sakyamunis lära skall vara i tusen år. I nästa verldsålder skall den sanna befriaren komma. Hans namn skall vara *Maitreja*, den kärleksfulle, barmhertige. Han skall återställa den förglömda, förfalskade läran och införa rättvisa på jorden.

De samhällen af tiggande klosterbröder och klostersystrar, som i följd af Buddhas lära bildade sig redan

under hans lifstid och än talrikare efter hans död, bekände alla denna tro och öppna än i dag deras gudstjenster med följande af Buddha författade jubel-hymn, den jag måste inskränka mig att här återgifva på prosa:

Buddhas lofsång.

"Att födas å nyo oändliga gånger, det vore min lott om jag ej funnit dig, som länge jag sökt, o! byggnadens mästare. Sannerligen! det är smärftfullt att ständigt födas å nyo."

"Men du är funnen, byggnadens mästare! Nu skall du ej åter uppbygga huset. Nedbrutna äro bjelkarne, husets gafvel störtad. Anden, som ingått i tillintetgörelsens lif, har för alltid släckt begärens törst."

En mängd legender och anekdoter hafva bildat sig kring Buddhas lif, alla i afsigt att upphöja hans mildhet, hans barmhertighet mot alla lefvande väsen, äfven mot djuren. Ett par af dem likna anekdoter ur Evangelii historia och torde hafva uppkommit under sednare berättelse med denna, andra åter äro monströsa, såsom den att Buddha ger sina lemmar till föda åt en tigrinna, som saknar näring för sina ungar.

Historiskt verkligt synes vara att Buddhas lif tillbragtes under troget vandrande på den väg, han utvalt, och som han med inträngande värtalighet predikade. Hans födelsestad hörde äfven hans röst, hans maka, den ädla Gobâ, blef hans lärjunge, så äfven hans moster och uppfostrarinna, och båda inträdde i ett samhälle för qvinnliga Buddhister. Snart följde en stor mängd qvinnor deras exempel.

Buddha lefde länge. Tre månader före hans död hörde man honom yttra följande:

"Jag har uppnått den högsta vishet; jag är utan önsknningar; jag begär intet, jag är utan sjelfviskhet, per-sonlig känsla, stolthet, halsstarrighet, fiendskap. Ända dittills var jag hatfull, häftig, irrande, ofri, slaf af vilkor för födelsen, åldern, sjukdomen, bekymret, lidandet,

”olyckan. Mätte många tusende lemna sina hus och lefva
 ”som helgon och, sedan de lefvat för betraktelsen och af-
 ”sagt sig all verdens lust, blifva återfödda i delaktig-
 ”heten af Brahmas verldar och uppfylla dem i talrika
 ”skaror!”

Uti fyratiofyra år hade Buddha predikat sin lära för talrika lärjungar, som från när och fjerran kommo att höra de visa ord han yttrade under skogens friska skuggor eller från spetsen af Hökens klippa — ett berg i Mogadah — då han kände sitt slut eller stunden för sin slutliga befrielse nalkas, stunden då han skulle ingå i den eviga Nirvanå. Hans kusin Ananda gick vid hans sida och de voro i begrepp att färdas öfver Ganges-floden då Buddha vände sig till sin följeslagare och sade: ”det är för sista gången, som jag betraktar på afstånd Radjagrihas stad och thronen af diamant.” De satte öfver Ganges. Buddha tog afsked af de orter, som hade bevittnat utförandet af hans mission och sednare lif. En half mil nordost om Kucinagura, vid stranden af strömmen Atchiravati, fattades han af vanmakt. Han stannade då i en skog och andades ut sin sista suck i skuggan af ett palmträd. Buddha var 80 år gammal då han inträdde i den eviga hvilan, *Nirvanå*, omkring 543 år före Christi födelse.

Vid underrättelsen om mästartens död skyndade hans lärjungar till den ort der han uppgifvet anden. De anställde åt honom en praktfull dödsfest; men sedan hans kropp blifvit lemnad åt lågorna uppstod kring bålet blodiga strider om hans kvarlevor och snart skulle Buddhas ben, ja, den minsta del, som tillhört hans kropp, blifva föremål för en ny grof afgudadyrkan. Uti de tempel, som i flera länder uppbyggdes till hans ära, ser man vanligtvis hans bild såsom en fridfullt slumrande, i skuggan af ett träd, som sträcker ut öfver honom sina grenar. Det ligger i denna sinnebild något för mig djupt rörande. Menniskan har arbetat sig trött och matt under mängden af sina vägar för att finna det högsta och den högste; och det högsta hon med oerhörd kraft-ansträngning vunnit är — sitt väsens eller sitt lifs tillintetgörrelse, en sömn, i hvilken

man intet tänker, intet känner, intet begär, utom den eviga hvilan.

Den ofantliga följdén af Buddhas lära har sina naturliga, både goda och onda orsaker. Hvilken människa önskar ej för sig och sina älskade befrielse från det jordiska lifvets mörka dämoner, sjukdomen, lidandet, ålderdomen och döden? döden åtminstone i den hemska gestalt, som den oftast ikläder sig på jorden. Men enligt Indiens tro blef detta tillstånd genom själavandringen ett ständigt fortvarande för människan; ty i lägre eller högre regioner af lifvet återfödes människorna städse enligt de Syd-Asiatiska folkens tro, och blifva städse underkastade samma vansklighetens villkor, så vida de ej kunna befria sig ur den eviga kretsgången. Att en sådan befrielse är möjlig synes äfven vara en mer eller mindre viss tro hos dessa folk, och de "Helige på pelarne" i Egypten, äfvensom de Indiska Fakirerne visa, att man från urminnes tid trott sig kunna vinna den genom dödandet af sinnena och begären. Buddha gaf åt denna lära ett högre, sedligt innehåll, och hans ädla menniskoälskande hjerta ingjöt deri ett högre mål, än den egna frälsningen. Buddha ville frälsa alla människor; han kallade alla utan åtskilnad, höga och låga, till det heliga och för honom högsta lifvet, och hans fläcklösa moral-lära, som skulle föra dem på vägen dertill, anslog det bättre inom menniskonaturen. Ty som Memnons-stoden klingar vid beröringen af den uppgående solens strålar, så svarar människans själ i gladt samtycke på de bud, som kalla henne att vara ljus och god, ehuru litet hon än i sina gerningar må motsvara sitt väsens ideal. Nog: Menniskans sinne för det rätta och rena berördes på ett högre vis än förut af Buddhas lära. Den befriade henne från grymma gudar, grymma lagar och seder — kastskilnaden och de blodiga mennisko-offer, hvarmed naturgudinnan Durga och elds-guden Siva m. fl. årligen ärades, — och den öppnade för alla en väg att befrias från själavandringens och tillvarelsens lidanden. Menniskorna visste ännu ingen bättre; de kände icke den kraft, som adopterar lidandet och döden och besestrar dem genom att

göra dem till tjenare af en högre utveckling, den kraft, som förvandlar livvets törnekrans i en härlighetens krona.

Af de icke goda orsakerna, som gifvit en så stor följd åt Buddhas lära, är den dörr den lemnar öppen åt högmodet och lättjan. Ty många äro de som vilja blifva helgon och stora män för godt pris. Genom strängt iakttagande af de Buddhistiska föreskrifterna — och dessa urartade efter Buddhas död allt mera till blott former — kan hvar man blifva ett helgon, och hvarje lekman, han må vara så högt uppsatt som helst, har att ära och äfven dyrka de "heliga män", som från år till år sitta med korslagda ben försänkta i betraktelse (som oftast är utan alla tankar). Endast derigenom samt genom öfvande af Buddhas kärleks-lära kunna äfven lekmännen få någon del i de heligas lif och förhoppningar.

Uti "den goda lagens Lotus" — som synes vara skrifven ett par hundra år efter Buddhas död — berättas att han en dag satt på spetsen af Hökens klippa nära vid staden Rådjagriha, omgifven af flera tusen Buddhis-vattas, d. ä. munkar och nunnor, som alla sträfvade att blifva Buddhas. Den vise är försänkt i en djup betraktelse då plötsligen ur en flock af hår, som åtskiljer hans ögonbryn, frambyter en ljusstråle, som upplyser aderton tusen jordar, belägna österut, ända till det stora helvetet och intill tillvarelsens yttersta gränсор. Detta under betyder, att den lycksalige skall uttolka ett språk eller kapitel (Sutra) af "den goda lagens Lotus." Sedan nu Buddha på både vers och prosa framställt de medel, med hvilka man skall befodra hans lära och föra människorna på den goda vägen, profeterar han för flera hundra af sina åhörare, både män och qvinnor, att de skola återfödas såsom Buddhas, och anvisar dem de verldar, hvilkas frälsare de skola blifva. Dock skola qvinnorna, som ingå i denna mission, ombyta kön. I detta ögonblick af profetian uppstiger plötsligen ur jorden en underfull *Stupa* — ett Buddhistiskt tempel. Denna ofantliga *Stupa* är gjord af sju dyrbara substanser. Det uppstiger i luften och stadnar liksom hängande i himlen för åskådarnes ögon, som

böundra dess balkonger, betäckta med blommor, dess tusentals portiker, prydda med fanor, kransar, små klockor, guld, diamanter, kristaller, smaragder etc. En röst utgår ur denna praktfulla boning till att berömma Gotama-Asceten för den *sutra* han nyss förkunnat. Det är rösten af en förut varande Buddha vid namn Tathägata Prabhutaratna, som snart äfven visar sig sittande på sin thron med korslagda ben och liksom förtorkad. Han kallar Sakyamuni att komma och sätta sig vid hans sida i templet.

Jemte spridandet af Buddha's lära fortplantade sig tron på denna hans profetia. Man trodde på en del af hans lärjungars återfödelse såsom Buddhas, och man trodde att den nye Buddha kunde igenkännas på vissa yttre tecken, hvilka anses hafva varit Gotama-Buddha egna, såsom en toffs hvita hår emellan ögonbrynen, en upphöjning på toppen af hjessan, lockigt svart hår m. m. Det trettiondeförsta och sista tecknet är bilden af ett hjul, intryckt på fotsulan. Hvarje moder, som tycker sig igenkänna dessa tecken hos sin nyfödde son, sänder derom bud till de Buddhistiska presterna i Thibets hufvudstad Hlassa, hvilka då låta hemta barnet och (om tecknen befinnas riktiga) uppfostra det som *Dalai Lama*, den "Oceaniska presten" (eller Öfverste-presten) i det innersta af Templet, hvarifrån han, kommen till myndig ålder, styrer de Buddhistiska församlingarne, hvarhelst de finnas, med samma makt, som den, hvarmed påfven styrer den romersk-katholska kyrkan. Det händer emedlertid ej sällan att konungen af Thibet finner den nya Buddha obeqväm och låter honom på ett besynnerligt sätt hastigt dö, och en ny Buddha måste utväljas. Finnas flera barn med liknande tecken, så anställes dem emellan val af det Buddhistiska höga prest-rådet i Hlassa, så att Dalai-Lama ständigt fortlefver der. Enligt en annan legendarisk tradition skulle en Buddha återfödas såsom hvit Elephant, och denna sägen har gifvit upphof till den hvita elephantens dyrkan i konungariket Siam. Dör han, så har man ingen ro till dess man funnit en annan. Den engelska ambassadören, major Phayre såg denna elephant i Ava, år 1855, och fann honom hafva ett

särdeles argt utseende; hans vårdare och tjenare erkände äfven att hans lynne icke var det bästa. Deremot fann ambassadören i Siams konung en mild och älskvärd man, som kunde utantill alla Buddhas föreskrifter mot högmodet, vreden o. s. v. och älskade att utbreda sig öfver dem. Det är i Buddhas sedolära, som vi hafva i synnerhet att erkänna det goda och förberedande i hans mission. Ty bland de millioner, som bekänna den, har han verkat strängare och mildare seder och en Guds-dyrkan, som, i jmförelse med de föregående, kan kallas ren. Men den, skiljde människan alltför mycket från lifvet och verkligheten, för att kunna verka i högre mening befriande. Också se vi, uti de stater, der den Buddhistiska läran blommar, samhället förfalla och alla slags ohyggligheter fortfara. Fångarne dö af svält i fångelserna, konungarnas milda befallningar aktas som intet, våldet och passionerna hafva fritt spel; människolif aktas ringa; den fromme Buddhisten har endast att lida och undergifva sig. Och om bland de hundratusental af tiggare-munkar och nunnor, som fylla de Buddhistiska klostren, och som betunga landet under det de fira Buddhas minne med prålände fester, en del gifvas, som lägga på sinnet hans goda föreskrifter, dem de ständigt upprepa, huru många flera, som i dem blott söka skydd för sin tanklöshet och lättja! I denna natur, svällande af skönhet och glödande lif, ser män vandra skaror af män, som göra till sin högsta uppgift att döda tankens och känslans lif; som gå med sänkta ögon under uppreparande af någon sats, djupsinnig såsom denna: "O! klenoden uti lotusblomman, ack ja!" eller fingra på sina radbands hundratjugu perlor under uppreparande af de tre orden: "*Anitha, Dukka, Anatta*", förgänglighet, lidande, illusion, ord, som skola påminna om den jordiska tillvarelsens villkor och om vägen (enligt Buddhas lära) att befrias ur dem. Bönerna, dem han föreskrifvit, förrättas af bönmaskiner eller bön-qvarnar, och en tand af Buddha aktas af nutidens Buddhister såsom en dyrbarare relik, än den vackraste af hans Sutrars.

Jag har uppehållit mig vid Buddha-läran längre än vid de andra Asiatiska för-christliga religions-lärorna, emedan den synes mig vara det märkvärdigaste och högsta försök af menniskoanden att, så till sägandes, på egen hand befria själen ur jordiska band och uppnå himmelen; det högsta försök af Asiens religiösa genius att svara på människoslägtets sökande och ständigt förnyade frågor. Och detta bemödande vilja vi erkänna med aktning och kärlek, liksom hvarje steg och stycke af människans redliga, om än ofullkomliga arbete för människornas högre väl. Utan detta advent hade vi icke kommit till julen, utan dessa förberedelser hade jorden icke blifvit brukbar, icke gifvit matjord för att bära och nära Guds rikes lifsträd. Dessutom gör Buddha's personlighet honom värd en särskilt uppmärksamhet. Ingen människa har haft ett varmare hjerta, ingen, före Christus, så känt varelsernas lidanden som sitt eget, ingen så offrat sig sjelf för att afhjelpa dem. Ingen af Asiens stora folk-lärare har i sin personlighet och sin lära så många punkter, som närma sig Christi ståndpunkt: ingen har ock klarare, ehuru ofrivilligt, yppat det omätliga afståndet emellan människoverk och Guds verk.

Egypten ger oss öfver tillvarelsens problemers inga högre ljus, än Asiens religionsläror; men dessa synas alla sammanträffa der. Den Persiska eld- och sol-dyrkan, den chinesiska döds-kulten — som här antager en mera kolossal karakter, — de Indiska natur-kulterna, äfvensom Indiens djupare läror om själavandringen, dess orsaker och medlen, som kunna befria ur den — alla bygga de tempel och hafva sina målsmän på Nilens stränder och öar, medan Egyptens egendomliga Gudapar, barn af ljuset, likt lotusblomman, ur hvilket det säges hafva framgått, lyser i Nildalens historia såsom ideal af den visa regenten, hvars högsta bemödande är att befordra folkets lekamliga och andliga väl. Nildalen blef liksom den stora reservoiren för Asiens läror och sednare Asiens mötesplats med vesterlandets genius hos Europas snillrikaste folk: Hellenerna.

Stora och visa konungars namn ljuda till oss ur Egyptens historia, men icke stora reformatorers, likt Zo-roaster, Lao-Tseu eller Buddha. Den största af Asiens för-christliga religions-stiftare vaggades väl som barn af Nilens bölja, upptogs af en Egyptisk kungadotter och lärde Egyptisk vishet vid hennes faders hof; men han var ej son af dess folk och lemnade det för att följa en högre kallelse och för att sednare uppträda som den största veder-sakare af dess mång-guderi. Ty hvilka ädlare läror än slagit rot uti Egypten, så synes dock en grof afguda-dyrkan, eller en natur-kultus, som för symbolerna glömmer anden, som tar molnet för gudinnan, vara hufvud-drag i folkets religiösa lif. De höga lärorna förblefvo mysterier för den stora mängden, fördolda inom templen, der deras vårdare, presterna, endast tolkade dem för de invigde eller för de utkorade lärjungarne. Läran om själarnes vandring och rening synes hafva varit ett hufvudföremål för dessa mysterier, äfvensom betraktelsen af den högsta enheten, alla tings orsak, samt den symboliska skrift, i hvilken gudomligheten i naturen uttalar sitt väsen. Egyptens religion och lifslära är ännu i många delar en för oss out-redd, kolossal hieroglyph. Hellenerna aktade högt de Egyptiska presternas vishet. Pythagoras gick i deras skola mer än tjugu år. Men utom några abstrakta satser öfver enheten. läran om själavandringen och några maximer af en renande sedolära — som nu synes oss alldaglig — har intet kommit till oss ur dessa tysta Vises allra heli-gaste.

När Moses ur Egyptens lågland uppträder på Sinai och Moabs höjder, är det såsom tolk af ett helt annat gudsbegrepp, än det Egyptiska, och af ett vida högre och klarare än det, som inspirerade de religions-lärare dem vi redan hört. Den Gud, som Moses förkunnar, är en lefvande, helig Gud, ett *personligt* evigt och enigt väsen, skapare, uppfostrare och fullkomnare. Han ensam är god och fullkomlig; honom ensam skall man älska och lyda. Deraf betingas människornas godhet och sällhet. Sedelagen, som förkunnas från Sinai, har till utgångspunkt: kärleken

till Gud. Menniskolifvets mål är Guds förklaring på jorden i ett rike, hvars styresman han, den gode och helige är. Detta rike, först begyndt i Israels folk, skall sedan utsträcka sig välsignande till alla folk och riket på jorden. Menniskan är svag och syndfull, men Gud lemnar icke henne allena; han leder, lär och uppfostrar henne genom lycka och olycka, genom inspirerade siare, och han skall "i tidens fullbordan" sända en lärare och ledare, som skall fullkomna det andligen och timligt befriande verket, samt stifta Guds rike på jorden. Menniskans del är att ingå i Guds plan, låta sig uppfostras af honom, lyda hans bud och förtrösta på hans kärlek och löften. Så tala Hebreernas siare om Gud, menniskan och lifvet, allt ifrån Abraham, Moses, Josua och ända till de sista af Profeterna. Vi kunna bättre värdera det stora och universella i denna lära, sedan vi betraktat de andra mera lokala Asiatiska religions-lärorna.

Tyngdpunkten i Hebreernas lära är begreppet om den *personliga*, heliga Guden och hans förhållande till menskligheten som uppfostrare och meddelare af lära och lif. Detta begrepp, som vi se framskynta i de andra Asiatiska religionerna och åter förmörkas, framträder i den fulla visshetens dag hos Israels Guda-ingifne folkledare. Israels folk är kalladt att fortplanta det i världen. Guds rike och dess utsträckning till alla folk på jorden är en annan tyngdpunkt i Hebreiska folkets lära, som särskiljer det från alla andra Asiens folk och ger det en underbar lifskraft och ett oförstörbart hopp. Under fångenskapen i Babylon, på ruinerna af Jerusalem, sjunga de om den väntade befriaren och hans rike. Som lydfolk under Rom, vägrar det att tillbedja dess kejsare. Martyrernas moder, de unga männen, som i lågorna uppmana alla himmelens och naturens skapade väsen att lofsjunga "Herran deras faders Gud", äro härliga vittnen om Israels hopp. Med sådana vittnen och under en sådan väntan sluter det gamla förbundets folk sina historiska böcker. Alla andra folk hafva vi sett såsom sökande befrielsen eller en högre lifsglad. Israels folk allena står såsom ett med visshet vän-

tande. Det har löftet om den slutliga befriaren och motser hans ankomst. Den dunkla aning, som innehålles i Buddhas profetia om en verdens befriare i en kommande Buddha, *Majtreja*, bör dock anmärkas såsom vittne om den profetiska kraft, som bor i människoslägtet. Äfven den nordiska Walans syn af de yttersta tingen, så väl som Zoroasters ännu mycket äldre lära vittna härom.

Och låt mig här säga ett ord om de andliga synernas och lärornas ordförare, dem vi öfverallt se uppträda på jorden som gudomlighetens organer under namn af dess prester, och som hos de Asiatiska folken i synnerhet spela en så stor rol. Blott en mycket ytlig blick kan se i dem endast äregiriga män, som betjena sig af folkens okunnighet eller svaghet för att beherrska dem. Utan tvifvel har det äfven funnits, — och finnes ännu — många sådana; men det gifves och har i alla tider gifvits ett naturligt presterskap, personer, begåfvade med en egen djupblick för andliga förhållanden och en egen förmåga att behandla dem. Sådana personer blifva människornas naturliga lärare och ledare i de högsta frågor. Om tiden, då de uppträda, ännu är mörk, mensklighetens andliga lif chaotiskt och de i mycket äro barn af sin tid, så bör det icke tillräknas dem. De hafva uppehållit och i sin mån utvecklat det högre lifvet på jorden intill den tid då en högre uppenbarelse skulle gifva hvad de ej kunde gifva. Så allt högre presterskap i verden. Af dessa det högstas prester har jag i denna teckning framställt några och låtit dem sjelfva tala. Öfverallt se vi dem kämpa mot afgudar, råhet, sinlighet, bedrägeri och allt ondt. De vända sig till de oskrifna lagarne i människans bröst, "som — säger Antigone hos Sophokles — icke äro af i dag eller i går, utan hafva varit i alla tider, utan att man kan säga huru de uppstått." De framställa sin lära såsom en urgammal, men förglömd eller orenad af människorna, såsom härledd af ur-religionen eller af en ursprunglig uppenbarelse och lära från verdens skapare. Öfverallt äfven se vi under deras ledning altaren resas och symboliska gudstjenster inrättas, samt offer, i hvilka människan anses offra sitt

sjelfviska *jag* för att blifva förenad med gudomligheten; ty detta är öfver allt offrens inre mening ehuru ytligt de än af folket oftast fattas. Presterna, gudomlighetens organer, gifva deremot åt folken löften om förlåtelse, om välgång och skydd, eller hota med straff och undergång allt efter som de förhålla sig till de gudomliga buden.

Så har jag förstått det högre, det sanna presterskapets verk på jorden. Hos Israels folk ser jag ett liknande förhållande emellan de andligt myndiga och omyndiga; men här är presternas medvetande ett vida högre än hos de öfriga Asiens folk, och offer-kultens symboliska mening tolkas härligt af de stora siarne, såsom t. ex. af David i den 50:de psalmen. Folkets naturliga förmyndare profetera sjelfve förmynderskapets upphäfvande den tid "då ingen skall lära den andre, men alla varda lärda af Gudi!"

Vid återblicken på de för-christliga Asiatiska religionerna (som hvar på sin ståndpunkt kan anses förberedande, såsom dagar af mensklighetens Advents-tid) frapperar mig ett: Gudsbegreppet klarnas, sedelagen renas och blir beständare, människans mål på jorden får i den israelitiska profetian en stor skönhet och utvidgning; men *en* af mensklighetens stora och yttersta frågor, som städse upprepas inom alla folk, är ännu lika obesvarad, lika insvept i dunkel, frågan nemligen om själens tillstånd efter döden. Oron deröfver och den ängslande fruktan för själavandringen framkallade i Buddhas lära — skuggan af en frälsning i den sista extatiska sömnen Nirvanâ. Men hvilken lefvande själ kan vara tillfreds med den?

Högre aningar se vi framskymta hos Israels vise och martyrer (så hos Maccabeerna); men de likna solblickar ur en molnhöljd himmel. Ännu hvilar svepningsskådet öfver folken på jorden, äfven öfver Abrahams folk — som icke vet ett högre hopp än att "samlas till fäderna, att hvila i Abrahams sköt." — Och det hjertskärande rop, som i alla oskyldigt lidandes namn höjdes af Job, denna gripande klagan öfver att den gode på jorden lider såsom

den onde, att han söker den rättvise Guden och kan ej finna honom, — denna klagan är allt ännu utan tillfredsställande svar. Sådant se vi mensklighetens tillstånd på jorden vara omkring fem århundraden före vår tideräkning.

Men får då människoslägtet under följande tid inga kraftigare, klarare målsmän för sina suckar, för sin hunger och törst efter ljus och högre odödlighet? Får det, under världens stigande odling och ljusets utbredning till nya och mera fria folk, inga visare lärare, inga som mäktas bära ljusets fackla in i lifvets och dödens mysterier? Låt oss se! Låt oss för ett ögonblick lemna Asiens folk, och se oss om bland Europas.

När Österlandets Vise sammanträffa med Hellas' snillrika andar på Medelhafvets kuster, se vi nya ljus tändas och ett nytt lif, uppstå i vetenskap, statslif och konst, i alla både krigets och fridens konster. Det är Hellas' genius, som upptager facklan och går i spetsen för den nya verldsodlingen. Vid den pröfvade tankens ljus belyser han på nytt lifvets problem och söker besvara de stora frågorna. Under grekiska vishets-älskares (philosophers) ledning uppstå lärda skolor på Egyptens, Mindre Asiens, Hellas' och (sednare) Italiens kuster, och lärgiriga ynglingar samlas i dem för att undervisas om tingens ursprung, om Gudarnas väsen och människans mål. De asiatiska lärorna upptogos icke utom då man tvingades dertill af tankens lagar eller tingens sammanhang. Och så se vi mer än en asiatisk lära upplefva åter på Europas jord. Så t. ex. läran om själavandringen, som af Plato upptages och får en förnuftigare form. Men den sälla stranden, till hvilken de renade själarne skulle slutligen komma ur Acherons våg, synes icke klarare i den gudomlige Platos lära, än i Zoroasters eller Buddhas; och det Helleniska snillet, mäktigt att mejsla sköna guda-stöder och sköna graf-monument, förmådde ej välta stenen från gravens dörr.

Om, hos Asiens folk, de högsta Gudarne synas alltför aflägsna från människan, så synas de oss hos Hellenerna nästan allt för nära, åtminstone alltför familiära. De bo

bland människor, slåss med dem, om dem eller för dem, äro i allt lika dem — stundom litet sämre än de bästa — och bland alla de Gudar, hvarmed Hellenernas fantasi befolkat världen, är icke en som är god. Sokrates — den förträfflige Sokrates, anade den högsta sanningen, men icke den högste Guden. Och Platos Guds-ideal förblef opopulärt och oåtkomligt liksom hans ideal-stat. Menniskans lif fick i Hellas' stater ett högre mål än den enskilda fulländningen, ty statens ära skulle vara medborgarens mål. Men den Helleniska staten själf känner intet högre mål, än dess egen ära, vunnen — lika mycket huru.

Vi, Grekernas efterkommande och lärjungar, se Hellas' folk vanligtvis blott i glansen af deras hjeltar, lagstiftare, filosofer, konstnärer och skalder, eller i ljuset af deras fester, tempel och plastiska guda-gestalter. Men om vi på närmare håll betrakta deras historia och inre lif, så måste vi förvånas öfver deras barbari, öfver deras brist på högre mensklighet. Väl älskade grekerna ej, såsom de flesta asiatiska folkslag, att stympa fångna fiender, beröfva dem ögon, öron, händer, fötter o. s. v., ej heller funno de, såsom dessa folkslag, vällust i sina offers förlängda plågor eller i grymma dödsstraff; men att döda alla manliga fångar, äfven af deras syskon-folk, och att sälja deras qvinnor och barn som slafvar, det var hvardags-sed och bruk bland alla Hellas' folk. Att röfva och mörda var deras politiska rätt. Så var slafveriet. Slafvarne förrättade hos dem allt hårdt arbete*). Polygamien hörde icke till deras hemseder, men deras befriande läror voro icke för Gynäcei anonyma varelser. Dessa gåfvos eller togos i äktenskap eller — såldes i slafveri. Prestinnan, — oraklets mun — aktades högt, men icke qvinnan, hälft af människan. Låt oss beundra grekernas snille och konst, men låt oss icke tala om deras sköna mensklighet. Deras sedliga dygd stod icke högre.

*) Attika befolkning utgjordes — i Perikles' tid — af omkring ett hundra tjugu tusen fria män och af fyra hundra tusen slafvar.

Romarne, detta största och mäktigaste af den förchristliga odlingens folk, underlågset det Helleniska i snille, var kanske öfverlågset i sedlig karakter, i kraftig vilja. Deraf dess herrskare-makt. Det emottog af Grekland gudar, seder, lefnadsläror, vetenskaper och konster; men slutade med att gifva Grekland lag. Rom underkufvade större delen af den odlade verlden och spridde öfverallt sina statsanstalter, fora och tempel, vattuledningar, bad, theatrar och blodiga folknöjen. Rom befordrade bland folken en större ordning, större säkerhet, större välstånd och medel till njutning; men gaf dem icke ett högre Gudsbegrepp, än grekerna, icke ett högre mål för det menckliga lifvet, och icke en högre mencklighet. Det kunde icke gifva hvad det sjelf ej ägde. Romarne voro hårda herrar mot sina slafvar, såsom de stora slafkrigen det bevisa. Också blefvo slafvar en dag deras herrar. Öfverlägsna grekerna i praktisk statskonst stå romarne under dem i tankens djup. De största af Roms kejsare fortfara att komma till det underkufvade Athen blott för att höra dess filosofher och för att låta viga sig in i de Eleusinska mysterierna, i hvilkas högsta grader man trodde sig få veta något om dödens mysterier. Hvad de högsta gradernas invigde fingo veta — det veta vi icke; men det måtte hafva varit föga uppbyggligt att dömma af verkningarne på dem. De förblefvo efteråt sådana de förut voro. Tiberius, Nero, Caligula voro alla invigde i de Eleusiska mysterierna. Sokrates brydde sig icke om att låta inviga sig. Jag drar deraf och af det förutsagda denna slutsats: Hellas' och Roms vise män hafva gjort mycket för verldens odling och upplysning, men öfver de stora, yttersta frågorna hafva de icke spridt nytt ljus. Många visa läror och ord hafva deras skolor gifvit verlden, men icke *det* ordet, som allena kunde gifva henne nytt lif.

Öfver det högsta väsendet, öfver lifvets mål hafva de icke sagt eller lärt något mera än Asiens lärare; och bland dem alla ser jag icke ett enda hjerta så stort och varmt, som konungasonens vid Himalajas fot, vid Gangas strand. Rena bemödanden, hjeltomodiga handlingar, vackra, sedliga

menniskolif ser jag hos de sednare stora kulturfolken liksom hos de äldre, men inga af en högre art. Mig synes att menskligheten på detta gebiet endast upprepar sig. Och massan af folket i de sednare, liksom i de förra samhällena, förblir en rå, oodlad massa, slaf af sina passioner eller af sina beherrskare. Romarne hafva offerat till alla gudar och sluta med att dyrka sina kejsare. Det var deras hemliga bankrutt-förklaring. De kunde ej, såsom de en gång trodde och Virgilius propheterade, gifva sig och verlden den frälsande styresman, den nya lifgifvare, som de, liksom grekerna, sökte när lyckans och njutningens rus icke lät dem glömma allt annat för ögonblickets rikedom och för deras egen inbillade odödliga storhet. Om detta sökande vittna deras tempel, deras offer, orakler, religiösa fester, deras philosophiska skolor och mest af allt deras historia.

Låt oss kasta en blick på kvinnans role inom de stora kulturfolk vi hittills betraktat. Den hörer ännu till de stumma på jorden. Hon har ingen röst uti samhällets historia. Väl ser man då och då en klok och modig (eller ränkfull) kvinna svinga sig upp till regentinna och föreskrifva folken lagar, eller som Amazon draga i kamp mot männer; och Greklands liksom Roms folk hafva för deras staters mål använt kvinnans naturgåfvor af exalterad känsla och förnimmelse. De hafva utvalt prestinnor och lyssnat till deras orakler, såsom till Guda-ord. Sibyllornas spådomar om verldens undergång och deras samfälda ord: *det gifves blott en Gud* ljuda än till oss öfver det romerska rikets ruiner, som en dom öfver dess mång-guda-dyrkande folk. Men kvinnan i och för sig aktades ringa hos de flesta af forntidens folk och förekommer i deras historia endast såsom en varelse, som "gifves i äktenskap" eller säljes i slaveri. Stängda inom Harems eller Gynäcei murar framlefva de der sitt dunkla larf-lif och qväfva sina suckar, ehuru stundom några djupa ord eller starka handlingar bryta sig derur och vittna för verlden om hjertat, som klappar derinom och om dess mäktiga kraft till godt eller — ondt. Buddhas ädla maka, den sköna Gopā, som

nekade att beslöja sitt anlete för världen, och hennes lika högsinnade make synas hafva åt Ost-Asiens buddhistiska qvinnor förvärfvat rättigheter, som nekas de öfriga. De israelitiska qvinnorna i Palestina äro de första, som framträda i historien såsom nationella hjeltinnor, sångarinor, domarinnor och räddarinnor. Först inom Israels folk begynner qvinnan sin ädlare role på jorden. Men Polygamien fångslar der ännu hennes utveckling. Högre står hemmet på Romas jord och den romerska matronan är en ädel fru. Som dotter, som maka, som moder eller som medborgarinna ses mera än en skön och aktningssjudande gestalt gå öfver Greklands och Roms tragiska skådeplats liksom för att säga oss att hon der intet kunde verka, ty ingen Gud skyddade hennes hjeltmod. Derföre måste hon dö. Så dog Antigone, så flera de bästa och största. Några ändade sjelfva sitt lif hellre än att svika dygden eller sanningen. Många äro icke dessa ädla hos forntidens folk, dock de gifvas. Äfven de utföra, utan att veta det, ett förberedande verk; de förbereda deras köns befrielse och högre betydelse i människoslägtets öden. Men ännu råder mörkret och den yttre kraftens välde.

Hos de för-christliga kultur-folken, äfven under dessas högsta blomstring och härlighet, finna vi en förtryckt mensklighet, orättfärdiga lagar, råa och låga seder, slafvar, tortyr, grymma dödsstraff såsom hvardagsbruk, ett ständigt krigstillstånd, ett kufvande af de svaga under de starka, hvilket ingen lag af rätt och mensklighet begränsar. Den ena staten uppslukar den andra, och "Væ Victis" utropade den romerska triumfatorn när han förde både folk och furstar fångna i sitt segertåg. Men det skulle en dag heta: "Ve segraren!"

När Rom hade bragt Asiens mäktiga riken, Assyrien, Persien, Egypten m. fl., samt Grekland och Europas begynnande stater till lydriken under sin spira, när det stod segrande öfver slagna eller kufvade folk, då stod det nära sitt fall. "Hela världen hade frid" i kejsar Augusti tid, säga historieskrifvarne. Augustus visade världen hvad klok statskonst förmådde, och anblicken, som det romerska

riket ger under hans regering, är verkligen praktfull. Städerna lysa af tempel, Guda-stoder och palatser, folket strömmar till theatrar och cirker; Rom utbreder ända långt in i Asiens ödemarker sina fasta murar och visa statsinrättningar, sina gymnasier, allmänna bad och andra folknöjen. Allt är sagdt, som de största och visaste män af Asien, Hellas och Rom hafva uttänkt eller funnit för människornas väl, och Roms kejsare har allt upptagit och användt i sitt ofantliga rike, som omfattar Medelhafvets stränder och tränger långt bort om dessa in i nyss upptäckta, halft barbariska länder. Hvad hafva folken mera att önska, mera att hoppas, än fortfarande af detta tillstånd? De hafva blott att lyda och att njuta! Huru kommer det sig då att denna så praktfulla, väl ordnade verld några år sednare är full af dödssockar? Vi se rikets ädlaste män fly eller falla under kejsrerliga bödlars blodiga spira; rättvisa, ordning, sanning, redlighet, alla borgerliga dygder fly, ehuru några ädla män sätta modiga bröst mot det inbrytande förderfvet och mana, med bestraffande röster, alla goda medborgare att stå med dem. Men de miss-trösta sjelfva; förfärande tecken och röster draga genom verlden:

"Gudarne lemna oss! Den store Pan är död!" — Vål offerar ännu en tanklös skara i de allt mer öde tempelen och bestryker Guda-stoderna med fett eller blod; men denna skara berusar sig dagligen i vin och vilda nöjen. De romerska sede-domarnes starka och bittra ord ljuda kring en drucken döendes läger. Och dödskampen skall, med få ljusa uppehåll, räcka under århundraden!

Dock, det är i den stund, då denna kamp begynnadt och en hel verldsodling med allt hvad härligt den frambringat synes på väg att sjunka i afgrunden, det är i den stund, då inom Roms och Greklands bäfvande riken ropen höras: "Gudarna öfvergifva oss", som en röst höjer sig på Palestinas jord, vid Jordans strand, ropande: "Görer bättring! himmelriket är kommet hardt när!" Och snart derpå höres, vid samma strand, folkets jublande sång: "Hosianna! Välsignad vare han som kommer i Herrans

namn!" Den sången skulle sedan spridas öfver hela jorden.

Om *Han* icke kommit, huru hade det gått för jordens folk och stater? Hade de hejdlöst sammanstörtat i ett utrotningskrig af alla, mot alla — fullbordad af de klassiska folkens lif? Eller hade en del fortfarit att, likt China, likt Indiens riken, snäcklikt fortleva från år-tusen till år-tusen, d. ä. att långsamt dö? Och de goda, de ädla andar, som lefvat och dött för den sanning de erkänt, för det goda de insett, hade de och hela människosläktet lefvat, arbetat, längtat och lidit för ett mål, som aldrig skulle vinnas hvarken på jorden eller i himmelen? Vore vi, du, jag, alla sökande efter det högsta och fullkomliga, dömda att aldrig hinna utöfver vår längtan och vår ofullkomlighet, att evigt hungra och törsta efter rättfärdigheten utan att någonsin blifva mättade; att evigt söka utan att finna; att åter och åter klappa utan att den dörr upplåtes, genom hvilken vi kunna komma — — till Gud? Ty hvi skulle döden gifva hvad lifvet icke gaf? Döden! Hade icke dess skugga växt större och väldigare öfver människors barn dag för dag? Om *han* icke kommit — — jag kan icke fortfara, allt mörknar, hjertat känner som om det ville dö!

Men han kom! När jorden var beredd, när tiden var fullbordad, då kom han till jorden för att gifva den nytt lif. Ty hvad han gaf var icke blott ett nytt ljus, en ny uppenbarelse, utan framför allt en ny kärlek, ett nytt lifsförhållande till det högsta väsendet, till Gud. Han kom, dragen af människosläktets längtan, af de redligas arbete, af de godas lidande, af allas nöd, men dragen framför allt af sin egen gudomliga kärlek, för att en dag från sin himmel kunna "draga alla till sig." (Joh. 12: 32.)

Såsom solen kommer efter morgonväkterna, hvilka hon sändt till sina förebud, så kom han.

Såsom den ädla qvistens lif inympas på det vilda trädet och förvandlar dess safter och dess frukt, så var hans verk.

Vi, som lefva i midten af den nya verldsordning, hvilken det frambragt, omgifna af de välsignelser, som utgå derifrån till alla lifvets regioner, vi se dem ofta blott såsom genom ett oklart glas, dels emedan mycket ännu skymmer deras välde på jorden, dels emedan vi icke se dem i deras förhållande till det förutgående. Om vi mera uppmärksamt besinnade människoslägtets tillstånd, dess frågor och dess sökande allt ifrån begynnelsen och de försök till svar och vägledning, som blifvit gifna af de stora folklärarne på jorden, så skulle vi klarare fatta i hvilken mening den sista af Asiens stora religionslärare är fullkomnaren, *frälsaren*, den i hvilken alla folk och släkter på jorden skulle välsignade varda, den, som enligt prophetians ord, skulle "borttaga svepeklädet, hvarmed allt folk besvept är."

Allt hvad bäst forntidens vise funnit och lärt, är af honom upptaget och stadfästadt, men uti en högre organism. Menniskans högsta mål på jorden är icke längre blott vissa enskilda dygder, sanningskärlek, föräldravörnad, eller insigts och kunskaps ernående; ej heller är hennes högsta lif här (och härefter) ett liflöst Nirvanå; än mindre ett lif, hvars högsta föremål är den enskilda eller lokala statens ära. Menniskans mål är alla dygders, alla krafter utveckling för Guds rike, ett rike af rättfärdighet, frid, fröjd och skönhet, som begynt på jorden och, omfattande alla folk och släkter, skall vinna sin fullbordan i himmelen. Verksam människokärlek är dess drivvande kraft. Men denna kärlek får sin kraft af kärleken till Gud och af lifvet i honom.

Ty den Gud, som menskligheten sökt och dyrkat under många gestalter, är icke mångfaldig, ej eller fjerran från människorna, såsom Lao-Tseus himmel eller filosofernas Gud, han är en allgod Fader, nära hvar och en, som söker honom, och har från begynnelsen beredt medlen till människoslägtets fullkomning. Men fullkomnad blir hvar och en, som ingår i det nya lifs-förhållandet till honom, genom den han sändt hafver, Jesum Christum. Denne blir, igenom hans kraft, en frälsare för sina bröder,

här eller härefter; ty på hans rike blir ingen ända. Och så se vi de två skenbart motstridande satserna förklarade: "af allahanda folk är den som Gud fruktar och gör rättfärdigheten, han är honom täck!" samt denna: "jag är vägen, sanningen och lifvet; ingen kommer till fadren utan genom mig." (Joh. 14, 6). På ingen ståndpunkt af lifvet är människan alldeles utesluten från Guds ljus, på hvarje sådan kan hon vinna en relativ godhet; men föret när Guds lif blir människans del, blir den högsta himmelen upplåten för jorden och människan fullt förenad med Gud. Föreningen, begynt på jorden, fullkomnas för de i Christi kärlek lefvande, genom döden. Genom den mörka porten ingå de i det eviga och fullkomliga lifvet. Människan har i Guds son del af den Eviges lif. "Ty Gud var i Christo och försonade (återförenade) världen med sig sjelf."

Dessa äro några satser ur det Evangelium, som tände ett nytt lif på den gamla verldsodlingens ruiner och ur dess många skiljda nationer skapade ett nytt folk, hvilket under ett namn, en Herre, och med ett syftsmål skulle utbreda sig öfver hela jorden.

Asien, som var dess vagga, som bar dess första blodiga rosor och såg dess första församlingar, blef dock icke den jord, der det i första rummet bar sina rikaste frukter. Det blef vesterns länder gifvet att hittills i rikaste mått utveckla det lifsfrö, de undfingo från östern. Men i denna tid synes stunden vara inne då de kunna till moderlandet afbörda den gamla skulden.

Bland de religioner, som i närvarande tid herrska öfver Asiens folk, se vi trenne rådande såsom gamla utlefvade herrar och en inkräktande såsom en ung ädel hjelte: 1:mo: *Bramanismen*, som med sin aristokratiska gudalära och sina många gudabeläten ännu fasthåller, utan att befria dem, 60 millioner själar i det egentliga Hindostan, 2:o: *Buddhismen*, den förädlade, förklarade Bramanismen, som råder öfver 3 till 400 millioner af Ost-Asiens folk, mildrande deras hjertan, förädlade deras tankar, men utan att förmå befria deras samhällen; ty Nirvanâ, den extatiska tanklösa

sömnen, är dess lärjungars mål, och medan de sofva, sammansjunka deras riken eller blifva mäktiga grannars rof; 3:o: Muhammedanisaen, som herrskar öfver större delen af vestliga Asiens länder. Sjelf en gren af den judiska monotheismen, utpyntad med några tillsatser, tagna ur christendomen, lefver den blott genom deras sanning, hvilken den likväl i det mesta förvändt. Uppkommen 600 år efter christendomen under dennas förfall uti Asien, gaf Muhammeds lära intet nytt lifsför, men hjälpte till att utrota den gamla afguda-dyrkan, som åter, likt ogräs, växte upp äfven kring de christna lärorna och ville förqväfva dem. Detta utrotande blef dess förtjenst, men den har ock, i sin fanatiska ifver — ty Muhammed och hans lärjungar predikade med svärdet i handen — förtrampat många frön af lefvande christendom, som, fördolda uti Asiens bergs-öknar eller vidsträckta steppland, icke våga framträda i ljuset, men tyst vänta befrielsens dag*). Den måste komma för dem och för millioner själar, som, ehuru tillhörande en högre lära, nödgas böja sig under muhammedanska oket. Ty med hvar dag tillväxer på Asiens kuster den religion, som redan intagit större delen af dess norra halfdel, och små samhällen uppstå i den döde och uppståndne mästartens namn så väl i Zoroasters och Muhammeds, som i Bramas, Buddhas och Confucii riken. Och der de uppstå, der vika afgudarne, viker fatalismen, predikas Evangelium för de fattiga, liksom för de rika, upphöra kastskilnaderna — der gifvas inga Parias mer, der renas sederna, intager qvinnan sitt ursprungliga rum i lifvet såsom mannens hälft och Herrens tjenarinna, undervisas och uppfostras barnen (christna skolor byggas redan på sjelfva trappstegen af Himalaja),

*) Sednare resande i Asien hafva i bergsbyggnaden emellan Turkiet och Persien upptäckt en folkgrupp af omkring 30,000 själar, som, i det yttre tillgifna Muhammeds lära, fira uti underjordiska krypt-kyrkor nattetid sin christna gudstjenst. Det är fruktan för muselmännen och aflägsenheten från europeiskt skydd, som tvingar "Croulis" lilla folkstam till detta bedröfliga hyckleri.

omhuldade de fattiga och sjuka, förädla frid och frihet det jordiska lifvet och lyser öfver dödsbädden den öppnade himmelen, den förklarade verld, der Gud sjelf är ljuset och lifvet, och der alla återlösta, både stora och små af alla hedningar och släkter och folk och tungomål i oändelig lefnadsfröjd lofsjunga lifvets Herre, ja, der all kreaturens suckan är förvandlad i fröjd, der de och den pånyfödda, förklarade naturen förena sig med människan att prisa den allgode skaparen! — Äfven hedningarnas och konungarnas ära och härlighet på jorden upptages i den heliga, af Guds ljus, upplysta staden*). Detta är Asiens sista syn af de yttersta tingen genom dess utvalda siare-folk och Palestinas sista prophetiska blomma, utslagen i den christna uppenbarelsens ljus.

Om nu Evangelii lära ännu i Asien räknar få lärjungar i jemnförelse med de förberedande religioner vi här ofvan nämnt, så är det dock tydligt att det är Evangelium, som framtiden tillhör. Dess inre fulländning — dess svar på människolägetets frågor, dess motsvarighet af dettas högsta behof — bär löftet härom; ty människan är förutbestämd till fullkomligheten ("Gud skapade människan i sin afbild"). Men äfven yttre tecken tyda härpå.

Tvenne mäktiga christna riken utbreda allt mera sina politiska välden i Asien. Det är Ryssland i norr, som sednast utsträckt sin gräns ända inom Chinas landamären, intill Amurflodens stränder**). Det är England i söder, mäktigt i styrelsekonst, i handels-snille och missions-nit, som redan herrskar öfver Indiens stora half-öar och nu, i förbund med det krigiska, tappra Frankrike, tränger in i det himmelska rikets hittills oupplåtna djup***). Och de

*) Joh. Upp. 21: 24--26.

***) — och hvarföre ej önska framgång häruti åt det folk, som under *Alexander, befriarens*, anförande blifvit Asiens despotiska stater en föresyn! —

Not tillagd 1861.

****) De hafva sednast inträngt i rikets hjerta och i sjelfva Peking föreskrifvit det himmelska riket lag. Det är visserligen

skola ej stadna härvid. Må de framför allt icke stadna vid den blott yttre eröfringen. De och alla vesterlandets folk hafva ädlare bragder att utföra i det gamla moderlandet.

De fingo derifrån det första ljuset och det sista Evangelium!

Det bör glädja hvarje menniskovän att se huru, under den stora folkrörelsen i vår tid, med de nya öppnade vägarne, de fördubblade krafterna, besegrande tid och rum, och under tilltagande lif och meddelelse emellan folk och folk — äfven medlen förökas, genom hvilka Europa och Amerika kunna tillföra Asien de skatter de sjelfve vunnit i religion, samhällslära, i fria författningar, lagar och seder, i högre ljus och lif så för samhället, som för det enskilda lifvet. Det kunna de gifva, sägande: se moder, detta hafva vi frambringat af medgiften, som du gaf! — Ack! ej mindre fordras för att lyfta Asiens sjunkna tillstånd.

Den gamla modern kan dock, med bibehållen värdighet, mottaga barnens gåfvor. Ännu har hon skatter för dem i behåll, ännu kan hon ur sitt rika förråd gifva mången lifvets perla, mången ädelsten, och barnen kunna på nytt i hennes skola lära åtskilligt, — af högre vigthanda än de ana. Mig har det synt, äfven i de få ljusglimtar, som sednast kommit till mig från Ur-modrens härd, att vi ännu af henne kunna hemta mången lära, som i den christna uppenbarelsens allt befriande, ordnande ljus kunde rikta vår lefnadsvishet och utvidga vår synkrets så väl öfver tingens begynnelse, som öfver de yttersta tingen.

”något nytt under solen”, icke endast för chineserna. Önskligt vore att Lao-Tseus och Con-fu-Tseus folk måtte framdeles lära känna Europas stormakter icke blott som stora krigsmakter, utan äfven som frid- och frihet-gifvande makter, som christna!

Not tillaggd 1861.

Moderland, Österland, ljusets och rosornas land,
 alltid skall jag vara tacksam för att jag fått beträda ditt
 heliga land, landet, från hvilket Evangelium utgick att
 predikas i hela världen. Ty här har det blifvit mig
 klart, att världen skall fatta det fullt först när alla folk,
 som du fostrat, trädt i närmare samband med dig! . . .

TJUGONDETREDJE STATIONEN.

Påskveckan i Jerusalem. Beredelser hos judarne, hos de christna. Långfredags-aftonens uppträden. Lördagens fest i den heliga Graf-kyrkan. Därhuslika upptåg. Den "heliga eldens" utbristande. Theatralisk helvetes-scen. Processionen. Den turkiska paschan och de christna pilgrimerna. Pilgrimernas behållning. Den evangeliska församlingens påsk-högtid. Min egen. Afton i Gethsemane. "Il Diavolo." Golgatha. Några tankar.

"Den stilla veckan", såsom påsk-veckan kallas hos oss, är i Jerusalem en vecka af oro, buller och bång. Alla dagar komma nya tåg af andäktiga pilgrimer och af nyfikna resande. På gatorna trängas folk af alla färger och klädedrägter, med kameler, hästar, åsnor. Kloster och hôteler äro öfverfulla. Hvar dag äro fester och processioner i Graf-kyrkan, men trängseln och råheten bland folket gör det verkligen lifsfarligt att våga sig dit utan beskydd af kavasser. Likväl äro gatorna och gården till kyrkan besatta med turkiska soldater, som skola hålla de christna i styr, och de göra det stundom på gröfsta sätt med skuffningar och slag. Men äfven hopen af de christna pilgri-

merna är rå och grof, och låter icke annorlunda styra sig. Ej utan orsak se judar och muhammedaner på dem med ett visst förakt. Judarne hafva nyligen slutat att fira sin "Purim" till minne af deras folks befrielse genom Esther, och bereda sig nu till deras påskhögtid på samma tid med de christna. Alla jude-familjer förtära dervid ett påskalam, som de äta stående, klädda på det sätt och under de ceremonier den mosaiska lagen föreskrifver; men detta sker i djup stillhet inom hemmen. Mussulmännen fira äfven påsk-veckan, hvilken detta år sammanträffar med deras Beirams-fest. En krans af lampor brinner hvar afton på deras minareter — den lyser rätt vackert från Omarsmoskéen, — och de förtära ett lam, enligt en gammal sed, i dunkelt sammanhang med den hebreiska traditionen. Men äfven detta sker i stillhet, och de Orthodoxa christna (såsom de grekiskt christna kalla sig) utgöra den egentligen fanatiska och farliga befolkningen i Jerusalem under denna tid. Dock har christna kyrkan äfven här bättre representanter. Den lilla evangeliska församlingen firar på Zions berg en gudstjenst i anda och sanning, som det är en glädje och uppbyggelse att bevista.

Lång-fredagen predikade biskop Gobat, och hans enkla, men grundligt inträngande historiska framställning af Christi förhållande under passionens uppträden gjorde denna betraktelse till en af de bästa studier jag ännu hört öfver detta så rika och så mångfaldigt bearbetade ämne. Om aftonen var en del af församlingen tillsammans i salarnc, tillhörande kyrkan. Pastor Crawford bade talat vackert och hjertligt; de melodiska sångerna, aftonens skönhet, församlingens stilla andakt, stundens minnen ingåfvo en högtidlig och fridfull stämning, då den stördes af ett sorl och brus från Graf-kyrkans sida såsom af en folkhop i uppror. Det var äfven fallet och snart spridde sig rykten om ohyggliga uppträden, som der föregingo.

De romersk-katholska christna förehafva denna afton i Graf-kyrkan ett uppträde, som föreställer Christi nedtagande från korset. När detta är fullgjordt följer en stor procession af alla de församlade christna bekännelserna.

Dervid uppstår vanligtvis oenighet och slagsmål emellan några af dem. Så hade ock skedt nu. De Armeniska och grekiska christna kommo i tvist om deras plats och rang i processionen, och en blodig strid uppstod, som icke slutades förr än flera svårt sårade män och åtskilliga af fridstörarne affördes i fängelse. Det berättades att tvenne män blifvit dödade och fyra eller fem dödligt sårade. Först sent på aftonen stillades skränet och det vilda sorlet från denna sida. Klockan 10 voro gatorna besatta med turkisk vakt och ordningen återställd. Ändå vildare scener lära tilldragit sig denna afton för tvenne år sedan. Den dåvarande paschan infann sig sjelf på stället och tilltalade och förmanade de christna: "Mina vänner, mina vänner, jag högaktar er andakt, äfven jag ärar djupt föremålet därför; men jag tycker, mina vänner, att ni kunde bevisa honom, som ju lärde oss att älska hvarandra inbördes, en bättre dyrkan, än att sönderslita hvarandra på detta vis! etc. etc. Det säges att den goda muselman- nens förmaningar betydligt verkade på de fanatiska christna, som tycktes anse närheten till Christi konstgjorda kropp för det enda nödvändiga.

Lördags förmiddag skulle den s. k. heliga elden utbrista ur frälsarens graf. Fordom syntes den sednare på dagen, men vederbörande hafva nu mera funnit det tjenligt att låta den komma tidigare, förmodligen för att undvika faran af trängseln och elden under aftonens timmar.

Konsul Finn hade haft godheten tillbjuda mig att i sällskap med några skottar och engelsmän, under skydd af hans kavasser, begifva mig till kyrkan. Klockan omkring 10 begåfvo vi oss dit; kavasserna röjde med röst och händer väg genom den stimmande folkhopen. Turkisk vakt höll ännu Grafkyrkan besatt och hindrade hopen att intränga. Det gaf oss andrum och tid att genom en sidobyggnad komma in på en liten läktare, alldeles afskiljd från de stora läktarne, som gå kring kyrkan, och med en fullkomligt god utsigt öfver henne samt af den lilla runda öppning i grafkapellets mur, genom hvilken den heliga

elden säges först visa sig. Under denna öppning är (inom kapellet) marmorkistan, som skall hafva innehållit frälsarens kropp. Elden, så säger traditionen, uppkom af den eviga lifsgnistan, som efter Christi död på korset upplågade i grafven, förtärde eller förvandlade den materiella kroppen och frambringade den förklarade lokamen, i hvilken frälsaren uppstod. Huru detta phenomen blifvit ett årligen återvändande, ehuru grafven sedan århundraden (snart årtusen) är tom, derom säger traditionen intet, ej heller de troende. "Det är ett under", och dermed väl. "Det lockar tusentals pilgrimer och nyfikna årligen till Jerusalem", säga vederbörande, och dermed väl. — "Väl; ty det fyller klostrens kassor och våra penningpungar!" torde de tillägga afsides. De vetande och förståndiga veta rätt väl huru det förhåller sig med det föregifna undret och dess ändamål. De äro icke dess mindre nyfikna att se uppträdet, om de icke sett det förr. Bland dessa nyfikna var jag.

Kyrkan fylldes efterhand af allt slags folk under mycket sorl och kamp om platser. Ynglingar och pojkar klänga upp kring pelare och balustrader och hänga sig fast hvar de det kunna; andra draga dem i benen och rycka dem ned; de försvara sig med fötter och händer så godt de förmå. Kyrkan lik en massa af hufvuden med turbaner och grekiska mössor. Jag anmärker äfven en mängd qvinnor, de flesta i den Bethlehemitiska drägten. Några hafva med sig små barn. Timma efter timma förgår. Emellanåt tränger en vild skara af trashankiga unga män och gossar in i hopen under skutt, handklappningar och vilda rop, i hvilka man skönjer orden (dem en vänlig skottsk missionär från Damascus uttyder för mig): "Detta är Herrans graf! Vi tillbedja vid Herrans graf. Snart kommer Herrans eld! Vi hafva glädje; judarne hafva sorg. Må Herren snart upprätta sitt rike! — Långt lif åt sultanen." Turkiska soldater drifva de hoppande och skriande tillbaka med piskslag; men de återkomma snart igen, och slutligen låter man dem stå, stampande, skriande, handklappande. Några uppstiga på de andras axlar för

att bättre kunna ses och höras. Hvarannan person i kyrkan ser jag hålla i handen en sammanbunden knippa smala ljus eller en fackla. Och nu är kyrkan packad full och mängden begynner blifva litet lugnare. Man sätter sig hvar man det kan, på golf och gallerier; man hänger sig fast vid tåg kring kyrkans pelare, man klungar sig ihop på trappor och balustrader; äfven mot vår, såsom vi trodde, fridlysta läktare reses en stege och den ena tvåbenta varelsen efter den andra voltigerar upp öfver skrancket tills äfven vi sitta packade som sillar. Och nu väntar man och väntar åter — långa timmar, medan sorlet i folkhopen stiger och faller såsom vågor på hafvet. Vid den första stormningen in i kyrkan kunde jag ej hindra mig från en känsla af fruktan. Mängden såg så vild och våldsamt ut. Det förvånade mig att se den småningom blifva så lugn, att se med hvilken ro mödrar, något af-sides i kyrkan, gáfvo sina barn di. Väntan börjar kännas lång och pinsam i trängseln och värmen. Klockan närmar sig 2 och ännu synes ingen eld ur grafven. Allas ögon äro riktade på kapellet. Derinne äro tvenne biskoppar, den grekiska erkebiskopen ("Biskopen af Petra", såsom han ännu kallas sedan gamla tider, ehuru Petra stad är en öde ruin), samt en prelat af Armeniska kyrkan.

Processioner af prester med höjda standarer begynna nu under skränande sång tåga kring kapellet; men deras sång öfverröstas af den skrikande och handklappande mängden, som blir allt mera upptänd i sitt sinne under väntan på eldens snara utbristande. Och nu — syns den! Det flämmas derinne i griften, lågan visar sig genom det runda fönstret, och dörren till kapellet öppnas. En gammal man med långt, snöhvitt skägg träder fram derur. Omkring hans händer och nakna armar fladdra eldslågor. Så springer han genom kyrkan och efter honom, såsom en svärm flugor, halft ursinniga män och gossar, som söka tända sina facklor vid elden, den han anses hafva hämtat ur Christi graf. Snart förlorar man honom ur sigte, men med otrolig hastighet tändas tusentals facklor dels vid

hvarandras eld, dels vid den, som alltjemt strömmar ut ur grafkapellets fönster. Snart flammar det öfver hela kyrkan högt uppåt gallerierna, och nu uppstår ett skådespel, mera likt en helvetes-scen, än någon jag sett på theatern. Tusentals facklor svängas omkring under vildt jubel. Man låter lågorna leka kring ansigte, hufvud och bröst på både sig och andra. Man sveder med dem armar, hår och kläder under rop och åthäfvor, som likna galningars, och hela kyrkan fylles af rop, rök och lågor.

Här och der i kyrkans aflägsnare delar föregå stillare scener. Nedanför vårt galleri är en sådan djupare vinkel. Här se vi qvinnor, som låta methodiskt fullsmeta hvita skynken med det af elden smälta vaxet — förmodligen svepningslakan, som skola hjälpa den stackars jordiska kroppen till en "andlig lekamen." Der se vi några personer, som med en viss varsam nyfikenhet experimentera med den heliga elden för att erfara om den verkligen bränner såsom annan eld och, när de öfvertygat sig derom på egen hud, skrattande söka pröfva det på andra. Om en half timma lägger sig den vilda förtjusningen, lågorna släckas, hopen förlöper sig helt sakta eller sluter sig till den stora procession, som med fanor och standarer — hvar christen confession har sina särskilta — går under sång kring grafkapellet. Så ser man Syriska, Armeniska, Abbyssiniska och grekisk orthodoxa m. fl. christna, anförda af deras prelater i full ornat och i deras nationella dräkter, tåga hvarf efter hvarf inom den stora rotundan. Blott de ryska christna deltaga ej i processionen, liksom icke i upptåget med elden, som deras biskop i Jerusalem lärer ogilla. Så göra äfven de romersk katolska här. Det bedrägliga uppträdet med elden är äfven så groft, och dess bedrägeri är känt af så många, att man måste förvåna sig, det de christna prelaterna under Turkiets välde våga fortfara dermed och att de dermed kunna fortfarande lura så många menniskor. Men de christna under detta välde lefva i mörker och okunnighet.

För en del år tillbaka lär en strid emellan den Syriska biskopen, som då hade monopolium på den heliga

elden, och biskopen af Petra hafva föranledt yppandet af denna elds åstadkommande, nemligen genom ett visst phosphoriskt preparat, hvarmed händer och armar bestrykas och som, då dessa föras mot hvarandra, låter eld uppflymma. Att händer och armar ej dervid förbrännas lär vara hemligheten af ett annat preparat. Visst är att den vördige erkebiskopen af Petra med sina brinnande händer syntes mig springa såsom någon, som är rädd om sin hud.

Efter att hafva betraktat processionen och sett de sista ljusen slockna gingo vi i allsköns stillhet ur kyrkan, jag nöjd att en gång hafva sett detta upptåg och att aldrig mera se det. Det sprider ett sorgligt ljus öfver den grekiska kyrkans tillstånd i österns länder. De theatraliska påskfesterna i Rom, dem jag såg förlidet år, hade dock skönhet, anständighet och symbolisk betydelse — ; några af dem, såsom Peters-kyrkans illumination påskaftonsnatten, hade en pittoresk skönhet, som jag aldrig skall förgäta. Men här i Jerusalem, på sjelfva den jord, som bar frälsarens graf, var skådespelet till hans minne ett rått, vildt, tanklöst dårhus-uppträde, och — man kan icke säga nog mycket ringaktande derom och om det presterskap, som upphåller och uppmuntrar det för slem vinnings skull: ty derpå går det i grunden ut. Vål föregifves det, att de pilgrimer, som deraf årligen dragas till Jerusalem, skulle, om de icke drogos dit, alldeles förvildas och glömma deras christendom, då de lemnades i sina städer och provinser ibland muhammedanerne. Dopet i Jordanen, påskelden ur den heliga grafven äro således, så argumentera patriarkerna, tillåtna lockmedel för att vidmakthålla det christna lifvet i Orienten. Men hvilken art christligt lif dermed vidmakthålles, det visa de flera plägseder, som äro brukliga bland pilgrimerna i Jerusalem. En allmänt gängse sed är att skrifva in sina namn i de äldsta Jerusalemiska kyrkornas böcker, och med det samma skrifer man äfven in namnen på de anhöriga och vänner, som icke sjelfva komma till Jerusalem. För hvart namn betalas en särskilt afgift, som snart uppgår till en guld-medjedi, (omkring

100 piaster). Dock, man har då hopp om att hafva de kära namnen antecknade i lifsens bok, i det himmelska Jerusalem! På lika sätt beskattas andra förrättningar, bigt, aflösning, nattvardens utdelande o. s. v. De herbergen, som klostren och kyrkorna upplåta åt pilgrimerna, få desse ock betala ganska dyrt, äfvensom födan, hvilken i dem består. Jag har hört försäkras, att mången pilgrim kommer hit med 20 à 30,000 francs på fickan, som efter påsk vänder tillbaka — tomhändt och utan annan behållning, än den att veta sitt namn inskrifvet i Jerusalems kyrkböcker, hafva badat i Jordanen, fått påskfestens eld-dop och förvärfvat några radband m. m. sådant. En stor del pilgrimer komma äfven hit för handelns skull och sälja eller köpa (för att sälja åter) en mängd armband, radband, kors och andra arbeten, hvaribland finnes många rätt vackra och äfven dyrbara. Och dessa pilgrimer hafva sin goda jordiska vinning af färden hit.

Ganska lätt kunde den likväl, med litet omtanka af presterskapet och de mera bildade, bringa de fromma pilgrimerna en vinning af bättre art. Huru lätt kunde ej här de heliga skrifterna spridas, öfversatta på folkens olika språk. — Sannt är väl, att endast ganska få af den stora mängden pilgrimer kunna läsa; men äfven på annat vis kunde litet tanka och sanning meddelas dem. En ung handlande härstädes af evangeliska församlingen, Herr Löwenthal, hade från Tyskland förskaffat sig en samling små, rätt vackra kolorerade gravyrer af ämnen ur den heliga historien, försedda med inskrifter (naturligtvis äfven på tyska). Dessa bilder köptes med stor begärlighet af pilgrimerna. Sådana bilder, med skriftspråk på arabiska, ryska m. fl. språk, som talas af pilgrimerna, kunde blifva för dem en god inledning till en bättre kunskap om den heliga historiens ande-mening.

Den orthodoxa kyrkans presterskap synes så hafva glömt denna mening, så förfallit i den gamla hedniska villfarelsen, att taga symbolet för saken, att för Orientens christna församlingar är föga upplysning att hoppas från deras föreståndare. Armeniska kyrkan säges hafva mera

lif, än de andra Österlandets kyrkor, i följd af den reformatiska verksamheten inom densamma af en viss Basillides, som mot slutet af förra århundradet uppreste sig och skref strängt mot det högre presterskapets missbruk och despotiska styrelse. Det är ock inom den Armeniska kyrkan, som de evangeliska missionärerna vinna största mängden anhängare. I Jerusalem är denna kyrka den rikaste och har de vackraste byggnader. Klostret har ståtliga, glada salar. Armeniska patriarken ser ut som om han lefvat öfver hundra år och derunder blifvit ett andligt petrifikat, liksom den orthodoxa kyrkan sjelf. Den stela, kalla blicken, det marmorlika ansigtet vet tydligen intet af det inre lefvande lifvet. Så stel, så styf och förtorkad kunde general-inqvisitorn, pater Torquemada hafva sett ut. Kanske gör jag den stackars armeniska bispnen förfärligt orätt; men visst är att hans uppsyn låtit mig hemligen jubla deröfver, att Torquemadas makt ej mera ligger i någon jordisk prelats hand.

Min egen påskhögtid har varit förnämligast en inre. Jag har lefvat denna vecka alldeles tyst och stilla, under bemödande att fullare fatta betydelsen af det andliga faktum, hvars åminnelse kyrkan nu firar. Ej heller har detta bemödande varit utan frukt. Vissa läror, hvilkas betydelse jag hittills mera anat, än insett, hafva blifvit mig genomskinligare; ty jag har bättre uppfattat några viktiga punkter, från hvilka mycket ljus utgår öfver lifvet. Det har gjort mig lycklig. En skönare, för min själ rikare påsk-högtid har jag icke ännu upplefvat. Med den evangeliska församlingen har jag firat de offentliga gudstjänsterna — de firas ingenstädes mera värdigt och vackert, än nu på Sions berg — men i öfrigt har jag icke meddelat mig med någon. Endast en afton — — och om den vill jag nu säga några ord.

Det var förliden thorsdag, dagen före Lång-fredagen. Jag ville tillbringa eftermiddagen i Gethsemane, och efter

långvarigt klappande öppnades mig trädgårdsporten af pater Antonio, som icke tycktes vara vid det bästa lynne. Nästan med detsamma kom missionens unga läkare, Dr. Atkinson, (en man af ett fint, allvarligt och mer än vanligt intagande väsen), samt hans unga fru. Vi satte oss i den lilla bertsån, täckt af passionsplantor, och Dr. Atkinson läste högt ur sitt medtagna Nya Testamente berättelsen om Jesu kamp i Gethsemane. Efter några reflektioner öfver de yttre dragen dervid, yttrade jag, att jag icke kunde tänka mig den inre ångesten, som berättelsen omtalar, såsom vållad blott af förkänslan eller af Jesu vetande om den grymma behandling och död han gick till mötes, utan af det vida större lidande, i hvilket han skulle ingå och som redan måste hafva begynnadt — förmörkelsen af hans Guds-medvetande. Ty detta är högsta lidande på jorden, att känna sig öfvergifven af Gud, att tvifla på Guds kärlek och vår egen tros sanning. Men den stegrade jordiska smärtan, dödens skuggor, hafva ej sällan denna makt på de ädlaste, mest förfinade naturer. Just deras djupa känslighet öppnar för dem livvets djupaste helvete. Huru många röster höja sig icke under historiens åldrar, vittnande derom. Den dygdigaste af Roms republikaner, han, som offrade åt sitt ideal sina söner, sin välgörare, hördes i sin sista stund utropa: "Dygd, du är endast ett namn!" Ropet: "min Gud, min Gud, hvi har du öfvergifvit mig?" ljuder icke blott uti Davids klago-psalm, utan äfven hos alla folk, från de renaste, uppåtsträfvande själar. Om Jesus icke hade erfarit denna ångestens yttersta ångest, så hade han erfarit något mindre, än de ädlaste af menniskor. Han kunde icke erfara mindre då han införlifvat sig med menniskosläktets väsen och tillstånd intill dess innersta djup; han måste bära de yttersta följderna af syndens och förmörkelsens tillstånd om han skulle kunna upphäfvva dem med sitt lif och sitt ljus. Det är detta dubbla medvetande, som jag tycker mig se uttryckt i Jesu kamp i Gethsemane, — kampen emellan känslan af mörkrets öfverväldigande, sig närmande makt, och den af hans lidandes mål, af den slutliga segern under Faderns ingivelse och

ledning. Kunnas vi än endast på afstånd — såsom Jesu lärjungar — fatta djupet af denna märkvärdiga kamp emellan den menckliga och den gudomliga naturen hos den man, som förenade båda, så kunna vi — äfven genom vår egen lifs-erfarenhet — dock fatta dess art.

"Det är märkvärdigt, miss B., — sade den unga läkaren i anledning af min anmärkning, hvilken icke var så lång, som den utläggning jag deraf nu gjort — att ni äfven kommit på dessa tankar. Jag har just nyss yttrat ungefär det samma till min hustru. Vår frälsares lidande kan visserligen blott ur denna synpunkt förstås rätt, och deri ligger en del af dess stora betydelse för allt högsta lidande på jorden."

Vi blefvo afbrutna i det för mig interessanta samtalet genom ett tragikomiskt, föga uppbyggligt uppträde.

Atskilliga personer hade, sedan vi befunno oss i trädgården, klappat på porten och efter hand blifvit insläppta af pater Antonio, som sysslade med växterna och tycktes för hvar ny ankommande blifva mera tunghörd. Och nu kom en, som klappade häftigt, ja oförsynt, såsom ville han spränga porten. Det störde alla de stilla besökande i trädgården, och pater Antonio kunde ej längre vända döförat till. Långsamt gick han till porten och öppnade den. En ung gentleman — men som icke såg ut som en engelsman — steg in i det han med ett uttryck af otålighet utropade: "Diavolo!" — Det gjorde pater Antonio ursinnig. "Siete voi il Diavolo!" utropade han, fattade tag i trädgårds-redskap och bänkar, som lågo vid muren, och stormade med dem in på den ohöfviske Diavolo'n. Denne värjde sig med sin käpp. Det blef en ordentlig strid. Dr. Atkinson och jag sprungo till stället. Medan jag med böner och föreställningar sökte stäfja paterns vrede, afvände Dr. Atkinson slagen och hjälpte främlingen att undkomma. Med några skutt var denne snart vid andra ändan af trädgården, der han, skyddad af andra främlingar, ställde till rätta sin rubbade klädsel. Med uppsyn af en vresig dogg återvände patern till sina buskar och blom-

stersängar. Men de besökande fortforo att komma och det var ingen ro att vänta denna afton i Gethsemane.

Dr. Atkinson föreslog mig att gå till det ställe, som han och flera andra af de evangeliska och tänkande männen här anse vara det verkliga, historiska Golgatha. Jag hade redan hört pastor Wallentin tala derom och hade länge önskat känna den platsen. Vi gingo nu dit i den stilla, sköna aftonen. Stället är beläget utom St. Stephansporten, till venster om vägen utför Moria berg. Det utgöres af en hög, temmeligen rymlig terrass på bergets afsats ned mot Kidrons bäck, och man kan sannerligen icke tänka sig en i historiskt och symboliskt afseende bättre egnad plats för det gamla Golgatha. I bakgrunden, öfver Moria berg, ser man Jerusalems östra mur. Nedanförl går landsvägen, samma väg, som fordom förde till Anatooth, och på hvilken troligtvis de gingo, som, enligt den evangeliska berättelsen, "ristade sina hufvuden öfver den korsfästade, i det de gingo förbi." Ställets läge har något på en gång afsides, afskildt och derjemte offentligt. Det skiljes från Jerusalem genom klipphöjderna, men är öppet åt landsvägen och åt Olivberget. Och härutinnan ligger en rörande symbolik. Det är midtöfver den sköna höjden, der Jesus så ofta vandrat med sina lärjungar, det olivkrönta berget, nu klädt i vårens prakt, som korset reses, på hvilket han skall dö, sjelf i sin ålders kraft och blomma. Jordens skönhet och hans lifs ljusaste minnen — Bethanien och dess syskonkrets — blicka emot honom under det han försmädas, lider och dör. Äfven sådant hörer till detta lifvets bitterhet. Han ville smaka den fullt!*)

*) På det att ingen mera måtte kunna säga sig hafva lidit svårare än Christus led; på det den mest förorättade, mest misshandlade af människors barn derefter måtte, lika med den olycklige Calas i den stund han gick att lida sitt förfärliga dödsstraff, (han blef rådbråkad) för en gerning, den han icke begått, kunna säga: "Jag dör oskyldig; men hvar före skulle jag beklaga mig? Jesus Kristus, som var oskulden sjelf, har icke vägrat sig att för mig dö en ännu myc-

Märkvärdig föreföll mig stället enslighet och liksom öfvergifvenhet. Marken är jemn och skulle förträffligt egna sig till åkerland; men den är icke odlad. Det fina gräset med dess blommor växte ostördt af människofötter och af kreatur. Halft nedbrutna murar, troligen efter ett kapell, äro de enda märken af människoverk man der ser, samt några grafkamrar i klipporna omkring. Vi sutto vid foten af ett gammalt träd, som sträckte sina skuggande grenar öfver en del af platsen. Jag kan icke säga huru det kändes att sitta der under det solen nedgick och skuggorna växte och aftonvinden susade sakta i trädets qvistar, och olivberget och himlen deröfver färgade sig högre och skönare allt som solen sjönk!

Jag har ofta förr — i oförstånd — klagat deröfver att Jesu lif icke var ett långvarigare på jorden, emedan människan endast under ett sådant kan bevisa en af de svåraste dygder i denna värld: ihärdighet i kärleken, tålamod med människorna. Men jag har sedan förstått, att vigten för världen af Jesu lif icke ligger i längd eller bredd, utan i djup och höjd. Den fulla manifestationen af Guds väsen och vilja i Jesu lif och död, det var det väsendtliga i dem. Och såsom för den bättre åskådlighe- tens skull världstheatern, på hvilken han skulle uppträda, blef jemförelsevis en liten, lätt öfverskådlig, så måste äfven, för den klarare uppfattningens skull, hans lif blifva ett, inom tid och rum kort och skarpt sammanfattadt drama. Under större utsträckning af tid och rymd hade dess historia och betydelse helt visst gått förlorade för världen.

”ket grymmare död. Jag kan icke önska mig åter ett lif, ”hvars slut skall, jag hoppas det, föra mig till en evig sällhet.”

”Så dogo våra martyrer” yttrade de två Dominikanermunkar, som stodo honom nära under hans förlängda marterdöd, intill slutet.

Det var, såsom man vet, Voltaire, som genom sin modiga och ihärdiga kamp för familjen Calas bragte i dagen dennas fullkomliga oskuld i den äldsta sonens död (det brott för hvilket fadren Calas, en protestant, anklagades af fanatiska katoliker).

Nu upptager det några få blad, och på dessa tecknas gripande scener, fattliga för alla människor, och hvilkas innehåll på samma vis rör — alla.

Man fäster sig vanligen med uteslutande förkärlek vid ett eller annat ställe eller utlåtande i den heliga historien, och de christna sekterna bygga sina kyrkor på sådana särskilda ställens grund. Mig synes tvenne hufvuddrag framför allt allmänliga och viktiga. Det nemligen af Jesu förhållande till Gud från begynnelsen och till slutet af sitt uppträdande på jorden, och hans förhållande till menskligheten, båda fulländade uti hans död. Alla enskilda drag få betydelse eller förklaring genom deras förhållande till dessa hufvudriktningar.

Jesu lif, såsom människors lärare och läkare, är, tror jag, af alla tänkande christna med stor enstämmighet uppfattadt dels såsom förebild för alla dem, som söka vägen, dels såsom uppenbarelse af Guds vilja och hjertelag. Ty Jesu ständiga återopande af Fadren, såsom den der talar genom honom och "verkar gerningarna", lemna intet val att fatta saken annorlunda, om man öfverhufvud tror på den evangeliska historiens sanning.

Jesu död åter har jag hört vara föremål för olika uppfattningar. De hafva alla en välsignelse för menniskolivet då den — Jesu död — fattas i dess sammanhang med hans förutgående lif, sista samtal och påföljande uppståndelse. Men en åsigt deraf har jag funnit vara på en gång den mest rådande och den minst klart förstådda. Orsakerna till båda delarne torde ligga i sjelfva frågans djup. De djupaste sanningar upptagas af menniskosjälen; men ju djupare de ligga, desto sednare komma de i ljuset. I alla tider hafva vi sett den christna kyrkan lägga vikt på Christi död såsom den företrädesvis frälsande akten af hans lif. Detta har jag hittills ansett för en den fromma känslans öfverdrift. Men i denna tid har denna åsigt trätt mig närmare, och om jag än ej kan säga, att jag fattat den fullt, så känner jag likväl att den är bland dessa sanningar, som måste växa inom mig.

"Om menniskan en gång öfvergifvit Guds väg, som är lifvets väg, så återstår henne blott ett, och det är — att dö!" har jag läst någorstädes. Och "genom synden är döden kommen i verlden" säger skriften, säger det menskliga medvetandet. Döden visar sig för oss såsom ett mörker och ett upphörande af lifvet och medvetandet. Derpå följer kroppens upplösning, och — det är allt hvad vi se. Tron på själens odödlighet lefver dock djupt i menniskoslägtets hjerta, och dunkla sägner genomgå alla folk och tider före Christus om de dödas fortlefvande, men — såsom i ett skuggornas rike. Männe icke häri ligger en sann skådning till grund? Kunnade de menniskor, som gå ur lifvet och in i döden med ett dunkelt medvetande af både lifvet och döden, vakna efter den i ett klarare tillstånd? Männe icke döden äfven in i Hades sträcker öfver dem sina skuggor? Kan deras själars högsta tillstånd der vara mer än ett buddhistiskt Nirvanâ?!

Men, om det högre lifvet *efter* döden är betingadt af ett högre medvetande i lifvet och i döden — så kan endast den, som med ett sådant medvetande ingår i döden, spränga dess makt och upphäfva dess fängslande följder. — —

Jag finner i Apostlarnas skrifter och i hela den djupare tänkande christna kyrkan den tro, att Jesus Christus med detta högre medvetande, detta fullt vakna lif ingått i den jordiska döden och dermed upphäft dess makt för sig och för det släkte, hvars syndaskuld han bar. Bekräftelsen härpå är, för hans lärjungar, hans synliga uppståndelse. Om han icke så dött, hade han icke så kunnat uppstå. Uppståndelsens faktum och den seger, som det ådagalägger öfver naturens jordiska, timliga lagar, grunda sig på en andlig natur-ordnings lag. Apostlarnas syn och glädjedruckna predikan är tydligen den att: genom Christi död och uppståndelse, icke endast *ljus* uppgått för jorden öfver lifvet efter döden, utan att sjelfva detta lif inträdt i ett högre stadium, blifvit *fullkomligt lif* genom den, som med det eviga lifvets makt bekämpat och öfvervunnit döden för

sig och de sina. Christus är icke blott de lefvandes, utan de dödas frälsare.

Härmed sammanhänger nära frågan om den makt, hvarigenom en sådan frälsning utföres, frågan om Christi väsen och natur.

I denna fråga har jag funnit, att christenheten delar sig i två hufvudläger: det ena ser i honom blott en ädel menniska, utrustad med ovanliga naturgåfvor. Det andra ser i honom en gudomlig person, af en högre natur, än människans, och i så nära förening med det högsta väsendet, att han är *ett* med Guds väsen och vilja, *ett* med Gud.

Sjelf har vår Frälsare ömsom kallat sig "menniskans son" och "Guds son." Han har tillåtit oss, att nalkas honom i båda dessa egenskaper och att i båda kalla oss hans lärjungar. Hvad som gör oss dertill — så har han sjelf sagt — är icke den eller den uppfattningen af hans person, utan allenast kärleken till honom och lydnaden för hans bud. Detta är det väsendtliga. Jag har känt flera de bästa, sannaste christna bland dem, som fatta Christus endast såsom "menniskans son" och följa honom troget i hans befrielseverk för jorden. Jag ville kunna likna dem i kärlek till Gud och hans rike. Men deras åsigt af Christus är mig icke tillfyllest, hjälper mig ej att tillfyllest förklara Jesu sinnesstämning, medvetande, lif och död, och följderna af hans historia för jorden. Den ger mig ej heller hvad jag ytterst behöfver för att besvara *de stora frågorna* och vinna de utsigter, i hvilka allena min själ kan finna ro. Denna högsta frid kan, ytterst, intet gifva utom kännedomen om Guds väsen och vilja. Känner jag Skaparen, så vet jag äfven hans skapelses mål. "Visa oss Fadren, så hafva vi nog" sade Jesu lärjunge i alla ljus- och sanning-sökandes namn. Och än mer: jag, du, alla människor behöfva *älska Gud*. Ingen annan kärlek är oss tillfyllest: ingen annan fyller hjertat och ger det kraft att genom synd och mörker, lifvets och dödens pröfningar dock komma till Gud. Men, kunna vi på en gång känna, djupt känna jordlivets mörker och nöd och — älska Gud, jord-

lifvets skapare? Jag kunde det ej. Jag kan det ej om jag ej kan med det samma fatta honom som befriare, som deltagande återlösare. Tag bort *Gud i Christo* och jag vet icke mer hvar jag kan finna en Gud, som jag kan älska och tillbedja. Den lidande, kämpande människan, som dör för den sanning hon erkänt, för den vän hon älskar, är mig ett högre, förträffligare väsen, än en blott salig Gud, fjerran från varelsernas nöd. Buddha är mig mer än en sådan Gud.

Genom lifvets erfarenheter, genom vårt eget hjertas beskaffenhet, anslås vi på olika vis af verlds-ordningens — rättare verlds-oordningens företeelser. Gud tillät mig att framför allt fattas af lidandet på jorden, de godas, de svagas, människornas, djurens, af alla lifvets bittra dissonanser, af mörkret öfver så mycket, af skapelsens suckar öfverallt. (Jag var och jag har förblifvit i denna mening *Buddhist*). De skulle hafva fört mig till förtviflan om de icke fört mig till Christus och i Christus till Gud.

I Christus kan jag älska Gud.

I Christi, Guds sons, väsen och verksamhet finner jag enda, vissa borgen för att jordens lidanden, lifvets disharmonier skola upphävas. I hans lif och hans död erkänner jag att Gud är kärleken, och jag vet hvad sann kärlek vill. Outsägliga förhoppningar, outsägliga harmonier strömma ur denna åsigt. Man läse i Pauli epistlar, i synnerhet i Corinther-, Epheser- och Colosser-brefven de stora synerna öfver Menniskoslägtets och naturens pånyttfödelse och fulländning i Christo, den gudomliga, den stora människan. Denna syn har allt sedan fortlefvat inom Christenheten och ingifvit henne mod och tålmod i dess arbete för Guds rike. Den fortlefver der alltjemt, och det är ej att säga hvilka nya ljus och hvilken ny sällhet den skall gifva åt tillvarelsen under odlingens stigande utveckling och den helige andas ledning. Den har gifvit mig, i min andes djupa nöd och enslighet, ljus och tröst, aningar och fröjder, hvilka det icke här är stället att tala om, och öfverhufvud inga ord kunna beskrifva. — Men de hvila ensamt och allena derpå att: Gud i Christo up-

penbarat sig sjelf och gjort menskligheten delaktig af sitt lif.

Detta antagande ensamt gör det mig möjligt att älska Gud, att lösa tillvarelsens stora problemer, förer mig till de eviga harmonierna, och ger min ande frid under de stora smärtsamma frågor, som dock städse återkomma på jorden. Jag behöfver för min själaro, för min verldsåskådning veta, att den allsmäktige äfven är den allgode, och att den allgode är den allsmäktige. Endast det hjälper mig, endast det är mig nog. För det smärtsamma, som möter mig, så väl som för min egen synd och brist vet jag blott en säker tillflyktsort, en fristad och den är — Jesu hjerta!

Här låt mig hvila.

TJUGONDEFJERDE STATIONEN.

Besök i Bethlehem. Palestinas Flora. Den svenske botanisten. Lifvet i Nybyggarens hus. Artas dal. Den bannlyste Sheiken. Turisterna. Arabiska sagor. Om bibelns qvinnor. Hebron och Abraham. Vandring till Salomos dammar. Allarm och förskräckelse. Hvardags-uppträden i Palestina. Ibraham paschas tid. Nuvarande utsigter. Arabiska giftermål. Önskingar.

Jerusalem, den 1 Maj.

Det är söndag och den första Maj! I dag viger man in våren i Sveriges hufvudstad — så framt icke köld och snöslask tvinga att uppskjuta festen — och stora och små begifva sig ut till Djurgården, de stora i vagnar och de små till fots. En glad och vacker fest, i hvilken jag mången gång deltagit i vagn eller till fots bland mängden och njutit den så allramest. Ingen hufvudstad har en så härlig lokal för folknöjen, som Stockholm eger i dess Djurgård. Den första Maj ser man den rätt. Väl stå ekarne kala ännu och blott här och der på slätten och bland bergen lysa gröna fläckar, titta små blåsippor upp; men dessa

berg, terrasser och dälder huru lysa de ej af glada folkgrupper, män, qvinnor och barn, från höjden, der tallarne växa, till slätten, der ekarne stå! I skimrande rader tåga åkande och ridande, bland hvilka de kungliga i främsta rummet draga till sig allas blickar, och der de färdas fram dit samlar sig folket; ty allt folk synes vid sådana tillfällen vara rojalist. Men festens skönaste krans ger naturen. Rundt om de grönskande bergen, det lustvandrande folket, de prydliga vagnstågen lysa de klara, blå fjerdarne med dansande vågor och flaggande vimplar på alla håll. Lärkornas sånger ljuda öfver dem. De sjunga en fröjd öfver vårens lif i norden, den södern icke känner.

Likväl är nu våren här i full prakt. Några regnskurar under de sista april-dagarne hafva låtit alla ännu dröjande träd slå ut, och kullarne kring Jerusalem grönska på det skönaste, tack vare trädplanteringarne af grekiska christne. Kornet i æx svajar i vågor för vinden uti dällderna, och hela landet är likt en trädgård, men — vatten felas! På Olivberget fylla de blommande hagtorns-träden luften med en fin vällukt. Gräsmark och blommor utmärka sig här mindre genom yppighet, än genom finhet och färgprakt. I stället för de skarlakansröda anemonerna hafva nu kommit en slage ranunkler, nästan af samma färg och storlek. Gräset lyser af en mängd små sol- och stjernblommor. Den första Maj firas icke här; våren har ju länge varit inne. Ett par goda predikningar i vår Sions-kyrka och den uppfriskande, härliga luft, som inträdt efter några dagars tryckande Sirocco, hafva utgjort min Maj-högtid. Jag törstar efter några dagars landtlif och hoppas snart få det i Artas dal.

För ett par dagar sedan afreste pastor Hefter och doktor Atkinson på en missionsfärd till Tiberias och Safed i Galiléen, der de palestinska judarne hafva sitt förnämsta tillhåll. Den lilla evangeliska församlingen egnade vid sin senaste bönestund åt de resande en särskilt bön och afskedssång. Färden är icke utan sina besvärligheter och äfven faror i följd af landets tillstånd och judarnes i denna nejd, såsom det säges, hårda och till och med fiendtliga

sinnelag emot de christna. Missionärerna uppträda under deras missionsresor på följande vis: De slå upp sitt tält nära vid staden och låta utgå ryktet, att en engelsk läkare är anländ dit. Det sprider sig med stor snabbhet, och snart strömmar folk af alla klasser ur staden för att rådfråga den engelska läkaren och få del af hans botemedel. Detta ger anledning till samtal, och Hefter, som är född hebré och talar hebreiska och arabiska språken lika väl, som tyska och engelska, förer samtalet från kroppens till själens hälsa och erbjuder läkedomsböcker för denna sednare, nemligen hebreiska exemplar af nya testamentet. Som dessa erbjudas fritt, mottagas de stundom jemte de kroppsliga läkemedlen, men nekas äfven stundom. Safed är i synnerhet de rika judarnes borg och fästning inom Palestina. Både Hefter och Atkinson glädja sig hjerteligen åt missionsfärden, och jag förstår det väl. Men jag gläder mig icke åt deras resa, ty den tar bort ifrån mig min bästa vän i Jerusalem, den vänlige och lärde pastor Hefter.

"Vady Artâs" den 9 Maj.

Förliden tisdag, (den 4 Maj) på morgonstunden satt jag till häst för att i sällskap med konsul Finns unga systerdotter och systerson rida ut till Artas dal. Icke långt ifrån det grekiska klostret "Amar Elias" gjorde vi en kort halt. Då vi åter skulle fortsätta vägen behagade miss H...s häst, trots den unga, skickliga ryttarinnans bemödanden, i stället att gå framåt, stryka tillbaka. Så strök han in på min ultra-flegmatiska rossinant och sparkade den. Denne blef dervid vild, kastade sig om och sparkade igen. I denna hastiga volte kastades jag till jorden emellan de två sparkande djuren. Jag såg deras fötter korsa sig öfver mitt hufvud, kröp dock undan dem, reste mig

upp, fann min parasol sönderslagen, min klädning genomtrampad af hästfötterna, men mig sjelf — icke rörd. Endast en stöt, som jag af fallet fått på ryggraden, hindrade mig att gå med full ledighet. I den grekiska patern Benjamins trädgård drack jag vatten, fick en bukett sköna rosor och satte mig åter till häst sedan den hederliga M:r Blum, konsul Finns förtroendesman och vår ledsagare, satt sig på den vanartiga klipparen och förde den på godt afstånd från vårt lilla tåg. Miss H. red nu på hans stora, säkra häst. Så kommo vi lyckligt fram till Artas dal vid Bethlehem.

I nybyggaren Meschullams hus var stor familjefröjd. Äldste sonen hade efter flera års vistande i Amerika återkommit för att hälsa på föräldrar och syskon, och glädjen var stor på ömse sidor. Dalens araber deltogo ock i den och hade bevisat det medelst en "fantasia" med fackeltåg, sång och dans aftonen förut på Meschullams gård. De skänkte honom äfven ett får och afsköto en mängd skott såsom fröjdebetygelse. Nästa afton skulle uppträdet förnyas. Det beskrefs för mig som vildt och skrämmande, utan all skönhet.

Aftonen då jag ankom blef emedlertid en stilla afton. Husets återkomna son hade med tvenne amerikanska vänner begifvit sig till Hebron. Ensam med gubben Meschullam satt jag på husets piazza under den klara stjernhimmelen och njöt af hans samtal.

Meschullam är en autodidakt, och moder natur har gifvit honom en gnista från sin innersta härd, den Prometeiska elden. Detta och hans mångsidiga lifs-erfarenhet gifva åt hans ord något egendomligt, friskt och nytt, likt en framspringande källa. Med innerlig kärlek talade han om den glädje jordbruket ger sin idkare. "Ty jorden sjelf" gläder sig att blifva frigjord genom människan och fröjdas tydligen liksom hon, då den bärer fram i ljuset sitt "inres saft och kraft i sköna gestalter."

Jorden i dessa dalbottnar är synnerligt rik och lönar yppigt odlarens arbete. Ethams klara källa har vatten nog för alla. Afvärmare af jordens produkter felas icke

heller. Bethlehem och Jerusalem, de stora grekiska och katholska seminarierna begära mer af Artas trädgårdsalster, än dess enda odlade dal kan gifva. Hvad som felas är armar, är kolonister, som kunde uppbruka flera af dessa dalbottnar, hvilka utan tvifvel och utan stor möda skulle snart blifva lika fruktbärande, som Meschullams dal. Araberna duga ej härtill. Man kan ej lita på deras arbete, ej heller på deras trohet mot de christna. Men en något stark koloni af tyska jordbrukare skulle helt visst finna sin vinning här, och skulle under de europeiska konsulernas beskydd lätt kunna hålla de kringboende röfvare-araberna på afstånd. Till denna koloni skulle kunna sluta sig flera judiska familjer i Jerusalem, som äro färdiga att öfvergå till christendomen om de blott kunde undfly den bittra förföljelse, som de der hafva att vänta från sina stamförvandter. I Artas dalar kunde de finna skydd, arbete och bröd, om de der funno christna vänner och beskyddare. Nybyggaren Meschullam, sjelf en till christendom öfvergången tysk jude, som talar de tyska, hebreiska, arabiska, och jag vet ej huru många andra språk, och som genom sin personlighet och kloket vunnit stort anseende hos araberna i nejden, vore för en sådan koloni en ovärderlig ledare och rådgifvare. Huru skönt kunde ej Salomos fordna trädgårdar uppblomstra i de nu öde, gräsbevuxna eller stentäckta dalbottnarne!

Palestinas land synes i sjelfva verket ligga väntande på den tid då dess förste befriare skola återtaga, odla och bebygga det i förbund med sina europeiska bröder. Under muhammedanernas välde blir Palestina för hvar dag armare och ödsligare. Konsul Finn och hans fru, som i förrgår anlände hit från en resa eller ett ströftåg, som de företagit i föga kända trakter af landet sydvest om Hebron, hafva öfverallt sett spår häraf. Landets synbara fruktbarhet visar sig i ständig kontrast med dess ödslighet. De hade ridit genom stora skogar af yppigaste växt, men utan minsta rödjande vård af människohand. De hade sett hela byar alldeles öde och stora landsträckor utan boningar eller människor. Detta härrör af de röfvaretåg, som arabstam-

marne ständigt utföra mot hvarandra. De förstöra hvarandra under ett fortfarande krigstillstånd, och göra landets odling omöjlig. Ingen säkerhet, intet lugn! . . . Och Palestina, som i den tid då Salomos tempelbyggnad stod på Jerusalems berg, hade öfver tolf millioner innebyggare, räknar nu ej mer än en half million. Större delen af Palestinas fält och kullar ligger oodlad, och det kan ej vara annorlunda under nuvarande styrelse eller icke-styrelse. —

I går aflade jag besök i Bethlehem i sällskap med en af husets unga döttrar. En arabisk tjenare åtföljde oss. Bethlehem ligger högt och fritt, har en glad, stor utsigt öfver kullarne och landet rundt omkring. Öfver allt ser man spår af en terrass-kultur, som nu mera kommit ur bruk, troligtvis i brist af händer. Några vackra oliv-planteringar försköna och liksom bekransa staden. Inom den finner man rikligt med smutshögar och en orenlighet, som förpestar luften. Också är barndödligheten der mycket stor. Vi togo in hos en familj af christna araber, vänner till Meschullamska familjen, och mottogos der på det vänligaste. Männerna voro sysselsatta med förfärdigande af perlemo-arbeten, kors, spännen m. m., som i stor myckenhet säljas härifrån och utgöra stadens hufvudsakliga industri. Sedan vårt särdeles hyggliga värdfolk undfagnat oss med kaffe, arabiskt bröd m. m. gingo vi till krubbans kyrka, en af de äldsta kyrkor i Palestina och första gången uppbyggd af kejsar Konstantin (år 330). Hennes sednaste grundliga reparation är verkställd af de grekiska christna år 1842. Kyrkan har ett högt och vackert läge på slutningen af ett berg. Den är en Basilika af ädla proportioner, rik på marmorpelare och mosaikprydnader, och på alltför mycket annan grannlåt, som skadar den högtidligt och vackert dystra alkov-liknande karakteren af den inre byggnaden. En vänlig fransk munk tog oss om hand och visade oss kyrkans märkvärdigheter. Krubban, eller stället som kallas så, var, såsom jag det väntat, full af kulörta lampor och allahanda brokig grannlåt. Endast hvalfvat deröfver, den grå klippan, var naken och kall, som i den stund då — enligt Justinus, martyren — Jesus-

barnet lades derunder. Skada att människorna genom deras barnsliga glitter tillåta så litet att ses af denna betydningfulla symbol, — symbol af den jordiska lott, som fritt utkorades af honom, som ägde "all makt i himmelen och på jorden." En stor del af kyrkan är under jorden. Man visar flera celler, der heliga män bott, och skolrummet, der den helige Hieronymus hållit skola i trettio års tid samt öfversatt bibeln på latin, — ett utmärkt mörkt och kallt rum äfven på en sommarhet och solig dag, som denna. Men det nya lifvet värmdde så själen under den christna kyrkans första tid, att kroppen föga kände jordiska obehag. Derpå tyda många christnas lif och död under de första århundradena. Bethlehems födelse-kyrka omfattar äfven en armenisk och en romersk-katholsk kyrka, denna sednare utmärkt glad och vacker.

Ett drag frapperar mig i den grekiska kyrkan, liksom i några af de äldsta grekiska hymner (af okända författare), och det är deras glada karakter. De sysselsätta sig föga med den lidande och korsfästade frälsaren, utan förnämligast med den nyfödde, den till jorden komne himmelske frälsaren, eller ock med den uppståndne. Vissheten att i honom hafva en underpant af Guds nåd, del af hans lif, syndernas förlåtelse, visshet om de dödas uppståndelse och ett evigt lif, låter dem utbrista i jubel. De fördjupa sig ej i syndamedvetandet, de tänka blott på frälsningen och se denna alltför uteslutande från dess objektiva sida. Så sjunger en af den grekiska kyrkans äldsta hymner öfver Christi födelse:

"Statt upp, O! Bethlehem!

"Eden är öppnad för alla.

"Bered dig, O! Ephratah!

"Ty lifsens träd,

"har upprunnit i krubban

"från Jungfruns moderlif.

"Det blef paradiset,

"hvars Gudomliga träd

"bär lifsens frukt för oss.

"Vi skola icke dö som Adam,

"ty Christus är född

"att upprätta Guds fallna afbild
"och gifva den del af sitt lif!"

Och en annan:

"Din födelse, o! Kristus, vår Gud!
"har låtit nytt ljus gå upp öfver verlden.
"Och stjernornas dyrkare kommo,
"förda af en stjerna, till dig!"

Äfven på korset se dessa glädjeberusade blott en syn
af fröjd:

"Du verkar frälsning i verdens midt,
"Christus, o! Gud! Du sträcker på korset ut dina fläcklösa
händer,
"församlande alla folk när de ropa:
"O! herre! Ära vare dig!"

Öfver uppståndelsen sjunger en annan hymn:

"I dag är hela verlden frälst.
"Vi samlas till honom, som uppstått ur grafven,
"lifvets furste, Kristus, vår Gud.
"Han borttog döden,
"gaf oss segern
"och oändlig nåd.
"Christus är uppstånden från de döda,
"i döden har han trampat på döden,
"och åt dem, som i grafvarna bodde,
"gifvit evinnerligt lif!"

Om Pingst-undret sjunger en hyan:

"När Han förbistrade tungomålen
"utspridde Herren folken,
"När han gaf dem tungor af eld,
"kallade han dem alla till enhet.
"Så med en röst prisa vi den heliga Anda!"

Så synes den Österländska kyrkan nästan uteslutande
hafva uppfattat försoningens ljus-sida, Guds nådegåfvor,
medan den Vesterländska företrädesvis försänkt sig i synda-
medvetandets, det fallna människoslågtets djup. De måste
räcka hvarandra handen en dag!

I den grekiska kyrkan såg jag en välklädd man, åtföljd af en munk, öfverallt andäktigt kyssa alla målningar

och s. k. heliga ssällen. Detta kyssande anses som en Gudstjenst och utvisar den ytlighet, i hvilken den grekiska kulten förfallit.

På återvägen från kyrkan mötte vi en hel del folk, och deribland många utmärkt vackra kvinnor i den prydliga Bethlehemitiska dräkten. Jag har ingenstädes sett vackrare kvinnor och med en så frisk blomstrande hy.

Bethlehems befolkning (3,000 själar) är nästan uteslutande christen, af grekiska kyrkan. En liten evangelisk församling finnes äfven här, för hvilken en af missionspredikanterna i Jerusalem hvar söndag håller Gudstjenst.

När vi gingo till Artas dal följde den unga Janie och jag vattenledningen, som från Salomos dammar går till Bethlehem, en stenlagd ränna i jorden, betäckt af flata stenar, hvilka här och der lemna en fri öppning, så att vandrare kunna läska sig och kreaturen dricka. Denna enkla och temligen torftiga anstalt går i bugter längs med höjderna. Under vägen botaniserade jag, fann mörkröda eterneller, dem jag ej sett förut, purpurfärgade, utmärkt vackra, fina tistlar, ett slags fint gräs med ax, som utgå parvis ur stjelken och som här kallas Gazell-öron, m. fl. för mig nya plantor. Marken är full af blommor. Men hvar blomstrar icke jorden denna tid? Äfven Sveriges mark är icke mindre blomsterrik än Palestinas och begynner nu ikläda sig sin vårdrägt. Den har en friskhet och saftfullhet, som här saknas. Deremot har Palestinas flora en färgprakt och fin elegans, som jag ej sett så någorstädes. Äfven tistlarne, som här finnas i mängd, hafva de skönaste färger och former. Ingen har mer bidragit till kännedomen om Palestinas växtrike, än en svensk yngling, lärjunge af Linné, den unge naturforskaren Hasselqvist. När blomsterkonungen i Upsala utsände lärjungar till alla verdens delar att samla deras blommor och örter och bringa dem till honom, som skulle klassificera och gifva dem namn, anmälte sig Hasselqvist till att undersöka Palestinas flora. Man föreställde honom att hans hälsa var svag och tillståndet i landet sådant, att botanistens resor der måste blifva förenade med de största svårigheter och

äfven faror. Intet kunde afhålla den modige ynglingen, och när han kommit dit dref honom kärleken till vetenskapen att trotsa alla faror och underkasta sig de största ansträngningar. Ingen bergsspets var så svårt tillgänglig, ingen dal så gömd att ej till den fanns väg för honom, och betydliga voro de samlingar af växter, som han så eröfrade, medan mödorna, det heta klimatet, bristen på passande näring och vård småningom undergräfdde hans krafter. Han lyckades att föra sina rika samlingar till Palestinas strand, och stod i begrepp att med dem återvända till sitt fädernesland. Då dukade han under för febern, som länge tårt på hans lif. Endast hans blomster-skörd kom hem till Sverige. Yngling, min landsman! Det är din döende hand, som här, i främmande land, vägledt mig bland blommorna och växterna, hvilka utgjort min fröjd. Tack och välsignelse därför! Ditt minne dör ej på Palestinas, lika litet som på fosterlandets jord. Palestinas flora skrifver det hvart år på nytt med sina färgrika lysande blommor.

Lifvet i nybyggaren Meschullams hus och i dalen, som till större delen tillhör honom, är i denna tid högst lifligt och egendomligt. Turister från många Europas länder komma, under färden till Hebron alla dagar för att se Artas ryktbara dalar och den man, som der låtit "ödemarken blomstra som en lilja." De komma, se sig om, utbyta några ord med "fader Meschullam", som talar — tror jag — tio språk, och tåga vidare. Så kom och aftågade i går en hertig af Orleans, — jag vet icke hvilken, — sedan han rådfört sig med Artas odlare om möjligheten att i denna nejd anlägga en fransysk koloni.

Hvad som här fångslar min uppmärksamhet är emedlertid icke de till herrskapshuset kommande turisterna, utan landets infödda, hvilka man beständigt ser framför den byggning, som innehåller köket, i skuggan af det stora fikonträdet röka, dricka kaffe och språka. Ty att dricka en kopp kaffe och röka en pipa anser araben vara sin rätt hvar helst han kommer. Mindre gästfrihet kan han ej vänta, ej heller bjuda, och ingen i landet, som vill vara

ansedd, kan undgå att bestå denna traktering. Ur Meschullams kök fortgår den hela dagen, och araberna synas finna sig särdeles väl dervid. Jag ser ständigt ett antal af tio till tolf samlade derutanför, makligt sittande eller stående. Bland dem är en mängd pittoreska gestalter. I hög grad "frappant" är en Sheik för Tamaris-araberna, som uppehåller sig här sedan ett par dagar och ser ut bland de i fikonträdet skugga hvilande araberna som en hök i en församling af tuppar. Han är också en slags roffogel. Han har i spetsen för sin arab-stam begått flera våldsgerningar, rövverier, äfven mord, har derföre blifvit förvisad från Jerusalem och nejden deromkring, hatas af alla bygdens arabstammar och anses nära på såsom fogelfri. Detta har tvungit honom att med sin stam flykta in i Juda öken; men der saknas vatten och foder för kreaturen. Han har nu kommit för att söka sluta frid med gubben Meschullam och bedja denne mäkla frid emellan honom och de andra Sheikerna i trakten. Men Meschullam vill icke. Han säger: "det är bättre att hafva denne man till ovän, än till vän. Han har redan mer än en gång bedragit mig; det är omöjligt att tro honom." — De ogerningar han säges hafva öfvat skulle ingifva mig afsky för honom om han icke äfven såge så djupt olycklig och dyster ut. Hans belägenhet är äfven af de dystraste. "Öfverallt", — sade han till Meschullam — "i nord, söder, öster, vester möta vi blott fiender. Ingenstädes vill man låta oss vara. Vi dö ut i öknen!" Hvilket lif!

Mycket olika visar sig det idylliskt fredliga lifvet i Artas dal. Det är mig en njutning att betrakta det om morgnarne och i synnerhet om aftnarne då dagens hetta svalkas. Jag väljer mig då en plats bland bergsklyftorna öfver Meschullams hus, från hvilka jag ser den skönt grönskande dalen behagfullt böja sig emellan bergshöjderna. Der ser jag trädgårds-quarteren vattnas från Ethams källa på det i Orienten brukliga viset, hvilket Moses skildrar då han säger: "bära vatten med foten såsom i Egypti land." Trädgårdslandet är nemligen indeladt i flera små kvarter.

Hvart och ett af dem är omgifvet med en låg jordvall, såsom af en liten fästningsvall. Vattenströmmen, som ledes in i trädgården på vissa tider och timmar, föres till hvart kvarter särskilt genom en öppning eller port, som man med foten gör i vallen, och hela kvarteret sättes då för några minuters tid alldeles under vatten. När jorden blifvit mättad afledes vattnet på samma vis till nästa kvarter och så vidare till dess hela trädgården fått nog. Denna vattning förnyas hvar tredje, femte eller åttonde dag allt efter behofvet, och en särskilt afgift betalas af hvar och en odlare för rättigheten till dess jords vattnande från källan. Om aftonen ser man stora hjordar af svarta getter med hvita hufvuden komma ned för höjderna på båda sidor om dalen med herdarne i spetsen. Efter dem komma kor och ungboskap i mindre antal, en och annan kamel, och hela sällskapet strömmar ned till källans reservoir, der det muntert tränges under allmänt drickande innan det fördelas i byarne för natten. Det är roligt att se hvimlet bland de tama och trefsamma djuren medan qvinnorna fylla sina getskins-påsar och krukor med det litet högre upp ur klippan friskt strömmande vattnet, eller ock från de platta taken af husen nära vid stället åse skådespelet under muntert glam. De äro slarfvigt klädda eller höljda i grå skynken, hafva föga skönhet, ändå mindre behag, och de blå punkter, hvarmed de tatuera ansigtet, försköna dem icke i mina ögon. Herdarne deremot se ut som vi kunde tänka oss dem i den tid då David dräpte Goliath. En slags turban (af ett gult och rött kläde) pryder hufvudet. Vid lädergördeln, som sammanhåller den hvita skjortan, hänger ett svärd, de hafva alltid en dössa i handen eller på axeln, äro merändels vackra, unga män och hafva en krigisk, men behaglig hållning, se ofta furstliga ut.

Straxt efter solens nedgång är vanligen allt stilla i dalen. Sista tecknen af dess lif ses på höjderna, der tåg af lastade kameler draga förbi i aftonrodnadens sken, som skarpt tecknar deras fantastiska gestalter mot den skära, blå himmelsgrunden.

Vi hafva nu dagligen här tre herrar från Amerika — bildade och angenäma gentlemen — vänner till husets äldsta son. Om aftnarne sitter man tillsammans i den stora salen och berättar anekdoter och tokroligheter, som framkalla skratt och glädthet. Husets äldsta, täcka dotter berättar arabiska sagor ganska väl och lefvande. Dessa sagor utmärka sig genom en mängd orimliga och löjligt hopade äfventyr, hvilka gå ut på att framhålla någon klokhets-regel, eller satyrisk erfarenhets-sats, lika dem, som uttryckas i alla folks populära ordspråk. Ofta äfven hafva de till syftemål att göra narr af domare (Cadis) eller andra myndiga mäns förmenta vishet.

I går, söndag, höll en af de unga amerikanarne — som är prest — predikan för vår lilla församling öfver Christi ord: "ingen kommer till fadren utan genom mig." Han talade vackert och väl, men förblandade "Fadren" med himmelen i det han gjorde dem till ett och samma. Annorlunda har jag fattat frälsarens ord: "I min faders hus äro många *boningar*, men till *Fadren* (d. ä. i den högsta himmelen) kommer ingen utan genom mig."

Efter predikan läste Mrs Finn högt en afhandling, hvilken jag efter hennes önskan skrifvit för konsul Finns literära sällskap i Jerusalem. Då den blifvit författad här på stället under ingifvelsen af dess minnen vill jag anföra några ord derur:

"I det land och nära den ort, der människoslägtets återlösare föddes af en qvinna, synes det icke mer än rätt att egna en särskilt uppmärksamhet åt qvinnorna inom det folk, som utvaldes att genom en af sina döttrar gifva verlden den, i hvilken alla folk skulle välsignade varda!"

"Löftet derom, som, enligt den heliga Skrift, gafs af Gud genast efter människornas fall, låter sålunda (Gen. kap. 3, v. 15): "Jag skall sätta fiendskap emellan din (Ormens) säd och Qvinnona och emellan din säd och hennes säd. Densamme skall söndertrampa ditt hufvud"
"Synes det icke underligt, att qvinnan, som, enligt den heliga berättelsen, var den som först lyssnade till frestaren

”och hängaf sig till hans lockelse*), utkoras till ormens ”synnerliga fiende och ”hennes säd att krossa hans hufvud?”
 ”Likväl torde denna utkorelse vara fullkomligt öfverens-
 ”stämmande med menskliga naturens lagar. Mycket, mina
 ”vänner, har i vår verld blifvit sagdt öfver qvinnans ögon
 ”och deras förmåga. Men jag tror att hennes förnämsta
 ”makt ligger i hennes öra, i hennes förmåga att höra, eller
 ”att förnimma. — Sist skapad bland varelserna på jorden,
 ”och, enligt den heliga skrift, skapad af en redan organi-
 ”serad natur, är det naturligt att hennes sinnen, hennes
 ”förmörmelsekraft skulle blifva af en mera förfinad, så att
 ”säga andligare art. — Guds ovän synes hafva förstätt det,
 ”och på det första bladet af människoslägtets drama se vi
 ”honom hviskande i qvinnans öra och henne lyssnande till
 ”hans ingifvelser.

”Jag tror icke, mina vänner, att i hvad som frestade
 ”vår stammoder allt var af ondo. Hon längtade, såsom
 ”Skriften säger, till förstånd, till högre ljus och kunskap.
 ”Det kan icke vara ondt. Men att hon sökte vinna kun-
 ”skapen genom en oren källa, genom otillättna medel, det
 ”var af ondo, det var hennes fel och hennes fall. Ormen
 ”är sjelfviskhetens symbol. Sjelfviskheten är den ursprung-
 ”liga frestaren, som drager människan från Gud. Den del
 ”af menskligheten, inom hvilken känslorna äro lifligast, är
 ”den naturligen tillgängligaste för alla intryck. Det är en
 ”naturlag, och det är i följd af denna lag, som qvinnan,
 ”främst i fallet, skulle bli främst att bereda upprättelsen.
 ”Hon, hvars öra lyssnade till den onda andens ingifvelser,

*) Var Adam derföre mera fjerran från fallet än Eva? Jag kan icke se det af den bibliska berättelsen. Om så varit, så hade han tvekat ett ögonblick innan han följde lockelsen. Eva tvekade, Adam icke. Båda hade tydligen i sina hjertan vänt sig från Gud. Om hon i följd af sin lifligare natur står främst i den timliga handlingen, så står han icke efter henne i den andliga. Jag tror det icke vara obilligt att begära af Adams söner att de besinna detta, då Evas döttrar så länge fått lida, och än i dag lida af en alltför ytlig och ensidig uppfattning af den djupsinnigt symboliska framställningen om syndafallet.

"skulle genom mycken vedermöda, mycket lidande blifva
 "organ för den godas. Vi se detta framställt i de två
 "qvinnor, som kunna kallas mödrar för de tvenne stora
 "verldsåldrarne i jordens historia: *Eva* och *Maria*. Båda
 "framställas i djupt samtal med andliga makter, men af
 "matsatt art. Den första lyssnar till djefvulen, den andra
 "till Gud.

"Låt oss kasta en blick på de qvinnor, som i den
 "bibliska historien omtalas emellan de nyssnämnda tvenne,
 "och se om vi hos dem kunna skönja inflytandet af de
 "makter, som kämpa i vårt släktes historia och spåren af
 "den goda försyn, som steg för steg, i förbund med men-
 "niskorna, bereder sin slutliga seger."

Jag anmärker hos de bibliska qvinnorna en stigande
 utveckling från den patriarkaliska tiden — då den nästan
 blindas moderskärleken synes vara deras enda utmärkande
 drag — till den nationella, då de framträda såsom prophe-
 tissor, domarinnor och hjeltinnor, inspireras af sitt folks
 lif och medvetande, och stiga till den allt mera andliga,
 högre utveckling, som röjer sig i Hannas sång, i marty-
 rernas moder, och som kan sägas kulminera hos *Maria*,
Jesu moder. Från denna stund tyckas de bibliska kvin-
 norna draga sig tillbaka, men det är i det innersta, det
 allraheligaste af lifvet. *Doreas*, *Phebe*, *Theophiles' Mor-*
moder m. fl. nämnas såsom människors kärleksfulla hjälpare
 och fostrare. Jag har lagt en synnerlig vikt på denna deras
 verksamhet, dock har jag ej glömt att påminna derom att
Christus prisade "drottningen af söderlanden" emedan "hon
 kom till *Salomo* för att höra vishet." *Christus* är betyd-
 ligt liberalare i sina yttranden om qvinnan, än aposteln
Paulus och många berömda predikanter i vår tid.

Med synnerligt nöje har jag talat om den *Sunamitiska*
 qvinnan — en i få drag tecknad högst utmärkt och ädel
 gestalt — och om *Ruths* och *Naomis* intagande idyll. Jag
 har öfverhufvud under mina studier för denna afhandling,
 blifvit sjelf öfverraskad öfver mängden utmärkta gestalter,
 som man finner bland bibelns qvinnor, och af hvilka flera
 äro nästan alls icke kända. Intet antikt folks qvinnor

hafva haft en varmare känsla för sitt folks ära och kal-
 lelse. Jag har slutat min framställning med en ljus pro-
 phetia för det Israelitiska folkets framtid på grund af min
 kännedom af dess närvarande förhållande bland Europas
 folk, och på grund af Pauli ord i elfte kap. till de romare
 (v. 24—26.) i förening med analogierna, gifna i dess
 förra historia. "Israeliterna skola en gång återkomma ur
 "landsförvisningen såsom de kommo ur trældomen i Eryp-
 "ten, ur fångenskapen i Babylon, rikare på andliga skatter,
 "och då, i förening med de vesterländska folken, skola de
 "öppna en ny aera för religiöst vetande och vetenskap, för
 "andligt lif, som ej kunde hinnas förrän Israels fullhet in-
 "trädt." — "Jag hoppas på mödrarne i Israel att de skola
 "påskynda ankomsten af denna dag. Ty — säger oss dess
 "stora siare:*) *Modern, den älskande, förebedjande modern*
 "har en röst i Guds råd, och makt att nedkalla hans välsig-
 "nelse öfver sina barn."

Den 12:te Maj.

Till Hebron har jag ej kommit, och — kommer icke.
 Dels är jag icke alldeles återställd från följderna af mitt
 fall från hästen, dels kommo de amerikanska herrarne från
 deras ridt dit så upptröttade och, snart sagdt, uppgifna
 öfver den besvärliga, osköna och långa vägen, att jag för-
 lorat allt mod för den färden, synnerligen som man i
 Hebron hvarken får se Patriarkernas grafvar eller den s. k.
 Mamres lund. Mussulmännen vakta dem med svartsjuk
 ifver för "de otrognas" ögon och fötter. Jag får nöja mig
 med några blad af "Abrahams Ek", såsom den kallas, men
 som i allt fall icke är den, under hvilken patriarken säges
 hafva stått under samtalet med Herren.

Abraham var stor utanför sitt tält. Men derinom
 synes han mig liten, en ganska vanlig man, som står under
 sin frus, Sara's pantoffel och låter förleda sig af henne att

*) Jer. 31: v. 15 o. f.

jaga ut sin son Ismael och dess moder i öknen, — ljuger dessutom i nöden. Så gjorde sednare Isaac, och Jakob öfverträffar alla i illparighet. De voro barn af en fallen natur och förstodo ännu föga sedelagens fordringar. I gudsfruktan voro de stora och det beredde dem till sanningens erkännande i — flera riktningar. Något barnsligt och stort på en gång ligger i dessa gestalter, i synnerhet hos Abraham. Vi förstå bättre nu hvad som hörer till familjelifvets helgd och moralens bud. Men huru mången af vår tids män skulle väl i storsint förtroende hafva gått att offra sin son på Guds befallning?

Ismael, Abrahams förorättade son, har i öfrigt hämnat sig på Isaac, och gör det än i dag. Öknens son, tjensteqvinnans son har fördrifvit den frias son ur sina fäders land och intagit hans ställe. Skall en dag komma, då Isaac och Ismael, såsom i första tiderna, åter förenas vid deras stamfaders graf? (Gen. 25, 9.)

Nu synes den dagen fjerran. Ett bevis derpå såg jag äfven i går, då jag, åtföljd af gamle Meschullams arabiska tjenare och af hans yngsta son (en tolf års gosse), vandrade till Salomos dammar, en timmas väg från Artas dal. Vi hade icke gått mycket mera än en fjerdedels timma och hade just kommit ur dalen in på kullarne, som begränsa den söderut, då plötsligen ett slags härskri höjdes, som upprepades från höjd till höjd rundt omkring oss. Mina ledsagare studsade, den yngsta tog med all skyndsamhet till benen och försvann åt dalen till, den äldre sprang ock några steg, men hejdade sig och lyssnade. Vi voro helt nära en by. Väpnade män och flockar af qvinnor störtade fram derur. De sade, att en fiendtlig arabstam stod i begrepp att röfva bort Artasbyarnes boskapshjordar. Min arabiska ledsagare tog nu mod till sig, sade att det blott gällde en strid emellan "Fellahins och Fellahins" (d. ä. jordbrukande araber), och att han ville åtaga sig att föra mig oskadd upp till Salomos dammar, der vi skulle träffa turkisk vakt. Jag kände

icke den minsta fruktan, och vi gingo. Vinden blåste frisk. Jag njöt deraf och af vandringen emellan de grönskande kullarne under det stridsropen fortforo att ljuda rundtomkring. De kommo från qvinnor, som dagen igenom äro utställda på höjderna för att gifva akt på hjordarne samt om något fiendtligt öfverfall hotar. "Arab! Arab!" är vanligen ropet, hvarmed de gifva tillkänna att en röfvande Nomadhord är i antågande. Här och der sågo vi folket drifva med hast ihop boskapen åt byarne till. Hela nejden kom i rörelse, en mängd män hastade förbi oss, halfnakna, men väpnade med bössor och svärd. Det skulle varit en syn för målare att se dessa gestalter, somliga med oro och vrede i blickarne, andra muntra och stridslystna, de flesta vackert folk. "Arab! Arab!" svarade de på våra frågor i det de hastade förbi. Min ledsagare, som emellanåt stannade och lyssnade till ropen, sade att striden drog sig åt ett annat håll, än det, åt hvilket vi gingo, och så fortsatte vi allt lugnare vår väg till dammarne, hvilken alltjemt går sakta uppföre.

De ryktbara dammarne bestå af trenne ofantliga murade stenreservoirer, verkliga jetteverk af storhet och byggnadskonst. Man kan nedstiga i dem på bekväma trappsteg. Endast den öfverst belägna var nu full med vatten. Den lär vara 380 fot lång med 236 fots bredd, och får sitt vatten från en ofvanför liggande mycket rik källa.

Helt nära dervid, på den gröna slätten, står en vidsträckt, fyrkantig borgmur af Saracenisk byggnad. Derinom har förr legat en borg. Muren tjenar nu blott till skydd för vakten, som städse är posterad här för att vaka öfver att vattnet icke må afledas från vattuledningen. Då min ledsagare klappade på porten till borgmuren öppnades den och jag befann mig midt ibland en mängd turbanklädda, rätt ståtliga araber, som vänligt och ridderligt hälsade mig med åtbörd och utrop af: "Marhabbah!" (frid vare er!) "Sabachelcher!" (God dag!) äfven "Buon giorno!" De flesta sutto i skuggan af porthvalfvet, lägrade kring en eld, och tycktes njuta arabernas högsta sällhet, den makliga hvilan

under berättande af sagor eller äfventyr och rökande tshibuks. Den fria, rymliga platsen, omsluten af borgmuren, begagnades för deras hästar. Hela nejden omkring dammarne — en nejd af låga kullar — är skoglös, men syntes bestå af god, fruktbar jord. Några ställen voro äfven odlade. Huru rikt kunde ej detta land blifva under en god styrelse!

Återvägen till Artas, vid den sjunkande solens sken och på de sakta sluttande goda fotstigarna, blef mig särdeles angenäm. Stridsropen hördes icke mer, men vi sågo alltjemt stridsrustade män skynda söder ut genom dalen. Min ledsagares lilla dotter, en qvick, femårig flicka med sköna, eldiga ögon, hade slutit sig till oss. Nästan alla arabiska barn hafva något vildt och skyggt mot främlingar i europeisk drägt. Också var i förstone denna lilla flicka lik en vild fogel mot mig. Men sedan jag en gång tagit henne fast och hållit henne helt stilla sluten i min famn några minuter blef hon liksom tam, kom allt emellanåt och smög sig till mig i det hon såg på mig med sina varma eldiga ögon och kallade mig: "Ommi" (moder). Det gjorde mig nöje.

Vid solens nedgång var jag åter i mitt hem vid Artas dal. Hela aftonen, intill sent sågos araber i myckenhet ridande eller springande öfver höjderna längs dalen. Alla voro beväpnade och ropade på en viss sjungande ton: "den som är vår vän han komme med oss." Detta är bruket vid alla uppbrott till strid mot de röfverier, som nästan dagligen öfvas af de nomadiska araberna, och den som icke kommer eller sänder en man af sitt hus, han har ingen hjälp att vänta när det blir hans tur att hemsökas. Gamle Meschullam måste sända sin abyssiniske slaf Abdullah, beväpnad, att följa med de andra dalboarne. Vid den inbrytande natten ljödo böss-skott och glädjerop från höjderna. Abdullah återkom med underrättelse, att alarmen denna gång var ett misstag. De röfvande beduinernas tåg gällde icke Artas dalar, utan en annan nejd, och med denna bade Artas innebyggare intet att skaffa.

Jag hade emedlertid fått se ett af de uppträden, som höra till hvardagslifvet i Palestina och som göra dess land öde. Araberna ligga i oupphörlig fejd med hvarandra, stam emot stam, by emot by, och den starkare stammen, den större byn ödelägger småningom den mindre. Om en större by, såsom oftast händer, har tvenne Sheiker, så äro dessa, vanligtvis, hemligen eller uppenbart ovänner. Det är då vanligt, att en af dem påkallar närmaste beduin-stam till att utföra hans agg eller hämnd mot rivalen. Beduinhorden kommer i nattens stillhet med sina hästar och kameler, lägrar sig midt i de åkrar eller vingårdar, som blifvit dem anvisade, och förtär eller förtrampar på några timmar hela årets gröda för halfva byns innebyggare. Innan solens uppgång är nomadhorden på sina kameler och snabbfotade gångare redan försvunnen, och de röfvade Fellahins, som se spåren efter dem, höja vilda klagorop och tänka blott på hämnd.

Detta afskyvärda förstörelsesystem herrskar öfver hela landet och gör all fridsam odling och allt trefsam lif omöjligt. För att kunna bo här med någon trygghet måste europeer bilda en koloni, stark nog för att med vapen i hand förmå försvara sig mot dylika gräshopps-tåg och hålla araberna i respekt. Och detta är mindre svårt, än man skulle kunna tro; ty araberna äro ingenting mindre än modiga. Nybyggaren Meschullams bosättning midt ibland dem, det fortfarande lugn och det anseende han njuter visa hvad en man af klokhets och karakterskraft, äfven här, kan uträtta. Vål har han ej förmått af araberna, såsom han en gång hoppades, skapa säkra arbetare och pålitliga vänner; men han har skapat en andlig mur kring sitt hus och sin egendom, hvilken de icke våga fiendtligt öfverträda. Obeväpnad och bevakad allenast af några hundar (som synas mig de fredligaste djur i världen), ligger han om natten på husets, blott af ett hvalf täckta, öppna piazza; och skyddar med sin person hela sitt hus, der ingen dörr synes mig kunna tilläsas. Om dagen komma araberna till honom, men såsom kaffedrickare, rökare eller

klienter. Den vilda Tamaris-Sheiken kommer blott för att anropa hans hjälp.

Under den tid då Ibrahim Pascha innehade Palestina var tillståndet der ett helt annat, vida säkrare. Han tog hästarne från beduinerna och skjutvapnen både från dem och från Fellahins. Dermed gjorde han dem redlösa för kriget och tvingade dem att egna sig åt fredliga yrken. Också är Ibrahim Paschas tid en stor epok i Palestinas och Syriens annaler. "Det var före Ibrahim Paschas tid" är ett gängse ordspråk i landet, då man vill beteckna något, som man ej mer kan minnas. Ibrahim Paschas tid åter minnes man som en tid af lugn och begynnande välstånd. Sedan Palestina återkom under Portens välde har den förra osäkerheten återvänt och är städse i stigande. För några år tillbaka brukade de europeiska konsulerna och missionärerna i Jerusalem att under de heta sommar-månaderna resa sina tält i dällderna eller på kullarne kring staden, och der njuta landets friska luft och behag. Nu våga de det ej mera af fruktan för de allt mer tilltagsna araberna. Detta folk, af hvilket några stammar, under Khaliferna, utvecklade en så hög grad af egendomlig kultur, är i denna stund hvad det var i dess första tider, och Ismaels söner förverkliga allt ännu profetian i öknens för deras stamfader: "Han skall vara en grym man: hans hand emot hvar man, och hvars mans hand emot honom: och han skall bo emot alla sina bröder."

Hvad som äfven, ofelbart, undergräfvat arabernas och öfverhufvud alla muhammedanska folks välde är deras qvinnors belägenhet. Här på landet, ibland den åkerbrukande klass, som nästan i alla andra länder utgör folkets kärnfullaste, sundaste del, ser man rätt huru förnedrade dessa männernas makar och mödrar äro. Drägt — (namnlösa trasiga skynken af en slags "sans-couleur" smutsfärg), — hållning, tycke, äfven gestalter, tyda på fullkomligt vårdslösade, ringaktade väsen. Qvinnorna äro små, oftast fula, magra, medan många af deras män äro verkliga skönheter. Barnen dö i mängd under de första barndomsåren. Klimatet, bristen på läkare — ty mussulmännen, fatalister

i följd af deras religionslära, tro icke på läkarekonst — och, mer än allt annat, brist på god modersvård synes vara orsak till denna stora dödlighet. Och huru skulle den okunniga flickan, som vanligen bortgiftes då hon ännu är ett barn, kunna blifva en god och klok moder? De här i landet brukliga onaturligt tidiga giftermålen äro ock en beklaglig osed. En gigantisk trettioårig arab, tjenare i Meschullams hus, är nyss gift med en liten flicka af nio års ålder. "Han är dock mycket god mot henne", sade man mig, "han slår henne icke och vill ej att hon skall förrätta tungt arbete." Andra män äro icke så goda. Ett barn om nio eller tio år, gift med en sjuttioårig gubbe i grannskapet, var med på ett bröllop, som nyss firades hos araberna i Artas dal, der äfven min värds familj var bjuden. Om aftonen grät den lilla flickan bittert och ville hem till sin moder, då hon måste följa med hem till sin gamle man

Bröllopet här, liksom i alla länder, höra till folkets stora högtider. Här äro de egentligen förlustelser; ty, utom affärs-sidan vid giftermålet, synes föga allvar vara dervid, och "fantasia" (förlustelse) tyckes vara hufvudsaken. Brudens ansigte målas på det mest lysande vis, man tecknar der blommor och äfven hela landskap, deremellan sätter man på näsa, panna och kinder plättar af blad-guld. Sedan bruden så blifvit målad och förgylld — armar, händer och hals målas och förgyllas äfven — samt utpyntad med hvarjehanda smaklös grannlåt, betäckes hon med en slöja. Denna slöja får först efter vigseln aflyftas utaf brudgummen, som ofta före den stunden alls icke sett sin hustru — denna första eller andra, tredje eller fjerde, ty fyra hustrur får enligt Korans lag hvar muhammedan hafva — men nu måste naturligtvis öfverraskas och tjuas af hennes bländande skönhet. Föräldrarna, (ganska ofta barnens mödrar) uppgöra giftermålen på grund af stam- eller familje-förvandtskap eller ekonomiska fördelar. Kärlek, sällhet, äktenskapets sköna, helgande religiösa syfte och allvar, komma icke här i fråga. Också är arabernas husliga lif ett i hög grad osedligt. Europeiska läkare, som

atundom blifva tillkallade inom deras Harem, skildra sedetillståndet såsom ett öfver all beskrifning förderfvadt.

Det är omöjligt att vistas en tid i Palestina och icke brinnande önska, att det heliga landet måtte tagas ur händerna på det folk, som nu orenar och förnedrar det; ja, att anse såsom en de Vesterländska christna folkens pligt att befria det och dermed äfven de tusentals af deras christna bröder, som dagligen, om icke förtryckas, likväl mer och mer förnedras under Portens spira; ty under denna vidmakthålles okunnighet, rättslöshet, oordning och alla de fel, som deraf följa.

Ännu en gång: huru skönt, huru rikt, huru lyckligt kunde ej detta land blifva under en god och christlig styrelse! . . . Först då skall ödemarken här blomstra som en lilja och "jorden och människorna tillsammans fröjdas öfver deras arbete i ljusets tjänst."

Jag lemnar nu Artas dal, glad att hafva lärt känna dess lif och den eniga, aktningsvärda familj, som der bygt en fristad för sig och för de främlingar, som vilja njuta landtlifvets friskhet och frid. Måtte många kolonister förena sig med den! De skulle här finna en klok, säker rådgifvare, ett godt familjelif, och hafva att påräkna engelska konsulns (Meschullamska familjens vänners) skydd.

TJUGONDEFEMTE STATIONEN.

Åter i Jerusalem. Storfursten och storfurstinnan Constantin. Krigsrykten. Heta dagar. Storfurstens besök i Omars moské, religiösa liberalism, förståndiga frågor. Biskop Gobats silfverbröllop. Ett annat bröllop. Biskopens parti och konsulns parti. Det rätta partiet. Drottning Victorias födelsedag i Jerusalem. Ökenvind och dess verkningar. Rosendalen. Små utflykter. Bethanien än en gång. Diakonissorna. Efterskörd samt återblick. Ökentider; deras frukt. Systerhemmet. Lilla Richane. Min sista dag uti Jerusalem. Godt budskap. Stormigt och stilla.

Jerusalem, den 14 Maj.

På "fader Meschullams" fromma, hvita åsna, ledsagad af svartbrune Abdullah, färdades jag tidigt på morgonen i förrgår åter till Jerusalem. Morgonen var härlig, vinden frisk. Det var ett nöje att så rida emellan Palestinas solglada kullar. Jag tyckte det roligt att lefva. Flockar af svartbruna qvinnor kommo, bärande ett slags mjölkbunkar på sina hufvuden. "Lebben?!" ropade jag till dem frågande. "Lebben! Naam." (Ja,) svarade de skrattande vänligt, och bjödo mig att smaka af den sura mjölken. Abdullah och Kameth (min vägvisare till Salomos dammar) språkade oupphörligt hela vägen, medan de drefvo en häst och en

åsa, lastade med trädgårdsvaror från Artas till Jerusalem. Ståtligt glänste i den stigande solen Bethjalla seminarium och kloster-kyrka, omgjordade af sköna olivplanteringar. Så Amår Elias med Papa Benjamins trädgård. Stället, der jag kastades af hästen, red jag nu öfver med vinglätt håg. En högväxt arab från Bethlehem, som talade italienska, sällade sig till oss och ville gerna språka. Han var en vacker vänlig man, uppfostrad i Bethjalla seminarium, der han blifvit en romersk-katholsk christen. Likväl ville han veta af mig hvad ordet *katholsk* betydde. Han hade stor kärlek för språk och tycktes hafva stor fallenhet att lära dem; ville gerna lära sig engelska, men beklagade sig öfver svårigheten att finna lärare och böcker.

I Jerusalem fann jag stor uppståndelse. Ryska storfursten Constantin med sin gemål väntades till staden, och creti och pleti skyndade ut att möta dem. Kring Jaffa-porten samlade sig de hvita spökena i massor på murar och tak, dock ej i den mängd, som vid prins Alfreds intåg. M:rs Finn hade haft godheten bereda mig jemte sig och sina barn plats i latinska klostret nära vid Jaffa-porten, och dess abbot, monseigneur Valerga var vår högst artiga och belevade värd, undfägnade oss med sötsaker, fin rosenlikör, enligt orientaliskt bruk, och sörjde för att vi i hans vackra sal och förmak fingo de allrabästa fönsterna. Bättre plats kunde man ej hafva för att se de höga resandes intåg. Det var vid en lågande middagssol som de anlände till Jaffa-porten. Till fots trädde de in på Jerusalems gator, storfursten i hvit uniform, ledande sin gemål och med den andra armen hvilande omkring sin lilla sons hals. Han är en liten man, men af energiskt, allvarsamt utseende med regelmässiga drag, som påminna om kejsarens, hans faders. Furstinnan, en högväxt fru, syntes hafva ett ädelt och verkligen furstligt utseende oaktadt sin enkla riddrägt och sin schäferhatt, öfver hvilken fladdrade en tillbakakastad blå florsslöja. Gossen såg ut som — en liten prins bör se ut. Framför dem gick den vackra pascha Soreija och motade med båda händerna undan det påträngande folket. Storfursten såg temligen onådig ut.

Efter det höga, fotvandrande paret kommo damer i Tartanans (en slags täckta smala vagnskorgar), spända emellan tvenne mulåsnor eller burna af araber. De målade vagnskåpen (tio till tolf), syntes ej hysa några skönheter. Derpå följde ridande herrar, betjening, sjömän, en ström af folk. Så gick tåget till det grekiska klostret midt i staden, till hvilket man i hast bygt en flygel, den man draperat med sammet och guld, till boning för det furstliga paret. Så ville jag icke bo i Jerusalem äfven om jag vore storfurstinna.

Krig har utbrutit i Europa emellan Frankrike och Österrike. Piemont går med Frankrike mot Österrike. Striden säges gälla Italiens frihet, och Milano, Rom, Neapel omtalas vara i uppror — så ljuda de sednast komna ännu orediga underrättelserna från Europa. Min förhoppning är: Italiens frihet under Piemonts anförande och föresyn! —

De österrikiska ångbåtarna hafva i följd af det utbrutna kriget upphört med turerna i Medelhafvet och till Palestinas kust. Det tvingar mig att ändra mina resplaner och att vänta på franska ångfartyget för att dermed afgå till Karmel och Beyrouth, nemligen om jag kommer härifrån med lif och lemmar till Jaffa, hvarom jag ibland hysar något tvifvel. Hettan är förfärlig i denna tid och verkar nedslående på både själ och kropp.

Den 20:de Maj.

Heta, förfärligt heta dagar! Man andas brännande, qvaf luft så ute, som inne; — vind från öknen säges det, hvilken här är rådande synnerligen under Maj och Oktober månader. Luften i mitt lilla rum kännes såsom kokt. Blott om aftnarne kommer någon svalka. Då går jag ut, sätter mig på piazzan af missionens hus vid Sions-kyrkan och ser huru skuggorna långsamt stiga uppför Olivberget allt efter som solen sjunker. O! detta berg! blott för att se det är det värdt att komma till Jerusalem.

I går besökte storfursten med sin gemål Omaramoskéen, och för att hedra honom blef platsen upplåten till besök för alla christna i Jerusalem. Äfven jag var der, under beskydd af en artig, resande engelsman. Som jag redan talat om moskéen, den stora stenen m. m. säger jag nu intet vidare derom. Stället syntes mig mindre märkvärdigt och högtidligt nu ibland folkmängden, än på den första sköna morgonen, då jag var der ensam med min landsman. Muhammedanerna voro tydligen förbittrade öfver denna öfversvämning af christna på deras heliga Hårams-plats, och några herrar fingo erfara det temligen kännbart. Storfurstinnan utmärkte sig äfven nu genom enkelheten i sin klädsel, sin furstligt ståtliga gestalt, sitt ädla och vänliga utseende. Det säges att detta utseende icke ljuger i sitt vittnesmål. Här har furstinnan redan vunnit mer än ett hjerta genom sin huldrikhet. Min goda "Kawasche Basilios" hjerta är bland dessa, och han visade mig i går med förtjusning en vacker och dyrbar miniatyrmålning, som han fått af furstinnan.

Storfursten synes hafva ett mindre vinnande väsen, och dessutom föga bry sig om att synas huld. Men han tyckes vara en ganska förståndig och liberalt tänkande man. Han uppmuntrar och understödjer paleologen, professor Tischendorffs forskningar och kritiska undersökningar öfver gamla handskrifter af bibelns böcker; och då på hans (storfurstens) begäran den evangeliska församlingen i Jerusalem föreställdes honom uti Sions-kyrkan, gjorde han biskop Gobat flera frågor öfver skiljaktigheterna emellan den protestantiska och den grekisk-orthodoxa kyrkan, hvilka vittnade om god kännedom i dessa ämnen och om ett skarpt inträngande förstånd.

Den evangeliska missionen härstädes har till storfursten inlemnad en petition för anläggandet af en Evangelisk missionsanstalt i Ryssland.

Den 23:dje Maj.

Biskop Gobats silfverbröllopsdag firades med en vacker fest, som gafs i skolhuset och dess vackra trädgård

på Sionsberget. Här hade biskopen och hans fru sammanbjudit hela den evangeliska församlingen — stora och små — och skänkte dem en riklig traktering både för kropp och själ. Blott engelska konsulns familj och de familjer och personer, som höra till hans "parti" i Jerusalem, voro icke här och kunde ej vara här så länge biskopens parti och konsulns parti utgöra två skiljda läger.

Dagen var skön såsom de flesta dagar här i landet (åtminstone dem jag sett) och mindre het än de föregående. Aftonvinden andades frisk öfver fälten från de vestra bergen, en mängd röda och hvita rosor blommade i trädgården och äfven på den protestantiska församlingens kyrkogård, som sluter sig derintill. Här äro ock några gamla, sköna olivträd. I deras skugga hvilade församlingens första biskop och missionärer. En skönare hviloplats kan man knappt tänka sig. Den ligger fritt, fredadt och högt. Utsigten är härlig.

Sedan församlingen blifvit undfågnad i skolhusets rymliga salar samlades den i trädgården, tal höllos och sånger utfördes för silfverbröllops-paret, som satt i midten af kretsen. Till slut gaf biskopen en temligen utförlig berättelse om sitt förflutna lif, sin första missionsresa i Abyssinien, sitt giftermål i Tyskland med den välbekante Pädagogen Zellers dotter — en liten naiv och täck romanepisod — sin andra missionsresa i sällskap med sin unga fru till Abyssinien, de svåra pröfningar, som der mötte dem och som bragte båda i djupaste nöd och hjälplöshet, — dock nej, ty den store hjälparen, "Herren" var med dem i nöden ehuru de syntes öfvergifna af alla, och han förde dem ur all nöd och slutligen till — Jerusalem, der vi nu sågo dem framför oss. Den lilla berättelsen var af de verkliga uppbyggliga biografier, som mer än alla predikningar stärka förtröstan till Guds faderliga vård om dem, som egna sig till hans tjänst och sätta sin förtröstan till honom. Det var verkligen hjertstyrkande att se framför sig de frodiga, trefliga makarne sedan man skådat dem under äktenskapets första år — för tjugufem år sedan — ligga döende, öfvergifna, i Abyssiniens djup, gråtande öfver

deras första barn, som de saknade krafter och medel att nära. En blomstrande familj af tre söner och fyra döttrar hade sedan dess växt upp omkring dem, och den döende missionären i Abbyssinien var nu blefven biskop i Jerusalem, hans trogna maka i nöd och lust satt vid hans sida, hans barn lefde och lofvade allt godt, hans äldsta dotter, den 20-åriga Hannah hade nyligen hlifvit förlofvad med en förtjenstfull ung man och missionär i Nazareth, herr Zeller, man väntade honom snart hit, himlen tycktes le öfver brudparet och dess hus. Så äfven öfver denna afton, som var ända igenom skön och festlig — en vacker, ädel familjefest, vid hvilken jag blott saknade — en försoning. Dock derom vill jag tala sednare. Det rena, sedliga familjelifvet, det christna samhällets skönaste blomma och säkraste grund, är en lefvande tafla, som befordrar Evangelii lära bland de otrogna lika mycket kanske, som Evangelii böcker. Det är lifvet, som vittnar om läran, och det kan med sanning sägas, att den evangeliska missionen uti Jerusalem i sina familjer och sitt familjelif afgifver ett sådant vittnesmål. Med lika sanning kan det sägas att biskopsfamiljen är i spetsen därför genom familjemedlemmarnes inbördes kärlek, barnens christliga uppfostran, flärdlösheten i lefnadssätt m. m., allvaret i pligtutöfning, det myckna goda, som den gör för de behöfvande af olika religionsbekännelser. Fruntimren äro härvid synnerligen verksamma, besöka skolorna, nödlidande hem, och hafva arbetsföreningar för att sy åt fattiga barnsängsqvinnor och deras nyfödda små, o. s. v. Mycken förtjenst bör tillerkännas den omtänksamma, välvilliga fru Gobat. En del af missionens herrar ville jag önska litet liberalare åsigter öfver vissa läror och dogmer, framför allt en ljusare blick öfver det väsendtliga i christendomen, "det ena nödvändiga", mindre nit för bokstafven, mer för anden och Men det måste man önska hela den orthodoxa kyrkan! — —

Om den Jerusalemska evangeliska missionens verksamhet för judarne kan jag ej döma. I missionens böcker äro öfver tre hundra judar (män och qvinnor) antecknade såsom omvända till christendomen sedan missionens stiftelse

(för omkring 30 år sedan); men jag tror icke, att man anser många bland dem hafva blifvit särdeles goda christna. Helt visst är det godt, att en anstalt här finnes, som ger judar tillfälle att få undervisning i christendomen och att under tiden bli försörjda. Förliden söndag confirmerades i Sions-kyrkan tre unga israeliter, som fått uppfostran uti det lilla teknologiska institutet under missionens skydd. Deras utseende och hållning ingåfvo förtroende. De tycktes vara allvarliga och pålitliga unga män.

Biskop Gobats bröllop påminner mig om ett annat, som jag förgätit omtala, men icke bör glömma; ty det bekräftade en af profeternas spådom, att fastän stor förstörelse och förödelse skall öfvergå Jerusalem, så skall bröllopståg och gamman återvända på dess gator.

Det var en dag för några veckor sedan som en festligt klädd brölloppsskara tågade genom Jerusalem. Bland brölloppsgästerna befann jag mig, bjuden af engelska konsulns fru, som, i förening med en här boende engelsk bankir, anställde bröllop för en deras gudson, en till christendomen omvänd jude. Gästerna voro nästan alla klädda som europeer och tåget tog sig något besynnerligt ut i den asiatiska, arabiska staden. Vid den ganska ståtliga bröllopsmåltiden var det mig ett stort nöje att höra ett par egendomliga, utmärkt vackra, gamla hebreiska Anthems, som sjöngos ganska väl af Mrs Finn och några andra. Ett par arabiska qvinnor infunno sig vid dörren och uppstämde en brölloppssång i motsatts med all harmoni, men som förlustade genom dess egna karakter. Man drack åtskilliga skålar. Brudgummen, som icke såg ut såsom om han varit med då krutet uppfanns, ville fabricera en satyrisk skål för biskopen, men tystades ned af konsul Finn, hvarpå dennes fru lifligt inföll: "Ja, vi vilja dricka biskopens skål och det af allt vårt hjerta och — långt lif åt honom!" Hon drack af ett varmt hjertas ingivelse, men mycket få af konsulns parti förenade sig med henne. Mera enhälligt drack man den allmänt omtyckte pastor Hefters skål. Man hade hoppats att han skulle komma till måltiden, väntade äfven på honom — men förgäfves.

Han hör till biskopens parti. Bröllopfesten var väl ordnad och vacker, solen lyste med full makt deröfver; men det unga brudparet ingaf mindre tro om äktenskapets sällhet, än silfverbröllopparet på Sions berg.

Man har så mycket talat och så mycket skrivit om "biskopens parti" och "konsulns parti", och biskopens och konsulns strid uti Jerusalem, att jag ej kan — ej heller vill jag — undvika att säga några ord i ämnet, då jag umgåtts i båda familjerna under en tid af mera än fyra månader. Resande engelsmän hafva äfven skämtande frågat mig: "till hvilket parti hörer ni? Till konsulns eller biskopens?" Jag har svarat: till bådas, och så är det. Jag har i båda familjerna funnit mycket aktningvärdt och äfven älskvärdt, i synnerhet hos husmödrarne. M:rs Gobat, äfvensom M:rs Finn äro välbegåfvade fruntimmer hvar på sitt vis, och verksamma i goda gerningar både för närskylda och främlingar. Båda hafva varit nära förenade i vänskap och båda sakna att det blifvit så annorlunda. Jag har icke af någon af dessa fruor hört ett enda ord mot den andra, deremot har jag hört från en af dem de varmaste uttryck af erkännande och aktning om den andra. Likväl äro de skiljda, se hvarandra ej, talas ej vid; ty deras män hafva blifvit ovänner och de hafva följt med sina män. "Jag håller af henne därför" sade en af dem om den andra, — "men ändå, det gör mig ondt! — Huru mycket godt kunde vi ej tillsammans uträtta om vi vore förenade!"

Hvad har vållat denna bittra schism emellan christna, som besöka samma kyrka och knäböja vid samma nådens altar? — Jag har ej kunnat blifva okunnig om de skrifter och rykten, som cirkulerat derom, men jag har ej velat närmare fråga om de förflutna stridigheterna och, ehuru jag umgåtts på en temligen förtrolig fot inom båda familjerna, har ingen sagt mig något emot den andra, hvilket redan utgör bevis på ett, om icke försonligt, åtminstone ej fiendtligt sinnelag.

En sak måste den främling anmärka, som vistas någon längre tid uti Jerusalem, och det är att en viss rykt-

bar, urgammal orientalist, af kung Nebucadnezars parti, der går igen och spelar en icke obetydlig rol inom alla religionspartier och nationer. Ty på den ort, der mästarren öfver alla mästare tvådde sina lärjungars fötter och gjorde sig till allas tjenare, synes nutidens christna embetsmän mer än annorstädes ömtåliga om sin värdighet och måna om sitt jordiska mästarskap. Deras isolerade läge och ställning såsom verldsligt representerande personer torde vålla denna besynnerlighet. Dock, borde icke den christna prelaten i främsta rummet representera Christi sinnelag? Men derpå tänka vanligtvis christna prelater alltför litet öfverallt i världen, och Jerusalem är alltsedan gamla tider en ultra-prelatensisk stad.

I alla fall, om än så icke vore — skulle väl sakerna stå bättre emellan partierna här? — Jag vet det icke. Kan allt blifva godt emellan man och man på jorden? Jag har trott det förr, men tror det icke mer. Jag tror på en högre försoning emellan människor, som hvar på sitt håll söka det sanna och vilja det rätta; men jag har blifvit emot halfva försoningar eller försonings-försök, som utgå från ögonblickets sinnesstämning eller håg att göra allt godt. Du må vilja så väl, som hälst, det går dock ej, eller det går tillbaka om hjertat, om samvetet ej fullt kan följa med, om du våldför ditt *innersta jag*. Bed till Gud, lyssna till Christus och gör sedan hvad du kan och bör!

Kan allt blifva godt, vänskapsfullt emellan människor? Kan jag värdera eller älska någon, hos hvilken jag sett falskhet eller hårdhet — mot mig eller mot andra? . . . Det hörer till de alltför allmänt spridda vilfarelserna, att Christus anbefallt en obegränsad, obetingad försonlighet. Mot den, som uppriktigt ångrar och afbedjer begången orätt, *ja*. Men mot den som icke ångrar, icke afbedjer — *nej*. Vår frälsare har i sådant fall hänvisat på ett mycket olika förhållande (Matth. 18: 15 och följande), såsom det enda rätta. Det är det enda ärliga, det

enda möjliga för ärliga själar*). Dessutom gifves det minnen, ord, som åtskilja hjertan, mer än huggande svärd, minnen, som fräta likt kräft-sår, eller ock lynnen, som ständigt stöta hvarandra. Der sådana förhållanden finnas, der må man icke begära att människor räcka hvarandra handen. Bättre är att de förblifva åtskiljda till dess det christliga lifvet förer dem naturligt, nödvändigt tillsammans, här eller härefter. Dödssömnen är djup, säges det. Helt visst hjälper den oss att glömma mycket smått, som på jorden synes stort. När vi vakna, — i Jesu härlighet, (om vi arbetat för den i vår del på jorden), då torde vi kunna se förklarade drag i de ansigten, der vi nu förnämligast se skuggor, — törhända först uppkallade af oss sjelfva. — Då torde vi framför allt igenkänna den högre, gemensamma kärleken, glömma allt annat och minnas blott den!

Den 24:de Maj.

Drottning Victorias födelsedag. Den firas i Jerusalem på ett sätt, som säkert skulle roa Hennes Brittiska majestät att se mera än alla uppvaktningarne i St. James. M:rs Finn hade bjudit mig att bevista gratulations-ceremonien. Det var ett brokigt och intressant skådespel att se representanter af alla nationer och kyrkliga samhällen i Jerusalem komma "en grand costume" till engelska konsuln för att önska hans höga suverän långt lif, lycka o. s. v.

*) Man skall härvid anföra mot mig frälsarens ord: "om man slår dig på ena örat, vänd det andra till, om någon tar af dig rocken, gif kappan med, o. s. v. hellre än att gå till rätta med nästan. Härpå kan svaras att det ena handligssättet utesluter icke det andra, ja, att de måste gå med hvarandra genom detta lif; men att urskilja tid och tillfälle vid deras användande, dertill fordras christlig takt. Denna vinnes bäst genom noga betraktande af Jesu lif, bästa commentar till hans lära.

Så kommo katoliker, greker, syrier, judar, mussulmän i praktfulla drägter, i synnerhet de christna biskoparne af grekiska kyrkan, så alla folks konsuler i full ståt, så åtskilliga enskilda personer. De besökande, efter att hafva bugat sig för konsuln och hans fru, — Österländningarne alla på österländskt vis i det de lade handen på bröst och panna — satte sig på divanen och togo något af de förfriskningar, sherbet, sylter, fina viner, kaffe m. m., som kringburos af tvenne kavasser i stor kostym. Dessa presenterade derefter stora spetsprydda musslinsdukar, med hvilka gästerna torkade sina munnar. Österländningarne syntes mig betydligt skönare folk, än europeerna, mera grand-seigneurer af naturen, än desse.

Under pauserna emellan gratulationerna berättade Peter Meschullam (nybyggarens äldsta son) några kostliga arabiska sagor, bland hvilka jag synnerligen anmärkte den om "Kadin, som ville äta en gås, hvilken icke var hans" och om "Vilddjuren och människan."

Alla dessa sagor tyckas hafva samma skaplynne som de i tusen och en natt. Man tycker sig höra huru de tillkommit under karavanernas halt eller i Sheikernas tält medan åhörarne röka sina tshibucks, makligt hvilande, och berättaren söker spinna ut sin berättelse så att den må så länge som möjligt underhålla arabernas lycksaliga "Marhabbah" (fridsällhet, rolighet). Derföre hopas äfventyr på äfventyr, såsom tårta på tårta, ofta på det mest onödiga, orimliga vis, och berättelsen hvirflar likt röken ur piporna, skapande luftiga molngestalter utan verklighet eller ens rimlighet till dess man har nog af målon. Sagan slutas då hastigt med en händelse eller vändning, som låter le öfver människornas dumhet eller fyndighet, såsom i sagan om kadi'n och gåsen. Stundom innehåller den ock en bitter moral, såsom den om vilddjuren och människan; ty enligt den äro lejonet, hyänan och ormen väl grymma och farliga djur, människans fiender, men värre, grymmare än alla är — *människan*. Så säger sagan och dess värre äfven — historien.

Då jag på eftermiddagen gick hem från den stora mottagningen hos engelska konsuln förekom mig vinden såsom idel lågor. Jag har aldrig känt något liknande. Det förefaller mig som om människorna måste förgås om denna luft fortfar. De flesta europeer och äfven de infödda i Jerusalem lida af mattighet och illamående.

Den 25:te Maj.

I dag är vinden lika sval, som den i går var het. Det är en hugsvalelse. Med konsul Finns unga systerson och systerdotter red jag till "Rosendalen", en dälld tre fjerdels timmas väg ifrån Jerusalem, der araberna hafva en större plantering af rosenbuskar, hvilkas blommor de begagna för tillverkning af den ryktbara rosen-essenzen, den endast österlandets rosor kunna frambringa. Rosorna i rosendalen voro nästan alla redan afplockade, men färdem emellan kullarne, de gröna vågande kornfälten och höga terrass-formade bergen, planterade med olivträd, var, i den svala luften, oändligen angenäm. "Rosendalen" är en temligen vidsträckt, vågande mark emellan bergen, der en mängd törnrosbuskar blifvit planterade emellan olivträden utan ordning och skenbart utan vidare omsorg; men just det ger nejden ett rätt idylliskt, romantiskt skaplyne. Flera dällder af denna natur, såsom Therebint-dalen och andra, gifvas omkring Jerusalem på en eller två timmars afstånd; men vägarne eller stigarne dit äro vanligen besvärliga och det är ej rådligt att våga sig in på dem utan arabiska väktare. Fellaherna äro öfver allt fiendtliga mot europeer och skjuta på dem utan mycket skrupler.

En af de vackraste mindre utflygter i närheten af Jerusalem är, jemte den på Olivberget, en i olivlundarne utom Damaskusporten. Här finner man skugga, gröna hviloplatser, granat-äppleträd, nu fulla af eldfärgade blommor, och en härlig utsigt öfver den gröna slätten norr ut, öfver hvilken vägen går åt Samarien och Galileen. Jag ser ditåt med längtan och önskan; men ensam vågar jag

icke antråda denna resa af flera dagars ridt, helst i mitt nuvarande klena hälsotillstånd, och — res-sällskap finner jag icke här.

En annan vandring af intresse är den omkring Jerusalems murar, som man kan göra på tre timmars tid. Utom vinsten att bättre fatta stadens läge har man nöjet att se något af folklifvet utanför staden, hvilket, hvad kvinnorna angår, visar sig förnämligast under det de vid brunnarne hemta vatten i allahanda kärl, men synnerligen i getskinnspåsar. De gestalter och grupper man dervid får skåda äro icke utan pittoresk verkan och hafva en alldeles egendomlig karakter.

Den 27:de

gjorde jag mitt sista besök i Bethanien. Utsigterna under färden dit äro så ovanliga, så egendomliga att de alltid på nytt öfverraska mig, och Bethaniens minnen äro alltid ljuf- ligt förfriskande för själen. Denna gång åtföljdes jag af tvenne älskliga unga systrar från Diakoniss-hemmet. Vi besökte Martas och Marias hus, hvars flera prydnader och antika bildhuggeriverk jag tror mig en gång förut hafva omtalat, och hvilka bevisa att en pryddig romersk villa förr stått på denna plats. Som vanligt omgäfvos vi af den eländiga byns araber, män, kvinnor och barn. Jag anmärkte huru annorlunda än de flesta europeer Diakoniss-systrarne bemötte dem och i synnerhet barnen, huru vänligt och godt de talade med och lyssnade till dem. Också älskas de allmänt af araberna, som ingalunda hafva otillgängliga hjertan. Barnen smögo sig till systrarne såsom af instinkt och sökte skydd hos dem då några män med hugg och slag ville drifva tillbaka de närgångna små, ty arabernas lynne är våldsamt, och samma barn, som de den ena stunden kyssa, kunna de i nästa ögonblick ge med knuten hand slag i hufvudet eller sparka undan så att det är upp- rörande att se. Ett par sålunda slagna små flickor upp- togos i systrarnes famn, der deras tårar torkades och deras

upprörda sinnen snart lugnade sig. Araberna lofvade bringa de vänliga systrarne aprikoser ur sina dalar när de nu snart bli mogna. Återfärden, som vi togo genom dalarne kring Jerusalem, skulle hafva gifvit oss endast nöje om icke ett par af våra åsnor varit så oförnuftiga och stridslystna sins emellan. Nu förtog uppmärksambeten på dem den vi eljest kunnat fullt egna åt de sköna träd, som äro dessa dalars prydnad, de mörka, yppigt löfvade fikonsträden, de klassiska olive- och granat-äppleträden, fulla af eldröda blommor bland smaragdgröna löf — en österns praktsyn.

Om tre dagar skall jag lemna Jerusalem och samma väg som jag kommit, nemligen Jaffa-vägen. Jag har ej annat val. I Jaffa hoppas jag finna ett ryskt ångfartyg, med hvilket jag kan afgå till Caïpha och Carmel, och derifrån — vidare. Utsigterna åt Jaffa till äro ej de ljusaste, ty först och främst ser jag den fatala vägen dit, och sedan har väderleken på en gång slagit om till storm och regnrusk och jag tycker mig i andanom se och höra huru Medelhafvet vräker sig i skummande, skyhöga vågor mot den skyddslösa reddan. Ofta är det omöjligt för båtar att utgå derifrån och komma till ångfartyget. Ibland är det äfven omöjligt för ångfartyget att ligga kvar der! . . .

Jerusalem börjar bli öde. Pilgrimerna troppa af i skaror. Man kan nu gå på "Via Nazareni" och andra gator kring den heliga Grafkyrkan utan fara att bli skuffad eller klämd eller nedtrampad. Äfven i grafkyrkan är det tomt. Jag gick dit ett par gånger under påskveckan med fara för lif och lemmar, men ölef der så förföljd af ihärdiga tiggare, stackars bleka gossar och andra, att jag knappt kunde egna någon uppmärksamhet åt de andäktiga pilgrimerna och deras underliga åthäfvor. Nu kommer äfven och har redan varit en tid, då man måste undvika de brännande, solbadade gatorna och är mån att uppsöka de dunkla hvälfda bazarernas skugga, ehuru den, i en del gånger, är så djup att man icke ser kamelerna förrän man har dem öfver hufvudet.

Bland de små religiösa grupper, som vistats i Jerusalem denna vinter och vår, är en kallad *Ameniterna* af dess bruk att ofta säga *amen*. Man påstår att de vänta det tusenåriga rikets ankomst jemte alltings fulländning, och — vänta få de! De äro stillsamma, fromma christna af tysk härkomst; jag har stundom hört dem sjunga melodiska hymner under det de, män och qvinnor i europeisk kläde-drägt, lustvandrade på kullarne kring Jerusalem. Ett original af denna sekt bor sedan många år i Jerusalem, har der köpt eller byggt sig ett litet hus under ett fikonträd, der han lever helt allena och dit han icke tål att någon människa, i synnerhet icke ett fruntimmer nalkas. Han säges med pistol i hand värja sig för en så farlig gäst. Hans boning är icke långt från min på Sions berg och ofta sent om aftnarne hör jag ljuda hans trumpet. Han väntar den yttersta domens snara ankomst, anser sig troligtvis kallad att blifva en af dess trumpetare och öfvar sig dertill. Det förstås att han är engelsman; ty den mest excentriska man här på jorden, liksom den mest praktiska är helt visst en engelsman.

Hvad skall jag säga vidare om Jerusalem — denna besynnerliga samlingsplats för så många folkslag och så många religioner, hvars särskiljande drag öfva mera värde än deras öfverensstämmande?*) — Tungorna synas mig äfven här förbistrade och lifvet på längden föga trefligare än i det gamla Babel. Bland de många särskilda striderna pågår här tydligen en mera allmän, en som är i stigande, och den är emellan barbariet och civilisationen,

*) Enligt en år 1851 anställd folkräkning utgjorde befolkningen i Jerusalem då 23,354 själar, nemligen:

12,286 muhammedaner (araber och turkar).

7,488 christna.

3,580 judar.

I Jerusalems paschalik räknades

137,001 muhammedaner.

12,462 christna.

10,077 judar.

159,540.

emellan östern och vestern. Civilisationen bygger hospizer, grundar skolor och kyrkor, missioner och konsulater, odlar marken och spinner silke i de fästningslika klostrens skydd. Dagligen draga dock de roflystna arabstammarne närmare staden och innevånarne känna sig allt mer osäkra så utom som inom dess murar. Inom staden råder den turkiska paschan, men icke rättvisan, ej heller någon visshet om att vinna rätt på lofliga vägar. De förbättringar i rättsförhållandena, som för den christna befolkningen sednast blifvit försökta genom intagande af en del christna medlemmar uti ett slags provins- och municipalråd (El Medschlis), hafva visat sig vara utan gagn. I allt som hörer till styrelsen råder godtycke och — slarf. Muhammedanen ser dessutom med misstrogn, svartsjuka ögon de christnas framsteg, bygningar och planteringar. Öknen äfven synes protestera mot dem, sänder ut sin heta vind och sina odjur. Jag har mer än en gång sett räfvar makligt promenera på höjderna näst intill Jerusalem, och härom aftonen träffade jag en ofantlig orm slingrande sig kring husknutarne i staden. Likväl växa mullbärsplanteringarne och silket spinnes allt ymnigare af flitiga christnas händer. Deras idoghet och ordnande kraft, full af förhoppning, är tydligt tillväxande; men i sakernas närvarande ställning och under Portens styrelse-system kan man hvart ögonblick frukta att den fredliga framfärden omstörtas af barbarerna och att barbariet segrar; och då — ve de christna här, ve Palestina! Måtte de vesterländska makterna i tid det besinna och icke längre lemna det sköna, goda landet, *det heliga landet*, med vår frälsares vagg och vår frälsares graf, skyddslöst till pris åt barbaren! Ty nu är det så.

Äfven då muhammedanen är mild och ädel — och såsom enskilt man finner man honom ej sällan så, — är han oduglig att stifta ett fridens rike. Med honom kommer nödvändigt oordningen och öknen — fatalismens fatalitet. "Hvad har förstört din kål?" frågade Herr Hefter en dag en turbanklädd, allvarligt utseende arab, som vi funno sittande med korslagda ben bredvid sitt förtorkade

blomkåls-land. "Allah!" svarade muhammedanen dystert. — "Gud har tillåtit denna pröfning för mitt bästa, men — bättre lycka en annan gång!" skulle den christne säga och icke sky mödan att göda och vattna. För den christne är motgången pröfning, lära, för muhammedanen är den ett blindt öde. Hans jordiska rike har intet ideal.

Såsom Jerusalem nu är, så vet jag ingen stad och intet ställe, der jag mera ogera skulle vistas en längre tid, och det fastän der är en del europeer, som hvarken sakna goda natursgåfvor eller mer än vanlig bildning. Sannt är, att jag midt i denna societet funnit mig ovanligt ensam, mera ensam än annorstädes på jorden. Jag har känt det med en slags förvåning, stundom med smärta, ty jag är icke vand dervid; och jag har ibland frågat mig: "är det mitt fel, eller är det dessa andras fel?" Kanske är det ingens fel. Ökentider inträffa stundom i lifvet utan att man kan säga huru och hvarifrån. Omständigheter, dem man ej kan beräkna, småsaker, som falla sig vidrigt, förseelser, dem man sjelf ej märker eller förstår, kunna vålla att vi blifva ensamma midt ibland menniskor, dem vi gerna hade trädt närmare, och vi blifva främmande för deras bästa lif såsom de blifva främmande för vårt. Ej heller äro sådana ökentider alldeles tillfälliga eller utan mening för oss. Hvarföre skulle vi icke lära af dem såsom af allt, som möter oss? Under sådana tider tvingas man att mera ingå i sig sjelf och se hvad man der har att tillgå. Hvilken christen kan dessutom känna sig ensam och vet ej, att hans lif och öden ligga i en faderlig försyns hand? Han som visat oss *vägen*, gick ofta ut i ensamheten i öknen för att samla sig och bedja.

Sådana tankar och känslor hafva kommit till mig i min ensamhet, och stundom under de långa aftnarne, då mina ögons klenhet icke tillåtit mig annat än fullkomlig sysslolöshet, hafva de kommit till mig med en sällsam fröjd. Småningom har min enslighet blifvit mig kär. Jag hade ej velat vara den och dess frukt förutan. Men den har gjort det mig lätt att lemna Jerusalem; ty — jag skall ej saknas af någon der!... Dock, hvad säger jag?

Det är ett barn, en liten arabflicka, som verkligen skall sakna att icke se mig mer, som verkligen sörjer att jag reser bort! Lilla Rehane, du öknens mörkögda barn! hvarföre jag vunnit din barnsliga kärlek det vet jag icke, men — jag har vunnit den, och din tysta, långa omfamning, dina tårfulla ögon, dem skall jag aldrig glömma, din gåfva, din käraste lilla egendom, den lilla boken med bilden och blomman uti, den skall jag alltid gömma och ditt minne skall värma mitt hjerta såsom en blick af österns sol när jag är långt härifrån, eller om jag än en gång skall bland människor känna mig så ensam, som jag känt mig här. Lilla Rehane haf tack! . . .

Rehane är en flicka om 7 år bland syster-hemmets barn. Hon är icke af dess vackraste, men af dess bästa, till hufvud och hjerta mest begåfvade barn. De svarta ögonen blicka så eldigt och så klokt på en gång ur det ljusbruna runda barn-ansigtet. De arabiska barnen äro öfverhufvud de lifligaste och vackraste inom Diakoniss-hemmet. Ett par af dem äro verkliga skönheter. De äro i begynnelsen, då de komma dit, såsom vilda foglar, och, ovana vid all ordning och disciplin, rymma de stundom under de första dagarne tillbaka till sina förra hem och sitt dagdrifvande, regellösa lif. Men de återkomma snart; minnet af systrarnes huldhet, af den goda behandlingen till kropp och själ drar dem åter i deras krets, och småningom vänja de sig vid ordning och arbete och visa ej sällan ganska goda naturgåfvor.

Låt mig säga några ord om detta systerhem på Sions berg, som beskuggas utaf en af Jerusalems få sköna palmer och som utbreder sitt välgörande skydd öfver så många små vildmarkens barn. Det är en telning från Kaijerswerth, från Rhens strand, en telning ur Fliedners plantskola, som redan utsändt så många liknande att bereda fridens hem i den fredlösa världen. År 1851 öppnades hemmet här för barn och för sjuka. Sex Diakonissor hade ordnat och inredt det och skulle der blifva mödrar och vårdarinnor. Barnen och de sjuka kommo af sig sjelfve. Aldrig besökte jag detta hem utan att känna

mig uppbygd, lifvad, tillfredsställd dels af ordningen, behaget och friden derinom, dels af de lifliga, glada barnen, som svärmade kring mig, föllo mig om halsen och kallade mig "moder", allrämest af andan hos systrarne, af hvilka de flesta äro ännu unga, alla behagliga. Här är intet partisinne, ingen familje-egoism, ingen egoism alls, ingen tanke på sig sjelf, sina bekvämligheter, sin värdighet; nej, man tänker blott på andras bästa, och det så naturligt, så kärleksfullt. Hvarje syster skulle hafva sitt eget lilla rum, men hvarje syster har i det rummet inrymt tre eller fyra små barn, och har bland de många små bäddarne föga rum för mera än sin egen. Vid lektionerna, likasom vid lekarna syntes mig barnen liffulla och lyckliga. I sjukhusets salar rådde ordning, frisk luft och trefnad. Några och trettio muselmän hade der låtit sköta sig under det förflutna året. Man söker ej göra dem till proselyter; men hvarje afton läser pastor Walentiner högt i sjuksalen ett kapitel ur den heliga skrift och håller en kort bön, och det höra muselmännen gerna. Man förer dem till att älska de christna och deras tro. Det är den bästa väg till omvändelse. Systrarne hafva äfven ett apothek, tillverka sjelfva och utdela läkemedlen. Mer än en gång såg jag arabfamiljer komma med sina barn och undfå hjälp och läkemedel, som missionens doktor föreskrifvit. Diakonissornas välgörande verksamhet är så erkänd, att Jerusalems pascha förärat deras anstalt en gåfva af 1,000 piaster. Vicekonungen i Egypten ger Diakonisshuset i Alexandria en årlig summa (jag minnes ej huru stor) för de välgerningar det bevisar befolkningen. De förnämsta medel, som tillflyta Diakonissorna, komma dock från deras moderland. Utan dem skulle de icke kunna fortfara med sitt sköna, men arbetsamma och äfven kostsamma värf i dessa hednaland. Stundom tryta dock äfven dessa medel och hungersnöden klappar då på Diakoniss-hemmets dörr. Men systrarne släppa den ej in. De finna på allahanda utvägar att skydda sina små, sina sjuka och sig sjelfva. Deribland är förfärdigandet af vackra kransar och korgar af pressade blommor och blad från Oljoberget, från Jerusalems eller

Bethaniens kullar, hvilka arbeten de försälja till de resande europeerna i Jerusalem, och det har varit tider då de försörjt sig sjelfva och sin familj af några och tjugu barn nästan ensamt af inkomsten för dessa blomsterkransar. "Men huru är det möjligt? Huru kan det räcka till för de många små?" — "Guds välsignelse gör det!" svarade de goda systrarne, sjelfva förvånade öfver huru det kan så räcka till, huru det kan gå så väl för dem. Likväl hafva de nyligen måst neka att emottaga flera små barn af brist på utrymme, och det kostar på dem. I denna stund hafva anstaltens utsigter ljusnat. Dess egentliga föreståndarinnan, den glada och goda syster Charlotte, har nyligen återkommit från ett vistande af några månader i Tyskland, och med henne hafva kommit nya medel för syster-hemmets både bestånd och utvidgning. Diakonissorna se sig nu i stånd att låta uppföra en länge önskad bygnad, — hvartill kalk och sten redan varit uppköpta — till en matsal för barnen, i stället för tvättstugan, som hittills måst dertill begagnas, och äfven till ett rum, der de kunna vistas då regnväder icke tillåter dem att vara ute på gårdarne. Anstalten har också en liten trädgård, liten, men väl vårdad. Vackra blommor lysa derifrån, så ock från husets balustrader, och palmen, den höga daddelpalmen, kastar deröfver sin skugga. Nere på gården är en ovanligt god och rikhaltig brunn med ständigt framqvällande åder. Den är för barnen och för hela huset en oskattbar välsignelse i detta heta och torra land. Också ser man de små stimma deromkring såsom bin kring ett blommande träd, de glada lyckliga små, — Diakonishusets barn — såsom de kallas! Det är mig en glädje att tänka, det systrarne nu, i följd af den nya bygnaden, kunna upptaga några flera barn. Araberna se gerna att barnen uppfostras här och lära åtskilligt, hvaraf deras familjer sedan draga nytta — synnerligen husliga slöjder, samt ordning, vett m. m. Men de vilja vanligtvis hafva dem snart åter, och för att kunna verka något godt för barnen måste systrarne uppgöra ordentliga kontrakter med deras föräldrar eller målsmän att de skola få behålla barnen ett visst antal år.

En eller annan af de äldre muhammedanska eller judiska flickorna öfvergår stundom till christendomen, och föräldrarne synas icke motsätta sig det om barnen med det samma få utsigt att blifva väl försörjda*). Må de tillväxa och utbreda sig, de goda systerhemmen i alla länder på jorden; ty mer än alla missionärernas predikningar verkar för Christi rike på jorden den dagliga gudstjensten af anspråkslösa kärleksverk. Det är Fliedners odödliga förtjenst att genom Diakoniss-stiftelsen hafva beredt åt kärleksrika och arbetsvilliga qvinliga själar utväg att göra sina krafter och gåfvor, i fullare mått än hittills, till tjenare för detta högsta mål. Diakoniss-anstalten skyddar den ensamma, ger henne medel och kraft att hvar som helst på jorden kunna blifva en verksam "Herrens tjenarinna!" Jag vet icke om jag förut nämnt den väsendtliga skilnaden emellan den evangeliska kyrkans Diakonissor och den romersk-katholska kyrkans nunnor. De förra göra löften blott för en viss tid (vanligen 5 år) och dessa löften binda dem icke ovillkorligt. Diakonissan bryter icke med familjen och kan och bör när som helst återvända till föräldrahemmet om det behöfver henne. Hon blir icke såsom den romersk-katholska nunnan slafvinna under en yttre anstalt, som kallar sig *kyrkan* (och som består af dess presterskap), hvilken hon måste *blindt lyda* ehvad den än bjuder — äfven då den förbjuder att läsa bibeln eller att begrundas Evangelium! — Hon (den evangeliska Diakonissan) kan äfven inträda i äktenskap när ett med hennes kärleksfulla värf förenbart parti erbjuder sig. Så har förlidet år en ung, allmänt afhållen diakonissa ur systerhemmet i Jerusalem gifvit sin hand åt en missionär och följt honom till hans station i Abyssinien att der dela hans arbete i nöd och lust.

*) En skön ung flicka, som jag såg i anstalten, har nyligen antagit christendomen och blifvit sänd till den utmärkta läroanstalten i Smyrna (äfven en Diakoniss-anstalt), för att uppfostras till lärarinna.

Den 30:de Maj.

Min sista dag uti Jerusalem. I går, söndag, bevistade jag för sista gången gudstjensten på Sions berg. Evangelium handlade om Höfvidsmannens son, predikan var god, äkta christlig, och angick bönen i Jesu namn, förtröstan och hvila i Gud. Godt budskap på vägen!

Oväder, storm och regn hindrade den sista vandring jag här önskat göra upp på Olivberget. Jag tillbringade aftonen ensam, såsom så mången annan afton, ställde i ordning min res-toalett, och när detta aktningsvärda arbete var utfördt, vid midnattstid, läste jag Jesu sista samtal med sina lärjungar under hans sista vandring till Olivberget.

Det förefaller mig nästan omöjligt att man, med sundt hjerta och förstånd, kan uppmärksamt läsa denna dödsberedelse — hvartill nattvardens instiftande bör räknas — utan att blifva gripen af känslan att den, som här talar, är något mer än en menniska, vet något mer än någon menniska och utför ett värf ensamt i sitt slag i människoslägtets historia? — Ägde jag intet mera af Jesu historia och visste jag intet mera om honom, än dessa tre eller fyra sista kapitel i Johannis Evangelium förtälja, så vore det mig nog för att hålla mig till honom såsom den gudsände, som ensamt kan föra mig till Gud. Allt annat i människoslägtets historia är förberedande, är "Fadrens dragning till Sonen", till *Sonen*, som allena kan föra till *Fadren*. Denna syn har dock klarnat för mig i Jerusalem och dermed allena är min resa dit väl lönad.

Ute är kallt och stormigt, men det kännes nu mera som om det ej angick mig. Huru är det mig så godt och fridfullt till mods! — Jag har fått ett godt budskap i hjertat — Gud vare tack och lof! —

TJUGONDESJETTE STATIONEN.

Om bord. Reseminnen: Abugosch, Jaffa. Caipha. Missionärens hem. Dagar på Carmel. Resa till Nazareth. Genesareth. Tiberias. Forntidsdagar och hvardagslif. Bad och Beduiner. Tabor. Åter i Caipha. Något nytt under solen. Beyruth och Libanon. Emir Seid och hans hof. *Sitti Camomilla*. Druser och Maroniter. Araberna. Mahomet och Al Koran. "Det lugna lifvets Amma."

Jaffa redd, den 1 Juni.

Den är öfverstånden, den svåraste delen af min resa, ridten emellan Jerusalem och Jaffa, och trött, med värkande, men helbregda lemmar, och med tacksam håg, vaggas jag nu af hafvets mjukt svallande vågor såsom ett barn på modersarmar.

Från Jerusalem var det mig icke lätt att komma. Jag hade tingat en god, hvit häst, och samma dag jag skulle begagna den var den bortlemnad åt en annan resande; jag hade tingat en annan häst för mitt bagage och i sista stunden skickade man mig en — åsna, ur stånd att bära det den långa vägen. Arabernas vanliga opålitlighet och slarf gjorde att jag måste afresa tre timmar senare än jag

hade bestämt, och jag tror icke att jag alls kunnat komma åstad om icke en ung handlande i staden så välvilligt och verksamt hjälpt mig till rätta med både människor och djur. Sjelf sjuk af en häftig frossa hade han dock tid och uppmärksamhet för mig. Jag kan icke nog uttrycka huru tacksam jag kände och städse skall känna mig för denna godhet af Herr Løwenthal*). Han skaffade mig en annan häst. Den var icke vacker såsom den hvita, hade rhabarberfärg och en stor blodigel fastsittande vid sin gom, hvilket gjorde att han hängde ut tungan; det såg icke bra ut, men han tycktes gå säkert och man sade mig, att det var en *rachuàn*, d. ä. en häst som tar långa, lidande, icke tröttande steg. Jag hade intet val: jag måste taga hvad man gaf mig. Herr Løwenthal skickade tillbaka åsnan, man tillfört mig, bannade på araberna, fick en häst och en förare för honom, följde mig slutligen utom Jerusalems port. Gud välsigne den unge mannen för hans oförskylda vänlighet! —

Solen lutade mot nedgången, men vinden hade lagt sig och vädret var godt. Jag märkte snart, att min "rachuàn" gick säkert och väl, jag fick förtroende till honom och kände mig lätt och väl på dess rygg. Konsul Finn hade haft godheten lemna mig som escort sin drago-man, Herr Blum, en till christendomen omvänd jude och utmärkt god och pålitlig man; min Muckaro, Sulieman, i prydlig turban gick bredvid min häst, allt ställde sig väl, jag kunde nästan njuta af färden. En liten lycka hade träffat mig på morgonstunden denna dag, som var mig likt ett godt förebud. Jag hade under vintern icke lyckats att få en enda Jericho-ros. De voro alla, sades det, detta år små och dåliga, och jag hade väntat bättre lycka tills det var blifvet för sent, så att jag trodde mig nödgas lemna

* Herr Løwenthal är en ung till christendomen öfvergången israelit, och står i förbindelse med den evangeliska missionen härstädes i den mening att han, såsom handlande i Jerusalem, genom redlighet och pålitlighet i både handel och vandel söker vittna för Evangelii lära och mot den bedräglighet och det slarf, som äro öfliga bland araberna.

Jerusalem utan en Jericho-ros! Men då jag på morgonen af min res-dag gick att taga afsked af konsul Rosens, se, då satt i bazarens port en arab med en praktfull Jericho-ros i sin korg. En så full och regelmässig hade jag hittills icke sett. Jag köpte den genast och af den vänlige araben fick jag på köpet fem eller sex mindre sådana ro-sor, dem han ännu hade i sin korg. Detta allt fögnade mig mycket och gaf litet rosenfärg åt min icke rätt glada sinnesstämning.

Sedan, om aftonen, när Jerusalem och den ormande gångstigen öfver afgrunden vid ett af dess berg låg bakom mig och den sjunkande solen förgyllde kullarne deromkring samt Kolonias sköna dæld med dess rika planteringar af mullbärs- oliv- och fikonsträd, huru annorlunda syntes mig denna nejd emot första gången jag såg den för mer än fyra månader sedan. Nu lyste granat-äppleträden af eldröda blommor och vingårdarne så friskt gröna vid kullar-nes fot. På terrassen svajade kornet gult. Sannerligen, denna jord är rik och fruktbar och lönar tacksamt odlarens möda.

En stund efter solnedgången kom jag till *Abugosch*, det fordna röfvare-nästet, men som nu ger fredligt här-berge åt främmande pilgrimer. Jag hade bestämt mig att här taga nattqvarter och hade här stämt möte med konsul Finns unga systerdotter och lilla dotter, som tillsammans med mig skulle göra resan till Jaffa. Rosenröda, lätta skyar lyste ännu öfver *Abugosch* berg och olivlundar då jag anlände dit, mottogs i porten och hälsades vänligt af den ståtliga *Sheiken*, fördes af honom till ett stort, i ara-bisk styl orneradt, rätt pryddigt hus, der jag snart befann mig midt uti *Sheikens* harem.

Unga Miss H. och lilla *Constance Finn* sutto redan der, omgifna af rökande, språkande och nyfikna arabiska damer, som mycket vänligt emottogo mig. Husets port blef nu slutet och vi kunde ej mer få tala med någon derutom; men från ett af dess tak — platta som vanligt — kunde vi se lifvet omkring *Sheikens* boning, hjordarnas indrivande och hans måltid, den han tog i sällskap med

sina män, sittande på marken under den fria himmelen. Fyra eller fem mord och en mängd andra våldsgerningar, dem han föröfvat, hafva icke hindrat den rika Sheiken att vinna ett, för en arab, ovanligt hull, och att se ut som en fryntlig man, slug och förnöjd, fullkomligt tillfreds med sig och sin verld.

Man serverade måltid inom harem på ett lågt bord, kring hvilket damerna satte sig på kuddar i det de bjödo oss att deltaga i anrättningen. Rätterna åtos, såsom vanligt, med fingrarne. Jag vågade icke äta af den feta pilaffen samt andra mustiga rätter, utan längtade obeskrifligt efter en kopp the, den jag väl skulle blifvit förutan om icke unga miss H., som talar ledigt arabiska, behändigt och beslutsamt åtagit sig att bereda den af mitt medförda förråd. The och vatten kokades tillsammans, en get mjölkades för tillfället och jag fick en kostelig aftonmåltid. Sedan reddes åt mig och mina unga väninnor bäddar af madrasser, som breddes på golfvet, vi lemnades ensamma och hade en god natt i det stora, luftiga rummet.

Vid solens uppgång sutto vi alla till häst, ty vi hade framför oss en mödosam resdag; men det var den allra-skönaste morgon, luften diamantklar och ren. Jag njöt den såsom jag ännu icke njutit någon morgon och någon luft i detta land. Sedan tog vägens bråk och besvärligheter ut sin rätt; men vinden blåste frisk och min häst gick säkert och visste sin väg. Då denna väg emedlertid ständigt går nedåt alltifrån Abugosch, är ridten vida mera tröttsam, än då den går uppföre mot Jerusalem. Vårt tåg var så ordnadt: först red konsul Finns arabiska kavass, fullt beväpnad och i stor kostym, så unga miss H., lätt och graciös, på sin hvita häst, så kom, buren af en mulåna, lilla Constance i en korg, ur hvilken hon emellanåt tittade upp som en liten elva, med ett silkeskläde svajande öfver det täcka hufvudet och ett frågande: "well miss Bremer?" samt de vänliga blå barn-ögonen riktade på mig, som nu kom på min Rachuàn, följd af Sulieman och sjelf följande drago-mannen, Mr Blums säkra fotspår. Sist kom hästen med mitt bagage och dess förare.

Vi rastade och frukosterade under ett aspräd vid gångstigen och tågade sedan vidare. Fyra till fem timmar klättrade vi, eller rättare våra hästar, i de obeskrifligt besvärliga och äfven vådliga bergpassen. Man kan blott förundra sig öfver att icke hästarne oftare slinta och störta på de glatta stenarne. Denna gång gick allt utan ringaste äfventyr; men då vi kommo ur de svåra passen ned på Sharons slätt, så kändes det som en förlossning. Kornet svajade gult, fastän icke frodigt öfver stora fält och föll här och der för skördemännens lia. De sjöngo dervid i chor och i takt med deras arbete, omelodiskt som vanligt, men dock ej oangenämt. Andra delar af slätten lyste gula af en Umbellat, som jag fann vara vild dill.

Ramlah med sin höga minaret och sina palmer reser sig pittoreskt öfver den ofantliga slätten. Ändå mera romantisk är moskén och den palmkrönta brunnen vid byn Jussaff, der en tradition, (som kommit på villospår), förlägger Eleazars möte med Rebecca. Skönare kunde ej brunnen vara vid Nahors stad på vägen till Mesopotamien. Ännu i god tid före solens nedgång voro vi framme i Jaffa. Dess trädgårdar stodo i full prakt, en slags paradisk vildmark af vinrankor, kaktusplantor, mullbärs-, fikon-, granat-äple-, citron- och orangeträd. Det var en yppighet och saftfullhet i växtlifvet, som öfverraskade blicken, vand vid de torra kullarne kring Jerusalem. Men Jerusalem har sitt Olivberg och sina stora utsigter! Äfven folket, som sitter i grupper eller vandrar utmed vägen utom Jaffa-porten har en karakter af österländsk yppighet, som man icke ser hos folket uppåt landet.

För öfrigt hade jag icke mycket sinne för några intryck denna afton, så var jag upptagen af kroppens trötthet efter den åtta timmars besvärliga ridten. Bada mig i friskt vatten, dricka thé och gå till sängs var allt hvad jag förmådde; men o! huru godt kändes det ej att hvilat vid hafvets brusande vaggång utanför fönstren!

Morgonen derpå besökte jag missionären Dr. Barclay och hans vänliga fru i deras vackra bostad midt ibland trädgårdarne. Jag fann honom, såsom den goda

Samaritanen, utdelande råd och läkemedel till både muhammedaner, judar och christna, som i mängd anlita honom. Det finnes för närvarande ingen europeisk läkare i Jaffa, och Dr. Barkleys vänliga sätt och väsen draga människor till honom icke mindre, än hans medicinska konst. Miss H. och lilla Constance voro redan hemmastadda här. Jag frukostade med dem och vårt välvilliga värdsfolk, som hade godheten vilja behålla mig dagen öfver; men jag fruktade så mycket att vinden skulle blifva häftigare och göra det mig svårt att gå om bord, att jag, oaktadt det nöje jag hade och alltid haft i detta amerikanska parsällskap, skiljde mig från dem, tog en båt, för hvilken man fordrade först 40, sedan 27 piaster (en österrikisk thaler), och lät ro mig ut till ångfartyget. Hafs-svallet var starkt, men väl kommen om bord blef det mig ljust, och hela dagen har jag legat på en af salongens goda soffor, låtit mig halft slumrande vaggas af vågorna, njutit af lugnet och hvilat efter den besvärliga resan och känt smidighet småningom återvända i mina lemmar. Ett oväntadt nöje blef mig att få se komma om bord konsul Rosen, med hvilken jag alltid så gerna språkar och som jag så gerna lyssnar till. I natt resa vi af och få troligen en stormig färd till Caipha.

Caipha, vid Carmels fot, den 2 Juni.

Nej, hafvet blef stilla och aftonen skön. Några moln, som sågo hotande ut, smälte bort i dagg, och stjernorna framträdde tindrande, klara öfver det stora hafvet, öfver den urgamla Jaffa-staden, der ljusen tindrade i kapp med stjernorna ofvan. Jag gick länge på däck i skymningen och njöt af det stora skådespelet och af det allt stillare hafvet. Nattresan sof jag bort. I morgongryningen nal-

kades vi Carmels berg och den lilla staden *Caipha* (det gamla Porphyria) vid dess fot. Solens första strålar kommo till oss öfver det massiva bergets rundade kullar. Landet omgaf oss i halfkrets, nästan såsom en hamn. En sandig strandbugt till venster stod full med palmer. På Carmels högsta kulle, tätt öfver hafsstranden ligger klostret, som blifvit byggt för pilgrimer, färdande till det heliga landet. Om ett par dagar skall äfven jag vandra dit upp. Nu dröjer jag vid Carmels fot i missionären Kœlles och hans älskvärda makas hem, och har allt sedan i det gästfria, varmhjertade Amerika och i mitt Schweitser-hem vid de lefvande vattnen icke känt mig så väl, så *hemma* i ett mig främmande hus. Det är engelska konsulns syster härstädes, miss Rogers, som jag har att tacka för detta asyl. En vänlig inbjudning från henne hade kallat mig hit och väckt hos mig hoppet att tillsammans med henne härifrån kunna resa till Nazareth och Genesareth. Men då min afresa från Jerusalem blifvit fördröjd nära en månad, har jag kommit hit just i den stund då miss Rogers måste återvända till England. Men innan hon reste hade hon beredt åt mig det vänliga hem, der jag nu finner mig så väl. Sådan kärlekstjenst är ovärderlig för en ensam resande, såsom jag! Men huru skall jag komma till Nazareth och Tiberias? — Alla pilgrimer draga vid denna tid derifrån och öfverhufvud från det heliga landet, hvars sommarhetta, i synnerhet i Jordans-dalen, man fruktar.

Carmel, den 5:te Juni.

Lefva afskiljd från världen och människorna, lefva utan alla bekvämligheter och behag, som smeka sinnena, utan alla förströelser, som förkorta dagens timmar, och ändå känna lifvet rikt, ändå känna det fullt, och växa i

vishet och andlig styrka — det förmå endast vissa högstämda, ovanligt vakna andar, — andar, som kunna samtala med Gud, höra hans röst i det egna samvetets maning och skönja hans närhet i naturens sakta susande väder. Derföre vördas de med skäl utaf mängden såsom siare af Guds rådslag. Sådana vakna andar voro Elias och Elisa, som odlat Carmels berg i det de valde det till sin bostad. Det var på Carmels spets, som, enligt skriften (1:sta Kon. B. kap. 18), Elias kämpade den andliga kampen med afguden Baals prester, han ensam emot de 450 propheter, och lyckades med sin fromma, brinnande bön nedkalla på den heliga Gudens altare den eld, som icke ville komma på de Baalska presternas oakadt deras besvärjningar och ursinniga åthäfvor, — en storartad scen! Men det stora deri ligger mindre i underverket — det synes blott naturligt, att ovanliga andliga krafter måste kunna verka ovanliga ting, — än i viljan och syftet, som besjälade Elias, hvilken sökte icke sin, utan Guds ära och som lät honom, på Herrens fråga: "hvad gör du här?" svara: "Jag hafver haft nit om Herran Gud, förty Israels barn hafva öfvergifvit ditt förbund", o. s. v.

Elias och hans upptagne son Elisa stå högt i denna sinnesförfattning och hafva med skäl blifvit ansedda såsom furstar och vägvisare för alla dem, som sökt att vinna himlens härlighet genom att försaka jordens. Men Elias's brinnande vagn upptager blott den, som kan bära hans mantel, som söker himlen, icke för egen, utan för Guds skull. Och många hans efterföljare i yttre ting fingo nog erfara det under deras lif i ensligheten och öknen. Men före Christus visste människorna ingen bättre väg till himlen. Vi finna dessa eremiter och asceter tidigt bland alla österländska folk. De utgöra der det högre choret bland folkens chor. Palestinas siare stå högst bland dessa folk-lärare genom sinnesriktning och inspirerad skådning. De skåda Guds rike och kämpa och dö derför; de äro icke overksamma Eneboare.

Efter Elias och Elisa kommo många af propheternas söner, och de män, som sågo lifvets ideal i betraktelse och

sjelfspäkning, och bodde i Carmels många grottor och klipphalf. Berget blef, så tillsägandes, liksom en kupa för "bin, som tillverkade andens honung." Men icke blott Carmel, äfven Horeb, Saba och Libanon, Palestinas och Egyptens öknar fyllde sig af ensliga bedjare och betraktare, "som — säger en kyrkofader — "när anden dref "dem gingo ut bland människorna att predika bättring eller "förkunna Guds straffdomar." Småningom slöt de sig tillsammans för att motstå vilddjuren eller röfvarne, som hotade deras heliga berg och ensliga celler. Så uppkommo klostren och deras brödraskap.

Traditionen låter från Elias och Elisa utgå de föreskrifter, som sednare gällde inom Rehabiternas, Essenernas och Therapeuternas Ordnar, och som sednast stadfäst sig hos Carmeliternas, ehuru, efter Christus, idealet för lifvet blifvit ett annat och vida högre, än enslingens sjelfspåkande lif. Den som vill vara Christi lärjunge måste icke lefva såsom eremit, skiljd från människor. Han kan väl, såsom mästaren, draga sig tillbaka i ensligheten, men blott för att der samla krafter till sina likars tjenst, till Guds rikes befordran. Han söker icke sitt, utan andras bästa.

Carmel hade emedlertid flera klostresambällen under de första seklerna efter Christus; men intet sekel gick förbi utan att de föröddes af araberna. Under Ludvig den Helige bygdes klostret, som egnades åt pilgrimer af alla nationer. Den helige Basilius gaf klosterbröderna de reglor, som än i dag göra Carmeliter-orden till en af de ascetiskt strängaste inom katholska kyrkan. När kejsar Napoleon belägrade *Akra* öppnade Carmels kloster sina portar icke för pilgrimer, utan för döende och sårade. Efter Napoleons nederlag vid *Saida* (det gamla Sidon) bemäktigade sig turkarne klostret, dödade de sårade, fördrefvo munkarne och förstörde alla bygnader.

Den nuvarande ståtliga klosterbyggnaden är upprest genom en munks, brodern Johan Baptists nit och ihärdiga bemödanden. År 1819 kom han, sänd af sin Orden i Rom, att tillse hvad man kunde göra för klostrets återuppbyggande, och kom just för att se dess sista kvarlevor

sprängas i luften af Abdallah Pascha. 1826 kom han åter, satte sig på en fallen pelare på den öde platsen, tecknade planen till den nya bygnaden och uppgjorde kostnadsförslag. Sedan gick han ned och utbad sig i den första boning han fann ett stycke bröd till qvällsvard. Han hade beräknat kostnaden för bygnaden till 350,000 francs. Den första man han anlidade för att få penningar dertill var *en turk*, som han lärt känna under sina vandringar. Denne gaf genast 9,000 francs, men fästade dervid det vilkor, att det christna herberget skulle upptaga behöfvande pilgrimer af alla nationer och religionsbekännelser, samt att de der skulle hafva kost och boning fritt i tre dygn. Under sex års tid reste brodern Johan Baptist genom flera Europas länder, samlande medel för det nya herberget på Carmels berg. Deremellan reste han dit, ledde och pådref bygnaden. Så blef den uppförd, genom mångas medel, men genom en enda mans, en Franciskaner-munks snille och outtröttliga nit sådan den nu står der med höga murar, omgifvande en stor gård, i hvars midt står herberget med dess sköna kyrka, krönt af en hög kupol — en ståtlig bygnad på den höjd af Carmel, som mest närmar sig hafvet. Vågorna skölja dess fot.

Herbergets rum äro stora och luftiga såsom i ett slott; utsigten öfver hafvet är härlig. Norr ut ser man Syriens kust och kuststäder, der bortom Libanons höjder och längst bort Hermons höga kupol.

Karm-El — Guds vingård, — var i fordna tider ett rikt och fruktbart berg, hvars dälder och kullar synas egnade för odling; men under Portens styrelse har det småningom förvandlats till en vildmark, arabernas betesmark, och till hem för panthern och hyänan. Jag har dock vandrat ensam temligen vidt omkring på de ensliga stigarne utan att träffa hvarken menniska eller djur, och har kunnat i ro njuta af den rena bergsluften och de storartade utsigterna.

Jag har nu varit här i tre dygn, på bästa vis uppsad och vårdad af den gode patern Cyrillo, en liten, liflig,

behändig italienare. Endast tretton munkar äro här, hvilkas föreståndare, priorn, pater Octaviano har ett klokt och mildt utseende. Utom ett par nunnor från Nazareth, af hvilka den ena är sjuk, är jag den enda främlingen här. Vädret är härligt och hvar afton har skänkt mig det sköna skådespelet af solens nedgång i hafvet. När dess sista eldblick slocknat, då glimmar ny-månen, likt en gyllne ring, hängande från fästet, och skrider sakta vester ut tills äfven den går att viga sig med hafvet. Allt i klostret och deromkring är djupt stilla. Den lilla bönklockan är den enda röst man hör, och det enda lif man förnimmer utom klostret är hjordarnas utgående om morgonen och återvändande om aftonen. Ett par kameler med deras föl beta nära vid klostret. De små fölen hafva utmärkt vackra hufvuden, som till tycket likna lammens. De stora äta af den vanliga palestinska törnebusken (på arabiska *Nebk*) såsom den största läckerhet; den frasar som en smörbakelse under deras tunga.

Grottan, der Elias säges hafva bott, visas under kyrkans altare och utgöres af ett naturligt klipphvalf. Härifrån anses han hafva sett det lilla molnet uppstiga, som bådade regn efter den långa torkan. Sedan Carmels kloster helt och hållet kom i romersk-katholska händer har så småningom det lilla molnet blifvit förvandladt till en bild och profetia af madonnan, och klostret har nu blifvit stäldt under hennes beskydd. Öfver Elias's grotta sitter en ganska väl gjord, men ganska menskelig Mariabild af vax, hitförd från Rom. Priorn (sade mig pater Cyrillo) hade sjelf den stora förmånen att få afkläda och påkläda madonnan och Jesus-barnet olika drägter, allt efter olika fester och högtider. Det är ock madonnan, som berättas hafva gifvit brodern *Stubb* mönstret till ordensdrägten sådan den nu bäres, och åt henne är klostrets kyrka helgad.

Detta förtäljde mig i dag prior Octaviano under ett samtal. Han prisade det lugn och den lycka, som vinnes genom troget följande af Ordens regel. Vissa timmar af dygnet — men icke mer än en i sender — egnas åt betraktelsen. Två gånger om dagen håller man samvetspröfning. En

eller två gånger i veckan gissla munkarna hvarandra. De smaka aldrig kött, men dricka vin så mycket de vilja, och Cypervinet, som här drickes, är, om icke af det bästa — ty genom beredningen får det en bismak af tjära — helt visst ett af de starkaste viner. Hvar stund på dagen har sitt bestämda göromål. Klosterklockan tillkännager då tiden är inne att ombyta dem. Priorn prisade afhållandet från köttmat såsom ett viktigt medel att tämja själens uppbrusande passioner och hjälpa till vinnande af den frid, som fullbordas genom betraktelsen och bönen. Sjelf är pater Octaviano, med sitt sagtmodiga väsen, sitt milda, bleka och kloka utseende, ett godt vittnesmål för sin lära. De andra brödernas utseende vittnar mindre godt därför. Några af dem se dumma och råa ut, och pater Cyrillo sätter, fruktar jag, mera sin lit till Cypervinet, än till andliga betraktelser.

Några minuters väg från klostret är en eremit-hyddas och ett litet kapell, uppbygda af en man, som der ville lefva såsom Elias. Nu var han borta. Var det, likt Elias, på en Guds kallelse, eller hade eremit-hyddan blifvit honom för trång, tiden der för lång? — Jag vet icke om jag nu mera skulle hafva själs- och kroppskraft nog för eremitlivet i dessa enkla förhållanden, och — jag tror det icke. Men det var en tid då det syntes mig skola vara högsta sällhet och skönhet att så lefva allena med naturen och skaparen. Tystnaden, lugnet under dagarnes och årstidernas skiften; umgänget med naturens välgörande makter, med källan, växterna på den näringsgifvande jorden; det stora skådespelet af hafvet, af stjernhimmelen, de få behofven, friheten från sällskapslivets många konstlade pligter och sedvanor, friheten från att föra och höra "fåfängt tal", (en af de plågor, som det uttryckligen nämnes i Al Koran att man slipper i paradiset), och åter *tystnaden, ensligheten*, som förer själen att samla och fördjupa sig — visst måste de öppna dess öra att förnimma Guds röst äfven när den kommer såsom till Carmels förste siare i ljudet af "ett sakta väder." Men — man måste då hafva ett högre mål än en sjelfvisk njutning af ensligheten.

Carmels berg — mindre ett berg, än en massa af höga kullar, täckta af skog — har ett mildt klimat. Vinrankan frodas i en liten gård nära klostret, och vinet säges vara utmärkt godt. Medan jag vistats här har jag, med den vänliga missionären Kœlles hjälp, ställt i ordning för min resa till Nazareth och Genesareth. Jag har tingat tvenne hästar och en arab, som åtager sig att föra mig helbregda dit och tillbaka. Han säges vara en pålitlig muhammedan och talar litet italienska. Jag har lärt mig några arabiska ord och talesätt, och så kunna vi hjälpligen komma till rätta med hvarandra. Resan räcker fem eller sex dagar, och jag är icke utan oro öfver den, mindre för beduinerna, än för ridten; ty jag är ensam på färden och allt ännu en ovand ryttarinna. — Vägarne i detta land synas dessutom enkom gjorda för att låta häst och ryttare stupa. — Men jag skulle ej kunna förlåta mig om jag af brist på litet mod skulle gå miste om att se.....

Nazareth, den 11 Juni.

Jag har nu sett dem, dessa orter, jag har nu fattat dem i klara bilder, dessa scener för Frälsarens barndom, för hans första verksamhet under den korta tid af stor popularitet, som förde människorna att lemna städerna för att, äfven med fara att förhundra, gå ut i öknen att höra hans röst och se hans kraft. De voro förr såsom skuggbilder, nu hafva de blifvit ljusbilder för mitt inre öga, dessa orter med de välbekanta, för hvarje christens hjerta kära namnen. Jag är nu för andra gången i Nazareth, och medan jag under franciskaner-munkarnes beskydd dröjer i pilgrimernas härberge här, "Casa nova", dels för att hvila, dels för att härifrån bestiga Thabor, — hvartill fordras en dag — vill jag för mig och dig, min L*, uppteckna hufvuddragen af min något äfventyrliga färd.

Se mig derföre först, medlidsamme L*, på höjden af Carmel i starkt blåsväder och under hotande moln bestiga

min hvita häst, med icke liten ängslan både för den och för det hotande oväddret, men besluten att "taga det kallt", och icke låta hindra mig af något, minst af min egen svaghet. Framför mig rider muckaro Hameth, i brokig beduin-kostym, beväpnad med bössa och pistoler i gördeln, hvilka mordvapen jag misstänker vara fullkomligt oskadliga. Han sitter på en stor brun häst med stolt hållning och dansande gång. Bredvid mig, ledande min häst utföre Carmels brant och utom Caipha's stadsport, går en högväxt svartbrun egyptisk arab. Låt mig presentera för dig Abdullah, f. d. kapten vid Ibrahim Paschas armé. Han har för flera år sedan begått ett subordinationsbrott, dödat sin förman och derföre fått undergå ett af de ohyggliga tortyr-straff, som man bär märken af så länge man lefver, och som ännu äro allmänt brukliga uti Egypten. Att han ännu är en grym man kan man se på hans svartbruna ansigte, och jag vet det dessutom genom missionären Kælle, som han likväl tycker om att besöka och samtala med. Han misshandlar sin hustru och anser sig, säger han, hafva full rätt dertill emedan *han köpt henne* för sina penningar. Han lefver i det välvilliga hoppet att en dag få se alla christna hufvuden i Turkiets länder afhuggna, och betecknar det hoppet med en uttrycksfull åtbörd. Han ser icke någon annan hjälp för ställningar och förhållanden i Turkiet. Det är denne grymme kapten *Abdullah*, som nu gjort sig till beskyddare för den christna *Sitti* och med en slags tigerlik artighet leder hennes "*Farras*" (häst) utför den steniga branten af Carmels berg. Utom Caipha stadsport får han sin *Backschish*, grinar sitt "*Katter herac!*" (stor tack) och nu är jag lemnad på egen hand att följa min ledsagare om min häst det behagar. — *Inschullah!* (Gud gifve det!) — Det behagar honom, och jag märker med nöje att han är förståndig och lättförd. Stormen kännes föga sedan vi vändt ryggen åt hafvet; jag begynner känna nöje af ridten i synnerhet allt som vi komma framåt och jag gör bekantskap med det vackra, fruktbara Galileen. Här äro kullar, såsom i Judeen, men de äro betäckta af lumig skog af den palestinska eken och Johannisbröds-trädet

(Carouba). Till höger sträcker sig Carmels höga ås med långsluttande rötter, åtskiljande Samarien och Galileen; till venster och österut äro vågande höjder, grenar af Libanons berg. Vi rida öfver Esdraelons slätt, fältet för Palestinas äldsta och sednaste blodiga trosdrabbningar, Debora's och Baraks, korsriddarnes med flera. Nu var den täckt af gyllne kornskördar, susande för vinden. Vi komma genom nejder, sköna som Europas parker, som en lycklig barn-dom — aldrig hade jag kunnat tro, att trakter i arabernas våld kunde äga så mycket träd och så mycket fridfullt behag. Men ödsligheten är frappant, man ser inga byar eller bostäder, inga människor, ehuru marken vittnar om odlare. Jorden synes bördig, men odlingen är tydligen föga vårdad och skörden är derefter; en stor del af det vida fältet är äfven alldeles obrukad. Gångstigen är af de bättre i Palestina, och skyar och små regnskurar mildra hettan, som eljest vore plågsam under den långa ridten öfver den skoglösa slätten. På ett par ställen vada vi genom kärr, der jag, och tydligen äfven min häst miss-tänka att vi skola fastna; men vi arbeta oss lyckligt igenom och komma på det torra igen. Nejden blir kalare och vildare närmare Nazareth. En liten by på venster hand, en timmas väg från Nazareth, hvilken nämnes såsom Maccabeer-släktens födelseort, ligger idealiskt täckt på en terrass emellan bergen, omgifven af palmer och trädgårdar. Ännu i god tid på eftermiddagen voro vi i Nazareth — man räknar vid pass 8 timmar för ridten dit.

Nazareth ligger i sin däld likt ett barn i sin vagga, en vagga af rundade granit-klippor, prydd inom med oliv- och fikonlöf. Stödd mot berget, liksom på sin hufvud-kudde, ligger den lilla staden blickande mot söder, med grå stenhus utan skönhet och prydighet, men större i utsträckning än jag väntat mig det.

Enligt den evangeliska berättelsen (Luc. 2: v. 49 o. f.) for Jesus med sina föräldrar ned till Nazareth vid 12 års ålder sedan han uppträdt i templet i Jerusalem, förvånat lärarne der med sina frågor och svar, och lugnat sin sökande, oroliga moder med de orden: "hvad är det

att J sökten mig? Vissten J icke att uti de stycken som min fader tillhöra, bör mig vara?" Berättelsen tillägger: "Och så for han ned med dem och kom till Nazareth och var dem underdånig; men hans moder gömde alla dessa ord uti sitt hjerta. . . . Och Jesus växte till i visdom, ålder och nåd för Gud och menniskor." — En skön beredelse — idealet för hvarje barns lif.

Nazareth var Jesu moders födelsestad, och Marias historia upptager mera rum derinom än hennes sons. Traditionen, som inom romersk-katholska kyrkan så yppigt utsmyckat Marias gestalt efter döden, har dock varit ovanligt sparsam eller rättare varsam i berättelserna rörande hennes lif i Nazareth, och i detta lilla bevisat äkta christlig takt. Man visar här hennes tarfliga bostad, lilla kök, trappan, på hvilken hon gick ned i Josephs verkstad, källan, der hon brukade hemta vatten, allt ställen och förhållanden, som höra till ett det enklaste, hvardagligaste qvinnolif i små vilkor, och betydelsefulla just emedan de tillhört den qvinna, som med skäl af "alla slägter på jorden härefter varder saliga kallad." (Luc. 1: 48). Det andligt stora i det timligt och jordiskt ringa är en den evangeliska historiens egendomlighet. Den hade eljest icke blifvit hvad den är för äfven de ringaste på jorden.

En täck och naturlig tradition berättar om Jesu barn-dom, att då qvinnorna i Nazareth hade bekymmer eller voro nedslagna, brukade de säga: "låt oss gå och se på Marias son!" ty anblicken af detta barn var nog att hug-svala dem. Detta berättade mig en god nunna, af de fransyska barmhertiga systrarne, som sedan några år bosatt sig här och som nu, efter ett anbefallningsbref af den sjuka nunnan i Karmel, vänligen förde mig omkring att se Nazareths märkvärdigheter. Till dessa hörer, framför allt, kyrkan, som är bygd öfver det lilla kapellet, der traditionen förlägger Marias bönerum och stället, der hon förnam engelns helsning: "Hell, full med nåd!" Kyrkans inre har en karakter af friskhet och flärdlöshet, icke vanlig uti katholska kyrkor, helst i Österlandet. Väggarne äro be-

hängda med dukar, på hvilka scener af Marias lif äro målade med omgifning af palmer och andra Palestinas växter och träd. Det lilla bönkapellet doftade friskt och ljufligt af bergens och backarnes vilda örter, som alltid hållas der i mängd, och denna friska vållukt spridde sig i hela kyrkan. Det var äkta och älsklig symbolik, och huru behaglig i jmförelse med den i katholska kyrkor vanligen qualmiga rökelsen.

Mycket osymboliskt och taktlöst deremot hafva katolikerna förvandlat Josephs föregifna timmermans-verkstad till en liten budoir-lik kyrka, der altartaflan föreställer Joseph, lik en pariser-sprätt, hvilken låtsar vara timmerman. Kyrkan var ännu icke färdig, och bäst vore om den skulle förblifva så.

En annan bygnad pågick med stort buller och glam af de arabiska arbetarne. Den var en utvidgning af sjukhuset vid de barmhertiga systrarnes bostad. Dessa systrar antaga sig barn samt sjuka af alla religionsbekännelser, sägas göra mycket godt och äro gerna sedda af ortens muhammedanska befolkning, men icke så af den grekiskt orthodoxa, som ser med misstänksamma ögon på alla Ordnar, lydande under påfvens herravälde.

Sednare på aftonen gick jag ut att vandra i dalen, åtföljd af min Muckaro. Kornskörden var der i full gång. Araber (i beduindrägt), kameler och åsnor myllrade huller om buller i åkern; muntra pojkar sprungo och tumlade i korn-volmarne, af hvilka kamelerna åto. (Här binder man icke upp säden i skylar). Rundt om åkerfältet stodo vackra lundar af oliver, fikonträd samt kaktus-häckar. Så såg den täcka dalen säkert ut äfven i Jesu barndom, då han lekte der såsom dessa barn nu. Men fåfängt såg jag mig om bland de små vilda arabpojkarne efter någon, om hvilken jag i bekymrets stunder ville säga: "jag vill gå och se på detta barn." De voro alla smutsiga och med behagligt tycke, ehuru flera hade vackra ögon. Äfven bland qvinnorna i staden, fastän jag såg några rätt vackra och med god hållning, fann jag ingen enda med det uttryck, som vi måste tillägga Jesu moder efter de få drag, hvilka

äro oss bevarade af hennes historia samt i orden: "Jesu moder gömde alla dessa ord (sonens) i sitt hjerta" (Luc. 2: 51). Raphael har sednare fäst det uttrycket på duken i den djupa blicken af sin madonna Sixtina. Nazareths qvinnor sågo ingenting mindre än djupsinniga ut. Den nedgående solen lyste öfver det glada, brokiga uppträdet i dalen, som hade det på en gång pittoreska och oordentliga, som tillhör arabernas lif.

Jag hade fått bostad i det katholska pilgrims-härberget "Casa Nova", stiftadt af Roms "propaganda della fe", och stäldt under det närbelägna franciskaner-klostrets skydd. Det prydliga stenhuset, den instängda trefliga borggården, det vänliga rummet, der jag fann en snyggt bäddad säng, och den mig mottagande christna araben Jacobs hederliga physionomi, allt fröjdade min själ, ty jag behöfde hvila och förfriskning, och han var den, som under munkarnes uppseende hade vården om härberget och dess gäster. Och god förfriskning i mat och dryck erhöll jag äfven, men hvila fick jag ingen. Den beskedlige Jakob tycktes icke anse att sopa och tvätta hörde till vården af gästrum, och sålunda hade vissa små ljusbruna beduinhorder fått tid att intaga mitt rum och min bädd, så att det blef mig omöjligt att få der ett ögonblicks ro. Jag anbefallte honom att skölja rummet med floder kallt vatten till min återkomst om några dagar, och begaf mig i dag-gryningen vidare på min färd.

Man hade mycket tillrådt mig i Caipha att taga en "Cavalier" d. v. s. en soldat af paschans vakt med mig på vägen från Nazareth till Genesareth, emedan beduinerna voro farliga i denna nejd samt längs åt Jordans stränder. Men den goda, språksamma patern, som går och sysslar med ekonomien inom härberget vid Nazareth, försäkrade mig att ingen fara af denna art var å färde under vägen, och jag besinnade äfven, att en vakt af en eller par soldater skulle föga uträtta mot en tropp beduiner, samt inge misstankar om den resande Sitti's rikedom, hvilka icke skulle uppkomma om man såg henne rida ensam med blott en liten nattsäck och en muckaro. Jag beslöt mig derföre

att förtro mig till min vanliga reslycka och taga beduinerna kallt, äfven om de röfvade min lilla kappsäck; och så begaf jag mig å väg utan annan vakt än min ledsagare Hameth, tog blott från klostret med mig såsom page en 17-årig grekisk gosse vid namn Joseph — österländskt skön såsom bibelns Joseph kunde varit det, — som skulle gå bredvid min häst och leda den vid slippriga ställen på bergen, ty min hvita gångare gick ingalunda säkert.

Vid pass en timmas väg från Nazareth fick jag se, på höger hand, en liten trupp (7 eller 8 man) beduiner med långa spjut rida fram ur en skogsdunge tvärt öfver åkerfälten ned mot oss. De stannade en liten stund, syntes rådpläga, fortsatte sedan ridten långsamt, men tydligen i den riktning att de skulle komma mig i vägen. "Nu kommer det!" tänkte jag, såg mig i andanom plundrad på min lilla egendom (den betydligare delen af min reskassa samt min koffert, hade jag lemnat i Caipha), och beredde mig att taga det med godt lynne, ty att undfly var ej att tänka på. Beduin-truppen kom ganska riktigt ned på vägen eller stigen och stängde den för oss i det de stannade och vände mot mig sina mörkbruna anleten, ur hvilka de hvita tänderna och de eldfulla ögonen lyste i vild skönhet. De betraktade mig pröfvande och vexlade ett par ord med min muckaro, några af dem logo — det såg ut som en blixtnedslag genom åskdiger sky — hvarpå de fortsatte sin afmätta ridt och fägnade mig med åsynen af sina vackra hästar, röda och blå schabrack, öfver hvilka de gul- och brunrandade mantlarne från ryttarnes hufvuden fladdrade i vinden, de långa spjuterna, de ståtliga, vilda gestalterna; det såg rätt bra ut och jag fick oplundrad och oförskräckt fortsätta min resa.

Den första märkvärdiga ort, som man träffar på denna sida om Nazareth, är *Cana*, omkring en timmas väg derifrån. Den del af byn, som kallas den gamla, är endast en ruin af svartnade murar och stenar; den nyare är föga bättre och syntes nästan alldeles öde. Men i dalen nedanför, — byn ligger på klippterrasser — frodades yppigt

fikon- oliv- och granatäppleträd, såsom det tycktes, utan vård. Vinrankan växte på höjderna alldeles förvildad.

Det var vid Cana, som, enligt Johannis Evangelium, Jesus med sin närvaro helgade familjelivets viktigaste fest — ty den firar detsamma begynnelse — och förökade jordens glädjedryck genom ett under af sin Gudakraft, ett evangelium, som borde framhållas för alla dem, hvilka fördöma jordelivets oskyldiga fröjdefester, samt äfven mot alla dem, som tillegna sig jordens goda gåfvor utan annat mål än sjelfvisk njutning. Efter Cana's grönskande dal blir nejden allt mera kal; man rider öfver stora, skoglösa fält, bergen bli allt mera nakna; på venster hand öppna de sig och låta öknar blicka fram, torra och gula. De höga, lugna, mildt vågande konturerna af Libanons och Antilibanons bergs-sträckor i norr hvila ögat. Efter att hafva kommit öfver ett par glatta, vådliga berg, icke långt ifrån Nazareth, får man en god och jemn gångstig. Vägen går nu ständigt nedåt och luftens hetta tilltager allt som man sänker sig mot Jordans dal, och svärmar af små flugor, som likt ett sandregn jemt slå ner i ansigtet, tränga in i ögon, näsa, öron, göra färden plågsam. Lyckligtvis var det äfven denna dag mycket moln på himmelen, och då och då stänkte regn; ett mycket ovanligt väder för denna årstid och för mig en verklig välgerning. Småningom blir nejden alldeles skoglös, de gula backarne och fälten bära nästan blott törne och tistel samt ett sträft, stickigt gräs; men tistlarne ha ofta vackra blommor. Boningar ses inga, ej heller djur, ej heller möter man menniskor, trakten är en utbränd ödemark; men i fjerran framför mig ser jag höja sig en hög bergssträcka, omgifven af en dimmig luftkrets, en lifvande syn, som säger mig att jag nalkas Jordans dal och Genesareths sjö. Men ännu länge rider jag öfver solbrända marker i en het, qväfvande luft.

Jag kan icke beskrifva det intryck jag erfor när de gulbrända backarne på en gång, liksom med trollslag, öppnade sig och låto mig se en klart blå sjö, djupt bäddad emellan afrundade bergshöjder. Det var Genesareths sjö,

och blickarne döko dit ned med ousäglig förfriskning och glädje. Mig tycktes att jag aldrig sett någon sjö så himmelskt blå. Men också hade jag aldrig sett någon i en sådan infattning af gula och bruna höjder. Ännu var jag en och en half timmas väg derifrån, men från denna stund blef färden idel intresse och lät mig glömma både hetta och trötthet. Hameth, som förut hade fört christna pilgrimer på denna väg och visste hvad som intresserar dem, sade mig namnet på åtskilliga märkliga ställen under vägen, der öknen, — hvarest Jesus spisade den folkmängd, som för att höra honom utsatte sig för hungerns nöd, en förfärligt vild nejd, — här berget, från hvilket han predikade rättfärdigheten i salighetens namn, ett terrassformigt, isoleradt berg och en ypperlig, naturlig kathedr. Öfver de gula, ödsliga tistelklädda kullarne går vägen nu under långa svängningar allt brantare nedåt, och allt större, allt skönare utbreder sig den klara, himmel-speglande sjön i halfmåneform för det tjusta ögat. Sjelf liknar den ett öga, himmelskt blickande upp ur ett af ålder och arbete djupt fåradt anlete.

Lik en klunga mörkfärgade koraller ligger staden Tiberias, en svartnad ruin utan höghet eller skönhet, vid Genesareths strand. Först när jag kom närmare såg jag flera vackra palmiträd samt små gröna trädgårdar emellan husen och ruinerna; ty ruinerna syntes mig utgöra större delen af staden ända från murarne och till den instörtade turkiska moskén, öfver hvilken en skön palm lutade sig liksom sörjande. Af andra bygningars halfva arkader och torn kunde man sluta att de en gång varit ståtliga. Flera jordbäfningar och i synnerhet den sednaste stora (år 1837) hafva anställt förfärliga förödelser i hela denna nejd. Rundt om staden var vildmark, här och der bestänkt med låga, mycket törniga buskar af ljus grönska. Litet högre upp på kullarnes terrasser lyste dock några väl odlade marker. Stränderna rundt omkring sjön syntes öde, ingen enda liten farkost visade sig på det klara vattnet, som nu upprördes af en häftig vind. Tunga regnskurar hängde deröfver

och öfver bergen öster ut. Libanons höjder doldes i moln.

Några minuter sedan jag ridit in genom Tiberias' anspråkslösa stadspört befann jag mig, till min öfverraskning, i en liten allrakäraste locanda hos en grekiskt christen familj och uti det christna kvarteret i staden. Min muckaro, som har mycken böjelse att vilja spela rôlen af min herre och mitt öde, hade på eget bevåg fört mig till dessa sina gamla bekanta. Jag var först ganska belåten dermed. En palm och ett skönt granatäpple-träd stodo på den lilla snygga gården, vackra, välklädda barn lekte der, och frun — en ganska skön fru — gick med en stor guldtalrick i nacken och lång blå silkestofs hängande derifrån. Jag fördes upp i ett litet rum, prydt i österländsk smak med divaner, röda kuddar och brokiga täcken; allt vittnade om välstånd och — hvad som är mera sällsynt hos österlänningar — om ordning och renlighet. Tätt utanför mitt ena fönster vaggade granat-trädet sina lysande blommor, vid det andra bildade höga rör-växter en tät grön ridå, och från taket eller piazzan hade jag fri utsigt öfver sjön. Det var mig ett nöje att derifrån se solen taga afsked af de östliga bergen under kamp med skuggorna och molnen, samt att betrakta lifvet på gatorna och taken rundt omkring mig; ty min boning låg högt. Det öfverraskade mig att se folket, som vandrade emellan eller på de förfallna grå husen, vara så vackert och så allmänt väl klädt, att se tecken till välstånd och stundom till rikedom framlysa i drägter och hållning. Äfven åsnedrifvarne hade prydliga drägter. Qvinnorna gingo med obetäckta ansigten, och den hvita duken eller slöjan, som betäcker deras hufvud, sammanfästes tätt under hakan och kastas derifrån tillbaka öfver axlarne nedåt ryggen, låter se de guldhalsband och andra smycken, hvarmed de älska att pryda sig. Det var i dag helgdag och jag såg Tiberias's christna befolkning i dess helgdagskläder. Närmare sjön låg, äfven på en höjd, judarnas kvarter, der jag anmärkte några större och väl bygda hus. "Judarne här", sade min värd signor *Elias*, "äro rika, stolta och stygga. Turkiska befolkningen är

äfvén mycket elak." Jag tänkte att den judiska och turkiska befolkningen förmodligen säger detsamma om den christna. "För öfrigt" — sade min värd — "äro alla menniskor väl behållna och *ingen fattig* i Tiberias." Hvad jag såg af folkets lif i staden syntes mig bekräfta hans ord.

Det var roligt att vid solnedgången se husens inne-vånare komma upp på taken, der små hyttor af halm eller lera voro uppbygda; qvinnorna, i brokiga, grannt färgade dräkter, buro upp täcken och mattor, dem de bredde ut i de luftiga hyddorna, der natten skulle tillbringas. Män-nerne satte sig ned utanför dem, rökte, språkade med hvarandra eller smekte de små barnen, som af mödrarne fördes till dem. Det var en scen af österländskt still-lif, som den ljufligt friska aftonluften kryddade såsom med ambrosia. Äfvén på mitt tak kommo familjens medlemmar och satte sig ned, och der satt äfvén jag med en liten svartlurfvig Regina i famnen ända tills mörkret och söm-nen kallade oss alla till hvila. Och jag behöfde hvila efter den sömnlösa natten i Nazareth och den tröttsamma dags-resan.

Man bäddade åt mig på röda kuddar utmed det öpp-nade fönstret åt gården, fina, hvita lakan breddes öfver kuddarna, deröfver ett grannt nytt täcke. Min bädd såg högst aptitlig ut, granatäple-trädets qvistar kommo in till mig genom fönstret, stjernorna lyste genom kronan af den höga palmen och nymånens sken lyste upp hela luften. Natten var så underbart skön och skär att jag tänkte: "skulle jag än icke kunna sofva i natt, så skall jag ändå njuta dess härlighet." Och så lade jag mig ned på min bädd vid fönstret och såg på det strålände himlahvalfvet, på palmens sakta vaggande grenar. Men jag upptäckte innan kort att jag likså gerna kunde ligga fridsäll i en myrstack, som i detta rum och på denna bädd. Det var ett verkligt loppnäste, och jag erinrade mig den förfärliga sägen, som jag hört att: "Loppornas kung slagit upp sitt läger i Tiberias." Jag måste påkalla folket i huset, som äfvén gått till hvila, och bad dem bädda åt mig på taket

eller på gården i fria luften, blott icke inom huset. Man redde mig en bädd på ett stort bord under granatäppleträdet på gården. Månen lyste genom dess grenar ned på mitt läger, jag hörde nattvindens fläkt i palmens grenar, lätta daggmoln seglade öfver mitt hufvud och bestänkte mig med sina droppar, luften var ljufvig — det var romantiskt skönt; men ack! de små beduinerna — för mig mer fruktansvärda, än de stora — lemnade mig äfven här icke ett ögonblicks ro. Klockan tre på natten steg jag upp, doppade ett af mina lakan i källans bassäng inpå gården, svepte det omkring mig, och i denna gräfenberger omklädnad lyckades det mig att få ett par timmars sömn. Men följande dagen måste jag med en migraine betala för nattherberget. Det var icke roligt, i synnerhet under närvarande förhållanden. Jag längtade efter en kopp the, men hade försummat att förse mig dermed i Jaffa, och i Tiberias fanns icke the att få. Man sade mig dock att det möjligtvis kunde finnas i det grekiska klostret i staden. Jag begaf mig dit. Klostret hade ett skönt läge nere vid stranden af sjön, och utsigten från de platta taken är härlig. Munken, som öppnade för mig porten, mottog min bön om några korn till den välgörande österländska drycken, svarade vänligt att jag skulle få allt hvad de hade kvar af deras förråd och han letade fram ur ett gammalt skåp ett smutsigt papper med något brunsvart grus uti, som väl var en relik af något, som en gång varit the, men hade nu förlorat all lukt och likhet dermed. Vålviljan var ändock icke mindre tackvärd. Klostret består af en fast bygnad; men dess inre, äfvensom kyrkan (hvilken är bygd på ett ställe, dit traditionen förlägger ett af Jesu underverk), vittnar om fattigdom; så gjorde äfven den beskedliga munkens drägt och utseende.

Var det nu dekokten på hans the-relik eller den ljufviga luften — som i dessa dagar blifvit förfriskad genom ett ymnigt regn — eller min stora längtan att snart blifva frisk igen, som gjorde det; men om aftonen var jag åter alldeles bra och flyttade då till det egentliga och enda hôtellet i staden, som en jude, Herr Weisemann uppbyggt

och der man påstod att inga nattliga människofiender funnos. Jag befann mig der midt i jude-qvarteret. Huset var stort, väl bygdt, låg högt, hade från taket en ypperlig utsigt öfver staden och sjön. Vackra spanska judinnor kommo dit upp och ställde sig att gapa på mig som på ett underligt främmande djur.

Från ett hus i grannskapet ljödo tamburin och handklappning i dans-takt. Der var bröllop i huset, och min värd frågade om jag ville vara med derom. Jag samtyckte och fördes af Herr Weisemann till bröllopsgården och in i ett rum fullt af qvinnor, som dels på bänkar kring väggarne, dels sittande på golvet, i kompakt krets omgäfvos, under sång och handklappning, en ung danserska, som rörde sig i midten af rummet. Vid anblicken af Herr Weisemann stannade handklappning, sång och dans, och ett förfärligt rop och skriande uppstod i fruntimmershopen mot den djerfve manlige lagbrytaren, som vågade inträda i det andra könets fridlysta krets. Allas ögon, röster och åtbörder riktades mot honom bannlysande. Han såg ej mycket förskräckt ut, men försvann dock snart och lemnade mig allena bland fruntimren, som nu med mycken vänlighet förde mig fram genom trängseln och skaffade mig plats vid ett af de öppnade fönstren, hvarpå sång, trumning, dans och handklappning begynte å nyö.

Den dansande var en blek, ung qvinna med fina drag och ovanligt stora, sköna ögon med långa mörka ögonhår, ständigt sänkta under dansen; mörka, målade skuggor förhöjde ögonens skönhet. Växten var fin och fullkomlig, ställningen ledig och bysten isynnerhet vacker i den hvita, under bröstet tillknäppta spencern eller vesten. På hufvudet bar hon en slags turban. Hennes dans var ett sakta skridande rundt omkring, nästan på en fläck under växlande ställningar med upphöjda armar och händer, som voro målade med rost-röda ränder. Hon rörde sig liksom i en dröm, och det allvarsamma uttrycket, armarnes rörelser — mera kantiga än afrundade, men likväl behagliga —, de ständigt nedslagna ögonen, kroppens sakta sväfvande rörelse gäfvos åt denna dans en mystisk karakter, som ovil-

korligt fångslade uppmärksamheten. Fullkomligt i disharmoni dermed var den bullrande musiken — en slags puka — sången, — ett skrån utan melodi, — och handklappningen, som emedlertid höll god takt och, tillika med de handklappandes lifvade blickar, vittnade om munter sinnestämning. Sedan den bleka danserskan i röda, trasiga tofflor, under mycket bifall slutat sin enformiga ringdans, intogs hennes plats af en annan ung qvinna, som utförde, med mindre behag, alldeles samma slags dans. Man sade mig att den var "arabisk." Församlingen syntes mig föga vald, ehuru guld glimmade på flera hufvuden, halsar och dräkter; men grannlåten var utan smak eller verklig prydlighet. Traktering med åtskilliga sötsaker började och jag nödgades vänligt att smaka på några af dessa, men lemnade snart det grufligt varma, folkuppfyllda rummet för den svala luften och den fria utsigten på mitt tak, en terrass högre upp.

Solen var i nedgången, och det var mig ett kosteligt skådespel att betrakta dagrar och skaggor i nejden, samt folklifvet inom staden och på taken. Detta var här ändå mera mångskiftande, än i det christna kvarteret; ty här var jag nära det muhammedanska kvarteret och kunde se flera delar af staden och befolkningen. På ett tak i grannskapet höll en mussulman sin aftonbön medan bruna slafvinnor redde till hans läger i natt-hyttan med präktiga mattor; på ett annat tak sutto vackra judinnor med sina barn klungade kring deras qvällsvard. Beduinen rökte flegmatiskt sin pipa, sittande utanför sin dörr, under det judpojkar i skinnmössor sökte från gatan i smyg kasta stenar genom fönstren in i bröllophuset. Stora hjordar svarta getter drefvos samman tätt utanför staden, och flickor och gummor med stora fat hvitskummig mjölk trippade muntert genom gatorna. Kor och åsnor gingo i kapp med dem och uppsökte sina hem inom husens portar. Derinom såg man lysa granna, brokiga dräkter på män och qvinnor, som makligt sträckte sig på röda divaner. Kring de små natthyddorna på taken rundtomkring lekte barnen, sysslade mödrarne, sutto männerna rökande, sprungo

bundar och kattor, medan en otalig mängd höns kacklade inne på gårdarne. Det var en blandning af tarfligt och grannt, af lågt och högt, af färger och former, med ett ord, det var sannt österländskt hvardagslif.

Emedlertid gick solen ned i skönhet, och den förfallna staden, med sina krokiga gator och sköna palmer bland ruinerna, den klara blå sjön sveptes i skuggor på samma gång som en skär guldglans utbredd sig öfver Bashans och Haurans purpurfärgade berg på andra stranden af Tiberias's haf. Tunga dagg-moln, som hängde deröfver, löste sig småningom, månen gick upp och speglade sig i den stilla sjön; fästet blef klart och fullt af ljus; blott öfver Libanons berg norr ut hvilade ännu mörka skyar.

Ingen stad utom Tiberias (som af landets folk kallas *Tabaria*) reser sig nu vid Genesareths strand. Man visar norr ut fläcken, der fordom stod Bethsaida; af Chorazin och Capernaum återstå endast några stenhopar. Dessa fordom stolta städer, öfver hvilka Jesus ropade sitt varnande "ve", hafva försvunnit. Långt bort bland bergen i norr ser man resa sig kupolerna af *Safed*, en nu tillväxande handelsstad, der, jemte i Tiberias, det mest judiska af judendomen säges hafva befäst sig. Det var i Safed och i Tiberias, som, vid tiden af Christi födelse och derefter, lärda Rabbinska skolor blomstrade, i hvilka babylonisk filosofi förmälde sig med judarnas heliga läror och födde den s. k. judiska traditionen eller *Mischna*, sednare sammanfattad i *Talmud* (ordet betyder läran), de nuvarande palestinska judarnes hufvudbok och för många af dem en större autoritet, än sjelfva Mose böcker. Såsom författare af *Talmud* nämner man Rabbinen Juda med tillnamnet den belige, som lefde vid Genesareths strand i medlet af tredje århundradet efter Christus. Han åtnjöt af sina lärjungar en vördnad, som nästan gick till dyrkan. Han ordnade, förökade och afslutade den Hebreiska traditionen med dess utläggningar, legender och sägner (fem tjocka volymer), i hvilka mycket klokt och skönt står vid sidan af mycket dåraktigt och andelöst. Såsom författare till den vida djupsinnigare *Kabbalah* ("det öfverlemnade") eller åtminstone

af dess sednare del, boken *Sohar* (glans, härlighet), nämnes den lärde Rabbinen Simeon Ben Jochai. Österländsk filosofi och hebreisk uppenbarelse-lära förena sig i den till bildande af en andlig naturlära eller symbolik. Trouns fakta och verkligheter visas såsom grundade i andliga fenomen och natur-lagar. (Jag har sett i denna bok tankar och ljusblickar, dem jag aldrig skall förgäta, och jag önskar att europeiska kompetenta forskare och vetenskapsmän ville mera än hittills framdraga i ljuset dessa Asiens fördolda skatter).

Man visar i byn Meirom, icke långt ifrån Tiberias, de två namnkunniga judiska lärarnes och flera deras lärda medbröders grafvar; de utgöra än i dag en vallfartsort för Palestinas judar, hvilka hvart år i Maj der fira en fest till mästarnes minne.

Dessa städers och deras skolors blomstring ödelades af mussulmännens förtryck; sednare kommo härjande jordbäfningar. De hafva samfällt förvandlat nejden kring Genesareths sjö — den nejd som Josephus beskriver såsom jordiskt paradys, rikt på jordens ädlaste frukter och med det skönaste klimat — till en ödemark. Tiberias, äfvensom Safed och andra orter nära Genesareth skakades den 1:sta Januari 1837 af en förfärlig jordbäfning, som omstörtade en mängd hus och dödade flera tusen människor. Min värd, Herr Weisemann, hade sitt hus vid stranden af sjön och såg det instörta öfver sin hustru och tre barn. Sjelf var han då i ett annat hus, som äfven instörtade; hans knän och ben blefvo dervid svårt klämda; men han lyckades dock krypa fram ur stenhoparne och upp till en plats, der han tyckte sig fredad för de ramlande murarne. Här gjorde han det löfte, att om Gud bevarade hans lif, ville han på detta ställe uppbygga ett nytt hus. Huset är nu byggt — (är hans närvarande hôtél), — och Herr Weisemann är omgift, har en utmärkt vacker fru och med henne flera barn.

Tiberias har småningom börjat repa sig och dess befolkning vinner pengar på handeln emellan Öster- och Vesterland. Man fruktar för återkommande jordbäfningar

och för beduinerna, som lefva af rof och svärma längs Jordans stränder, hålla all större företagsamhet nere och hindra inneväanarne från att åter uppbygga staden. Tiberias blir väl aldrig mera hvad det en gång varit. Min värd menade att klimat och allt annat i nejden var godt nog, endast folket vore bättre. Men "folket var elakt." Judarne voro i synnerhet hårdt bemötta; de kunde ej företaga minsta odling eller plantering. Också voro en del judar här djupt fattiga, hade knappast dagligt bröd och skulle svälta ihjäl om icke de förmögnare hjälpte dem. Den familj, der man i går aftons hade bröllop, hörde till dem, som saknade äfven det nödvändiga; likväl hade man der bröllop för husets dotter, som gifte sig med en son af ett lika fattigt hus. "Men gifta sig måste man ju", sade Herr Weisemann. "Herren skulle väl sörja för utkomsten"

Sedan jag en god timma med rätt mycket intresse lyssnat till min värds berättelser — han är en tydligen klok och förståndig man med sitt folks egendomliga ihärdighet och drift — gick jag att taga min qvällsvard, fick en utsökt god stekt fisk från Tiberias sjö, en skål fet getmjölk till mitt the (ty Herr Weisemann hade äfven the i sitt hôtél), och har sällan gjort en mig smakligare måltid. Sedan gick jag till hvila i den stora torglika salen. Men, o ve! natten i Herr Weisemanns hôtél blef för mig lika sömn- och fridlös, som de tvenne föregående nätterna och — ännu värre.

Klockan sex om morgonen begaf jag mig, åtföljd af min muckaro, till Tiberias heta källor. Hvita bygnader, som resa sig vid en grön strandbugt af sjön, en knapp half timmas väg från staden, visa badens läge. Man går dit längs stranden. Morgonen var skön och en nordlig vind fläktade ljufligt sval öfver den stilla sjön. En mängd sjöfoglar, som syntes mig likna änder, lågo, väl hundratal, och vaggade sig der utan att oroas af några jägare. Hela stranden var liksom beströdd af ruiner (låga murar och stenhopar), som visade att den en gång varit tätt bebyggd. Emellan dem stod, här och der, en buske rosen-

lager eller Agnus Castus, äfven buskar med den vackra Capris-blomman, — kanske afkomlingar af fordna trädgårdar kring vackra villor. Tistel och den ljusgröna, taggiga busken, som jag redan nämnt, växte dock yppigast.

De heta källorna framspringa ur sanden på flera ställen nära stranden och sända sina bäckar ned i sjön. Vattnet kännes brännande heft för handen. Det nya badhuset, en stor präktig rotunda af hvit marmor, är uppbyggt af Ibrahim Pascha under hans korta, men verksamma regering i Palestina. En vakt af tjugu till trettio beridna Baschibossuks i beduindrägt omgifver det för badgästernas bevakning och skydd mot de roflystna beduinerna i närheten. Jag önskade taga ett bad för att upplifva mig efter den tröttsamma natten. Vattnet i den stora marmor-bassängen, som blifvit afkyldt med kallt vatten, såg äfven rätt frestande ut; men inga dörrar funnos i huset, intet qvinnligt tjensthjon syntes till, hvart man gick traskade man i rykande vatten, som svämmade öfver åt alla håll, utanför badhuset såg jag blott den arabiska vakten, och jag såg ingen möjlighet att få ett bad i fred och derefter torra kläder. Jag gick därför vidare till det s. k. gamla badet. Det var en mindre rotunda af grå sten, och bygningen såg åldrig och skröplig ut. Äfven der stod arabisk vakt. Derinom var dock trefligare, än i det hvita marmor-badet. Dörren till badrummet kunde stängas med en sten, och en mörkladg arabisk matrona satt på bassängens kant. Hennes uttryck och sätt att hälsa mig tillkännagaf en viss bildning samt ett mildt, välvilligt sinne. Hon öste öfver sig vatten ur bassängen med en liten metallskål, sedan sänkte hon sig ned i badet ända upp till halsen. Ehuru vattnet äfven här blifvit afkyldt, fann jag det likväl så heft, att jag ej kunde hålla mina fötter der en längre tid. Att sänka mig ned med hela kroppen insåg jag vara mig omöjligt. Jag satt på kanten af bassängen i det jag neddoppade och åter drog upp mina fötter, och på den arabiska fruns frågande blickar svarade med de arabiska orden: tschob, kitir tschob! (varmt, mycket varmt). Den goda matronan för-

stod min förlägenhet och räckte mig vänligt sin lilla skål för att ösa öfver mig vattnet. Vaktens rop utanför anmälte ännu en badgäst, stenen vid dörren undanskuffades och en ung arabiska insläpptes, som, sedan dörren åter blifvit stängd, hastigt afkastade sina kläder och utan minsta betänklighet hoppade ned i badet ända till halsen liksom den gamla förut gjort. Det var en bildskön qvinna med guldgult hår, hvit- och blåögd som en nordisk mö och till kroppen en verklig Venus. Äfven hennes uppsyn och sätt tillkännagafvo en här mer än vanlig hyfsning. Den gamla och den unga höllo sig i badet nästan orörliga under väl en half timmas tid. Vattnet fann jag vara bittert salt och af en smak, som påminde om Döda hafvets vatten, ehuru mindre vederstyggligt. Jag blef vid att, sittande på bassängens kant, taga mitt bad genom öfversköljningar och fann det, oaktadt vattnets hetta, förunderligt uppfriskande. Efter badet ville jag gå upp på en i sjön framskjutande grön höjd, som skiljer bad-viken (och hela Tiberias nejd) från södra stranden, för att kunna se trakten på den sidan; men Hameth och en man af vekten sprungo efter mig med stor förskräckelse, utropande: "beduin, beduin!" Ett fientligt beduin-läger hade sitt tillhåll på andra sidan om udden.

Jordan flyter in i Genesareths sjö vid dess nordliga ända, genomströmmar den — liksom Rhone går genom Lemman — och bryter sin väg ur sjön vid dess södra strand. Dess källor lära vara flera, men vattnet från de förnämsta framkommer vid Hermons fot och ur en grotta, ej långt ifrån Cesarea, fordom helgad åt Pan samt efter honom benämnd Panias. Vattnet i sjön kändes ljufvligt, hade en ljus-blå färg såsom Jordans' vid Jericho, dock mycket klarare. Gerna hade jag gjort en båtfärd på den lilla sjön med de stora minnena, men man hade i Tiberias sagt mig att inga dugliga båtar mer voro att tillgå. Jag måste nöja mig med att fara öfver den med mina blickar. Berget på andra sidan påminna till färg och former om Moabs. Sedda från Jerusalem hafva de bakom sig hög-

land och yppiga, skogväxta betesmarker — beduinernas allmänning — och bortom dessa vidtager syriska öknen.

När jag återkom till staden voro innevånarne sysselsatta med att utanför muren slagta getter och får. Jag har aldrig sett fetare stekar än de, som i betydligt antal på slagtardrängarnes axlar buros in till staden. Det förekom mig af hvad jag såg nu och sett under förlidna aftnar som om välplägning vore Tiberianernas förnämsta lefnadsmål. Var det mycket annorlunda i de dagar då Jesus vistades och vandrade här? Hade icke äfven han sett dessa människor så belättna med sig och sin lilla värld, sett dessa hem-scener, detta pysslande med hvardagslifvets små njutningar och behof, liksom intet annat vore af vigt i lifvet? Och likväl lät han sig ej störas deraf. Hans stora, djupa blick såg genom hvardags-människan (den dödliga, lilla), alltid evighetsmänniskan, den till Guds rike kallade, till odödlighet bestämda. Äfven han tog del i lifvets hvardagssysslor och njutningar, men alltid med tanken fästad på sitt kall och på lifvets mål. På berget, i dalen, i Salomos tempel, i låga hyddan, vid källan, vid gästabudet, bland den hyllande eller hånande hopen, med synderskan, med fiskrarna, med Nikodemus och Caiphas, om dagen, om natten, i glädjens, som i smärtans stunder, alltid tänker han på, alltid talar han om det ena nödvändiga för små och stora, för man och qvinna, för alla: föreningen med Gud, lifvet i Gud, verksamheten för hans rike, begynt på jorden, fulländadt i himmelen. Det var vid Genesareths stränder, som hans röst slog lyssnande folkmängder med känslan af en öfvernaturlig makt och drog till honom åhörare från alla landsändar, äfven från de mäktiga städerna Sidon och Tyr. Men i den stund hans rykte och popularitet stodo som högst och hans förtjuste lärjungar väntade sig se honom uppträda såsom konung öfver ett jordiskt rike, stod för hans blick en annan syn och ett högre mål: "Se, vi gå upp till Jerusalem och människones son skall öfverandtvardas af hedningarne och begabbas och försmädas och bespottas. Och sedan de hafva hudflängt honom skola de döda honom,

"och tredje dagen skall han uppstå igen." — Ingen förstod honom; han ensam kände högheten af detta mål, visste att hans död skulle blifva världens nya lif, och att äfven de, som icke tro på honom, skulle ej kunna värja sig för den klarhet och det hopp han uppkallat öfver jordelivet, skulle ej kunna värja sig för himmelens dragningskraft. "När jag varder upphöjd från jorden, skall jag draga alla till mig" (Joh. 12: 32).

Åter i mitt hôtél frukosterade jag och gick sedan, förd af min värds son, att se den plats, der hans förra hus hade stått. Ett annat, rätt pryddigt, hvitkalkadt hus stod nu i dess ställe på en lodrät brant vid sjöstranden. Utan krus förde mig min ledsagare in i ett ljust rum, der en Rabbi, som såg lärd, men icke god ut, gick upp och ned med små trälådor af olivträd bundna om panna och handlofvar. Dessa ornament, som kallas "phylacterier" (och beteckna, såsom jag tror, förbundsarken), påsättas af hebreern då han vill hålla en särdeles ifrig bön. Jag var ledsen att störa den lärde herrn, men han lät sig icke störas, kastade på mig en kall, frånvarande blick, besvarade icke min inlärdas hälsning: "Salaam, Alicham!" utan fortfor att gå upp och ned i rummet, muttrande halfhögt.

Några minuter sednare satt jag till häst och red uppför Tiberias vestra kullar. Det var en härlig morgon. För första gången sedan jag kommit till Tiberias hade Libanon afkastat molnkåpan från sin uråldriga hjessa, och det höga Sunnin (dess högsta kupol, som liknar en elefantrygg), lyste skönt med sina snöiga fåror och fläckar mot den höglå himlen.

Jag kände mig lätt och lycklig till mods denna morgon, badet hade underbart vederqvickt mig, min häst bar mig lätt som en fläkt uppföre höjderna, och med tack samma blickar sög jag in bilden af den vackra sjön med dess stränder och storartade omgifning, dess odödliga minne. Vid hvarje ny svängning af vägen log sjön emot mig liksom hälsande och glänste i den stigande solen under en timmas tid tills den försvann, stängd af de gula

kullarne kring dess djupa bädd. Saligheternas berg stod förklaradt i morgonens gyllne sol, en örn sväfvade stilla deröfver, hvilande på vingarne. Med kärlek och tack hälsade jag dessa ställen, glad att jag fått se dem, att min själ härefter kunde sväfva öfver dem, likt örnen, på hvilande vingar.

Thabors skogkrönta höjd visade sig öfver kullarne vester ut framför mig, nu alldeles molnfri, ehuru dess topp säges vanligen vara om morgonen hölj'd i moln. En frisk vind fläktade från norr och jagade undan flugsvärmarne, som jag hörde hväsa och pipa i luften kring mitt hufvud. Underbart lätt kändes färden denna dag; jag trodde knappt mina ögon då jag återsåg Cana's skönt grönskande dæld. Här drucko vi och våra hästar ur den friskt framspringande källan, och i en skuggrik fikonlund satte jag mig att äta frukost jemte Hameth och Joseph. Jag plockade blad af den förvildade vinrankan, minnesblad för mig och flera i Sverige, och i god tid på eftermiddagen befann jag mig åter i Casa Nova uti Nazareth.

Långa Jacob hade åtlydt min uppmaning att vatten-skölja mitt rum, och jag hade nu der en natt, som förhöll sig till de tre föregående, som paradiset till purgatorium. Den vänliga vård, som här, likasom på Carmel, egnas christna vallfärdare af hvad bekännelse som hälst, kan icke nog erkännas. För den samt för vården om hvad som finnes qvar af fornlemningar och traditioner i Palestina har hela christenheten att tacka Roms påfvar och propaganda.

Nästa morgon i god tid var jag på färd för att bestiga Thabor, en af de mödosammaste och äfven våldigaste färder i denna trakt. Nyligen har en ung fransysk turist vid uppstigandet störtat med hästen och brutit sitt ben, hvarefter han blifvit skött och helad af nunnorna i Nazareth. Och har man icke en säker och stark häst vid uppklätrandet för berget, så gör man bäst i att klättra uppför till fots, så besvärligt än detta måste vara; ty stearne på gångstigen utgöra ofta verkliga jette-trappsteg.

Jag stiger aldrig till häst utan att erfaras en betydlig ångest (som jag dock behåller för mig själf), och märker jag att min häst ej är säker fortfar denna ångslan under hela ridten. Den känslan förbittrar naturligtvis färden, men saltar (eller sockrar) hvilat och låter mig i dubbelt mått njuta hvarje tillryggalagd färd, hvarje slutad resdag såsom en lyckligt öfverstånden fara. Och så blef förhållandet synnerligen denna resdag. Min hvita häst gick icke säkert, utan snafvade och äfven stupade på glatta berg eller bland stenar, och mer än en gång under vägen hade jag måst rycka upp den. Den dag, då jag skulle bestiga Thabor, befanns han vara sjuk af en böld på ryggen, hvarföre jag måste taga Hameths (den grymme Abdullahs) häst, som var stor och mycket eldig. Hameth skaffade sig en annan från staden. Jag var betydligt rädd för min stora, eldiga häst och fann äfven hans gång rätt tröttsam; men när det sedan gällde att stiga uppför berget, då prisade jag hans förträfflighet, och troligtvis skulle min förra hvita häst mer än en gång hafva snafvat och stupat der den bruna klef upp på starka och säkra fötter.

Ridten till Thabor medtog vid pass tre timmar. En half timma innan man kommer till bergets fot blir marken skogrik, och man har det i Palestina sällsynta nöjet att rida i skuggan af träd. De bestå till större delen af den vackra palestinska eken, med kort och tjock stam, men yfvig krona, samt af carouba- och therebint-träd. Då jag först fick Thabor i sigte denna morgon var dess topp insvept i en ljus sky, besynnerligt nog alldeles liknande den på den Raphaeliska taflan af "transfiguration." Thabor uppstiger från slätten alldeles enstaka, oändeligen mjukt och så symmetriskt att man på afstånd tycker sig se en jettelik ätthög eller ett altare, bildadt af en jettekonnärs hand. Ju närmare man kommer, desto mera synes berget resa sig och antaga en hög konformig skepnad. Det är på alla sidor skogbeväxt.

Kritiska resande hafva påstått, att Tabor icke kunnat vara det berget, som Evangelisterna velat beteckna såsom stället för Christi förklaring, emedan redan före den tiden

(likasom efter den) höjden af kullen varit bebyggd och be-
 fästad. Men denna kritik har ringa värde; ty under be-
 stigandet af berget, hvilket sker på en slags gångstig, som
 går i spiral uppföre, ser man att det har en mängd kul-
 lar och afsatser, alla stora nog för att kunna vara skåde-
 plats för en ovanlig tilldragelse, utan att denna skulle
 märkas af innevånarne på bergets topp, äfven om man an-
 tager att Christi förklaring kunnat ses af alldeles oinvigda
 ögon. Dessa kritici hafva påstått, att icke Tabor, utan
 det stora Hermon ("bergens Sheik" såsom araberna kalla
 det) är det berg, som den heliga skrift menar. Men an-
 tingen Hermon eller Thabor varit scenen för förklaringen,
 så äro omgifningen och utsigterna icke väsendtligen skilj-
 aktiga. De voro för mig en hufvudsak. Oändligt vackert
 och pittoreskt är Thabor med dess rikedom af sköna träd
 och klipp-partier och de stora utsigter, som öppna sig åt
 alla håll, allt eftersom man rider uppföre kring berget.
 Efter en god timma är man på toppen midt uti en härlig,
 naturlig park, och kan vandra och se sig fritt omkring åt
 alla sidor. Söder ut ser man öfver Galileen och Samarien
 allt till Judeas kullar, norr ut Libanons bergssträckor,
 Palestinas norra gränsmärken, i fjerran öster teckna mjukt
 vågande, blånande höjder landet bortom Jordan, i fjerran
 vester anar man Medelhafvet, som dock mina ögon ej
 kunde se. Rundt omkring, nedanom Thabor, är ett hög-
 land af fruktbara slätter och kullar, der, emellan enstaka
 klippgrupper, framstår här och der en liten by. Högst
 bland dessa berg är det lilla Hermon, och man ser vid
 dess fot byarne Endor och Nain; åt ett annat håll visas
 en liten ort, som kallas Deborich och utmärkes såsom den
 ryktbara domarinnan och hjeltinnan Deborahs födelseort.
 Ännu för några år sedan visades der: "Deborah's palm-
 träd."

När jag kommit väl ned från min höga häst kände
 jag mig utesägligt lycklig. Det var pingst-dag och dagen
 var österländskt praktfull och skön. Morgonsolen sken i
 härlighet öfver den stora, glada taflan när och fjerran;

en obeskriflig friskhet och frid andades här, och allt var så stort, så lugnt, så skönt. Min själ sjöng med David: "Tabor och Hermon fröjdas i ditt ljus!" — Ljusast, ljufvast af allt var mig minnet af ljusfesten, som en gång tilldrog sig här.

Ingen har kommenterat den bättre än Raphael i sin berömda tafla. Såsom den evangeliska berättelsen har han ställt bredvid hvarandra det ljusa uppträdet på berget och det förfärligt mörka af den olycklige ynglingen der nedanför. På höjden ser man den förklarade frälsaren utsträcka sina helande, välsignande händer öfver jorden; nere i dalen ses den olycklige gossen, hvars moder med en slags trotsig smärta pekar på Christus och förebrående säger till hans lärjungar: "hvarföre kunnen J icke hjälpa honom." Lärjungarne, deltagande, men vanmäktiga, visa åt höjden, der de veta att mästaren är, och säga: "vänta! Han kommer; Han skall göra't!" Detta tröstfulla svar har stadnat inom christenheten och upprepas än i dag för alla de lidande, dem Christi trogna lärjungar ej kunna hjälpa: "vänta! Han lefver och skall göra allt väl! Han vill det, han kan det; — allt jordens ve skall förklaras i hans härlighet! Vänta, hoppas!"

En god timma vandrade jag och hvilade på berget, dels bland ruiner, dels under sköna, skuggrika träd. Man ser många minnesmärken af romersk och af Saracenisk bygnadskonst. Bland dessa ruiner hade en rysk-grekisk prest bygt sig en liten bostad och ett litet kapell. Jag kunde afundas honom denna bostad, dess luft och härliga utsigter öfver himmel och jord. Han hade klara, qvicka ögon såsom om han väl kunde förstå och fatta värdet af Thabors skatter. Dess värre kunde jag ej samspråka med honom, emedan han talade endast ryska och grekiska.

En djup cistern på berget hade ett kosteligt friskt vatten. Jag drack deraf och åt dertill ett stycke bröd i skuggan af en ek med utsigt öfver det solbadade Galileen. Ingen frukost har smakat mig bättre. Rundt omkring mig växte vildt höga malvor, vallmo- och capris-plantor; granna blommor lyste mellan de lummiga träden, och vinden an-

dades så frisk, så lifvande! Jag hade velat dröja länge här, bygga mig en hydda; ty här på höjden syntes mig godt att vara. Men jag måste bort, ned till det lilla och hvardagliga på jorden. Försedd med blommor och örter begaf jag mig till fots nedför det härliga berget, som jag aldrig skall återse, men aldrig skall glömma. Thabor är fursten bland Palestinas kullar, ett härligt naturligt altare, kransadt af evig grönska, helgadt af ett odödligt minne.

Och nu är jag åter i Nazareth och skrifver detta med glädje i mitt hjerta öfver att hafva sett Genesareth, Nazareth och Thabor och att nu äga dessa orter i min själ i så klara och bestämda drag, som någon ort från mitt hemland. Förr voro de skuggbilder, nu hafva de blifvit ljusbilder för mitt sinne. Ännu en resdag till Caipha och Carmel, och jag hoppas hafva för alltid slutat mina resor till häst, hvaråt jag äfven icke är litet glad.

Staden Nazareth har, såsom alla städer jag sett här i landet, en hop oansenliga hus af gråsten med platta tak, trånga, smutsiga, skräpiga gator med sophögar till höger och venster, och endast få välbygda hus. Bland de s. k. heliga orterna här är ett vackert grekiskt kloster, byggt öfver "madonnans källa." Maria-brunnen något längre bort har jag alltid sett omgifven af en pratande och stojande hop unga flickor, så litet liknande Maria-typen som möjligt. Så var det äfven i afton. Flickorna, de flesta helt unga, hemtade vatten i krukor af brun lera och voro mycket utstyrda med diademer af silfverpenningar, bröst- och halsprydnader af guld och silfver och annat bjefs, mera glittrande än vackert. Deras ansigten och i synnerhet deras ögon voro vackra, men deras uppsyn och åtbörder röjde så mycken fräckhet, att de väckte leda. Stackars vanvårdade barn, det är ej deras fel.

Nazareth har en liten evangelisk församling och en missionär, Herr Zeller, hvars vård om skolan mycket berömmes. Han var nu borta på sitt bröllop med biskop Gobats dotter i Jerusalem och jag fick ej se något af den evangeliska församlingen.

På återvägen genom staden förde mig Jakob till sitt hem. Den långe Jakob är ett original, som vore värdt både att studera och att måla af. Hans christendom är, fruktar jag, blott "en öfver korsad hedendom." Han är full af sitt hemlands (Arabiens) vidskepelse och vantro. Han hade fått, jag vet icke huru, i sitt, icke särdeles ljusa hufvud, att jag vore ett mycket "stjernkunnigt fruntimmer", och äfven kunnigt i allahanda magiska och mystiska vetenskaper, och han frågade mig med stort allvar denna morgon om jag ej kunde upptäcka hvar skatter äro förborgade? Jag svarade honom leende, att om jag det kunde, så skulle jag vara rikare, än som nu är fallet, och förnekade allt vetande om förborgade ämnen. Min vän Jakob trodde mig icke och återkom sednare ständigt med nya fåfängliga frågor, t. ex.: "det var en munk i franciskaner-klostret, som han ej kunde tåla; kunde jag säga om denne snart skulle komma bort?" — "Det var i dag bröllop i hans hus; kunde jag säga om det unga paret skulle bli lyckligt?" o. s. v. Kommen i hans hus bad han mig förutsäga sina barns öden. Som jag såg, att det ej hjälpte att motsäga Jakobs fixa idé om mig som mästarrinna af hemlig vetenskap, tog jag mod till mig och begynte muntert förutsäga barnens, en flickas och fyra små gossars öden och förvånades sjelf öfver min säkerhet och oförskämndhet. Dock gjorde jag mina försigtiga vilkor. Styfbarnet i huset, en liten gosse, som fadren menade skulle aldrig blifva något af, han, just han skulle blifva en stor man, göra stor lycka; men han borde behandlas mycket väl, skickas i skola, o. s. v. Dottern, en tolfårig, fullkomlig arabisk skönhet, som skulle om några veckor gifta sig med en ung handlande i staden, kunde bli mycket lycklig om hon blefve en god, omsorgsfull maka och mor o. s. v.

Jakob och hans hustru — som ännu var en skön qvinna, af samma typ som dottren — höllo denna dag bröllop för en deras unga slägtinge. Hon hade blifvit vigd på morgonen, men skulle enligt ortens sed, hela dagen, intill aftonen, icke se och icke ses af sin brudgum, och

icke lemna huset. Hon satt nu här i full brudståt, mycket utstyrd med silfver och guld. Hon var aderton år gammal, såg god och förständig, men icke glad ut. Jakobs hustru lagade till bröllops-måltiden och bjöd mig smaka på rätterna, Cucuzza, en slags kurbitur, fyllda med kokta risgryn (en arabernas älsklingsrätt), hackadt kött, blandadt med risgryn, inveckladt i vindrufsblad likt små dolmor, och kokt, tjock sur mjölk (Lebben) med risgryn såsom en slags gröt, äfven en arabisk hufvudrätt. Risgryn spelar vid arabernas alla måltider en hufvudrol; till salta, sura eller söta rätter, vid begynnelsen och slutet af måltiden, alltid måste risgryn vara med. Jag har intet deremot, tror denna föda lika sund, som den är välsmakande, och har all aktning för den arabiska kok-konsten.

Nazareths dal är i afton full af lif och arbete med skörden; bergande, tröskande, rensande, allt sker på åkern och allt med händer och fötter. Kameler och åsnor ligga i sädeshögarne och äta allt hvad de orka. Ännu en besvärlig resdag till och jag är vid målet af min Palestinska resa. Hvad jag längtar till det goda Carmel!

Caipha, den 15 Juni.

Icke på Carmel, utan vid dess fot, i det gamla Porphyria har jag fått min vänliga bostad under de dagar jag på denna kust måste invänta ångfartyget, som afgår till Beyruth. Huru godt, huru ljufvligt det kännes att efter den besvärliga resan genom de barbariska nejderna med de icke mycket bättre herbergena få hvila i ett af dessa engelska hem, der det dagliga lifvet blommar i skönhet äfven i de minsta små ting, och hos ett människopar — det älskligaste jag träffat på Österlandets jord — der det christna lifvet verkligen öfvergått till blomning och, liksom

blomman, af skön naturkraft sprider sitt doft till hvar och en, som nalkas, äfven till den förbigående, äfven till främlingen!... Jag är i den tysk-engelska missionären Dr. Kœlles och hans makas hus och hem, hvilket, ehuru för dem provisoriskt, de utrustat till ett behagligt hem för både själ och kropp. I den glada salongen, full med goda böcker, gravyrer m. fl. intressanta ting, får jag vistas ensam större delen af dagen; tätt nedanför brusar med väldigt då det stora, härliga hafvet. Dr Kœlle, som synes hafva en ovanlig gåfva för språk och språkforskning, är nu ifrigt selsatt med att tillegna sig arabiska språket*); hans fru, en engelska, sköter sitt hus och sitt lilla barn. I detta barn har jag lärt känna en af de största sällsynheter i världen, någonting verkligen nytt under solen, nemligen en "baby", som icke skriker, som, hvar helst man lägger den, ligger tyst och god och glad, med de små armarne utsträckta och de klara blå ögonen blickande såsom hade den, vid åtta månaders ålder, sina små funderingar för sig och förnimmelsen af en skönare värld. Hafva godheten och kärleken, som så tydligen läsas i den unga moderns drag, gifvit barnet detta himmelska lynne? Likväl trycker svaghet och sjuklighet hårdt denna moder, och uttryck af ångslan och oro röjas ofta på hennes hulda ansigte. Och ingen kan föreställa sig de svårigheter, med hvilka europeer och i synnerhet fint uppfostrade europeiska fruntimmer ofta hafva att kämpa i dessa nejder, dels för att få hjälp inom hus, dels för de nödvändiga behofven för lif och hälsa. Mrs K. . s hälsa har blifvit bruten på denna kamp och skall gå under om hon ej snart kan få återvända till Europa. Hennes lif här är en daglig kamp

*) I den vetenskapliga världen har han gjort sig känd för uppdragandet af ett språk, taladt af Wii-negrernas stam på Afrikas vstra kust, med egendomliga bokstäfver och grammatik, skapade af en man af stammen. Större delen ord uttryckas genom bokstafstecken, en del genom vissa symboliska tecken. Så t. ex. skrifves ordet *vatten* med två horisontela vågande linier. Denna upptäckt utgör äfven en ny sådan öfver negrernas intelligenta krafter.

med klimatet och svårigheterna för lifvets uppehåll. Emedertid ger hon sitt barn di, och barnet är såsom det vore i himmelriket. Förklara mig det, J vise lärare och läkare! Jag förstår det ej och ser på detta barn med förvåning. "När en mor gör allt för sitt barn, när hon väl passar det, så att det icke får känna någon stunds otrefnad eller obehag" sade förklarande den unga, bleka modern.

Caipha, den 18 Juni.

Det ryska ångfartygets dröjande låter mig dröja i detta hem längre än ämnadt var. Men jag är tacksam därför, emedan här är godt att vara. Jag hvilar till kropp och själ. Alltid lika vänliga äro de unga makarne, och aldrig ett läte, utom det af glädje, kommer från den förtjusande barnungen eller engeln; ty jag börjar tvifla på dess menckliga natur.

I går gjorde jag längs stranden en promenad ända till mynningen af den lilla floden Kishon, som efter ett kort lopp genom landet kastar sig ut i hafvet emellan Caipha och Akkra, den fordom praktfulla staden St. Jean d'Akkre, nu en obetydlig småstad, som ses härifrån på en i hafvet utskjutande udde. Vandringen är besvärlig; ty hela stranden består af djup, ytterst fin sand. Kishon löper ut i hafvet emellan en öken af sandkullar. Det var här, säges det, som Phenicierne uppfunno konsten att göra glas, hvartill just denna sand tjenade dem, och de hade på denna kust stora glasugnar. Hela skeppsladdningar af denna sand fördes fordom ut till Europa. Kusten är ytterst farlig i storm för sjöfarande, emedan inga klippor och skär bryta vågornas våldsahet och inga hamnar finnas. Också ses längs åt hela stranden skräf af förolyckade fartyg, som likna refbenen efter ofantliga djur. Ett af dessa skräf tyder på ett nytt och vackert bygd fartyg. Förleden vin-

ter strandade under en stormig natt på kusten häremellan och Beyruth öfver 30 fartyg.

Så väl Caipha, som Akkra äro sedan några år tillväxande städer genom deras handel med säd och olja, och skulle snart tilltaga betydligt om mennisko-omtanka och flit fullföljde naturens utkast till goda hamnar på båda ställena. Men landets styrelse och tillstånd göra sådana företag ogörliga. Akkra är Palestinas nordligaste kuststad. Den är, äfven der, en bild af Palestinas fall från dess förra storhet och af dess närvarande tillstånd emellan "vara eller icke vara", emellan odlingen och barbariet.

När jag ser tillbaka på mina resor i Palestina, i synnerhet på den sednaste i Galileen, så kan jag blott förvåna mig och tacka Gud, att allting gått mig så väl; ty andra vid resor i Österlandet mera vanda och bättre försvarade resande har det ofta icke gått så väl. Flera hafva blifvit skadade till sina lemmar, eller plundrade eller ock mördade. Icke blott vägarnas farlighet, herbergenas uselhet, utan framför allt dessa traktens ödslighet och de roflystna beduinernas grannskap öfverallt göra resan vådlig. Ändock finnes i Palestina en tilltagande befolkning af christna; jorden är god och fruktgifvande då den odlas. Den stora dalsträckningen genom Galileen från hafvet till Genesareth, på hvilken man nu sällan ser någon menniska och på hvars fält förnämligast växer tistel och törne, skulle ensamt kunna föda många tusen innevånare.

I afton väntas det ryska fartyget. I morgon skall jag se Syrien och Beyruth — om allt går väl.

Beyruth, den 20:de Juni.

Om jag kunnat lika mycket arabiska som Mahomet, så hade det icke hulpt mig mera än de tre ord jag kunde

och uttalade i nödens stund i går, då jag skulle gå om bord. Ryska ångfartyget kom sent, mot skymningen, och lade sig långt från stranden. Jag hade hyrt en båt med fyra roddare (araber) för att föra mig dit. Sjösvullet var starkt; när vi nalkades ångbåten såg jag en verklig stormlöpning af nedkommande och uppgående på fartygets trappa; man trängdes, skrek och slogs; larmet var förfärligt. Jag förutsåg min vissa undergång om jag skulle komma in i detta tumult, som araberna tycktes finna alldeles i sin ordning. Jag klappade den anförande roddaren i min båt på axeln och, pekande på trapp-scenen och hafvet, uttalade jag de betydningfulla orden: "Hosper schivej! Backschisch!" (jag skrifver orden efter gehör). De vilja säga: "vänta litet! — drickspengar!" Det verkade som en trollstaf. Araberna upprepade dem med glänsande blickar, nickade, myste, och i stället att lasta af mig såsom annat fraktgods vid trappan, aflägsnade de hastigt båten från fartyget och blefvo vid att sakta ro fram och tillbaka, omsorgsfullt hållande båten i jemnvigt mot vågorna under hela tiden som stormlöpandet på fartyget varade. Jag gaf dem deras välförtjenta "Backschisch" innan jag lemnade båten, hvarefter de med den mest omsorgsfulla uppmärksamhet hjälpte mig, togo reda på och buro upp mina saker. Vi skiljdes med de vänligaste österländska hälsningar och "Katterheracs."

Fartyget rullade af. Nästa morgon nalkades det Beyruth, och vacker var anblicken af den hvit- och grön-glänsande staden vid det klarblå hafvet i den stund då solen svängde sig upp öfver Libanon och belyste snöfårorna på Sunnins hjessa.

Det urgamla Beyruth, känt redan före Apostlarnes tid, sträcker sig längs hafskusten vid foten af Libanon såsom en samling af hvita villor bland lummiga trädgårdar och parker. Det är den största och vackraste af de österns städer jag sett, och är — tack vare europeisk odling och bygnadskonst — en verklig förfriskning för ögat, som länge fått fasta på den magra anblicken af Palestinas grå städer, murar och tak, afbrutna blott af några palmer.

Stora planteringar af mullbärsträd — för silkesodlingen, som här bedrifves i stort — lysa upp landskapet med sin lifliga grönska mot bakgrunden af det grå Libanon.

Jag befinner mig här i en bostad, som liknar mitt trånga hem i Jerusalem såsom ett féslott liknar en torparstuga, jag omgifves af österländsk skönhet och yppighet, alla lifvets behag och comforts erbjudas mig af den välvilligaste, hjertligaste gästfrihet; jag har intet att göra utom att mottaga, njuta och tacka. De stora, ljusa, luftiga rummen påminna mig dem i mitt barndoms- och ungdomshem. När jag vaknar om morgonen tyckes det mig att det är en förtrollning, en skön saga, men det är en skön verklighet och jag är utesägligt tacksam att innan jag lemnar Österlandet få smaka dess tjusande skönhet och gästfrihet, såsom jag ej hoppats eller anat att det kunde blifva min del. Men det är i ett Vesterländskt hem på den österländska jorden, som jag njuter dem; det är i den preussiska konsulns, Herr Webers vackra, europeiskt bygda villa emellan hafvet och Libanon, och hans syster, Rosa Weber är den älskvärda fé, som under sin broders frånvaro fasttrollat mig här för en veckas tid. Under denna tid skall jag besöka Libanon, Maroniter och Druser, och taga reda på de sednares religion och seder, som för mig hafva besynnerlighetens och hemlighetens intresse. Hvad som ligger bakom bergen vill den sökande vandra ren alltid gerna känna. Drusernas "horn", deras afskiljda lif, hemlighetsfulla gudstjenster, dogmer m. m. äro för mig sådana berg.

Den 23 Juni.

I går vid soluppgången sutto fröken Weber och jag på nätta åsnor, som skulle bära oss uppför "Libanon och de goda berg." Det förstår sig att morgonen var skön, österländskt skön, alla morgnar äro så här i landet denna årstid; man blir helt vand dervid. Hvad som öfverraskade och förtjuste mig var landskapets skönhet vid foten af Li-

banon och i dess lägre regioner. Vi redo först en timma på slätten vid hafvet genom ett landskap af orientalisk, idyllisk täckhet; mullbärsplanteringar, kaktushäckar följa vägen, deremellan stå yppiga blomstrande buskväxter, här och der palmer; en strid bäck, "Nahr el Beirut" flyter fram öfver vår väg, kantad af rosenlager. Efter någon protest af våra åsnor rida vi genom bäcken och snart begynna vi stiga uppför Libanon emellan kullar, bärande de täckaste buketter af tallskog, ek och andra löfträd. Solen sänder sina eldblickar emellan trädens kronor och stammar — ett glödande "god morgon." De susa ett gensvar, dofta ljust friskt, och våra näsor få sin del deraf. Jag kände igen doften i mitt Norrlands skogar. Men här voro blommande myrten och bergens andra doftrika buskar med, och det gjorde vållukten rikare, mera kryddad, nästan berusande. Högre upp syntes odlade terrasser, ännu högre framför oss de kala fjellkullarne, högst upp Sunnins snöfårade hjessa. Morgonfärden var förtjusande. Emellanåt mötte vi kameler med majestätlig uppsyn och gång, bärande på sina ryggar ofantliga fyrkantiga stockar eller nyss afhuggna träd från Libanons högre bergsdalar. Så bars fordom virket (af cederträd) för Salomos tempel från Libanon ned till hafskusten.

Vi fortforo att stiga uppföre — ofta på högst fatal och stenig gångstig — emellan kullar och dälder under två och en half timmas tid till dess vi kommo upp till Beth Maré, en af Libanons fruktbara åsar och maronitfurstens Emir Seids residens. Emirens bostad och by, maronit-kloster och kyrkor, samt flera villor för Beyruthsboer och europeiska främlingar resa sig på åsen, som har en betydlig utsträckning och äfvenså plattform. Här, under några sköna lummiga, fin-löfviga ekar, hade vi vesterut en härlig utsigt öfver Beyruth, dess fruktbara, solbadade, grönglänsande slätt, öfver sandöknen, som, uppdrifven af hafvets vind och vågor, sträfvar att inkräkta den, och öfver de massiva tallskogsplanteringar, som mota dess framsteg och kämpa med hafvet, det oändliga, som här, utan afbrott af öar och skär, utbreder sig mot horisonten.

Efter att ha hvilat en stund gingo vi på åsen österut. Här öppnar sig en stor utsigt öfver det inre af berget, dess fruktbara kullar och dälder emellan massor af nakna gråa berg, som stiga, likt vågor, högre och högre upp mot Sunnins gråhvita kupol och söder ut löpande bergsåsar, här och der fårade med snö. Närmast i djupet nedanför oss — en flodbädd nu alldeles vattenlös — höjer sig berget med glänsande odlade gröna terrasser och kullar — på vissa ställen genombrutna af gråbergs-knän, som sticka skrofliga fram genom den gröna beklädnaden. På den högsta af dessa terrasser ligger ett ståtligt stenpalats i österländsk bygnadsstyl. Det var, sades mig, residenset för en af Libanons förnämsta maronitiska emirer. Men, hatad af ett stort parti af bergets befolkning — man räknar denna till omkring 500,000 själar — vågar han icke vistas der, utan bor för närvarande i Beyruth. Den fruktbara dalen omslutes på alla sidor af berg; långt i fjerran skymtar man flera dylika bergsdalar och scenen är högst egendomlig, icke lik någon annan, som jag sett.

Var det den kalla bergsluften på morgonstunden eller någon annan orsak, som vållade det, men jag kände mig temligen häftigt illamående. Medan den goda fröken Weber gick till sardinska konsulns villa på tio minuters afstånd ifrån stället, der vi befunno oss, för att begära några ögonblicks gästfrihet, satte jag mig nedbukad på rötterna af en gammal tall. Efter några minuter hörde jag mig tilltalas af någon, såg upp och fick se framför mig en tjock fru med hufvud och hals betäckta af guldprydnader, och på litet afstånd från henne stodo tre yngæ fruntimmer, på lika sätt prydda, men med trasiga klädningar. Den tjocka damen, som hade en furstlig hållning och derjemte en ganska godmodig, välvillig uppsyn, satte sig ned på marken med benen i kors och sökte inleda ett samtal med mig. Hon deltog tydligen i mitt tillstånd och ville erbjuda sin hjälp. Jag kunde blott tacka henne på arabiska, samt skaka på hufvudet och med ordet: "mafisch", (intet) uttrycka att jag intet ville hafva. Fröken Weber återkom med inbjudning af M:me Villani, sardinska konsulns fru,

till hennes hem. Jag fann der en vacker och älsklig ung italienska med ett par alfrakäraste barn. Hon gaf mig all möjlig omsorg och en dryck kosteligt the med vin. Efter en timma var jag fullkomligt återställd och i sällskap med vår älskliga värdinna gingo fröken Weber och jag att aflägga ett besök hos denna bergstrakts furste, Emir *Seid*.

Vi mottogos af hans fru, sittande på golfvet i ett stort rum och ammande ett litet barn. Hon var ung och mycket täck, såg blyg och behaglig ut. Damerna af hennes hofstat, alla med mer eller mindre smutsiga och träsiga klädningar, sågo deremot föga intagande ut. Vi anmodades att sätta oss på en soffa och hade med den unga frun, "Sitti Amira", ett slags stumt samtal om hennes två vackra små barn, Selim och Rosa. Efter en stund kom Emiren in, i nattrock och med pipa. Han var en ännu ung man, med fina, sköna drag och en viss förnäm belevnhet i sitt sätt att vara. Han frågade om nyheterna från krigstheatern i norra Italien och tycktes med stort intresse höra hvad fröken Weber — som talar ledigt arabiska språket — sade honom derom. Han höll med fransmännen. Under samtalet inträdde den tjocka guldbetäckta damen, som jag hade sett vid tallen, och föreställdes oss såsom Emirens syster, "Sitti Amuna" eller Camomilla (ty ordet Amuna betyder camomill-blomma). Hennes tre träsiga hof-fruntimmer följde henne. Emirens hela familj hade förr tillhört Drusernas bekännelse, men öfvergått till Maroniternas, d. ä. blifvit romerskt christne. Sitti Camomilla hade varit gift med en drusisk furste och då burit det drusiska silfverhornet ("Tantura" eller "Tasa"), men aflagt det sedan hon blef enka, emedan det förorsakade henne svåra hufvudplågor, hvaraf hon ännu led. Nästan alla som bära silfverhornet lida deraf, blifva skalliga eller få bölder på stället, der det sitter, hvilket icke är underligt, ty det är öfver en fot långt och, ehuru af genombrutet silfver, mycket tungt. Från hornets spets nedhänger en hvit, lång slöja, hvilken klädsel ser rätt ståtlig ut, men mera besynnerlig, än vacker, och ger mycken stelhet

åt hufvud och hållning. Hornet aflägges nu af allt flera bland de drusiska fruntimren, men de som bibehållit denna prydnad ligga ej sällan med den äfven om natten för besvärligheten af dess påsättande. Emir Seid syntes tydligen åtnjuta mycken vördnad och lydnad af byns innevånare och tycktes äfven hafva en manlig hofstat, motsvarande hans frus. Denna emirernas på Libanon hofstat lär för det mesta bestå af deras fattiga anhöriga, dem de försörja genom att gifva dem mat och rum i sitt hus. Kläder få de väl bestå sig sjelfva. Vi undfägnades med kaffe, vin och sötsaker, tackade med arabiska komplimenter och togo afsked, hvarpå vi begåfvo oss till ett maronit-kloster, som såges vara bygdt på ruinerna af ett ryktbart hedniskt tempel. Att det så förhöll sig var äfven synbart. Gigantiska lemningar, brutna kolonner, stenar, grundmurar, grekiska och romerska inskrifter bevittnade detta nogsam. Det fordna templet och det nuvarande klostret hade ett stolt läge på en brant afsats af berget, med en praktfull utsigt. Men mera nyfikna, smutsiga, okunniga, råa menniskor med mera lefnadslystna, föga andliga fysionomier, än de munkar, som här omgåfvo oss, pratande, frågande, skrattande, har jag ingenstädes sett. Deras svarta dräkter och deras födoämnen, bröd, m. m., förrådde mycken torftighet, hvaröfver de äfven klagade skrattande. Sin andliga brist tror jag ej att de kände. *Beth Maré* är en af Libanons mest bebygda och bebodda höjder. När prinsen af Libanon, Emir Beschir (den stora Emiren) herrskade öfver alla Emirer och Sheiker på berget rådde der stor ordning och säkerhet af fruktan för hans makt, och en mängd berättelser äro gängse om hans prakt, hans slott, hans hofstat och österländska grandezza samt hans despotism. Denna och hans roflystnad, som tilltogo i stigande, uppreste mot honom tysta fiender och bland dem hans brorsöner. Han upptäckte deras stämplingar, lät utsticka ögonen och afskära tungan på tvenne af dem, begick flera våldsamma, egenmäktiga handlingar, gjorde slutligen uppror mot Porten, hvarpå denne, understödd af de europeiska makterna, med England i spetsen, gjorde slut på

hans välde, såsom jag tror år 1825, och tvingade honom att fly till Egypten. Prinsen af Libanon lefver ej mera, men hans enka, skön äfven i sin ålderdom, underhåller, med spillrorna af sin fordna rikedom, ännu en liten hofstat och skuggan af ett furstligt lif. Man visade mig hennes sommar-residens på Beth Mané. Libanons befolkning lyder nu omedelbart under Portens spira, men är känd såsom betydligt olydig och oregerlig. Allt sedan Emir Beschirs tyranni upphört på Libanon lefva dess flera sekter, i synnerhet Druser och Maroniter, i en beständig och sedan några år allt mera häftig kamp med hvarandra.

Återfärden nedför herget blef tröttsam och varm. Obeskrifligt uppfriskande kändes det, när vi mot solnedgången kommo ned på den sköna slätten, att höra sorlet af vattnet i vattuledningarne och se det strömma kring planteringarne. Vi anlände till vårt hem just som solen sänkte sig i hafvet. Att nu få hvila, förfriska sig och sedan i djup ro på verandan njuta af den undersköna af-tonen, af utsigten åt hafvet, af den stjernfulla himlen der-öfver, det var — förtjusande.

Jag vill nu berätta dig, min L*, hvad jag förnummit om Libanons befolkning dels muntligen af innevånare i Beyruth, dels af böcker, hvilkas utsagor jag jemfört och sammanställt. För hvad jag skall säga om Libanons tvenne mest beryktade sekter, Druser och Maroniter, äro mina förnämsta auktoriteter fransmannen Sylvestre de Sacy's verk samt det högst intresserika af Colonel Churchhill. Sedan 10 år bosatt i Beyruth, har M:r Churchhill tillbragt en stor del af denna tid bland Druserna på Libanon, der han gift sig med en Drusisk qvinna och, såsom det äfven påstås, öfvergått till deras religion. Det vill dock af hans verk synas mig att, om han till en viss grad förenat sig med denna religion, det har skett mera af vettgirighet, än af annan driffjäder; ty han är ingalunda blind för dess brister. Öfverste Churchhill är för närvarande på besök hos sina Drusiska anförvandter på Libanon, hvarföre jag ej kan få nöjet att träffa honom här.

Libanon (det hvita berget), denna elefant bland bergen, bär på sin kolossala rygg, emellan Medelhafvet och Cœli Syrias dal, emellan Palestina och det egentliga Syrien, en half million menniskor, till största delen af asiatisk härkomst, men af flera olika religionsbekännelser. I tider af krig och förtryck eller under religionsförföljelser hafva, sedan urminnes tider, folk ifrån slätten flytt upp på "de goda bergen" för att finna frihet och skydd. Ty i ålderna emellan bergets kupoler framspringa ymniga källådror och den fruktbara jorden, uppvärmd af solen, lönar rikligt odlarens möda. Dit upp, på de besvärliga klippstigarne följde icke lätt fienders skaror, och följde de, så var det ej svårt att härifrån förjaga dem. Så kom efter hand folkstam efter folkstam, sekt efter sekt, och bosatte sig i åtskiljda dalar eller på afsatserna af skiljda bergssträckningar. Friheten och farorna gjorde dem krigiska, nödvändigheten och bergets natur gjorde dem härdade och idoga. De odlade silke och vin, de bygde byar och bostäder. Ordnade under sina Sheiker, Emirer, prester och patriarker, blefvo de småningom rika och mäktiga. Syriens beherrskare fruktade Libanons folk och lät dem icke betala mera skatt, än de sjelfva ville. Furstarne på berget ansågo sig såsom borna friherrar och hafva intill denna dag förblifvit det i jmförelse med andra furstar under stora Portens spira. Den som från det 10,000 fot höga Sunnins topp kunde öfverse hela berget, skulle njuta en sällsam anblick. Han skulle se muhammedanska moskéer, Drusiska Chalmys eller Hallowes, maronitiska samt grekiskt christna kyrkor, kapeller och kloster i hundradetal resa sig på bergets hällar och terrasser, omgifna af små byar och af en befolkning, som skiljer sig i utseende, klädedrägt, seder och språk, likasom i gudalära. Endast i ett komma de alla öfverens, nemligen i att förkättra och hata hvarandra, synnerligen komma druser och maroniter deri öfverens. Skönhet och tapperhet utmärka Libanons folk. Religion, mera än nationalitet är deras föreningsband. De äro styfva såsom vanligen bergsfolk och hafva patriarkaliska dygder.

Druserna, Libanons talrikaste sekt — de sägas till ett antal af omkring 160,000 själar lefva der samt i Hau-rans vilda nejder — äro af asiatiskt ursprung. De framstodo såsom särskilt religionssekt i femte århundradet efter Mahomet, då en viss arabisk khalif *Hakem*, afkomling af Mahomet, efter sin bortgång eller sitt "försvinnande" år 411 (år 1021 efter Christus) guddomliggjordes af sin minister och efterföljare *Hamzé*, som utropade honom såsom Guds sista incarnation och uppenbarelse på jorden och sig sjelf såsom hans prophet och enda medlaren emellan honom och människorna. Bevandrad i de österländska för-christliga religionerna, äfven något i den christna, men synnerligast i dennas echo i *Koran*, har han indragit åtskilliga af dessas högre läror och moral i sin Hakems-religion, hvilket, tillika med hans egen djerfhets och människors lätt-trogenhet, förskaffade honom en hop anhängare, som efter-hand, under namn af Druser, bildade en sluten religiös och politisk sekt. Förföljda af muhammedaner och christna flyktade druserna slutligen till Libanon, der de lyckats förskaffa sig aktning genom tapperhet, förmögenhet och rena seder, samt retat alla tänkares nyfikenhet genom vissa egen-domliga bruk och den stränga hemlighet, med hvilken de lyckats omgifva sin religiösa tro och i synnerhet sin gudstjenst. I sednaste tid har dock, genom outröttliga europeiska forskares bemödanden, nog mycket af den förras innehåll kommit i dagen för att tillåta tänkande christna att bedömma dess halt. Se här de förnämsta dragen deraf: Druserna erkänna en enda Gud, alltings skapare. Derföre kalla de sig: Unitarier. De tro att Gud först skapat den universella *intelligensen*, som är den enda omedelbara produkten af hans allmakt. Hans vilja, rättvisa, m. m. äro äfven hans skapelser och hans ministrar. Druserna bekänna att Gud icke kan fattas af sinnena eller beskrivas af språket. De tro att han har flera gånger uppenbarat sig på jorden genom incarnation af människokroppar. Så incarnerade han sig i Moses, i Jesus Christus, i Mahomet, och sist har han incarnerat sig uti herren *Hakem, bi-Amar*

Allah, efter hvilken ingen vidare incarnation af Gud är på jorden att förvänta. Att tro det *Hamzé* blifvit omedelbart inspirerad af *Hakem*, att han (*Hamzé*) allena var all sanningens ägare och tolk på jorden, samt att han nedskrifvit den i sina skrifter och direkt eller indirekt meddelar det sanna ljuset till de troende och i olika grader till hela människofamiljen, allt efter *Gud Hakems* bestämmelser, det är drusisk troslära. De tro att alla själar blifvit skapade på en gång af den universella intelligensen; att antalet af menckliga varelser är alltid detsamma, kan hvarken aftaga eller tilltaga, men att själarne gå ifrån en människokropp in uti en annan, och stiga dervid eller sjunka allt efter som de åtlydt eller icke åtlydt *Hakems* och *Hamzé's* lagar och föreskrifter. De tro äfven på en yttersta dag och dom, på hvilken dag *Hakem* skall gifva *Hamzé* det svärd, som skall nedergöra alla hans motståndare och göra hans religion segrande. Då skola också alla menniskor blifva straffade eller belönade enligt förtjenst. Belöningar och sällhet beskrifvas med uttryck, som likna apokalypsens. Slutligen tro de att alla föregående religioner på jorden endast varit mer eller mindre ofullkomliga typer af den enda, sanna *Hakems*-religionen, deras stadgar och ceremonier endast allegorier, som i den sanna Gudsdyrkan måste af sig sjelfva falla bort, hvarföre också unitarierna eller druserna från sin gudstjenst aflägsna alla former, bilder och ceremonier. De sju buden, som *Hamzés* efterföljare måste lyda, äro sammandrag af mosaiska dekalogen. Särskilt vikt lägges på sannfärdighet och barmhertighet emot bröderna, fullkomlig afsägelse af föregående trosläror samt en fullkomlig hängifvenhet under Guds vilja. *Hamzé* skrifer om Guds väsen:

"Gud är evig, den gamle af dagarne, den godhetsfulle Herren och barmhertige husbonden. Ingen kan fatta hans väsen. Inbillningen kan ej fatta Honom, o. s. v. Tungan mäktar ej värdigt uttrycka skaparens enhet. Huru är det i sjelfva verket möjligt att uttala enheten af den, som är utan begränsning, utan begynnelse och utan ända?"

"Vår Herre är konungars konung; alla benämningar af honom äro fåfänga och vanmäktiga o. s. v.

"Pris ske dig! (säger Hamzé) o du! som är utmärkt genom den storhet och makt, som är skiljd fjerran från alla skapade varelser."

"Oskapade skapare, alltings upphof, utan medtäflare, mäktige herre, mot hvilken intet kan stå, segervinnare, för hvilken finnes ingen tillflyktsort utom hos *dig själf*, högste domare, ifrån hvars dom det finnes intet vädjande; som görer hvad du vill göra", o. s. v.

Detta med oändliga upprepningar af samma bestämmelser är beskrifningen på det högsta väsen, som druserna skola tillbedja.

Kommer man till en närmare beskådning af den högstes väsen och egenskaper sådana de uppenbarat sig uti "Herren Hakem", så framstår ett ganska besynnerligt Guds-begrepp.

I en bok, kallad *sann berättelse*, skrifver om honom Hamzé:

"Om jag önskade gifva en beskrifning på alla de underbara och uppenbara tecken, hvilka vår Herre gjorde, så skulle papper felas mig, intet antal pennor kunde skrifva dem, såsom det säges i Koran! Om alla jordens träd vore skrifpennor, om sjön skulle vändas i bläck och sju andra lika stora sjöar dertill, så skulle de icke räcka till att uppteckna alla hans verk."

De storverk, som Hamzé nu förtäljer såsom prof af "vår Herre Hakems" gudomlighet, äro samt och synnerligen bevis på mod samt på grymhet och en makt utan all högre halt. "Hakem", säges det, "fruktade hvarken de stora eller de små, ej heller fruktade han uppror af sina trupper, utan då en rebellion var å färde red han ut midt ibland dem och högg med högstegen hand af en mängd hufvuden. Ingen kung på jorden skulle våga handla så."

Men det mest underbara bevis på Hakems öfvermenschliga förmåga var att han, oaktadt solens hetta, brukade rida

ut midt på dagen i "hetaste solbadet utan att deraf hafva ringaste mehn."

"En dag, då sunnanvind blåste med raseri och luften var så full af dam, att det trängde in i husen, företog vår Herre en ridt öfver fälten. Vid återkomsten var det icke en af hans följe, hvars ögon icke runno och hvars tunga icke var förtorkad af hetta och dam. Vår Herre Hakem deremot var precis lika sval och frisk, som då han lemnade sitt harem. Aldrig såg någon vår Herres ansigte byta färg eller utvisa trötthet. Ingen såg honom någonsin äta eller dricka eller förrätta naturliga behof. Långt ifrån honom allt sådant. Han är vida öfver allt hvad polytheisterna säga om honom. Det finnes ingen kung eller annan man, som kan jämföras med honom derutinnan.

"Hvad polytheisterna säga om hans sjukdomar hafva de diktat i deras hjertans ondska. Han syntes ofta (att tala efter utseendet) instängd i en bärstol, som bars af fyra polytheister tvärt igenom hopen af hans gudlösa och upproriska fiender. Det var icke en stam i hela hans här, hvars höfding han icke hade bestraffat med döden. Allt folket stod emot honom i religionsfrågor utom de få, som erkände hans Enhet, trodde på hans guddomlighet och lydde hans befallningar."

Att af en så beskaffad personlighet skapa en Gud har lyckats Hamzé blott genom att förklara alla hans handlingar såsom symboliska och fästa vid dem vissa betydelse och läror, redan erkända af människoslägtets förnuft. I sådana tydningar har han bevisat sig vara en stor konstmakare. I öfrigt närmar sig Hamzés sedelära mera Zo-roasters och Buddhas, än christendomen. Högst skattas intelligensen.

Druserna indela sig i två hufvudklasser: *vetande* och *icke vetande*. De förre äro aristokraterna och de andras naturliga förmyndare, furstar och lärare.

Ockals kallas, bland Druserna, de män och qvinnor, som egna sig åt ett heligt lefverne i Buddhistisk mening. De lefva afskiljda från människor, egna sig åt betraktelse

af den högsta intelligens egenskaper, åt läsningen af sektens heliga skrifter, åt sjelfspäkning och bön, och blifva så prester och prestinnor. Innan de upptagas inom "de heligas" krets måste de genomgå en lång prøfvotid, efter hvilken först de invigas i lärans innersta hemligheter, dem de måste med dyra eder lofva att aldrig röja. De heliga Ockals förrätta gudstjensten i drusernas tempel eller Hollowés. Men deras gudstjenst består förnämligast i betraktelser öfver den högsta intelligensens fullkomligheter. Vid sina andliga möten läsa de derom i Hamzés skrifter. Deras bön är endast lofsägande. De ifra emot alla former vid Gudsdyrkan, mot fasta, föreskrifna böner, ceremonier, vallfarter, m. m. De vilja endast det andliga sambandet med den högste genom intelligensen och lydnaden. Druserna bevisa sina Ockals stor vördnad och kyssa deras händer till hälsning, en hälsning, som de heliga vanligtvis återgifva, äfven åt den ringaste, för att dermed bevisa ett ödmjukt sinnelag i motsats med de christna prelaternas högmod.

Sina Hollowés eller kyrkor hafva de på höjder med stora utsigter. Vid hvarje Hollowé är vanligen en Drusisk eremitboning eller *Chalmi*, bebodd af en Ockal, som egnat sig åt ett lif af betraktelse och sjelfförnekelse. Han (eller hon) vårdar det heliga församlingsrummet och läser der bönerna, m. m. Hvarje thorsdags-afton samlas Druserna i sina Hollowés. Stycken läsas då ur Hamzés skrifter och äfven ur Koran för den församlade mängden, bland hvilken äfven främlingar hafva tillträde. Största otvungenhet råder; man går och språkar fritt, njuter förfriskningar, äter frukter. Men sednare bortvisas mängden, dörrarne stängas, Ockals förblifva allena i templet, och vakter utställas på det ingen må störa de heligas hemliga gudstjenst. Frimurarna äro icke mera måna om sina mysteriers bevarande för oinvigda blickar, än Drusernas Ockals äro det om sina, hvilka äfven de hittills lyckats att dölja för den vetgiga allmänheten, troligtvis emedan de ingenting särdeles innehålla.

Man har trott att de dyrka Guldkalven emedan man uti några af deras heliga Hollowés funnit små gjutna kalvar af guld; men denna bild är tvertom hos dem sinnebild af den onde, mot hvilken de skola kämpa och som de i sinnebilden håna. "Kalven", säga Druserna, "är oförnuftig och springer utan urskiljning hit och dit." Visst är att för dem, som dyrka den högsta intelligensen, måste kalven vara en symbol utaf motsatsen deraf. Två eller tre af dessa Hollowés äro helgade åt "Propheten Job", och i en af dem, vid Necha, brinner natt och dag en lampa. När Ibrahim Pascha grasserade på Libanon förstörde han mera än sextio drusiska tempel och Chalmis.

Drusernas seder äro rena; de lefva i engifte och qvinnan njuter lika rätt med mannen i undervisning och andlig rang, men icke uti arf. Dottren är arflös. Också anses en dotters födelse såsom en motgång och man låtsar då ej om att en människa är född i världen. En sons födelse deremot firas högeligen. Folkets stridbara lynne och lif, deras krigstillstånd med sina grannar vållar denna gamla orättvisa, som eljest vore oförenlig med deras religiösa tro. De lefva clan-vis under furstar eller emirer. Bland deras lefnadsreglor — i hvilka de upptagit en stor del af den christna sedelärens — är fördragsamhet mot främmande religionsläror. De kunna äfven "i nödfall" antaga dessas former under medvetande om att de äro blott skal och att de (Druserna) hafva sjelfva kärnan uti Hakems eller Hamzés lära.

En guldkalv födes och dyrkas likväl under denna lära, med stor flit, af Druserna, utan att de sjelfve ana det, och den är högmodets. Den låter dem tro att de äro öfverlägsna alla människor, och de äro i följd deraf mera ömtåliga om sin värdighet och mera lätta att förnärma, än jordens konungar. En kopp kaffe, bjuden dem på ett sätt, som icke är enligt med deras etiket, eller ett bref på ett halft ark papper i stället för ett helt, eller ett bref, i hvilket de vanliga komplimenterna och österländska grannlåtsfraserna icke blifvit fullt iakttagna, anses som en föro-

lämpning. De äro ytterst snarstickna och hämndlystna, äfven sins emellan. I sin hämnd äro de oförsonliga och grymma. Deras artighet och gästfrihet mot främlingar är oförliknelig. Men man må akta sig att sätta tro till deras vackra ord och talesätt.

Med den christne prisar drusen Christus och hans Evangelium, med muhammedanen upphöjer han Koran öfver alla böcker, men bakom deras rygg säger han att den egentliga, *verkliga Messeah* är *Hamzé*, och mot muhammedanernes tro säger han i enlighet med Hamzés skrifter: "Vi hafva icke en Gud, som håller sig osynlig och overksam, så att man ej kan veta hvem och hvad han i sjelfva verket är; vi hafva en Gud, som uppenbarat sig på jorden, så att människorna kunna finna och fatta honom." De hafva tydligen häruti tillegnat sig en christendomens grundlära, ehuru de af Gud gjort en karikatur.

I sin kateches hafva de sökt förklara och försvara den tvetalan, som de föra och hvilken låtit tro om dem, än att de slöto sig till Christi lära, än till Muhammeds. "De äro", säga de, "skyldiga sin heliga religion och dess bekännare att skydda dem ifrån förföljelse. De otrogna äro icke värda att höra sanningen." Ursäkten visar bäst huru klen tron på den sanningens kraft måste vara, och huru klen kärleken.

Kärleken har heller intet rum i Hamzés lära. Han talar blott om intelligensen, om förståndet. "Detta kan ju hvar förständig inse!" är ett uttryck, hvarmed han ofta slutar sina förklaringar.

Ehuru några delar af Drusernas gudstjenst ännu äro obekanta, äro dock deras heliga skrifter och läror nu tillräckligt kända för att kunna uppskattas och för att rädda oss ifrån den oroande förmodan, att de skulle innehålla något viktigt "nytt under solen", för oss oåtkomligt. Ny är icke denna lära, endast en hopstufning af gammalt och nytt, hvarvid de gamla, för-christliga ingredienserna fått öfverhanden, och hvilka mäster-kocken Hamzé — tydligen ett snille i sin konst, — i samråd med den urgamla satrapen, människans högmod, haft talangen att framställa för

sina elever såsom något både nytt och allena tillfyllestgörande.

Maroniterna, den andra betydliga sekten på Libanon, kallar sig så efter en viss biskop Marou, som i femte århundradet efter Christus omvände till christendomen en Syrisk folkstam. De lyda påfven, men skilja sig i åtskiligt från romersk-katholska kyrkan. I dygder och fel, i lif och lynne skilja de sig föga från Druserna, ehuru de bekänna Christi kärlekslära och evangelium läses i deras kyrkor på syriska och arabiska. De förena sig med de grekiskt christne på Libanon i ofördragsamhet mot evangeliska christna, och det är stundom med lifsfara, som protestantiska kyrkans missionärer våga sig dit upp. En ung Maronit, Asaad Esch Shidiak, utmärkt för karakter och språkkunskap, vän af Maronitiska patriarken i Canobin och hans sekreterare, öfvergick år 1826 till evangeliska bekännelsen, hvarpå han fängslades och behandlades af patriarken på ett sätt, som påminner om romerska inquisitionens mörkaste tider, och som visar hvad påfvelärens tjennare ännu kunna våga i länder, der ingen vaken, allmän anda, inga fria författningar tygla de högt uppsattes fanatiska nit eller passioner. I flera år lefde den unge mannen, under dagliga misshandlingar, tålig och ståndaktig. Dock hörde man honom stundom påkalla de förbigående om hjälp. En dag bar man fram till honom glödande kol och en Maria-bild. "Kyss dessa eller madonnan!" befallte hans plägare. Den unge martyren kysste eldkolen. Ännu 1830 lefde han och, man har skäl att tro det, ännu 1832. Då fick en engelsk handlande i Beyruth, M:r Todd, lära känna hans belägenhet, begaf sig till Ibrahim Paschas' läger vid Akkra, och utverkade af honom befallning att sätta den unge Asaad i frihet. Olyckligtvis fördröjdes Todds återkomst några dagar. Patriarken i Canobin hade fått underrättelse om hans förehafvande, och när han kom, åtföljd af paschans soldater, öppnades för honom klostrets portar, men den fångne Asaad fanns ej mera der. Det mörka, trånga hål, i hvilket han varit inspärrad, var tomt. Man sade att han dött för två år sedan, men på hvad

sätt och i följd af hvilken behandling sade icke den maronitiska patriarken*).

Ett sådant sinnelag är en brand, som förr eller sednare alstrar olycka. Den fanatiska otålsamheten emellan Maroniter och Druser på Libanon har mer än en gång brutit ut i blodig fejd och mordbrand, och gör det äfven nu, då man ej sällan i Beyruth ser skenet af brinnande byar uppe på Libanon, antända af den fiendtliga sekten. Maroniterna tro sig, (med skäl eller inte) hafva hjälp att påräkna från Frankrike och äro i denna tid mycket stormodiga emot Druserna. Maroniternas antal säges vara omkring 150,000 själar på Libanon och i städerna deromkring, Beyruth, Latakia, Aleppo, m. fl.

Flera mindre sekter finnas äfven spridda bland Libanons berg i Syrien ända till Kaukasus, såsom *Metouallys*, *Ismaëlys*, *Ansarias*, *Yezidis* och *Nouars*. Hos dem alla finner man vissa drag af österländska religioner, blandade med muhammedanism. Ett par af dem hafva i korstågens tid haft politisk viktighet eller farlighet, och synas hafva tillkommit genom djerfva och fanatiska partianförares inflytande. Vissa traditioner och seder utgöra deras föreningsband inom sekten eller stammen. De höra, äfven de, till Asiens andliga kryptogamer och sägas vara farliga för grannar och främlingar.

En af de originellaste af dessa sekter synas mig de nomadiserande *Yezidis*, hvilka man i betydligt antal träffar i nordliga Syrien och äfven i mindre Asien. De hysa nemligen den tro att *Hin Onde* en dag skall omvända sig och blifva mäktig att verka mycket godt. De säga därför aldrig ondt om honom och akta sig att förnärma hans värde.

Nouars (eller *Nourys*) äro de fattigaste af Syriens nomadiserande sekterister; de vandra omkring i små flockar under chefer, dem de lyda; de idka en slags musik, tala arabiska samt ett annat okänt språk. Några säga att de

*) Efter *Jonas King*, amerikansk missionär i Syrien och Palestina, för närvarande i Athen.

tro på Mahomets Gud, andra påstå att de alls icke tro på någon Gud. Deras tro synes dunkel som deras ansigtsfärg. De påminna om zigueuarne. Stackars barn af de gamla gudars skymning och af en förgången kultur! — Som sfinxens larf ana de icke fjärlens ljuslif och vingar. Men för dem, liksom för honom, förestår en förvandling, ty — Gud allsmäktig lefver!

Beyruth, den 24:de Juni.

Vår svenska midsommardag, då solen i midnattens stund står klar öfver våra nordligaste berg och vi pryda hem och kyrkor, hattar och hästar, allting med blommor och löf, och dansa kring höga majstänger! Nordens sommarfest-dag är här i södern blott en dag såsom hvarje annan, firas ej, märkes ej. Man har därför alltför många högsommar-dagar på Syriens sollysta jord. Blott såsom Johannes döparens fest firas denna dag af katholska christne.

Sedan några dagar har väderleken här nått sin fullkomlighet. Himmelen är utan ett moln; en frisk vind fläktar jemnt genom den soluppfyllda luften och mildrar hettan. Omöjligt att tänka sig något skönare, något fullkomligare i luft och ljus, i synnerhet morgnar och aftnar!

Ute i den glänsande blå hafsbugten ligger det franska ångfartyget Clyde, som i morgon skall till mindre Asiens kuster föra mig från Syriens. Innan jag lemnar dessa vill jag kasta en blick tillbaka på det folk, som nu lefver såsom beherrskare på Syriens jord. Europeerna se vanligen endast detta folks skuggsida; vid ljuset af österns härliga sol vill jag undersöka om icke det har äfven en solsida,

några ljuspunkter, som än i dag göra det icke oförtjent af att lysas utaf en sol sådan som denna.

"Än i dag!"... Det var en dag, — men det är längesedan — en skapelsedag om ett tusende år — då araberna spridde sitt välde och sin bildning öfver trenne verldsdelar; då Europas lärde studerade praktiska vetenskaper i skolor, som araberna grundat i Bagdad, Ispahan, Cairo, Corduba; och då araberna, sjelfve lärningar af grekerna, blefvo europeernas lärare i matematik, medicin, astronomi, geographi, vers och bygnadskonst m. m. Europas folk hafva sedan byggt vidare, brutit nya banor, lemnat de gamla mästarne långt bakom sig och — glömt dem, såsom förr Alexander glömde Aristoteles. Liksom de klara blickarne ur frescofigurerna på Pompeji murar, så lyser då och då ett namn, ett minne fram ur den stora folkruinen, nu af tidens askregn begrafven i öknens sand, och ser på oss med stora klara ögon såsom ville de säga: "känner du mig ej mer?" Vi gifva väl då igen en blick, en hälsning, ett gladt erkännande, ett "tack för sist!"; men öknens söner, araberna, äro af alla våra österländska lärare jmförelsevis de mest förgättna; kanske är det med rätta. Vi hafva — vi människor, du, jag, — ett slags lärare, som bilda våra själar, våra grundsatser, vårt andliga väsen; vi hafva ock andra, som på vissa timmar undervisa oss i vissa special-kunskaper, mästare i andra ordningen, ehuru de kunna vara af prima sort på sitt gebiet. Araberna synas mig förhålla sig till den stora eleven människoslägtet såsom mästare af denna sednare art. Sjelfve dela de sin historia i tvenne hufvudepoker, den då de voro *ovetande* — före Mahomet, — och den efter Mahomet, då de blefvo *vetande*. Ur den förra perioden höjer sig dock en ädel gestalt, vittnande om en icke ringa grad af kunskap och odling, och, hvad som är ännu högre, om ett rent sökande efter det högsta. Den framstår ur den arabiska halföns paradiland, det fruktbara, kryddrika, balsamrika Yemen; det är drottningen af Saba, som vi se två tusen år före Mahomet ur sitt lyckliga Arabien resa genom öknen till Jerusalem för att höra

Salomos visdom, försöka honom med gåtor och föra till honom såsom äreskänker praktfulla alster af söderns rike-
dom. I Mahomets tid fanns hufvudstaden Saaba ej mer; jordbäfningar hade förstört den. Nutidens arabiska gene-
ration benämner den äldsta förutgångna med ordet *Baja-
düten*, d. ä. *förlorade*. Dock funnos näst före Muhammed
stora lemningar kvar i vetenskap, ordstäf, sagor och le-
gender samt i synnerhet i seder, som vittnade om dessa
förfäders utmärkta egenskaper. Redan före honom höllos
vittra täflingslekar vid Kaaban i Mecca. Araberna delade
sig i många stammar med skiljda stamfäder och lynnen.
Trenne voro de förnämsta: *Beduinerna*, "öknens söner" och
furstar, nomader, och landets äldsta innevånare; Jocktas-
araberna, bofasta, jordbrukande och som kalla sig de egent-
liga araberna, samt *Most-arab* stammen, som ansåg sig här-
stamma från Ismael, Abrahams och Hagars son, och ut-
gjorde aristokratien i landet. Europas och Afrikas folk
kallade araberna saracener, d. ä. österländningar, hvar-
emot deras östra grannfolk kallade dem vesterländningar
eller "araber."

Muhammed, född i sjetten århundradet efter Christus
(enligt några år 569, enligt andra 571), fann araberna
till större delen stjerndyrkare och mångguda-dyrkare. Han
fann äfven en mängd christna och judar bosatta i landet.
Nestorianerna, en schismatisk christen sekt, hade i synnerhet
utbredt sig der och dels utspridt, dels antagit nya vill-
farelser. Muhammed hörde berättas om de christnas stri-
der och såg deras helgonbilder och dyrkan. Under sina
handelsresor genom öknen såsom factor för ett rikt han-
delshus i Mecca, kom han i beröring med en judaiserande
christen munk; som bibringade honom åtskilligt af judarnes
Gudsbegrepp och åtskilligt chaotiskt om christendomens
lära. Detta förarbetade den unge araben på sitt vis i en
entusiastisk, icke oädel, men ej heller fullt ädel, en stark,
ärelysten och oklar själ. En sanning likväl hade blifvit
honom öfver allting klar och viss under de långa resorna
och de stjernljusa nätternas stillhet uti den stora, ensliga
öknen, och det var *Guds enhet och allmakt*. Denna sanning

inspirerade honom, och med okuflig ståndaktighet uttalade och försvarade han den emot alla motståndare; den blef hans Gideons svärd. Christus erkände hån såsom "ett öfvernaturligt och gudomligt väsende, födt af Engeln Gabriel och Jungfru Maria." (Berättelsen derom i Koran hör till denna boks mest befängda kapitel). Han upptog och predikade åtskilliga stycken af Christi sedolära, men visste tydligen icke hvad han skulle göra af hans person eller hans Evangelium, hvilka han dessutom alltför ofullkomligt kände. Desto bättre visste han hvad han ville göra af sig sjelf. Han gjorde sig nemligen till *Paraklet* eller till den af Christus utlofvade "hugsvalaren", den helige Ande, som skulle komma efter honom, "taga af hans och undervisa människorna i all sanning." Muhammed förklarade sig för den egentliga fullbordaren af det verk Christus begynt — men som han föga förstod — utgaf sig för den sista och enda fullkomliga profeten eller saren af Guds rådslag och gjorde till de sanna troendes lösen och lära följande välbekanta bekännelse: *Gud är en och Muhammed är hans prophet."*

Huru mycken ärlig tro, huru mycken halförtryckt sjelfförvillelse, huru mycket medvetet bedrägeri haft del i hans lära om sig sjelf och sin mission vet Gud allena. Allt hvad jag läst om honom och allt hvad jag läst i Koran (*El* eller *Al Koran*, "det framför allt läsvärda", det som bör läsas,) — och jag har här läst icke litet deraf i godkända öfversättningar på trenne språk och med ett sinne, som ingen kan beskylla för fördomsfullhet eller för bristande böjelse att hellre se ljuset än skuggorna — allt har blott tjänat att låta mig i den muhammedanska religions-läraren se ett högst egendomligt psykologiskt fenomen, en blandning af stort och smått, högt och lågt, klokt och oklokt, så som det sällan i lika mått framstått hos en människa, se en man, som väcker min förundran, men icke min beundran.

Sådan som han sjelf, så är ock hans verk *Al Koran*. Man kunde säga derom såsom man sagt om mer än en bok: "det finnes deri åtskilligt både godt och nytt, men det

goda är icke nytt, och det nya är icke godt." Den förekommer mig som en kolossal arabesk, i hvilken Arabiens kontrastrika natur och mångfaldiga alster, öknen och Yemens trädgård, Samum och Mannan, hyänan och gazellen, meniskan och apan äro sammanväfda eller sammanslingrade i tusenfaldiga fantastiska ringar och svängningar, med blommor, foglar och ornament, så yppiga, att de dölja ormen, som slingrar sig fram under dem. Att Muhammed förmått låta allt detta subordinera och tjena en enda, enkel, allmänlig och för alla menniskor fattlig idé — men denna är icke hans, — deri ligger hans storhet, hans mästerskap och nyckeln till hans framgång hos folkslag, sönderfallna med deras gamla gudaläror, söndrade emellan sig, trötta vid mång-guderiet och det eviga splitet. Muhammeds lära: "Gud är en och Muhammed är hans prophet" tillbjöd dem ordnande enhet. De som ej öfvertygades af hans ord betvingades af hans svärd; och dem han betvingat gaf han ordning och lugn under lagar, som dels gjorde kompromiss med österländningarnas sköte-synder — för honom sjelf kära, — dels bekämpade vissa bruk och seder, skadliga för österländska folk. Han påyrkade dygder, af dem redan kända och vördade; han gynnade flera af deras icke så berömvärda passioner, såsom hat och våld emot fiender, men högsta motivet för alla handlingar skulle vara blind lydriad för Guds vilja, kungjord af Muhammed. Eviga belöningar eller eviga straff skulle följa deraf. Att dö under kamp för propheten och hans rike var högsta lycka. Paradisets välluster och "Houris" väntade den rättrogne tappre.

Med denna lära och dess löften inspirerade Muhammed sitt eget och flera närgränsande folkslag. Men öfver de folk, som redan ägde en högre uppenbarelse och kände en högre enhet, förmådde hans lära föga eller intet. Indiens Bramaner och Buddhister föraktade hans himmel; judar och ännu mera christne föraktade hans toma Gudsbegrepp, hans ofullkomliga sede-lag. De sednare i synnerhet visste bättre. Och hade de öfverallt och i allt varit trogna sitt bättre vetande, hade de öfverallt behållit

den första ingifvelsen och den första kärleken, så hade icke Muhammeds lära gått segrande fram, lik en svällande bergsström, öfver folken. Men Österlandets christendom hade förfallit; "saltet hade mistat sin sälto", det var nu mera till intet godt, kastades bort och trampades under fötterna af den nya prophetens fanatiska anhängare.

Muhammed bragte sitt folks lif till högsta utveckling, dess egendomliga gåfvor till blomning, såsom lärare, krigare, lagstiftare, regent och skriftställare — i allt var han dess första man. Han var en arabisk Odin, och blott större, mäktigare, än denne, emedan han hade bakom sig en högre religion till ryggstöd.

Huru araberna under och efter Muhammed växte till ett stort, eröfrande folk, som, hvarthän de kommo, förde med sig en viss odling, vissa ädla vetenskaper och konster, huru efter honom stora Khalifer (ståthållare) uppstodo, som under Abbassidernas och Omyadernas dynastier gåfvo arabernas rike en makt, skönhet och glans, som tjusade både Österland och Vesterland; huru likväl denna makt kufvades af en tartarisk röfvare-stam från Asiens medlersta högland; huru turkarne, från att vara Khalifens i Bagdad lifvakt, snart gåfvo Bagdad Khalifer, blefvo från arabernas lärjungar deras herrar; huru turkarnes Emirer växte till sultaner (den förste, *Osman* eller "benbrytaren", år 1300); huru, under en följd af stora sultaner, Arabien och Byzantinska riket, Egypten, Palestina och Grekland förvandlades till turkiska provinser, och Turkiet sjelf med Muhammeds fana och svärd drog utmanande i härnad mot Europa, halfmånen mot korset — det vet historien och alla, som veta något om den.

Arabiska väldet, — så i Öster- som i Vesterland — föll icke allenast genom yttre påtryckning, utan framför allt genom den inre splittring i stammar och grupper, som var grundad i folkets ursprungliga natur och som intet högre sedligt ideal öfvervunnit. Muhammeds lagar, som gynnade osedligheten, hindrade hemmets helgd och qvinnans sedliga och intelligenta utveckling, lade dermed en gnagande nidhogg vid roten af samhällets träd och för-

beredde dess förmultning. Muhammed, för hvilken en qvinna — hans första hustru, den kloka Kadijah — gjorde allt, han gjorde intet väsendtligt för qvinnan. Kadijahs ande har hämnat sig.

Muhammedanerne hafva väl slafvinnor eller — ock herrskarinnor, men ingen *Hustro* i det gamla svenska ordets sköna mening; folket har qvinnor, men icke makar, icke mödrar. Det måste då småningom dö. Det muhammedanska Gudsbegreppet, så snarlikt det af ett blindt öde, utan hjerta och utan förnuft, och den mörka resignation, den brist af hopp och fredlig förkofran, som alstras deraf, äro äfven frätande, dödande makter i ett folks lif. Under sådana förhållanden måste man prisa Araben för den dygd, han äger kvar, för hvad godt han ännu har.

Ordspråket säger: "gästfri, som en arab", och ordspråket är sannt än i dag. Araben är den gästfriaste bland österländningar. Om du ropar till den roflystna beduinen: "jag är din gäst"! så skall han föra dig i sitt tält, försvara dig för fiender och undfägna dig med hvad bäst han har. Men — han tar sin skada igen på din nästa, som icke är hans gäst. Äfven den fattigaste landtman skall hälsa dig välkommen i sin bostad och dela med dig sitt sista brödstycke. (Men — det påstås att han väntar ett dubbelt så stort till tack)!

Araberna är förnöjsam. Han är tarflig i mat och dryck mer än någon annan man af österns eller vesterns folk. Är han rik, så frossar han icke utom i frikostighet. Bli han fattig, så nedstiger han till ringare vilkor utan att blygas och utan att grufva sig. Han måste lemna sin lysande divan: godt, jorden blir hans divan. Man sitter och man sover der lika väl, stundom bättre, än på den guldbroderade. "Allah vill det; Allah är stor!" Allah är öfverallt!" Och hans himmel är blid.

Araberna äro jemnligheter — åtminstone till det yttre. Han föraktar icke den fattige för hans fattigdom, och hedrar icke den rike för hans rikedom. Han hedrar i synnerhet andens gåfvor. Den rike Effendi sätter en lärd

eller en skald till höger om sig, om denne än är i trasig rock, och kysser äfven hans hand till tecken af vördnad.

Araben är född med "savoir vivre." Han är aldrig förlägen eller villrådlig om hvad han skall säga eller göra. Beduinerna och araberna i allmänhet, utom Fellahins — den lägsta arbetsklassens folk — äro till sitt väsen fullkomliga gentlemen.

Araben är from och Gudfruktig, så vidt som hans begrepp om Gud och gudsfruktan sträcka sig. Den muhammedanske araben*) kastar sig ner i stoftet för den allmäktige, hvilken man måste lyda och frukta. Om den *allgode* vet han föga, ej heller om hans kärlekslag. *Fadern* känner han icke.

Och nu har jag sagt allt hvad jag vet om arabernas solside.

Om kvinnornas har jag litet att säga, emedan de äro stängda från all utveckling till själfmedvetande och själfansvarighet. Endast undantagsvis kunna de uppnå en högre plats i samhället. De likna barn, äro ej utan poesi, ej utan goda anlag, men sakna bildning och behag. Ofta mycket täcka i första ungdomen, åldras de fort och få, såsom äldre, något groft, simpelt, själlöst, stundom något än värre, i sitt uttryck.

Om förhållandet emellan könen och giftermålen har jag förut talat. Här, i Beyruth, liksom vid Bethlehem och Jerusalem ser man små flickor om åtta år gifta med gamla män. Fröken Weber var en dag med på en arabisk bröl-

*) Det finnes — såsom jag tror mig redan hafva anmärkt — i Palestina och Syrien ett betydligt antal christna araber, men jag tror icke att deras christendom i allmänhet står mycket öfver deras stambröders muhammedanism. De tillhöra nästan alla den romerska eller den grekiska kyrkan. De hafva icke den heliga skrift i sina händer, och ingen christlig samhällsanda, ingen lefvande litteratur håller dem uppe eller utvecklar deras nyvundna lif. Öknens sand inkräktar oasen, hvars käll-ådror grumlas eller täppas.

lops-fest. En helt ung, mycket blek flicka dansade den arabiska ensamman ring-dansen till allas förtjusning. När hon slutat satte hon sig ned och begynte gråta bittert, men förstulet. Fröken W., som satt nära, frågade deltagande om orsaken till hennes sorg, och fick veta att hennes anhöriga, för ett par år sedan gifvit henne till hustru åt en gammal, elåk man; hon hade flytt från honom tillbaka till sin moder och fått blifva kvar hos henne under ett års tid. Men nu var detta fri-år ute, och "i morgon" måste hon tillbaka till sin stygga 70-åriga man. Ingen kunde rädda henne. Qvinnan är bland muhammedanerne mannens egendom, och harem är hennes fängelse. Om än hustrun älskas af sin man, så är det ej på ädelt vis. Hon blir derefter, och hennes qvinnliga lynnen och nycker hämnas sig ej sällan och göra honom hemlifvet surt. Också är det en vanlig sak att höra araben säga, att han älskar sin häst mera än sin hustru. Förhållandet emellan bröder och systrar är deremot ofta hjertligt och vackert. Brodern är ej sällan för sin syster en ridderlig, hängifven vän och beskyddare. Jag har hört gripande, romantiska berättelser om sådana förhållanden.

Det patriarkaliska lifvet och dess äldsta bruk råda ännu bland araberna. Söner och döttrar bo, äfven sedan de blifvit gifta, i föräldrarnes hus och hafva med dem gemensamt bord. Så hushålla äfven gifta bröder tillsammans. Två eller tre generationer af samma familj dela samma boning. Att dervid icke alltid går så harmoniskt till och att mindre behagliga kollisioner uppkomma är icke underligt. Det går emedlertid, och folkets indolenta lynne och lefnadsvanor göra saken möjlig. Hos oss vore den omöjlig, åtminstone inom högre bildade kretsar. (Uti Dalarna i Sverige påminner jag mig hafva funnit tre familjer, i trenne led, boende i samma stora stuga — hvar i sitt hörn — alla till utseendet välbehållna och väl tillfreds).

Här i huset har jag tillfälle att dagligen se några tillämpningar af den arabiska jemnlighets-principen, som framför allt tyckes erkänna, att "vi äro alla småländningar

inför vår Herre." Kocken, *Abunescha* — en ståtlig arab — som kokar och sedan bär upp maten till middagen, stadnar vanligen sedan nära bordet och språkar med fröken W. om hvad honom lyster med hög röst och energiska åtbörder af sina nakna, senfulla armar. Hans hustru kommer ej sällan in i förmaket medan jag läser och sätter sig, med blommor i håret och de nakna benen i kors, bredvid mig under allahanda försök att bilda ett samtal på arabiska. Lilla Fatmé åter, hennes dotter och husets lilla huspiga, generar sig icke för att sätta sig till ro på salongens divaner, mera ogenerade och otrefliga fasoner att förtiga.

För att vara fullt rättvis bör jag ej underlåta nämna det arabernas historia och flera skriftställare bevarat åt oss drag ur några arabers lif, som vittna om en högsinhet af christlig art och anda. Jag vill anföra ett, hvilket jag nyligen läst i autobiographien af ett fruntimmer, som länge bland beduinerna vistats hos en deras chef, vän till hennes fader*). Berättelsen har följande lydelse:

Historia om en beduin,
berättad i ett beduin-tält.

Det var en gång en beduinhöfding, kallad Rejal el Hamel, hvars lyckliga stjärna hade gjort honom till ägare af ett sto utaf sällsynt skönhet och förträfflighet och hvars snabbhet öfversteg den af öknens "el shemale" (nord-ostvinden). Dag efter dag framställdes till Rejal el Hamel de mest frestande anbud från höfdingar af befryndade

*) Maria Theresa Asmar, dotter till Emiren Abdullah Asmar. Hennes fader, en grek af grekiska kyrkan och bosatt nära Ninive's ruiner, anlade der en betydande fabrik, misstänktes att ega stora skatter, fängslades derför och plågades till döds af Paschan i provinsen. Hans dotter fann en tillflykt först hos beduinerna, sedan hos Emir Beschir, prinsen af Libanon, och slutligen i England, genom drottning Victorias moders, hertiginnans af Kent beskydd.

stammar; men hvarken böner, guld eller andra tillbud för-
måde honom att skiljas vid sitt älsklings-sto.

Nu var der en annan höfding, kallad Faris el Aanta, som högeligen åstundade att komma i besittning af detta sto, hvars rykte så uppfyllde landet att det fanns ingen från norr till söder, från öster till vester, som icke hört talas om dess makalösa förträfflighet. Många voro anbud-
den, som denne höfding sände till Rejal el Hamel, hvilka likväl icke hade annan påföljd, än att stadfästa honom i beslutet att behålla sitt sto, som var lik solljus för hans hjerta, hvars snabbhet var lik vindens och hvars öga var såsom lefvande eld.

Höfdingen Faris el Aanta, ursinnig öfver sin rivals obetvingliga envishet, beslöt att skaffa sig genom list det som han ej förmått vinna genom öppen underhandling och stora anbud.

I följd deraf bytte han om kläder och färgade sitt ansigte med en ört, som gaf det ett hemskt och dödligt utseende. Så vanställd lade han sig ned vid sidan af vägen der han visste att Rejal el Hamel skulle rida fram. Snart såg han ock sin afundade rival komma långsamt ridande på det sto, efter hvilket han så länge förgäfves suckat. "Esaaf! Hjelp gode fremling!" utropade han med en svag röst såsom vore han nära att dö, — "öfvergif icke en olycklig, som utan ditt förbarmande bistånd måste dö likt en hund. Redan ser jag rof-foglarne samlas omkring mig för att suga mitt blod; — hjelp! Allah skall belöna dig och dina dagar skola sluta i frid. Vid din faders skägg anropar jag dig, öfvergif icke en din like i hans ytterliga nöd. Jag har hvarken ätit eller druckit sedan tjugufyra timmar. Fräls mig, eljest dör jag!"

Nu var Rejal el Hamel en god man, hvars hjerta alltid var öppet för hans likars lidanden, och den falska höfdingens tillstånd verkade mäktigt på honom.

"Du skall icke dö", — utbrast han — "stig upp bakom mig, och med örnens snabbhet skall mitt sto föra

dig till mitt eget tält, der din hälsa skall återställas och der vi vilja äta vänskapens salt tillsammans."

"Ack!" — suckade den falske höfdingen — "huru skall jag kunna göra det du begär. Mina armar äro svaga, de äro såsom di-barnets, och mina ben stappla som om mina ögon sett hundra somrar. Huru skall jag kunna stiga upp på ditt sto."

Den godhertade Sheiken, rörd af medlidande, steg utan vidare ordande ur sin sadel, uppreste den skenbart döende mannen och lyftade honom med stor möda i sitt ställe i sadeln.

Men just som den gode höfdingen var i begrepp att uppstiga bakom honom för att fullborda sin kärleksfulla afsigt, fattade den otacksamme Faris el Aanta i tygeln, tryckte sina hälar i det eldiga stoets sidor, och innan den förvånade höfdingen kunde göra något försök att tillbakahålla honom hade han galopperat af med sitt länge åtrådda byte. Då han hunnit på något afstånd nådde honom Rejal el Hamels starka rop, som kallade honom att stadna ett ögonblick och lyssna till en enda bön, som denne hade att göra. Faris el Aanta, vetande sig hafva i sina händer medlet till att i ett ögonblick förflytta sig långt ifrån stoets ägare, stannade, nyfiken att höra Rejal el Hamels begäran.

"Det är sannt, du falskhertade bedragare" — utropade Sheiken — "det är sannt, att du har genom din arghet och list, ditt föregifna elände lyckats beröfva mig hvad jag skattade högre, än alla jordens rikedomar. Saken har nu skett och ho vill tvista med skickelsen. Takoun aradel Allah! (ske Guds vilja!) Men om ett beder jag dig, och det är, att du ej för någon menniska omtalar hvad du gjort. Mitt sto har du fått och skall utan tvivel behålla det. Men jag beder dig att icke för någon berättas på hvad sätt du fått det."

Faris el Aanta frågade: "hvarföre begär du så ifrigt af mig, att icke omtala detta?"

"Emedan — svarade den gode Sheiken — om du det gör, ingen barmhertighet mera skall äga rum mellan

menniskor. Den hungrige skall svälta och den sjuke skall dö vid vägkanten utan att någon skall hjälpa dem. Ty hvem vill taga till sitt bröst ormen, som skall suga hans lifs blod?"

Den bedräglige Faris el Aanta kände sig slagen. Han ångrade sin nedriga handling, steg ned ur sadeln, omfamnade den gode Sheiken, hjälpte honom att åter bestiga sitt älskade sto, och bjöd honom farväl i det han sade:

"Du har talat visdomens ord, o! Sheik! Du har vändt min själ ifrån dess nedrighet. För ett ögonblick sedan var jag din fiende, och se! nu har jag blifvit din vän. Tag ditt sto. Må himmelens välsignelser följa dig och må dina år blifva såsom öknens sandkorn!"

Jag vill med några slutord taga afsked af araberna och af deras stora prophet, hvars lära ännu i denna stund är ledstjerna för ett hundra millioner människor*). Jag har redan sagt nog om denna lära för att hänvisa på dess väsendtliga förtjenster och brister. Den är i sina hufvuddrag en eclecticism af de äldre och sednare asiatiska religions-lärorna, en compromiss emellan hedendomen och christendomen, i hvars halfdunkel blott halft slumrande folkandar kunna trifvas och trefva omkring — svåriligen framåt. Den har ryckt dem upp ur mång-guderiets villa och förnedring, men för att öfverlemna dem till en Gud, som är mera ett fatum, än en Fader. Muhammed nedskref sina uppenbarelser eller ingifvelser i små uppsatser, dem han kungjorde och sedan kastade in i en kista, der de alla samlades. Hvarje sådan uppsats kallade han en *Sura* (uttalas: *Syra*) d. ä. kungörelse eller kapitel. Den förseddes af honom med namn, nummer och uppgift om orten, hvarest den blifvit uppenbarad. "Ty", sade Muhammed, "hvarje *Sura*, som jag nedskrifver, är förut skrifven af Gud i him-

*) Enligt sednast gjorda beräkningar anses judaismen räkna omkring 5 millioner bekännare, Islam 160 millioner, de äldre asiatiska religionerna 400 millioner, andra hedniska gudaläror 200 och christendomen 335 millioner, — en liten hop bland de andra, men den enda, som är i tillväxt.

melen." Deraf uppkom den gängse sägen bland muhammedanerne att hela Koran kommit färdigskrifven ned från himmelen. Men först efter Muhammeds död blefvo hans 114 Sura's ordnade under åtskilliga hufvudkapitel och af Khalif Abu Bekhr samlade i en bok *El Korân*, "den framför alla läsvärda boken."

Dessa 114 Sura's innehålla läror och stadganden i alla viktiga frågor och ämnen, derjemte en mängd deklamationer, enskilda utgjutelser, några af poetisk skönhet — dock aldrig jemnförliga med den mosaiska lagstiftarens, hvarken i skönhet eller höghet — många äfven äro blott svulstiga eller ock uttryck af arghet och vidskeplighet. Jag vill till bevis härpå anföra några prof.

Sura 1.

benämnd *företalet eller inledningen*, uppenbarad i Mecca.

"I den Allbarmhertige Gudens namn."

"Prisad vare Gud, Herren öfver alla skapade väsen; "Allförbarmaren, domedagens Konung. Dig tillbedja vi, "och dig bedja vi om hjälp. Styr oss på den rätta vägen, "på deras väg, hvilka du varit nådig, icke deras, öfver "hvilka du vredgas eller deras, som gå vilse."

Denna Sura, som hålles i stor vördnad, utgör för muhammedanerna äfven en bön, som de anse för quintessencen af hela Korân, och den de ofta upprepa under sina andaktsöfningar.

Lika högt med denna Sura anses följande, som lika ofta upprepas:

Sura 112.

benämnd: *förklaringen af Guds Enhet.*

"I den Allbarmhertige Gudens namn."

"Säg: Gud är en Gud; den evige Guden. Han aflar "icke, ej heller är han aflad; Och det gifves ingen, som "är honom lik."

Till dessa två Sura's stå den följande och de två sista i Korân i temlig skarp kontrast såsom *uppenbarelser*.

Sura 111.

benämnd *Abu Lakeb* *), uppenbarad i Mecca.

"I den Allbarmhertige Gudens namn."

"Abu Lakebs händer skola förgås och han sjelf skall förgås. Hans rikedomar skola ej gagna honom, icke heller hvad han vunnit. Han skall gå ned för att brännas i lågande eld, och likaså hans hustru, bärande ved och med ett tåg af ett palmträds tvinnade fibrer kring sin nacke."

Sura 113.

Kallad *Morgonrodnaden*.

"I den Allbarmhertige Gudens namn."

"Säg: Jag flyr för beskydd till morgonrodnadens Herre att han må befria mig från skada af de ting, som han skapat; och från skada af natten när den kommer på, och från skadlighet af qvinnor, som blåsa på knutar, och från skada af den afundsamme när han ufundas."

Sura 114 (och den sista)

benämnd: *Menniskor*.

"I den Allbarmhertige Gudens namn."

"Säg: Jag flyr för tillflykt till människornas Herre, människornas konung på det han må befria mig från skada af hviskaren, som smyger i lönlighet, som hviskar onda tankar i människors bröst; från andar och menniskor."

Muhammed har äfven skrivit tolf särskilda, mycket ordrika böner, icke utan poetisk lyftning, men tröttande genom oändligt upprepande af adjektiver och titlar. Största delen af bönen upptages af Guds benämningar; alla tänkbara sådana tilldelas honom utom — *"Fader vår."*

*) Muhammeds morbroder och motståndare.

Samma arabiska smak för superlativer och ornering ådagalägger Muhammed i sina beskrifningar på himmel och helvete, de mäktiga sporrar, hvarmed han dref sina lärjungar. Han sockrar paradiset och han saltar på helvetet; han kryddar med utsökt smak det förras njutningar och det sednares plågor, alla sinliga, groft materiela. Han föder, han mättar dermed den kräsliga österländska fantasien. Lydnad och allmosa, dagliga tvagningar och böner — efter formulär — samt läsning af Koran föra den troende in i paradiset. En pilgrimsfärd till de heliga orterna Mecca och Medina förvärfvar honom högsta sällhet der. *Hadschi*, en pilgrim, är bland araber och turkar allt ännu en hederstitel, och äfven de christna pilgrimerna i Palestina hafva godt här af. Mer än en gång har min arabiska muckaro öppnat mig väg genom trängsel på gatorna eller utanför städernas portar med ropet: "Hadschi! Hadschi!" Vid detta rop delar sig folkhoppen, kameler och åsnor drifvas undan, vägen blir fri. Och därför har jag uppriktigt tackat den arabiska profeten.

Muhammed satte, liksom alla araber, stort värde på stylens skönhet och prydlighet, och han brukade prisa sina Sura's såsom mönster därför. Så anses de äfven af de troende. Dessa troende hafva emedlertid, efter Muhammeds död, splittrat sig i ett stort antal sekter. Man räknar för närvarande mer än *sjuttio* muhammedanska sekter, och det är märkvärdigt att af deras skrifter se huru bland dem, liksom inom christendomens kyrkliga partier, samma frågor och strider uppstått öfver Guds natur och förhållande till människan m. m. Men utsigten för frågornas lösning är annorlunda för Muhammeds, än för Christi efterföljare. De tvenne muhammedanska hufvudsekterna, — under hvilka allä de andra kunna subsummeras — äro *Shiiter* eller orthodoxa, och *Sunniter* eller heterodoxa, äfven *Traditionalister* kallade. De förra läsa och åberopa sig på Koran allena, de sednare sätta i jembredd med den en tradition, som utlägger och förklarar dess innehåll. Shiiter och Sunniter äro bittra fiender. En Shiit — så har jag hört sägas — "ger väl en Sunnit en dryck vatten, men

slår sedan sönder kärilet, ur hvilket han druckit." Den som vill veta mera om de muhammedanska sekterna och deras tvister hänvisa vi till G. Sales intressanta afhandling derom i inledningen till hans öfversättning af Koran.

Araberna hafva äfven haft berömda skalder. Främst bland dessa nämnas *Firdusi* och *Motenabbi* samt den okände författaren till *Hariris Makamen* (Harriris berättelser). Flera af deras mästerverk hafva funnit en mästertlig öfversättare i den tyske skalden och orientalisten F. R. Rückert. Genom honom har jag lärt känna dem och beundra dem, såsom jag beundrar en konstrik arabesk, full af prydliga blommor, fyndiga tankar, behagfulla svängningar och figurer. De arabiska skalderna täfla i retoriska blomster; men deras poemer äro lika mycket under poesien i Hiobs bok*), så till uttryck som innehåll, som Muhammed sjelf

*) Lärda forskare hafva i sednare tider ansett Hiobs bok — en af de äldsta, om ej den äldsta, af människoslägtets böcker — vara en arabisk produkt; men det synes mig motsägas af dess karakter, så olik den af Arabiens öfriga litteratur. Och om den varit af arabiskt ursprung hade väl hebreerna — så svartsjuka om sin nationalitet — upptagit den bland sina heliga böcker. En sednare upptäckt gör det sannolikt, att denna märkvärdiga bok med människoslägtets äldsta klagan, äldsta tvifvel, frågor och svar härrör af Abrahams fränder och folk. En ung, djerf engelsk lärd, Cecil Graham, trängde under vintern 1857, följande Suzens och Burekhardts spår, in i en del af det gamla Chaldeen, i Bashans och Hauráns nu af röfvande beduiner fyllda och förbjudna land. Från den befästade staden Saleah, på ett berg vid gränsen af syriska öknen ser man öfver en omätlig — förr genom kanaler frukt-bärande, nu till sandöken förvandlad — slätt. På denna ses en mängd mörka fläckar. Vid närmare betraktande befinnas dessa vara öfvergifna städer. Suzen och Burekhardt tvungos att vända från Saleah åter till Damascus, emedan deras ledsagare vägrade att följa dem in i öknen. Den unga Graham, djerfvare eller lyckligare, och försedd med en vakt af tio Druser, vågade sig, ehuru under lifsfara och många äfventyr, längre fram. Han besökte åtskilliga af de öfvergifna städerna och fann i dem, till sin förvåning, icke ruiner, utan fullkomligt väl bibehållna hus och bostäder, ehuru synbarligen af mycket hög ålder, så gamla "att väl konung Og kunde hafva

står under Moses — jag vill icke här ens nämna ett annat ännu högre namn. — De stora arabiska skalderna lefva sedan länge endast i sina sånger. Motenabbi dog redan år 344. Nu lefvande arabiska poeter och sagoberättare förhålla sig till de förra såsom siskor till näktergalar. Inspirationen är flydd, källan har försinat.

Om du, min L*, med någon uppmärksamhet hittills följt mig under mina utflykter bland Asiens religioner och religionsstiftare ända till dem jag omtalat i denna station, så vågar jag tro att du skall instämma med mig i det goda gamla ordspråket, äfven här tillämpligt:

"Den hedniska visheten må väl komma i kyrkan, men man bör icke sätta den på altaret")*.

bott i dem." På flera hus stodo dörrarne (af sten, liksom husen) halföppna, ännu på sina gångjern. På åtskilliga stenor och murar fann han ristad en kilskrift alldeles olika med den hittills kända. En af dessa städer *Suweideh* nämndes bland landets infödingar såsom födelseort för *Bildad*, *Hjobs* vän, och en annan, *Kunawât*, några mil nord-ost från *Suweideh*, ansågs af dess nuvarande nomadiska innevånare vara *Hjobs stad*. Kyrkofadren Hieronymus säger att *Job* var bördig från *Haurân* (i forntiden ett med *Bashan*). I *Suweideh* äro flera minnesmärken af romerska palatser och tempel, men sjelfva boningshusen hänvisa på en mycket äldre tid. *Kunawât* är det gamla *Kenath*, en af *Bashans* äldsta städer, som eröfrades af Israeliterna under *Josua*. I denna stad bor nu Öfverste-presten eller Imam för *Drusernas* religion.

(Sednare tillagd not).

- *) Att mången muhammedan — likasom mången jude — är bevisligen en bättre människa, än mången christen, bör icke göra oss tvehåge om deras religionslärors relativa förhållande. Christendomens lif och läror äro nu så utspridda, att man torde få gå till *Mecca* eller till *Ispahan* för att finna muhammedaner, till *Tiberias* och *Safed* för att finna judar utan kännedom och inflytande af dem. "De som älska ljuset komma till ljuset", äfven om de ej kalla det ljus. Och den christne, som icke älskar ljuset, kan, äfven i sjelfva ljusets region, förblifva — mörk. Dessutom är *Orientens* christendom, i allmänhet, långt ifrån ljus, långt ifrån evangelisk. Det är på deras höjdpunkter, som olika religioner, likasom olika civilisationer böra jämföras.

Beyruth, den 25 Juni.

En forn-grekisk skald kallar Beyruth "det lugna lifvets Amma", och Beyruth har varit det för mig på ett sätt, som jag alltid skall tacksamt minnas. Min vackra, luftiga bostad, min vänliga värdinna, morgnarnes och aftnarnes skönhet, små utfärder till lands och till vatten med nya vänliga bekanta — allt har varit lugnt, gladt och godt, hvilande för själ och kropp. Det urgamla Beyruth har sedan en tid, genom Europas inflytande, begynt ett nytt ungdomslif. Allt är der i tillväxt: handel, rikedom, bygnader, innebyggare, och i synnerhet christna af grekiska bekännelsen. Stadens folkmängd säges nu vara omkring 60,000 själar. Den handlar och vandlar i djup ro vid Libanons fot under handelsflaggornas skydd och bryr sig ej om åskorna, som mullra och blixtra der uppe bland bergsfolken. Dock oroas en och annan af hotande rykten om kampens tilltagande proportioner och öfver det ringa skydd man har att vänta af porten.

Porten — säges det — kan ej besolda trupper i Syrien; ty allt sedan Orientaliska kriget får den ej en para (minsta slags mynt) af Syriens inkomster.

Jag lemnar nu Syrien med en liten saknad att icke hafva sett dess ryktbaraste städer, Damascus, Sidon och Tyr. Men Damascus intresserar mig ej nog för att våga min nacke på den halsbrytande bergsstigen dit. Hvad skulle jag se der? Ett smuts- och syndanäste med några orientaliskt vackra gårdar uti ett paradiset af grönska, midt i öknens sand framlockad af friska vattenströmmar — ty så beskrifves "Österns Smaragd." Tyr har nu ingen märkvärdighet utom sitt namn, kontrasten emellan dess fornda storhet och dess nuvarande litenhet, och — jag tror — ett purpur-färgeri; Sidon (Saida) ingen utom sina trädgårdar; men sådana har jag sett i Jaffa, och så tröstar sig min bekvämlighet såsom räfven öfver drufvorna, som han icke kunde hinna. Gerna hade jag velat se Libanons

cedrar och det gamla Heliopolis' (Balbecks) tempel i Cæle Syrias dal — lemningar af solens tempel, som sägas vara af de skönaste, dem solen belyser, och der phenicier, egypter, assyrier, greker och romare tillbedit; — gerna velat se Anti-libanons bergsflock med Hermon till Sheik; men — man kan icke se allting. Jag tackar Gud för hvad jag fått se, och för hans vänliga ombud, hans sköna, källrika oaser på jorden!

TJUGONDESJUNDE STATIONEN.

Resa kring mindre Asien. Tripoli. Latakiah. Gästabud och bal. Iskanderun. Mersina. Ressällskap och samtal om bord. Rhodus. Grekiska öar och minnen. Smyrna. Diakonisshemmet. Svenska konsulns hem. Lifvet i Smyrna. Grekland i Asien. Tre dagar på Mythilène. Åter i Smyrna. Polykarpus Martyren. Turkiska Derwischer. Afresa till Constantinopel.

Första resdygnet, den 26 Juni.

Om bord på le Clyde.

Vi ligga utanför Tripoli (Tarabulum) och hafva legat der hela dagen, utskeppande och inskeppande allahanda varor. Syrien ger ull, bomull, färgstoffer, och får ifrån det franska fartyget kaffe, socker och kryddor, som från Ost- och Vestindiens öar föras till Marseille och som Marseille förer vidare ut i verlden. Framför oss, på stranden bakom den lilla staden Tripoli, reser sig den högsta af Libanons ryggar vester ut, *Muckmel*, 10,000 fot högt öfver hafvet, rikt prydd med snöbälten och is-speglar. På andra sidan derom — blott en halftimmas väg härifrån säges det — stå i bergsklyftornas skydd *cedrarne*, de ryktbara, till hvilka man vallfärdar såsom till Libanons patriarker. De utgöra nu blott en liten skogsdunge, men sägas

löna vallfartens möda. Man besöker dem under vägen till Damaskus; härifrån låter det sig icke göra. Under sednare år har man upptäckt cederlundar i Libanons däl-der och klyftor; men inga synas kunna fullt täfla med dessa urskogens ryktbara Sheiker. Längre bort, öster ut, upptäcker blicken — den inre — Heliopolis' tempelruiner, och bortom dem på andra sidan om Anti-Libanons berg, vattnad af dess strömmar, *Damaskus*, namnkunnigt för två omvändelser, nemligen Pauli och sednare Muham-meds, som vid åsynen af dess grönskande omgifning från höjden af Anti-Libanon *vände om* i det han sade: "Jag vill blott känna *ett paradis*, det himmelska!" Ännu längre öster ut, vid gränsen af öknen, ser jag — en stor skugga, *Palmyra* med brutna kolonner, strödda öfver ödsliga fält, och *Zenobias* minne — en kungspalm bland dessa.

Solnedgången är härlig. Muckmels kupol glöder som klart guld, dess snöbälten hafva förvandlats till eldbälten, dess isspeglar brinna! Hvilka färger, hvilken prakt! Salomo i all sin härlighet var icke klädd som Libanon nu och — före Salomo. Det är Syriens afskedsblick till en ödmjuk pilgrim på dess jord. Hon skall bevara den i sin själs allraheligaste!

Den 27:de Juni 2:dra resdygnet:
från Tripoli till Latakiah.

Grön och löfrik lyser stranden ända ned mot hafvet, såsom vore det på Sveriges kust. Men en mörk, pittoresk ruin i förgrunden och en moské med Turkiets röda fana och halfmåne påminna om Österlandets mark. Några hvita hus bilda nära stranden en förstad till Latakiah, som ligger högre upp, af skogen gömd för våra blickar. Somliga förmena det nuvarande Latakiah vara det bibliska Laodicea. Några vackra fornlemningar intyga, att staden en gång varit betydande. Det nuvarande Latakiah är en liten stad, som dagligen aftager emedan Beyruth tilltager och suger till sig alla omgifvande småstäders handel.

Norr ut reser sig det höga, pyramidala berget Cassius (på arabiska *Jebel Okkra*). Blicken, stadd på upptäcksresor inåt land, upptäcker intet märkvärdigt utom den lilla staden *Höms*, det fordna *Emesa*, der drottning *Zenobia* med sin tappra här besegrades af Titus. Fångslad och tvungen att såsom fånge pryda hans triumftåg på *Roms via sacra*, ägde hon en själ, rik och stark nog att öfverleva denna förnedring och att derefter eröfra ett nytt herravälde i vetenskapernas och i hjertats riken. Vester ut — på få timmars afstånd — ligger *Cypern*, namnkunnig för sin naturskönhet, sin *Olymp*, sin *Venusdyrkan*, sitt vin, sin blomkål och, framför allt, för sin sköna drottning, venetianskan *Catarina Cornaro*, som vaun sina undersåtares kärlek, så att de med tårar följde henne då hon af *Venetianska ränker* tvingades att lemna den sköna ön (1473). *Cypern* lyder nu under sultanens spira och säges förfalla, såsom allt som lyder under den. Ännu lärer ön hafva öfver 100,000 innebyggare.

Engelska konsuln *Grierson* afhemtade mig i sin båt till sitt hem i *Latakiah*, der han och hans vackra, behagliga fru gjorde mig dagen till en fest. Under vandringen i nejden — här en stor naturlig park — såg jag en mängd olivträd, som i ålder, storhet och skönhet öfverträffade alla dem jag hittills sett — verkliga herkuliska praktgestalter bland träd. Om aftonen var bal hos engelska konsuln. De europeiska konsulernas fruar och döttrar från *Latakiah* och *Alexandrette* utgjorde damerna. Jag såg unga vackra fruntimmer svänga sig i erinoliner och blomsterguirlander såsom i *London* och *Paris*. Franska ångfartyget och ett engelskt sådant bestodo en mängd kavaljerer, i dubbelt antal emot damerna. Franska konsulns fru, från *Alexandrette*, en vacker arabiska med europeisk bildning, utförde, på fleras anhållan, den arabiska dansen. Hon dansade utmärkt väl och på samma sätt som jag sett dansas i *Tiberias*. Gården var upplyst med kulörta lampor. Först på natten åtskiljdes sällskapet. Dagen i *Latakiah* är mig en oväntad, behaglig europeisk episod i min asiatiska kustresa.

Den 28 Juni. Tredje resdygnet.

Från Latakiah till Iskanderun (eller Alexandrette).

Solen skiner, vågorna glimma, vinden är stilla; vi rulla framåt i ett haf af ljus! Vi rulla förbi det fordna Daphne (nu Beit-el-ma), der oleandern växer öfver solgudens tempel och Daphnes och Apollos saga finner ingen troende mer. — Må tron på sagorna försvinna, tron på solens Gud försvinner ej. Den blott förvandlar sig, såsom morgonrodnaden. — Litet mera i norr ser jag — d. v. s. jag skulle se om mitt lekamliga öga vore litet skarpare — Antioch, den fordom mäktiga hufvudstaden, "der de christna först kallades *christna*." Nu är Antioch (Antakiah), en arabisk stad af tredje ordningen, men der christendomen ännu håller hufvudet uppe.

I morgongryningen foro vi förbi Cap El Kanzir med ståtliga skogbeklädda kullar och höjder. Folket i denna nejd omtalas såsom vildt och roflystet, farligt för resande. På eftermiddagen kasta vi ankar vid Alexandrette, den uslaste af Syriens kuststäder och ryktbar för sin "malaria" från den stora sumpiga slätten derinvid, men betydande för sin hamn, den enda på Syriska kusten, der icke skeppsbrott hända, och betydande äfven emedan handelsvägen (i följd af hamnen) går deröfver till Aleppo, störst och rikast, men icke skönast eller bäst beryktadt af Syriens städer, samt Bagdad.

Amanus-bergen, höga, vågformiga, sammetsgröna, bilda norr om staden en skön amphiteater, bakom hvilken Taurus's snöiga spetsar blicka fram. Staden består förnämligast af magasinier och af europeiska konsulers bostäder, samt af 40 till 50 usla hyddor i rad längs med stranden, der — säger vår muntra herre, ty vi hafva en tokrolig sådan om bord — "stadens innevånare bo tillsammans med sina får, åsnor, hundar och höns, och sjunga: "où peut-on être mieux qu'au sein de sa famille?" — — Det förstås,

att mannen är fransman. Vi inlasta här en mängd säckar, förnämligast med ull och bomull. Nu lemna vi Syriens kust, vända vester ut och fara kring Mindre Asien.

Den 29 Juni. *Fjerde resdygnet.*

Vi ligga utanför *Mersina*, en liten stad (ej mycket större än *Alexandrette*), som säges hafva skjutit upp efter det sednaste orientaliska kriget. Här, i *Adalias* sköna hafsbugt, badade, — så förtäljer traditionen — *Alexander* den store vid sitt tåg till Syrien. Under natten foro vi förbi *Tarsus*, Aposteln *Pauli* födelseort, belägen endast några timmars väg från stranden. Hettan är tryckande, vinden — ingen. Herrarne pusta och sucka öfver att ligga stilla här. Läsning och samtal med några angenäma och bildade passagerare af olika nationer låta tiden gå fort och behagligt för mig, i synnerhet då, — såsom nu är fallet — jag får ensam rå om fruntimmerssalongen och på däck finner godt sällskap. En general *Jacobs*, som kommer från *Indien*, der han länge vistats, berättar mig åtskilligt af intresse om *Hinduerna*, en polsk gentleman om *Pohlen*, dess folk, dess nutids högsinnade skalder, *Mickiewicz* och andra, om dess nya, gryende framtid. Sådant intresserar mig storligen. Artiga engelsmän meddela mig engelska tidskrifter och tidningar. *Mersina* tyckes vara en dödfödd liten stad. Inga varor, intet lif utvexlas emellan den och vår lilla simmande stad, *Clyde*. Inga menniskor, ingen liten båt en gång synes vid stranden! . . .

Den 30 Juni. *Femte resdygnet.*

På hafvet! Frisk vind, metallblått, glittrande haf, ljusfull himmel, härlig fart! *Taurus'* höga bergskedja reser sig i stolta vågor på *Mindre Asiens* kust. Mot aftonen bli de allt högre, allt djerfvare, och högst bland dem

stiger berget Calypso, fängslande blickarne genom sin sköna form, sin befällande karakter. Skådespelet är storartadt.

Sednare.

Medan solen vid nedgången i rosig guldglans förklarade himmel och haf och de härliga höjderna stod jag på däckets med den polske ädlingen — en af dessa milda, djupa naturer, som jag älskar — betraktande det stora uppträdet, och tankar och ord ständes högtidligt deraf. Vi kommo in i lifvets innersta frågor — de religiösa. Polacken är till bekännelsen katolik, men i sin sinnesriktning tydligen en tänkande protestant. "Hvad skulle vi (katoliker) hafva varit — sade han — utan *Luther*?" Luther är för honom en luttrande, rensande ande. Mer förstår han ej af den store reformatorns verksamhet. I öfrigt bekände han, att den christna läran om eviga straff och evig fördömelse hindrade honom att af själ och hjerta sluta sig till christendomen. Jag anmärkte, att christendomen väl icke var alldeles detsamma som den dogmatiska kyrka, hvilken anser sig för dess ofelbara tolk. Jag sade honom, hvilket jag lärt af lärda hebreer, att för ordet *evighet* finnes i hebreiska språket intet fullt motsvarande, och att det hebreiska uttryck, som Christus begagnat och som i europeiska bibelöfversättningar blifvit återgifvet med ordet *evighet*, kan ej vara annat, än det, som motsvaras af det grekiska ordet *Æon*, det är en obestämd tidsrymd, och som äfven i denna mening blifvit användt i de grekiska urskrifterna om Evangelium. De ursprungliga uttrycken: från "Æon till Æon" hafva då mycket oegentligt blifvit öfversatta med orden: "från *evighet* till *evighet*." Lemnar man äfven Frälsarens ord i deras största möjliga skärpa, så är dock tydligt, att kändedomen om dem ej hindrar hans Apostel, Paulus, att i hänryckningens stunder predika en allmän återställelse, en alla väsens och förhållandens slutliga förklaring i Christo; (se hans härliga epistlar till de Epheser och till de Colosser). Var det ej emedan Paulus i Frälsarens person och verk såg något mera ännu, än i hans särskilda läror och ord? Var det

ej emedan han i Jesu hjerta såg tyngdpunkten för verldsutvecklingen? Ett vackert uttryck i den Drusiska religionsläran säger till Gud: "du, för hvilken det gifves ingen tillflykt utom hos dig sjelf." Hos Gud, i hans kärlek, genom hans verksamhet kan allt fullbordas, allt förklaras. "Hvad som är omöjligt för människor, det är möjligt för Gud." För oss kan det vara nog att veta huru han verkar och hvad han vill, nog åtminstone för en gränslös förhoppning. Christi egna ord gifva ofta anledning dertill, och om andra synas motsäga dem, så torde det härröra deraf att han vid olika tillfällen hade blicken fästad på olika stadier i verldsutvecklingen. Man kan äfven uppkasta den frågan: om Gud sjelf till alla delar *vet* utvecklingen, slutet af verldsdramat? Då han gaf människan frihet, inskränkte han ju med detsamma sin allmakt, och då han inskränkte sin allmakt inskränkte han äfven, nödvändigtvis, sitt allvetande. Denna hans inskränkning blef vår värdighet. Gud vet hvad han vill, det är hans allvishet; han vill världsharmonien, alla väsens fullkomlighet och lycksalighet, och verkar oupphörligt därför — det har han sagt oss i sin uppenbarelse. Det fria väsende, som ej vill såsom han, som framhårdar i motsägelse, måste stanna i disharmonien, kanske *steln*a eller ock *upplösas* i den. Det synes mig vara en klar, helig, andlig naturlag. Kunna enskilda andeväsen så stanna medan deras slägte uppgår till förklaring? — detta är frågan. Frälsarens ord, Pauli hänryckta syner lösa den icke fullkomligt. Ett mörkt "antingen — eller", står kvar och måste, kanske alltid, stå kvar på jorden. Ett är mig visst: ingen fullkomlig himmel så länge ett helvete af skärande missljud finnes till. — Men det torde finnas något, såsom *den andra döden*, då allt blir tyst, den sista hädelsen liksom den sista sucken! Detta står fast: "människans värdighet ligger i hennes frihet; hennes adel, liksom hennes lycksalighet bero af denna frihets rätta bruk. Det kan ej vara annorlunda."

Så samtalade vi medan dagen sjönk och en outhärligt härlig aftonglans spred sitt förklarande sken öfver alla före-

mål, äfven öfver oss. Vi tystnade; ty det tycktes oss som om himlen talade.

Bland intressanta resande om bord är professor Tischendorf, (paleologen), nu på väg till Patmos, der i ett grekiskt kloster gamla värderika handskrifter tros vara förvarade. Han berättade mig om den handskrift af Marci Evangelium, som han på denna österländska resa funnit hos munkarne på Sinai. Den lär vara en af de äldsta — från fjerde eller femte århundradet — är väl bevarad och märkvärdig äfven derigenom att flera af de sista verserna — jag nämner ej något visst antal af fruktan att missminnas — utaf detta Evangelium, hvilka finnas tryckta i Bibeln, saknas der. En liten stöt för dem, som fästa så uteslutande vigt vid den bokstafliga ingifvelsen (den mekaniska)!

Den 1 Juli. *Sjette resdygnet.* **Rhodus.**

Ur en halfcirkelformig famn af grå klippor framträder staden Rhodus med gamla, ännu till en del väl bibehållna murar, och ett ståtligt, fyrkantigt torn bryter de skummande vågorna under trotsigt framstigande ut i hafvet. Korsets bild på detsamma påminner om riddarnes af St. John välde på Rhodus. Men ack! Turkiets röda fana fladdrar deröfver och påminner äfven om deras nederlag.

Vi gingo i land, emedan vårt fartyg skulle här ligga stilla några timmar. I staden rådde österländsk oordning; men vackra, gröna träd, friskt springande brunnar, bazar, små caféer, lifligt folkvimmel, en rikedom af frukter — fikon, aprikoser, mandlar, meloner m. m., äfven drufvor, fast halfmogna —, och de österländska ö-drägterna, allt detta gjorde oordningen pittoresk på stadens hufvudgata. En annan gata stod ännu fullkomligt bibehållen sedan korsriddarnes tid; der voro hus liksom förskansade med utbygnader af små torn, kanapper och balkonger, dekorerade med riddarnes vapen; gripar, lejon och andra mejslade rofdjur tittade fram ur murarne. Men gatan var öde och

tyst såsom en grafvarnes gata. Några hus hade mycket lidit af sednare års jordbäfningar. Högre upp i staden hade den sista, år 1857, anställt förfärliga förödelse. Massor af grus, stenar och spilor af stora bygnader sågos här öfverallt; den vackra, gamla St. Johns-kyrkan låg i ruiner; det var en bedröflig syn. Rhodiska ön är liksom omgjordad med klippor, men de bära ett skönt och fruktbart högländ. Jag har redan omtalat huru ogerna korsriddarne skiljdes från den sköna ön, som blomstrade under deras hägn, huru innebyggarne till stort antal följde dem på deras irrfärd för att söka ett nytt hem. Jag har äfven omtalat turkarnes aktning för deras tapperhet och ädelmod mot öns befolkning.

Hamnen är liten, ofullkomlig och icke att jämföra med de djupt inskurna vikarna på Malta, som Johannesriddarne sedan befästade och som nu skydda de christna folkens flottor, — Medelhafvets skyddarinnor mot barbarerna.

En grekisk fru med dotter kom om bord från Rhodus. De klagade öfver att öns handel och folkmängd årligen aftaga. Äfven klimatet, sade de, förr så berömdt, har försämrats. Rosen bland grekiska öar har förlorat sin färging och sin hälsokraft. — Både mor och dotter äro angenäma, tänkande fruntimmer.

Vi lemnade Rhodus vid middagstid och begåfvo oss in i den grekisk-asiatiska Archipelagen, till de Sporadiska öarne, äfven nu befolkade förnämligast af grekernas afkomlingar, ehuru turkiska undersåter. Öarne, höga, grå klippor, osköna, ofrukbara — åtminstone till det yttre — resa sig på alla håll omkring oss. Flera af dem sägas hafva fruktbara dalar och fält bakom bergen. Dessa öar hafva varit vaggor åt ryktbara män. Nedgående sol lyser på ön *Cos*. En rad hvita hus skimra ur gröna lundar längs med stranden — det är den lilla staden *Cos*, Hippokratens födelseort. Vinden fläktar sval och ljuf, liksom med hälsokraft derifrån.

Den 2 Juli. *Sjunde resdygnet.*

Vi ha farit förbi *Patmos*, der Apokalypsens syner nedskrefvos, och på hvars ofruktbara klippor ännu ett grekiskt kloster bevarar några den första christna kyrkans minnen; *Samos*, der Pythagoras föddes och Herodot skref de första böckerna af sin historia, och der godt vin växer ännu; *Lemnos* med de förfärliga klipporna, dit Eschylus förlade sin Prometheus och Sophocles sin Philoktet — mästerverk af storartadt pathos; *Chios*, hvars grekiska, rika och fosterländska befolkning ej längesedan nedergjordes, och hvars boningar sköflades af turkarne med nästan exempellöst barbari — en tragedi af detta århundrade. Vi ha farit och fara förbi en mängd andra större och mindre öar, alltjemt klippor, klippor, klippor, på hvilka ögat sällan upptäcker ett träd, ännu mera sällan en boning. Jag är alldeles icke förtjust af "Greklands öar", sedda på något afstånd. Men deras himmel och haf äro sköna, strålande af ljus. På Asiens strand ha vi lemnat bakom oss det fordna Ephesus, staden ryktbar för sin Diana-bildstod och sin christna församling, till hvilken Paulus skref den mest storartade af sina prophetiska epistlar*). Kärlekens Apostel Johannes dog der vid hundra års ålder, upprepande orden: "älsker eder inbördes." Nu nalkas vi Smyrna.

Smyrna, den 4 Juli.

Vi tränga in i en djup vik af hafvet; den vidgar sig till en ofantlig cirkelrund bassäng, på alla sidor kring-

*) Det förra Ephesus är nu en obetydlig arabisk by, som kallas Aja Soluk eller Ajasluk.

kransad af massiva berg med gröna sluttningar, — i sanning ett skönt, storartadt panorama! Men hvar ligger då Smyrna? — ty Smyrna skall ligga här — den stora handelsstaden, från hvilken alla vestra Asiens läckerheter tillströmma Europa; staden med 150,000 innevånare. Jag ser icke Smyrna! Ser ni der — framför oss, i fonden af den vida bassängen, på den breda sluttningen af berget, en massa låga, gula och röda trähus med tegeltak, några hvita stenhäus, några minareter, såsom vakter vid turkiska moskéer, — det är *Smyrna*. Förr låg staden högre upp på berget ända till den gamla tornruinen, som står på dess spets. Då gjorde Smyrna mera effekt; men jordbäfningar omstörtade de högre belägna kvarteren af staden; sedan dess har man dragit den närmare stranden, der den liksom förlorar sig i bergets massa. Men se mängden stora fartyg och ångbåtar der utanför, — de vittna tillräckligt om den stora handelsstaden, med den ypperliga, makalösa hamnen. Nu ligga vi stilla, nu äro vi der, vid Smyrna!

Anblicken af den verldsbekanta staden var icke imponerande. Kanske stiger den vid närmare bekantskap. Herrarne skynda i land för att få rum i stadens enda goda hôtél "les deux Augustes." Jag skyndar, som vanligt, icke, och när jag kommer i land är hôtelet "les deux Augustes" alldeles upptaget. Man visar mig till "hôtél de l'Orient", ej långt derifrån. Namnet lofvar godt, läget är vid hafsstranden, inga gäster finnas i de få, illa försedda rummen, och värdinnan, en gammal fransyska, ser ut som — en gammal stygg fransyska, värsta sort gamla fruntimmer jag träffat i verlden. Hon liknar en guldbesmidd Hippopotamus, men med en uppsyn — hu! . . . Emedlertid — hvar får jag bättre? Jag vet det icke, och så stadnar jag kvar. Utsigten åt hamnen är förtjusande och qvällsvarden rätt god. Men natten — o ve! o! Tiberius och Tiberias! Ha ni skickat edra plågoandar att förfölja mig här? Eller höra de till värdinnans hofhållning, och är hon deras hemliga drottning? — Säng, soffa, ländstol, öfverallt kräla de bruna, som vi i Sverige ge ett så artigt namn. Omöjligt att få ett ögonblicks sömn! . . .

Trött och matt begaf jag mig på morgonen till Diakoniss-hemmet, den stora uppfostrings-anstalten i Smyrna, som jag längtat att lära närmare känna. Genom trånga, krokiga gator, der folket redan var i full rörelse, kom jag till ett temligen stort nybygdt hus i enkel styl. Det var Diakoniss-hemmet. Jag ringde och porten öppnades, ack! huru vackert derinom! Genom förstugan med hvita marmurväggar och ett mosaikgolf af små kullriga stenar ser jag ut i en trädgård, der solen lyser på sköna blommor och träd. På hvita marmortrappor föres jag upp i svala, ljusa salar, der allt talar om renlighet, comfort och god smak. Behagliga qvinnogestalter skymta i gångarne. Allt är dock tyst och stilla, nästan högtidligt. Man förer mig in i ett litet grönkädat kabinet; ett högväxt, ännu ungt fruntimmer, med den Kajserswerthska lilla Diakoniss-mössan och vänlig, ehuru allvarlig uppsyn kommer emot mig. Det är anstaltens föreståndarinna, systemen *Minna Grosse*.

Jag hälsade henne från systrarne i Jerusalem. Det och mitt synbara intresse för diakonissornas verksamhet öppnade för mig hennes hjerta. Hon hade just nu en stunds ledighet och förde mig sjelf genom den betydligare delen af anstalten. Öfverallt såg jag ändamålsenlighet, parad med en prydighet, som jag ingenstädes förr sett i uppfostrings-anstalter för unga flickor. Hela anstalten förekom mig — "Ladylike" — för att begagna ett uttrycksfullt engelskt ord. Den anlades för blott få år sedan af Minna Grosse och fyra unga diakonissor, och med den påföljd att den nu fullkomligt bär sig sjelf och har ett stigande antal elever ur stadens och flera Österns städers bästa familjer af olika christna religionsbekännelser. Då syster Minna gjort undervisning i biblisk lära och christendom till ett oafvisligt vilkor för skolans elever, så hafva katholska prester häftigt motsatt sig unga katholska flickors inträdande der och äfven hotat deras föräldrar med ex-communication. Men den moraliska uppfostran och den undervisning, som gifves de unga flickorna i denna anstalt är så öfverlägsen all den man hittills ägt i Österlandet, att christliga katholska föräldrar haft mod nog att trotsa

hotelsen och att lemna sina döttrar i den evangeliska läroanstalten. Det nuvarande huset är uppbyggt för blott två år sedan af syster Minna med begagnande af arabiska byggmästare och arbetsfolk, — i sanning en beundransvärd bygnad med dess vackra trädgård och andra orientaliska smakfulla inrättningar.

Vid mitt afskedstagande frågade jag syster Minna om hon kunde anvisa mig något godt hôtél utom hôtél "les deux Augustes", der det ej mer fanns rum. "Men — svarade hon — "här! Kom och blif hos oss. Här är ett rum för er", och hon öppnade dörren till ett litet rum med gröna jalousier, friskt och behagligt, såsom allt i huset.

Med lättare fötter än jag kommit lemnade jag systerhemmet och återvände till "hôtél de l'Orient", der jag tillkännagaf min afsigt att flytta och begärde min räkning. Men madame Hippopotamus satte armarne i sidan och sade att jag icke skulle få flytta om jag ej nu betalade 20 francs. — "Tjugu francs! men för en afton och en natt — och en sådan natt — kan ni ej med skäl begära mer än tio." — "Det är det samma. Jag skall hafva tjugu francs, eller ock lemnar ni icke mitt hus!" — "Tjugu francs är orimligt, tjugu francs vill jag icke gifva, men jag skall gifva er femton, blott låt mig gå!" — Ingen sou mindre än tjugu francs; tjugu francs, eller ni stadnar qvar", skrek fru Hippopotamus, kallade derpå sin dräng och ställde sig jemte honom i min väg. — "Min koffert står der, — sade jag lugnt. — Ni kan behålla den hos er tills vidare; men ni kan icke vägra mig att gå ur ert hus!" — "Godt, ni kan gå!" sade frun med en drakeblick på kofferten, tog sina guldbesmidda tjocka armar från dörrposterna och lemnade mig vägen fri.

Jag visste att, lyckligtvis, en svensk konsul, M:r van Lennep fanns i Smyrna, men hvar han bodde det visste jag icke. Jag vandrade åter af till Diakoniss-hemmet för att fråga derom. Vid porten stod en herre, som sökte inträde likasom jag. Väsande och ansigte voro af dem, som ovillkorligt ingifva förtroende. "Kanske kan ni, min

Herre, säga mig hvar svenska konsuln, M:r de Lennep, bor?" Jag frågade på fransyska; han svarade leende: M:r de Lennep? Mais — c'est moi. — Mina små flickor, fortfor han, i det han skarpt, men vänligt fixerade mig, hafva sagt mig att M:lle Bremer är här, och jag kommer för att hälsa på henne!" — Mais c'est moi! utbrast jag i min ordning. Bekantskapen var nu gjord, och innan jag ännu inträdt i Diakoniss-huset hade svenska konsuln på det vänligaste tillbudet mig sitt hus och hem.

Madam Hippopotamus kom dernäst på tapeten; jag onitalade nattens och dagens episod i hennes hôtél. Var fullkomligt lugn, sade Herr v. Lennep. Jag känner den frun och har äfven haft en penninge-transaktion med henne. Jag skall genast låta flytta er koffert och andra effekter till mitt hus, och ni skall i hôtél d'Orient icke betala mera än ni sjelf vill. I morgon flyttar ni ju till mig? Tacksamt emottog jag tillbudet; ty under de förberedelser för den stora examen, som nu pågå i Diakoniss-hemmet, kunde jag ej annat än frukta att vara de goda systrarne till besvär. Emedlertid fick jag hos dem tillbringa en skön afton och en skön dag. Om aftonen, i den balsamiska luften, under den stjernklara himmelen, sutto vi på ett af bygnadens tak och systrarne sjöngo med harmoniska röster några af sitt hemlands sköna andliga sånger.

Dagen derpå hörde jag några lektioner förträffligt gifvas af systrarne, och en af förestånderskan sjelf i bibliska historien. Hennes goda, väckande valde öfver de ungas sinnen var synbart i hvarje blick och min, så hos henne som hos dem. De voro alla (de unga flickorna) såsom tända ljus, och täflade i bestämda och riktiga svar. Om middagen satt jag till bords med hela den talrika familjen. Den stora, ljusa matsalen — åt trädgården till, — det snöhvita bordslinnet, renligheten i allt, de enkla, men väl-lagade och närande rätterna, allt gjorde ett behagligt intryck, framför allt de ungas utseende och hållning. Jag har icke sett så många vackra och blomstrande unga flickor tillsammans. Mången grekisk flicka visade

den gamla grekiska skönhets-typen; derjemte var uttrycket blygsamt, rent och gladt — så som man gerna ser det hos unga qvinnor. Drägten var sommarlätt och smakfull.

Efter middagen gick man ut i trädgården. Två allrakäraste små flickor om tio till tolf år kommo och gáfvo mig blombuketter. De voro den svenska konsulns döttrar. Hvert jag såg, såg jag täcka, behagliga gestalter, menniskorosor inom en rosenård.

Om aftonen satt jag vid hafvets strand och såg den praktfulla solnedgången från ett hem med Europas comforts och lyx. Jag fann der en god familjefader, en intagande, ung fru, vackra barn, (två flickor och tre gossar — den yngsta lilla gossen *Oscar* en verklig amorino —) ett lyckligt familjelif — störst af alla hemmets skatter. Jag befann mig i den svensk-holländska konsuln v. Lenneps hus. Min koffert stod i mitt rum. Fru Hippopotamus såg jag ej till; men i glädjen öfver min befrielse*) och mitt nya sköna hem sände jag henne de 15 francs jag förut tilljudit i min nöd.

Och nu, god natt!

Den 5 Juli.

Allt är i Smyrna olikt Palestinas och Syriens städer och folk. Man ser ett skönare, menskligare slägte, man

*) En engelsk resande var för en tid sedan mindre lycklig. Han kom till "hôtel de l'Orient" och efter ett par dagars vistande der lemnade han i den guldbesmidda värdinnans händer en tung börs med guldmynt i det han sade: "göm den åt mig till dess jag återkommer om tre eller fyra dagar från min excursion inåt landet." Värdinnan lofvade att väl förvara den. Då engelsmannen återkom och fordrade sin börs, visade sig värdinnan på l'Orient mycket förvånad och nekade djerft att hafva emottagit en sådan. Engelsmannen hade inga vittnen och fick dyrt plikta för sin godtrogenhet.

Sednare tillagdt.

ser ordning, skönhet och smak både utom och inom hus, man ser — *Grekland i Asien*. Språket, som talas i Smyrna, är det grekiska; ingen vill veta af arabiskan. Ansikten, seder, dräkter, allt påminner om Greklands plantskolor på mindre Asiens kust. Det fordna Smyrna, Ephesus och Milet äro ej mera, lika litet som de män och kvinnor, hvilka gjort dessa kuster ryktbara: Homér, Herodot, Anaxagoras, Aspasia, Sappho, och i sednare tid christendomens Apostlar och martyrer; men det är klart, att det folk, som först bar hit sin eld*), sin konst, sin flit och sina lagar, som först skapade europeiska, fria samhällen på Asiens, under despoter suckande jord, — det lefver här ännu, lefver friskt ännu, ehuru under oket, och utbreder för hvar dag mera sin europeiskt fria och företagsamma ande. Ännu, såsom förr, anlägger det skolor, ännu, såsom förr, planterar det oliver, spinner silket, och drager till sig sjöfart och handel, och skulle göra än mer om ej den svartsjuka österländningen åter och åter motade dess framsteg, än med det råa godtyckliga våldet, än med tryckande lagars makt. Men ändå — går Europa fram i Asien, och det är Grekland, som här visar vägen genom sitt handels-snille, sin flit och företagsamhet.

Söndags-eftermiddagen företog jag en upptäcktsresa genom stadens gator. Allt var festligt stilla i staden. Genom de öppnade husportarne såg jag lysa de gröna trädgårdarne, som utgöra den inre gården och prydnaden af hvarje bättre hus. Här och der såg jag vackra marmorförstugor med mosaikgolf och äfven statyer. I de svala portikernas hvalf, stundom ock utanför husen, sutto fruntimmerna med bart hår och helgdagsprydnung. Jag såg många vackra ansikten med ädel min och hållning — Aspasia, Anaxagoras' lärjunge och Sokrates lärarinna, kunde ha sett så ut — mången välbildad gestalt, som intet bomullsskyнке afundsjukt insvepte. Ansigtsfärgen var blek, stundom gul, men likväl frisk, formerna vackert fylliga,

*) Hvar grekisk koloni skulle föra med sig eld från Prytanei heliga härd. Så var moderlandets lag.

klädseln europeiskt smakfull utan modern öfverdrift. Utmärkt sköna och glänsande syntes mig de mörka ögonen och håret, vackert och väl ordnadt, utan smycken. I fruntimmersgrupperna såg jag ingenstädes män. Damerna syntes förnöja sig med att se på de förbigående eller på hvarandra; men, sanningen att säga, tycktes de icke ha mycket roligt. Deras ansigten syntes mig uttrycka en viss liknöjdhet och lättja. Kanske hafva deras själar ännu ej befriat sig ur Gynniceés lindor. Österlandets ande torde ännu andas sin Sirokko-vind öfver deras lif.

Några turkiska eller arabiska fruntimmer såg jag äfven i den turkiska delen af staden; men det ohyggliga arabiska skynket, som i Syrien och Palestina döljer fruntimmrens ansigten och låter dem likna spöken, ser man ej här, endast fliken af ett flor (Jackmack) döljer — men på genomskinligt sätt — den nedra delen af ansigtet ifrån nästippen till hakan, lemnar de vanligtvis vackra ögonen fria, och är snarare pryddande än motsatsen. Jag slutade min vandring vid ett stort café utmed hafsstranden, der jag vid en utmärkt god vanilj-glâce prisade den europeiska civilisationens framsteg på Österlandets jord.

I morgon skall jag fara till Mythilène, det gamla poetiskt ryktbara Lesbos, hvars kust reser sig i dimmigt dunkel vid horisonten, några timmars ångväg öfver hafvet från Smyrna.

Mythilène, (Lesbos) den 8 Juli.

Skönast af den grekiska Archipelagens öar kallades fordom Mythilène; schönast är än i dag Sapphos och den vise Pittacus' ö, fastän sången der tystnat och de vise hafva flytt för — barbarerna. Olik alla andra öar i denna archipelag tjusar hon redan på afstånd. Höga, pyramidala

klippor framstå, omgjordade med parker af löfskog, i vilkas sköte ligga flockar af hvita eller färgade hus, välbygda byar på terrasser allt ifrån höjderna och ned emot hafvet. Emellan två sådana grönklädda höjder ligger litet i bakgrunden, — halft döljande, halft visande sig — staden Mythilène, skimrande af glada färger. En klippudde norr ut om staden, som sträcker sin fot i hafvet, krönes af en fästning, hvars runda form och taggade tinnar låta den likna en kolossal krona. Anblicken af staden och dess omgifning var så intagande, i den nedgående solens gyllne ljus och sednare under nymånens silfversken, när vi emellan tvenne fyrtorn lågo stilla i Mythilènes östra hamn, att åtskilliga af mina reskamrater ångrade det de tagit sina biljetter ända till Constantinopel och följde mig med afund samma blickar då jag lemnade fartyget och steg ned i en liten båt för att låta föra mig till den sköna ön, der jag ville tillbringa några dagar. En ung, på Mythilène född grek, som efter ett par års studier i Athén nu återvände till sin hembygd, skulle vara min cavalier och cicerone till svenska vice konsuln och verkliga konsuln för — jag minnes ej huru många riken, Herr Georgi Amirá's hus. Min unge ledsagare talade litet fransyska och var älskvärdt artig och tjenstvillig trots någon fransos. När vi skiljdes bad jag honom gifva mig sitt namn. Han tecknade med blyertz på ett visitkort: "Aristeides Anastasiades." Namn af god klang!

I Mythilène finnes hvarken hôtel eller någon för skickligt folk beboelig locanda. Mr Amirá hade huset fullt af vänner och fränder, men förskaffade mig rum i ett enskilt hus, tillhörigt en ung, fader- och moderlös flicka, *la Smarogda*, som talade italienska. Det stora snygga rummet, den täcka värdinnan, friheten och friden, som jag kunde njuta här i accasiernas skugga, behagade mig storligen. Dessutom tillbjöd mig konsul Amirá sitt bord och sitt hem om dagen.

Jag har nu varit på Mythilène tre dagar, gjort utfärder till fots och till häst (det sednare till den berömda Porto Oliveto, ett par timmars väg från staden), och jag

måste säga och åter säga: denna ö är ett jordiskt paradiset af skönhet och af fruktbarhet. Jag kan blott icke komma från min förundran öfver att den icke är mera besökt, mera omtalad, mera bebodd af älskare af det sköna och det höga i naturen, af det fridfulla och fria i lifvet, det hälsogifvande i luft, i vatten, i allt. Det är mig en gåta hvarföre icke förmögna innevånare af Asiens och Europas närgränsande kuststäder här bygga sig villor, hvarföre icke Europas på skönhet begifna turister komma hit och slå sig ned här under några veckor eller månader för att se denna skönhet af land och haf och himmel, andas denna rena luft, bada i de varma, belande källorna eller i hafvets stärkande vågor, vandra och hvila under oliv- och fikonsträdens skuggor, vid oleander- och Agnus castus-häckarne, vid de sorlande bäckarne! — Folket, som nu bygger och bor på Mythilène, har tydligen föga känsla för dess skönhet. Det saknar skönhetssinne, det saknar bildning. Men det var en tid, då blomman af Greklands skönhetsälskande folk bygde och bodde på Mythilène, då Aristoteles och Epikur hade skolor der, då Greklands vise och skalder valde Mythilène till hemvist. Huru har tjuvarinnan kunnat så sjunka från en inspirerande sångmö till en blott vanlig ö, hvars export af olja räknas såsom dess högsta värde? Det säges att Epikur der fann flera lärjungar, än Aristoteles, att Mythilène blef ett hem för yppiga seder och vällefnad, så kommo högmod och ofund och inhemska strider, så krigen med utlandet, slutligen barbarerna! . . .

”Porto Oliveto” kan gälla såsom typ för öns egenomliga skönhet. Porto Oliveto förtjenar sin egen beskrifning, så äfven min färd dit. Konsul Amirâ skickade mig för densamma en stor häst och en liten pojke, som skulle vara min ledsagare. Jag satte mig på den stora hästen och den lilla pojken gick — att tvätta sig i den närmaste brunn. Jag väntade tills han återkom, men vid nästa brunn var han åter borta. Gossen tycktes hafva en verklig vattenpassion. I hvar brunn, bäck eller puss nära vägen måste han doppa hufvud och händer samt rengöra

sin näsa. Emedlertid fick min häst gå som han ville, och som stigarne voro mångabanda gick han hvart ögonblick åt något håll, som, då min lille cicerone återkom från sina sköljningar, visade sig icke vara det rätta. Tala kunde jag icke med honom, ty han förstod ej mig och jag ej honom. Jag insåg snart att jag på detta vis aldrig skulle komma fram till Porto Oliveto, vände derföre om till konsul Amirá's hus, begärde och erhöll en fullvuxen, ordentlig ledsagare jemte pojken, som nu fick fritt följa sin drift att doppa sig i alla vattukällor och bäckar under vägen. Och de äro icke få. Mythilènes rikedom af källor är en källa till öns skönhet och fruktbarhet. Och källorna, det måste man erkänna till turkarnes beröm, vårdas och omhuldade af dem med religiös omsorg. Vid hvarje god sådan bygga de en brunn, eller leda dess vatten till ställen vid landsvägarne, der brunnen bygges med beqväma anstalter för människornas och för djurens vederqvickelse. Vattnet springer fram genom metallrör ur en marmorvägg, prydd med vackra ornament i basrelief af blommor och arabesker — stundom med bilden af en moské. Öfverst står inristadt på arabiska — Turkiets klassiska språk — en sentens ur Koran till Guds pris för vattnets gåfva, samt den persons namn, som rest brunnen och ofta äfven gifvit en fond till dess underhåll — en välgerning mot djur och människor, som icke nog kan värderas i dessa heta och torra länder.

Mythilènes brunnar äro synnerligen smakfulla, ofta äfven praktfulla.

Vägen till porto Oliveto kallas här svår och besvärlig. I Syrien och Palestina skulle den anses ypperlig, vara en riktig kungsväg. Större delen deraf är stenlagd, dock på turkiskt manér, med stora, kullriga stenar. Men min utmärkt goda cavallo steg säkert på dem. Vägen går emellan olivklädda höjder, sorlande bäckar, oleander- och Agnus Castus-häckar, och går ständigt uppåt i halfannan timmas tid intill en höjd, från hvilken man ser mörka, skogiga berg resa sig på andra sidan om ett dimmigt

lufthvalf med den blåaktiga dunst, som tillkännager att emellan de fjerran bergen och dig är ett vatten. Och snart upptäcker du i djupet framför dig en härlig blå vattenspegel, på alla sidor infattad af högre och lägre skogbeväxta höjder.

Du tror dig förflyttad till Lago-Maggiore's stränder, blott med den skilnad att här är kretsen mindre och stränderna ödsliga. Du tror dig se en sjö, men det är ingen sjö, utan en djup vik af hafvet, som intränger mellan klipporna genom ett trångt, djupt pass och sedan vidgar sig till en stor bassäng af flera mils omkrets i öns sköte. Det är *Porto Oliveto*. Från stranden på denna sidan är det icke möjligt att upptäcka dess sammanhang med hafvet. Olivträd och oleander-buskar bekransa stränderna och stora olivskogar betäcka höjderna. Jag vandrade sakta utmed sjöstranden ända till de varma källorna, som uppspringa ur jorden nära derinvid. Så täck, så pittoreskt skön, som denna nejd är, så ödlig är den ock. På den vackra, fiskrika viken med den goda hamnen intet fartyg, ingen liten båt en gång, vid de krystallklara, ljuflikt varma Thermierna med marmorbassänger — ingen badande själ (min pojke låg längesedan långt ute i sjön, — i hafsviken ville jag säga), endast en väktare. I en större, välbygd, men förfallen by ingen människa utom en karl, som låg på jorden och sof. I en villa med en vacker trädgård var herrskapet borta, — "alltid borta" sade trädgårdsmästaren. Hvarföre denna tomhet midt i detta paradiset? Turkarnes styrelse och malaria! är enda svaret. Endast olivskogen bär spår af omsorg och välbefinnande. Stenterrasser och jordvallar stödja de träd, som stå på höjdernas brantare sluttningar. Men också är oliven öns förnämsta inkomstkälla.

På andra sidan af ön sägas en mängd stora och rika byar ligga. Man räknar på Mythilène 60 byar och omkring 100,000 människor, dels turkar, dels greker. Sedan några år säges ön begynna förkofra sig och dess grekiska befolkning å nyo tilltaga i antal och i annan tillväxt.

Staden har nu en högre skola, bygd och underhållen af grekerna på ön. Skolan räknar redan 100 lärjungar, som beredas till att kunna ingå i Athéns högskolor. Äfven en skola för flickor är anlagd för att gifva Mythilènes unga döttrar underbygnad nog att kunna inträda i flickpensionerna uti Smyrna eller i Athén. Diakonisshemmet i Smyrna räknar redan flera elever härifrån.

I går besökte jag det nya skolhuset — ungdomen har nu ferier — och fördes omkring af — *Homér* och *Aristides*; respekt för det klassiska sällskapet, jag ber! — Herr *Homér* är en verklig klassiskt bildad grek från Smyrna, der namnet *Homér* är ett sedan gamla tider vanligt slägtnamn, och han gör nu en lustresa på Mythilène. Herr *Aristides* är föreståndare för skolan, muséet och biblioteket — allt här i sin begynnelse. De moderna herrarne *Homér* och *Aristides* voro ganska angenäma och bildade män; men om den gamle *Homér*, som föddes, såsom det säges, och sjöng vid *Mele's* strand i Smyrna odödliga sånger; om *Sappho*, som föddes här; om den vise *Pittakus*, som gaf Mythilène menskligt visa lagar, visste de icke att säga mig mer, än *Brockhaus'* konversationslexikon, och det är — litet!

Gerna hade jag velat veta något mer, i synnerhet om henne med det varma hjertat, som i detta skönhetens hem fostrades af solens och sångens Gud för att sednare på en annan ö sargas af den bittraste smärta och ej finna tröst eller ro utom i våldsamt död. På *Luckades* klipp-ö är, säges det, en hög i hafvet framskjutande udde, som fordom bar ett tempel, helgadt åt *Apollo*. Hvert år firades der en fest, hvarvid en missdådare — icke värd att längre skåda solens ljus — störtades utför klippan, ljusets Gud till ära. Från denna klippa — tillägger traditionen — störtade sig äfven skaldinnan med det brinnande hjertat, ensam med sin smärta. Jag har läst en sång af henne — den enda, om hvars äkthet man är säker — och helt visst hennes svanesång. Den är ingen ljuft klagande sång, utan ett vredens och smärtans rop ur en stark själ, full af välljud och kärlek, en själ, som vet sig förtjena

ett bättre öde, än det som blifvit hennes. Denna sång och Apollos dyrkan äro nog att förklara Sapphos död. Under sådana marter och sådana Gudar bör en ädel natur hellre välja att dö, än att lefva. Uti hedniska tidsåldern kunde sjelfmord vara en dygd. Nu är det annorlunda.

Men jag kommer för långt ifrån Mythilène, om hvars hemseder jag nu litet grann vill orda. Det äldsta namn, som historien tecknat i öns häfder, är det af *Pittakus* — en af Greklands sju vise, som föddes på Mythilène och blef konung der. Jag antager att från honom härrörer en sed, som sedan urminnes tider råder här och som vittnar om mycken både godhet och vishet. Den rörer qvinnorna, och tvärtemot Österlandets sed, som från födelsen gör qvinnan osjelfständig och ofri, söker den att bereda henne en viss sjelfständighet och bevara henne för godtycket och nöden. Enligt denna sed är en fader förbunden att gifva sin dotter — och hvarje dotter han får — ett hus eller åtminstone ett halft hus såsom hemgift eller såsom egendom. En flicka af rika föräldrar får ett hus i staden och ett hus på landet, och får då helt visst mer än en friare. Den fattiga flickan får ingen sådan om icke hon har åtminstone ett halft hus att komma med. Det tyckes höra till hennes outhärliga utstyrsel. Men det tillhör henne allena och får icke föryttras utan hennes samtycke. Är hon fader- och moderlös — såsom min unga värdinna, *la Smaragda* — så kan hon, fastän ung, bo der fri och allena, och behöfver ej frukta att såsom gammal — ogift eller enka — blifva utan husrum och hem. Hon har alltid sin lilla gård — hvarje hus här har vanligen en gårdsplan och några träd — kan hyra ut ett par af dess rum eller der sköta ett arbete, som hjälper till bröd. Än i dag sörjer en fader på Mythilène för sina döttrar framför sina söner. "Gossarne" heter det "skola försörja sig sjelfva. De kunna komma ut i verlden; men flickorna måste blifva vid hemmet." Fädernas omsorg för sina döttrar säges öfvergå all gräns. För att få sina döttrar väl utstyrda — som här anses för en

hederssak — nekar sig en fader alla nöjen och nästan det nödvändiga i kläder och föda.

En naturlig, men mindre god följd af dessa förhållanden är att man är rädd att få — döttrar; att man anser dem såsom en börda, att bröderna kalla sina systrar — *röfvere*. En annan sådan följd är att man anser sig göra allt hvad som behöfves för flickorna när man skaffar dem ett hus. Men — snigeln har äfven hus. Den krälar dock dermed långsamt och tungt fram på jorden.

Heder och tack åt den vise, som i forntidens mörker och oro sökte gifva skydd åt slägtets fostrarinnor, hvilka barbariska lagar gjort rättslösa! Mera heder ännu åt de vise och rättvise, som i sednare tider hafva befriat qvinnans hela tillvarelse! Och heder och tack äfven åt de qvinnor, som hafva öppnat ädla banor, jemväl utom hemmet, för sig och sina medsystrar, och hafva visat att på alla vägar och hvar som helst i verlden kan qvinnan blifva en verksam "Herrens tjenarinna." Flickans fader behöfver ej i vesterns länder framför allt tänka på att skaffa henne ett hus; han behöfver blott i främsta rummet tänka på att bilda henne till en fullständig, god och gagnelig människa. Torde hända bygger hon åt honom hus en dag. Och bröderna kalla icke mera henne "röfvere"; ofta deremot "moder", hjälparinna eller vän. Äfven Mythilènes döttrar skola helt visst en dag vinna denna högre försörjning af deras välviljande föräldrar. De förtjena det genom sina rena seder, sin huslighet, ordning, snygghet och arbetsamhet, genom sin hängifna kärlek såsom döttrar och systrar, samt genom den stigande längtan, hvarmed de, ur sina små hus och från sin eviga sömnad, blicka ut till mera ljus, mera kunskap, mera lif. "Athén, Athén!", dess skolor och uppfostringsanstalter, det är på Mythilène mången fattig flickas innersta suck. Så *Smaragda* och äfven hennes kusin *Regina*, en stor, vacker flicka, som ofta tillbringar dagen hos *Smaragda*. Begge de unga flickorna förtjena sitt bröd med sömnad och småsjunga täckt dervid. De äro alltid väl klädda i ljusa kläder och hafva i det mörka håret vanligen en bukett

grön basilika, hvars lukt här älskas mycket. De brodera med guldtråd och klumpsöm näsdukar och handdukar för turkiska hem på ön. Hvarje brud ur ett bättre turkiskt hus måste hafva en mängd guldbroderade dukar till utstyrsel. Smaragda berömmar de turkiska fruarnes frikostighet; men — hon vill så gerna göra något annat i världen, än sy, se något mera af världen, än sitt lilla hus och brunnen på torget utanför. — När aftonen kommer kläda sig de två unga flickorna ännu litet bättre, ehuru alltid blygsamt. Reginas mor (och Smaragdas moster) — en ytterst frägsvis och nyfiken, pratsjuk fru — kommer då, och ungherrar infinna sig, röka cigarr och språka med de unga flickorna under accasia-träden på gården.

Smaragda är emedlertid fiendtligt stämd mot männer och giftermål. "Männerna — säger hon — fråga blott efter piastrar. Den fulaste flicka blir en skönhet för dem om hon har ett hus, fullt med piastrar. Till en vacker flicka utan piastrar kunna de väl säga: jag dör af kärlek till er!; men de mena intet hederligt och allvarligt dermed, och då" . . . en uttrycksfull armrörelse fullbordar Smaragdas mening och visar att hon ber dem gå så långt som vägen bär. Jag har förutspått Smaragda, att hon ännu skulle lära känna män på en bättre sida. Jag har sagt henne, att i mitt fädernesland och i ett annat stort land bortom det stora hafvet kände jag män, som, när de sökte hustru, utfäste bland vilkoren det, att hon icke skulle hafva många piastrar. Smaragda ser dervid ut som om hon icke trodde mig och icke rätt begrep den saken.

Ett par små roman-episoder på ön måste jag omtala. I går, vid middagen hos M:r Amirâ, träffade jag ett ungt par från en af öns "Thermios", der den unga mannen, som varit dödligt sjuk af rheumatism, begagnade baden. Efter endast sju bad i dessa varma hälsokällor fann han sig redan så betydligt återställd, att han kunde röra sig fritt. Dock tillskref han sitt tillfrisknade mindre baden, än sin unga makas vård. "Utan henne hade det varit honom omöjligt att ens lefva på ett ställe, der alla lifvets be-

qvämligheter saknas. De två älskande hade näst under vintern bo i ett mörkt kök, för att skydda sig för vinden och kölden, ty deras bostad hade inga fönster. Den unga frun var en täck, liflig och intagande fransyska från Smyrna. Hennes far hade vägrat samtycka till hennes giftermål. Men då den unge mannens hälsa bröts lät hon enlevera sig af honom för att blifva hans vårdarinna och hus-tro. Fadern, hoppades de, skulle låta blidka sig med tiden. Båda de unga sågo innerligen lyckliga ut.

Min andra roman-episod rör tvenne fattiga flickor och systrar på Mythilène. Den äldre af dem skänkte hela sin lilla del i ett hus åt den yngre på det hon måtte kunna gifta sig med en bra karl, som hon älskade och som älskade henne. Som denna hederliga karl är en bagare, så hoppas jag att den goda systemen aldrig skall sakna färskt bröd på sitt bord.

I öfrigt lära sådana offer af systrar för yngre systrar — eller bröder — icke vara sällsynta på Mythilène.

Den 10 Juli.

Blåst synes vara en denna ö's mindre angenäma egenhet. Den torde vara god för luft och hälsa, men blir lätt för stark för trefnaden. Tvenne dagars häftig vind hafva låtit mig erfara det. Den nu rådande vinden kallas här: "Karpus-Melte's", vattenmelonernas vind; ty den säges blåsa vid den tid, då dessa meloner mogna. Frisk är den, såsom hafvets anda.

I går afton gjorde jag en längre fotvandring åt den sidan af ön, der förmögna turkar hafva sina boningar. Den utgöres af en följd utaf lummiga dälдер, kullar och trädgårdar, fulla af rosen lager och andra blomrika buskar samt sköna träd. Det är förtrollande vackert och täckt, och kanske icke mindre för den brist af ordning och symetri, som råder i anläggningar och bygningar; ty det är en oordning, som kunde vara paradiset. Det är öns förtjenst. Öns natur och turkarnes vårdslöshet vålla det.

Jag har icke sett en skönare nejd. Ändock säger man, att jag ej sett öns skönaste trakter vid dess södra berg, der vattenströmmar brusa under lummiga plataner och der träd af alla slag växa längs med de klara bäckarna och räcka ut öfver dem sina grenar fulla af saftfulla frukter!.. Vinrankan ger på Mythilène ett vin, bättre än Cyperns. Oliverna och fikonen äro makalösa. Äfven djur-riket är rikt. Man finner hjortar och rå-djur; åkerhöns och dufvor äro i stor mängd. Folket synes trifsamt och arbetsamt. Äfven i fattiga grekiska hem har jag funnit snygghet och ordning. Flickorna glamma gladt om aftonen vid brunnen. Om de gamla fruntimren skreko litet mindre gällt och kalkonlikt, så vore det mig icke emot. Nu är det förskräckligt att höra dem.

Mythilène har i denna tid ett ögonblick af ovanlig upprymdhet och rörelse. Sultaten, Abdul Medschid, väntas till Smyrna under en resa till Alexandria, der han lärer skola bevista vice konungens — eller hans broders — bröllop, och Mythilène-boarne smickra sig med, att sultanen icke skall kunna motstå frestelsen att göra ett besök på deras ö, och man är i full verksamhet med att bygga nya trappor vid landningsplatsen, förbättra vägarne samt afhugga träd, hvilka tros kunna vara till hinder för den höga herrn, som man tyckes tänka sig öfvermenskligt hög på någon öfvernaturligt hög häst. I dag mötte jag en gammal qvinna, som gråtande, halft af sorg och halft af glädje, följde sitt sköna mullbärsträd, som af flera karlar släpades på vägen. Det var ett praktfullt träd, alldeles friskt, fullt af bär, det enda mullbärsträd gumman ägde. Men det stod för nära vägen, der sultanen, "Il nostro Re" skulle fram, och så måste det bort, det kunde ej hjälpas! Jag hoppas, att gumman fick skadeersättning annorlunda, än i löften och utsigten att få se sultanen rida förbi sin stuga. Alla människor tala blott om det höga besöket.

Mythilène har bland några täcka, poetiska legender den om Orphei lyra, som af vågorna fördes dit och hördes klaga ända tills den mördade skalden fått sin graf på

ön, samt flera sägner om forntida sångare och filosofer, som här bygt sina hem. Hvarföre komma ej musernas älsklingar hit än i dag?

Nu är jag färdig till afresa. Smaragda, min snälla värdinna och min piga på en gång, har gifvit mig en buket friskt grönskande basilika samt en rödrutig bomullshalsduk af hennes tillverkning, märkvärdigt lik dem vi väfva i Sverige. Och nu farväl, sköna tjusande Mythilène; tack för dessa dagars njutning!

Smyrna, den 12 Juli.

Åter här i det goda europiska hemmet med svenska intressen och sympathier! Jag har på f. m. bevisat års-examen i Diakonisshemmet, hvilken för öfrigt pågår under hela veckan. — Det var en glad och vacker anblick, den af de unga, hvitklädda flickorna, sjungande en morgonhymn; ty dermed börjades examensdagen. Det var ögon- och öron-fägnad på en gång.

I en del ämnen syntes mig både undervisning och method vid examineringen lemna åtskilligt att önska. Men andan och nitet hos anstaltens föreståndarinna lemna intet tvifvel om att hon skall söka för undervisningens särskilda grenar den höga ståndpunkt hon gifvit anstaltens moraliska och fysiska del. De förefalla mig i bästa mening *uppfostrande* — sköna ord, allt för sällan förstådt, ännu mera sällan omfattadt såsom all fostrans och undervisnings mål. Minna Grosse har förstått och omfattat det, och kärleken till detsamma, jemte hennes karakter, äro de pelare, som stödjade hennes anstalt och som stödjade henne sjelf under de otaliga svårigheter, hvilka egen sjuklighet och den ständiga kampen med det österländska barbariet, med de främmande trosfrändernas — romerska och grekiska christ-

nas — fiendtlighet förorsaka. De gifva henne kraft att under allt detta ständigt gå framåt, utvidgande och fullkomnande sin anstalt med stigande framgång, stigande glädje och mod, så att hon nu mera, — för att begagna hennes eget lefvande uttryck — "lefver deri, såsom fisk i vatten." I synnerhet gläder henne det välde hon ser sig vinna öfver de ungas själar för att leda dem till sannfärdighet och samvetsgrannhet, — egenskaper, som österländska barn i allmänhet hafva föga begrepp om. *Samvetet* är vanligtvis det sista, som romersk-katholska och grekiska föräldrar i Österlandet tänka på att uppfostra hos sina barn. Det är äfven från föräldrars ytliga begrepp om uppfostran, som stora svårigheter möta den ädla uppfostran i hennes värf. I synnerhet möter henne hindrande den hos grekiska christna ännu gängse ringaktningen för qvinnan och hennes kallelse på jorden.

För någon tid sedan hade hon en ovanligt välbegåfvad och hoppgifvande grekisk flicka bland sina elever. Flickan hade varit der i två år och gjort de mest glädjande framsteg till så väl själens som intelligensens utveckling. Då kom hennes fader en dag och sade till föreståndarinuan: "Jag har sålt min dotter, och måste därför taga henne härifrån. Jag ber er vara god att bereda henne derpå samt på hennes giftermål med Herr ***!" Förskräckt och och bedröfvad sade lärarinnan: "Ni har sålt bort er dotter, min herre, och till en man, som hon icke känner, kanske icke kan älska! Och hon är ännu så ung — halft barn ännu, i sina bästa läroår, och så glad åt att lära! — Men vill ni då icke tänka på ert barns lycka?"

"Det är just på den jag tänker vid ifrågavarande affär", svarade fadern. "Jag gifver henne 600,000 piaster i hemgift. Herr *** har en årlig inkomst af 100,000. Hon kommer att lefva som en drottning, bli lyckönskad, afundad. Hvad mera kan hon hafva att önska? Jag ber er framställa saken för henne i dess rätta ljus. I morgon sänder jag till henne sömmerskor, som skola taga mått till nya vackra klädningar. I slutet af veckan skall

"hon flytta hem till mig och presenteras för sin blifvande
"man."

Faderns vilja måste efterföljas. När den förkunnades dottern bleknade hon och grät. Men faderns vilja var lag för henne. Att hennes eget hjerta, hennes samvete kunde hafva någon röst-rätt i frågan om hennes giftermål, det föll henne icke en gång in. Gråtande lemnade hon för alltid sitt ungdoms-hem och sitt glada, friska ungdomslif. Ty det grekiska "Gynecéet" (fruntimmernas afdelning i grekiska hus) är för själens lif icke mycket bättre än turkarnes harem.

Det är icke af brist på ömhet, som grekiska fäder, såsom nyssnämnde fader, "sälja bort" siaa döttrar, det är af brist på insigt i kvinnohjertat och om lifvets sanna lycka. Grekiska fäder här hafva ej sällan i hög grad den intill svaghet gränsande kärlek för sina döttrar, som jag i alla länder anmärkt såsom en af männernas rådande, mest älskvärda svagheter, men, liksom all svaghet, alstrande intet godt.

Ett rörande prof på faderskärlek lemnar i denna stund en grek i Smyrna. Hans enda dotter var en af Diakonishusets elever. Det råde emellan fadern och dottern en kärlek af nästan magnetisk och magisk makt. Han kunde knappt någon dag undvara att se sitt barn, åtminstone ett ögonblick. Och hon tycktes redan på afstånd förnimma faderns annalkande, höra hans steg, och hela hennes lilla kropp spratt dervid till af glädje. Hon sjuknade, och för att sjelf kunna vaka öfver hennes vård tog fadern henne hem till sig. Då sjukdomen förvärrades kom han till diakonissorna och sade: "bed för min dotter; "bedjen att hon måtte bli frisk! Om edra böner bli hörda, "skall jag tro på er Gud, jag skall bli en god, en evangelisk christen, ödmjuk, tacksam!" Den eljest sträfva och häftiga mannen, som dittills ej trott på någon Gud, hade blifvit from och böjlig. Men — hans dotter dog. Och hela hans häftighet lefde upp igen i den stormande smärta, med hvilken han ömsom uppreste sig mot det öde, som hade frånryckt honom hans lifs glädje, ömsom om-

fattade det själlösa skalet af hans hjertas älskling. Han har låtit balsamera hennes kropp och vill ej skiljas derifrån. Än anropar han henne i de mest bevekande ordalag att svara honom, att säga honom "ett enda ord." Än säger han: "sof min dotter, sof min älskling, sof i ro; din fader vakar öfver dig!" Och så sitter han natten igenom vid den djupt sofvandes sida. Hans smärta synes öfvergå i ett slags stilla vansinne. Skall ej den hädan-gångna en natt hviska till honom ett ord om lif och åter-förening? Eller skall ej den djupa sorgen öfver henne föra honom till den, som är uppståndelsen och lifvet, och genom honom en gång åter till — henne?! Jag hoppas det. Amen!

Med mitt vänliga, älskvärda värdsfolk har jag gjort några utflygter i nejden. Smyrnas omgifningar äro oändligen täcka och hafva samma parklika karakter, som Mytilènes. Men Smyrna stad är, ehuru stor i utsträckning och folkmängd, likväl utan skönhet och intresse såsom stad, och är ingalunda fri från Orientaliska städers skräp och sopor.

Tvenne märkvärdigheter härstädes, som vettgiriga resande icke gerna försumma att se, äro de dansande derwischernas gudstjenst och Polykarpi, martyrens, graf. Om den förra skall jag säga mera när jag fått se den här eller annorstädes. Nu har jag blott hört omtalas huru derwischerna svänga omkring vid de hvirflande tonerna af en flöjt, men med en sådan rytm och högtidlighet, att man deraf erfar ett högtidligt och upplyftande intryck. Man anser denna dans vara en kvarleva af den mystiska gudstjenst, som fordom firades på ön Samothraki. Men ingen här vet att tolka dess mening.

Polykarpi graf utmärkes af mörka cypresser något högre upp på slutningen af det berg, vid hvars fot Smyrna ligger. Polykarpus var Johannis lärjunge; hans ståndaktighet i kampen mot hedendomen och slutligen såsom martyr vid mycket hög ålder är — när man afkläder denna död dess legendariska utstyrsel, — en beundransvärd episod ur den första christna kyrkans historia och

ett härligt vittne om det nya lifvets seger öfver allting, äfven öfver ålderdomens moraliskt försvagade makt. När i den skandinaviska Guda-sagan den starke Thor hade brottats med jettar och med gudar, och förblifvit segrare, fälldes han till marken af "en gammal qvinna, som ställde krokben för honom." Den gamla qvinnan var — *ålderdomen* ("Ella"). Polykarpus var 80 år gammal, men stod orubbligt fast i sin tro och sin kärlek under tröttande misshandligar och slutligen i bålets lågor.

Jag skall nu lemna Smyrna och Mindre Asien, och gör det med ett visst sorgset medvetande om att jag sett så litet af den märkvärdiga del utaf gamla världen, hvars kust jag nyss kringrest. Denna del är dock af de märkvärdigaste på jorden. Den bär Ararat — som bar Arken — och den bär ännu syndaflodens och gubben Noach's minnen*). Den bar den äldsta, högre asiatiska civilisationen, under Lydiens och Persiens regenter; sednare den grekiska, ännu sednare de första christna församlingarna, den nya verldsbildningens plantskolor. Nu är Mindre Asien en ruin af hvad det fordom varit; och om äfven krafter, tid och andra medel det medgifvit, skulle jag ej kunnat våga att ensam begifva mig till dess inre delar. Röfvande Kurder samt andra roflystna nomadhorder genomströfva landet, göra stigarne osäkra och hindra — i förening med prejande embetsmän — all fredlig förkofran hos den christna befolkningen, som eljest snart skulle intaga landet och återgifva det dess fordna välstånd, ja, ett vida större. Under nuvarande tillstånd och styrelse tilltaga oordningen och osäkerheten med hvarje dag. Det är lifsfara för resande att utan god bevakning begifva sig djupare in i landet. Blott fattigdomen skyddar säkert den resande och de uti de inre nejderna bosatte christna eller judar. Derföre sky dessa innebyggare att synas förmögna mera än de sky synden. "Ni är säker för mig, ty ni är fattig" sade en öppenhjertig arab nyligen till en evangelisk mis-

*) Vinrankan, men förvildad, växer ännu vid foten af Ararat och säges kunna bära förträffliga drufvor.

sionär. "Jag erkänner att i mina ögon en mans största brott är att vara rik." Flera turkiska styresmän synas hysa samma åsigt. Också måste både judar och christna här krypa och hyckla, akta sig för alla allmännyttiga anläggningar och företag om de vilja undvika att misstänkas för stor förmögenhet och, i följd deraf, för stor brottslighet. "Tuppen, som gal i otid, måste mista hufvudet", säger ett turkiskt ordspråk, och ett annat: "Gud bevare oss för domare och doktor!"*)

I denna tid synes naturens ödeläggande krafter förena sig med barbarerna att göra bäfvande den urgamla despotismens hemland. Jordbävningar skaka åter och åter Armeniens höga platå och låta dess städer störta. Nyligen har nästan hela Erzerum fallit för en sådan och dess befolkning flyktar.

I Smyrna talar man väl derom, men kan der nu tänka blott på ett, nemligen sultanens förmodade snara besök. Han har låtit tillskrifva Smyrnas styrelse ett handbref derom, hvaruti han säger att hans "kära och trogna" Smyrnioter denna gång helt visst skola blifva nöjda med "honom, liksom han med dem." Och Smyrna är full af förtjusning och underdånig ifver att på ett värdigt sätt mottaga sin sultan och sol — "Guds skugga på jorden."

En fransk, ganska väl redigerad tidning, "Journal de l'Orient" utgifves i Smyrna sedan några år, under Portens beskydd. Den visar sig kanske alltför partiskt sinnad för Turkiet emot utländska makter, men gör dock Turkiets styrelse uppmärksam på många missbruk och brister i landets förvaltning. Det är en begynnelse här till den periodiska pressens väckande verksamhet.

Jag lemnar Smyrna, men icke för att, såsom min plan förut varit, resa till Athén, utan till Constantinopel. Hvad skall jag göra der? Det vet jag sjelf ej rätt. För första gången, under min resa, lyder jag en dragning, som

*) Samma ordspråk äro äfven gällande i Persien och i de flesta Asiens icke christna riken, ty deras tillstånd är snarlikt Turkiets.

icke har rot i ett andligt nödande. Man har sagt mig — och jag har sagt mig — att Constantinopel är nu Asiens märkvärdigaste stad, dess största kvarleva af Orientens politiska välde i Europa och i verlden — att jag icke borde lemna Orienten utan att se denna stad då jag är den så nära och kan komma dit med så stor lätt-
het, etc. etc. Allt detta har icke öfvertygat, men det har öfvertalat, hänfört mig och jag reser i morgon till Constantinopel och först efter några der tillbringade dagar till — *Athén*.

TJUGONDEÅTTONDE STATIONEN.

Återblick på resan genom Archipelagen. Dardanellerna, Constantinopel. Min nya riddare. Sorgliga och glada nyheter. Fart uppföre Bosforen. Sultan Abdul Medschid. "Asiens söta vatten." Sophia-kyrkan. Janitscharerna. Delphiska trefoten. De svängande Derwischerna. Constantinopels inre. Brunnar. Bazar. Jern-kolonnen. *Dschemberlidasch*. Sagolik förändring. Något om Turkiet och dess framtid. Reformens hinder. Constantinopels stora sqvaller. Despotismen och friheten. Turkiets fruntimmer och prester. De vrålande Derwischerna. Österlandets och Vesterlandets idealer. Syriens ställning. Afresa till Grekland.

Pera, Constantinopel, den 16 Juli.

Med en saknad, sådan jag sällan känt vid ett afsked från nyss förvärfvade vänner, skiljdes jag den 14 Juli från det sköna hem, den älskvärda familj, som varit mina i Smyrna. Man bad mig dröja. Hvarföre måste jag så snart lemna förhållanden, människor, bland hvilka jag trufdes så väl? Jag vet det ej. Något, jag kan ej säga hvad, dref mig bort, framåt, norrut på min ensliga färd. Och en gång väl kommen om bord på "Amsterdam" var det för sent att ångra. Alltså — bort, bort känslor af saknad, bort senkomna "om" och "men"; alla tankar måste tillhöra dagen

och stunden. Men dagen är stormig och vågorna höga; — nattens färd hotar att bli orolig; och jag hade kunnat vara i det lugna harmoniska hemmet i Smyrna! — Åter der? Bort, undan, återvändande onödiga tankar! I morgon skall jag vara modig åter.

Omöjligt att lägga till vid Mythilène; vind och vågor äro för höga. Ingen liten båt vågar sig ut ens med posten. Fartyget drifver och måste söka öppna sjön. Godt att jag redan sett dig, under några sköna dagar, minnesrika Lesbos, tjusande Mythilène! En dröjande blick tillbaka på dina härliga kullar och dalar, — och så framåt, framåt mot det okända fjerran! Vinden är mot, häftig och kall, hafvet mörkt, vågornas svall i stigande. Gamla Amsterdam gnisar och knakar förskräckligt. Omöjligt att få sofva. Tankarna vakna, bli oroliga, de också. Jag tänker på v. Lennepska hemmet, på diakonisshemmet, palm och perla på Österlandets jord för dess qvinliga ungdom; jag tänker, jag ville Jag vill icke tänka vidare! Nattens drottning står högt på fästet, och jag vet af gammalt att hon är mig blid. God natt! — Ångfartyget Amsterdam vill jag icke rekommendera åt damer.

Den 15:de. Morgonen klar och frisk. Jag är tidigt uppe på däck. "God morgon!" ropa från alla håll betydande orter och hugstora minnen: *Tenedos*, som ännu i bakgrunden reser ur hafvet sin pyramidala höjd, *Imbros'* klippor stiga fram ur morgontöcknet till venster, och spetsarne af *Samotraki* blicka öfver dem — *Samotraki*, hvars mysterier, med verdens äldsta tro och dyrkan, så ofta retat min vetgirighet. — Till höger utbreda sig *Trojas* slätter. Bortom dessa sönderrifna, ruinlika klippor visar man vallarne af *Trojas* fordna borg. Vid stranden reser sig *Ajax'* grafhög (stor som *Odins* vid *Upsala*); längre bort visar man *Hektors* och *Patrokli* högar. Stora skuggor af vandrande moln dröja öfver fältet och högarne. Minnen af de fordna hjeltarne dröja med dem såsom — stora skuggor. Hvad jag minst beundrar hos *Homér* är hans hjeltar och gudar. Är det ej utanför *Trojas* murar som

Iliaden visar oss Hektor, bedjande sin besegrare, Achilles, att skona hans lik? Och Achilles låter släpa detta lik i stoftet kring Trojas murar! Säsom liten flicka, ej sedan — och det är längesedan, — läste jag detta och uppbragtes deraf, och minnes det ännu.

I dag rasar kriget ej långt ifrån Trojas strand, på Italiens sköna jord; men segraren är dock den besegrade fienden, vårdar sig om hans sår och hånar ej hans lik. Mensklighetens genius vandrar öfver slagfältet sedan slaget är förbi. Menskligheten har gått framåt; och du, den hånade hjeltens grafhög, står der för att vittna derom och om fordna beprisade tiders barbari.

Inloppet till Dardanellerna! Asien och Europa närma sig hvarandra här och helsa hvarandra från — tvenne fästningar. "Chateau d'Asie och Chateau d'Europe" kallar man dem.

De närma sig hvarandra säsom tvenne potentater för att göra personlig bekantskap, besluta fred eller krig. Asiens höga berg draga sig tillbaka i fjerran; dess strand är poetisk och grön; Europas prosaisk och brun. Båda bli skönare, mer odlade och bebygda under det de följa hvarandra på båda sidor om sundet.

"Sestos och Abydos!" Romantiskt sköna höjder och dällder, isynnerhet Sestos' på Europas strand. I bakgrunden en hög, grönskande kulle, hvilken liksom blickar öfver dällden mot sundet och Asien. Så blickade fordom Hero mot Abydos, sökande Leander — förgäfvos. Dardanellernas stora krigiska minnen äro mindre djupt inskrifna i menniskornas minne, än denna episod ur hjertats kärleks lif. Eviga hjerta! emedan du var förr, än Dardanellerna voro, och skall vara sedan de ej äro mer!

Stränderna, Europas och Asiens, närma sig hvarandra här som mest. Att Leanders hjeltedater i simning ej äro dikt, bevisade sednast lord Byron genom att här simma öfver sundet. Bortom Sestos och Abydos draga sig stränderna åter tillbaka från hvarandra. Nya "Chateaux d'Asie" och "Chateaux d'Europe" visa sig på höjderna, späckade med kanoner. Vid Dardanellernas två befästade städer

dröja vi en stund. Mot aftonen komma vi ut i Marmorasjön. Vinden blåser så häftigt från norr, att vi först följande dagen kunna hinna fram till Constantinopel. Det gläder mig; ty ankomsten blir då vid dagsljus. Vanligen anländer ångfartyget dit sent om aftonen, andra dagen efter afresan från Smyrna. Handelsskepp ligga i flockar för ankar, hela vägen, väntande på gynnande vind för att fara uppføre till Constantinopel och Bosforen.

Först vid middagstid följande dag, den 16 Juli, närma vi oss Constantinopel, den tre-delta kejsarstaden på Marmorasjöns, Bosforens och det "Gyllne hornets" stränder; en praktfull syn! — Framför oss öppnade sig Bosforen med Scutari (den turkiska staden) på asiatiska, och Pera (den "frankiska") staden på sin europeiska strand; till venster det Gyllne hornets långa vik emellan Pera och det gamla Bysanz eller Stamboul. På en hög ås sträcker sig detta från vester till öster, krönt af hvita moskéer med höga minareter, uppstigande ur en skog af dunkla hus. Dess yttersta spets är seraljens udde; den badar sin fot i Marmorasjön. Ur dess gröna parker lysa hvita palatser och moskéer, och högst bland dessa "Hagia Sophia" med fyra minareter, och Achmedan (sultan Achmeds moské) med sex. Nere vid sjön ligger sultan Mahmouds forna seralj. Fartygen på alla sidor flagga och manna rå; kanonerna dundra; — det är sista dagen af Courban Beiram, mussulmännens stora offerfest.

Ångfartyget går omkring seraljens udde inåt Gyllne hornet. Hvilket hvimmel af fartyg, ångbåtar, krigsskepp och handelsskepp af alla storlekar, som gå lastade med människor och varor; små kaiker, som i hundradetal flyga liksom flugor öfver vågorna! Det är nästan öfvermåktigt stort och rikt. Hur skall man komma fram genom detta hvimmel? — Men när äntligen ångfartyget ligger stilla på Gyllne hornets vatten uti Peras hamn, måste jag tänka på — Stockholm. Likheten i läge, i taflan af land och vatten är påfallande; men lifvet har här mera mångfald, proportionerna äro större.

Menniskofiskare från Pera (hôtellernas utskickade och båt-män) storma fartyget och inbjuda de resande. Vi låta fånga oss af en bland dem (det bästa man kan göra i slikt förhållande), låta oss och vårt bagage föras ned i en kaik, som förer oss till Peras strand. Vi klättra uppför Peras höjder under en half timmas tid — mödosamt arbete nog på den solheta dagen — och taga rum i hôtél de Bysanz, ett godt, men dyrt hôtél, dock ej af de dyraste: med "service" sexton francs om dagen. Luften deruppe är frisk och utsigten öfver Scutari, med Asiens pyramidala höjder i bakgrunden, samt öfver Bysanz och Gyllne hornets stränder — makalös!

Ensam reste jag från mindre Asiens strand, ensam trodde jag mig komma till Constantinopel, och nu säger jag "vi." Jag har fått en reskamrat i M:r Williams, en engelsk gentleman och dito original. Ännu ung, reser han verlden omkring utan annat ändamål än det, att roa sig, och nu har det roat honom att göra sig till min chevalier på verkligt ridderligt vis; en son kan ej vara uppmärksammare mot sin moder, än M:r Williams är mot mig. Och så finner jag mig här, der jag trodde mig bli mera ensam än annorstädes, så beskyddad och omhuldad (jag kan ej begagna annat ord) som jag ännu neppeligen varit det under denna min resa. Vi voro reskamrater alltifrån Smyrna, och blefvo redan första dagen vänner af följande anledning. Ett utmärkt vackert grekiskt fruntimmer satt jemte sin broder vid vårt lilla table d'hôte. Hennes utseende var så rent och ädelt att det förundrade mig då en af herrarne på fransyska, som äfven grekinnan talade, gjorde ett temligen groft utfall mot grekiska fruntimren, hvilka han sade "dugde till intet." Anfallet upptogs och tillbakavisades med allvar af en blond, ännu ung man, hvars utseende och väsen röjde den engelska gentlemannen. Han tog de grekiska damernas parti på ett sätt, som tystade anklagaren och lät honom se temligen flat ut. Mig behagade den unga mannens ridderliga sinne, och jag var följaktligen ganska tillgänglig för hans bekantskap då han på aftonen inledde den genom att tala till mig om Sverige,

der han varit, samt nämna Jenny Linds och äfven mitt namn. Från detta ögonblick blef M:r Williams min chevalier.

Första nyhet, som mötte mig vid min ankomst hit, då jag kastade ögonen på "La presse d'Orient", som låg på försalens bord, var den om konung Oscars död i Stockholm den 8 Juli. Och fastän jag visste att hans helso- tillstånd redan längre tid gjort hans slutliga bortgång önskvärd, äfven för hans egen skull, kände jag under- rättelsen derom såsom en sorg. En god människa och konung mindre på jorden är en olycka der. Konung Oscar var visserligen en af de bästa och mest allmänt älskade. Ett bättre hjerta fanns ej, och kanske ej ett ögonpar, som mera sannt tolkade hjertats lif. Aldrig skall jag förgäta hans blick under ett samtal, det första och det sista, som jag fick hafva med honom rörande fångvården och den moraliska behandlingens inflytande på brottslingen. Han trodde på sannings och godhets makt på jorden, och den stigande kärlek, som Sveriges och Norriges folk egnat honom under hans tjuguariga regering visar att han icke misstagit sig. Det är mig såsom hade jag förlorat en personlig vän och välgörare. Välsignadt vare hans minne!

Den andra stora dagens nyhet är avslutandet af fred emellan de krigförande makterna i Italien, Österrike och de förbundna, Piemont och Frankrike. Styckeverk och lappverk, såsom denna fred synes vara, torde den dock lägga grunden för Italiens kommande enhet och politiska frihet. Att Piemont vinner i makt och inflytande är nu det väsendtliga. Ty Piemont är föresyn för det fria Italien. Det öfriga skall komma med tiden och med jernvägarne. Italien en fri förbundstat. Se der det ideal, för hvilket dess ädlaste patrioter i sinom tid skrifvit, stridt, blödt och dött! Godt att se dagen därför randas; den dag, då du, sköna Italien, skall bli en frigjord, harmonisk stämman i de fria, uppåtsträfvande folkens chor. Ty först då skall du blifva hvad en af dina ädlaste söner fordom profetiskt såg dig vara:

"En allmänlig jord och moder för alla länder, utvald af gudarne för att göra himlen skönare, bilda människorna, mildra sederna, med ett ord, vara gemensamt fosterland för alla världens nationer!"*)

Mycket sagdt; men ej för mycket för den, som känner skönhetsens och behagens fostrande, förädlande makt!

Men jag glömmet att jag är i Constantinopel!

Min artige kavalier, M:r W., förde mig om aftonen (den dagen då vi anlände) till Peras promenad, "petits champs des morts", en trädplanterad terrass, med på ena sidan välbygda hus och på den andra en skön utsigt genom de mörka cypresserna af en turkisk kyrkogård öfver det gyllne hornet och Stamboul. Fullmånen kastade deröfver sitt förskönande, mystiska sken. Uppe på terrassen spelade musik, och herrar och damer, de flesta i europeiska dräkter, sutto vid sina bord, drickande kaffe, lemonad o. s. v., eller vandrade upp och ned vid musikens toner i månens och lampornas sken. Man kunde ha trott sig vara i en europeisk stad. Ljusen och ljuden i Bysanz, på andra sidan af Gyllne hornets vatten, hade längesedan slocknat och tystnat (ty i en turkisk stad upphör allt yttre lif kort efter solnedgången), då man på Peras höjder ännu musicerade, spatserade och konverserade. Pera bebos nu nästan uteslutande af christna.

Lördagen den 13 Juli.

Förliden dag, fredagen, var turkarnes söndag. Denna dag kan man få se sultanen, då han besöker moskén. Hvilken moské han ämnar besöka får man ej veta förrän på förmiddagen samma dag. Hvarje söndag är det en ny och vanligen en af de små moskéerna, ty i de stora måste han gifva så stora allmosor; i de små slipper han med 4 à 5000 piaster hvarje gång. Vackert så, tycker jag. Jag önskade se sultan Abdul Medschid, och min artige kaval-

*) Plinius, Hist. 3: 5.

jer Mr W. är alltid färdig att följa och föra mig hvarthän jag önskar.

Klockan 11 f. m. underrättas vi, att sultanen skall hålla sin gudstjenst i en liten moské på europeiska stranden af Bosforen, midt emot den fashionabla turkiska promenaden vid "Asiens söta vatten." Det är långt uppför Bosforen. Lika mycket. Vi stiga i en kaik, der vi sitta ned på orientalistiskt vis, och tvenne roddare, klädda i gråhvita, randade silkes-skjortor och röda fez, ila med oss Bosforen uppför.

Kaiken är en lång, mycket smal, i ändarne spetsad båt, som klyfver vattnet med stor snabbhet, men är ej utan fara vid höga vågor eller sidostötar; och varsam måste man vara deri vid sina rörelser, helst sitta eller ligga stilla. Vackra träsniderier af blommor, löf och andra figurer pryda de lätta båtarnes inre sidor; röda kuddar eller granna täcken kläda sittplatsen. Kaikerna hålla sig mest vid Bosforens stränder, ty i dess midt gå ångbåtarna, som här kallas omnibusar, och dessa äro farliga bussar för de små kaikerna. För några veckor sedan blef Aligalib-Paschas kaik omkullvältrad af en sådan omnibus, och dess höge egare — Redschid Paschas son och sultanens måg — gick till botten. Vi taga oss väl till vara för slikt äfventyr, hålla oss vackert vid den europeiska stranden och se oss väl omkring. Vind och vågor äro emot oss, och strömmen på flera ställen så stark, att kaiken måste dragas med tåg längs efter stranden. Men detta går flinkt och säkert för de vanda handtlangarne. Min chevalier kastar ut drickspengar, såsom vore han en sultan, och turkarne kasta sig öfver dem såsom om de aldrig förr fått sådana af silfver. Vi fara förbi palats efter palats, somliga förfallna, fallande; andra hvita, nybygda, prydliga; de flesta tillhöra sultanen, äro af honom bygda eller nedrifna. Dessa tvenne äro för hans tvenne gifta döttrar; detta för hans harem; detta för eunuckerna; detta stora, utmärkt prydliga och smakfulla för honom sjelf. Utanför på strömmen ligga hvitmålade kaiker med gyllne ornamentor för- och akterut; en af dessa har röd sam-

metstron och himmel med guldfrans. Vål mer än tjugo roddare i hvita silkesskjortor väntade i denna på sin höge herre och herrskare. En musikkår står på stranden utanför palatset, färdig att blåsa till afresa. Vi fara förbi en liten moské vid stranden, smyckad och pryddig som en fransk paviljong; den kallas *validé* (moder) och är bygd af sultanens nu aflidna moder, en god fru, som med den förenade ett hospital för sjuka af alla religioner och ett herberge för fattiga, lärvilliga studerande — välmenta anstalter, som efter sultaninnans död förfallit till — intet. Vi hasta förbi, skyndande uppför Bosforen, för att om möjligt vara vid moskéen före sultanen. Men förgäfvets. Kanonskott, trummor och musik ge tillkänna att sultanen lemnat sitt palats, och hans kaik säges flyga på vattnet. Vi ha en half timmas försprång; men snart se vi de hvita och förgyllda kaikerna bakom oss, snart böra de hinna upp oss. Skeppen flagga och saluera med skott på skott; från station till station på stränderna ljuda trummor och uppstämnes musik. Sultanen far förbi. Nu är den kejsrerliga flotiljen oss nära, nu rör den om oss; först en stor, hvitmålad kaik, i hvilken sitter storamiralen; så sultanens kaik, med några och tjugo roddare, hvilka för hvart årtag stiga upp och göra en bugning för sjelfherrskaren, likasom kunde de eljest icke få rätt fart. Han sitter på sin tron af sammet och guld med tronhimlen öfver sitt hufvud, en liten man i mörk rock och mörkröd fez på hufvudet. Han språkar lifligt med ett par herrar, som åtfölja honom, och tecknar med handen. På vår lilla kaik kastar han blott en flygtig sidoblick, och hans anletsdrag kan jag ej rätt urskilja. Godt, jag träffar honom väl vid utgången från moskén. Den kejsrerliga kaiken med de metodiska årslagen flyger på vågorna. Sju å åtta mindre kaiker följa efter den med ministrar, generaler och hofvets herrar. Snart ha vi förlorat den hvita flottiljen ur sigte, och blott kanonskott och trumljud gifva oss tecken hvar sultanen far fram. Vi följa efter.

Dessa Bosforens stränder, hvad de äro vackra! Asien och Europa pryda sig som skönaast här, när de närma sig

hvarandra som mest. Det är park vid park, landthus vid landthus; här och der ett armeniskt eller grekiskt med öppnade fönster; de flesta äro dock turkiska, med förgallrade fönster och små hål för harems inneväningar att titta ut. Emellanåt framskymta blomkrönte terrasser och palatser med trädgårdar från kulle till kulle och dal till dal, samt några höjder, blott beväxta med tallar och granar, en uppfriskande syn, och midt i all denna skönhet framdansa de glittrande vågorna, bärande en verld af ångbåtar, segelfartyg och kaiker; hafssvalor i flockar stryka fram deröfver, hvita måsar svänga eller simma, porpoiserna hoppa, delfiner tumla — allt är lif och lust. Solen lyser på Asiens och Europas stränder. De tyckas le mot hvarandra och säga såsom skalden Tyanites i sin Bosphoromachia: "Om än du är den skönaste, så är fördelen min, ty det är jag som betraktar dig!"

De kejsrerliga kaikerna ligga vid stranden tomma. Sultanen är i moskén, en liten en, hvars minaret döljes af träden. Vi stiga der i land och ställa oss vid utgången af moskén åt stranden till. En militär-officiant anvisar oss plats rätt vänligt och rödjer undan folk, som vill tränga sig närmare moskéens trappor; vakter äro uppställda emellan den och stranden. En tjock fru, i europeisk dräkt och balmhatt, låter dock icke undantränga sig. Hon är välklädd, i half sorg, har en liten gosse och en liten flicka vid hvardera handen, har ställt sig närmast moskéns trappa och strider med de vakthafvande, som vilja föra henne längre nedåt. De lemna henne slutligen der hon är. Hvem är hon? Fru, så berättas det, till direktören för sultanens kapell. Denne, en italienare, så berättas det vidare, har gifvit en present åt ett af fruntimren i sultanens harem och har sedan ej blifvit sedd utom palatset. Två veckor äro nu sedandess förflutna; hans fru har låtit efterfråga honom öfverallt, annonsera i dagbladen och är nu här för att fråga sultanen hvart hennes man tagit vägen. Det är en oskön och ganska korpulent dam, men hennes blekhet och hennes barn jemte denna historia ge henne intresse.

Omkring tre kvarts timma ha vi väntat utanför moskén, lyssnande till de mumlande, halft sjungande rösterna derinom, då tecken visa sig till sultanens utkomst. Militärer af hög rang ställa sig på moskéns trappsteg, vakten ställer sig upp på båda sidor längs den korta vägen emellan moskén och stranden. Man ser af uttrycket i alla dessas ansigten, att de stå färdiga att böja sina hufvuden inför sin beherrskare. Allt är tyst och stilla i väntan på honom. Äfven jag väntar med spänd uppmärksamhet. Sultan Abdul Medschids sympatier med Vesterlandets bildning, ett och annat ädelt drag deraf, t. ex. hans skänk af länderier i Syrien till den franske skalden Lamartine, hans förhållande i det sednaste kriget med Ryssland, hans nuvarande ställning såsom österländsk despot, hvars vanmakt, genom brist på energi och brist på penningar, är kanske ännu större än hans makt, och såsom representant, kanske den siste, af det sednare bysantinska kejsaredömet's sjunkande välde, son af seraljen, som, en bedräglig Delilah, söfver sin herre och afskär hvarje hans sträfvande till nytt lif, — Sultan Abdul Medschid var mig en person af stort intresse, om ej såsom personlighet, dock såsom kuriositet.

Och nu höjas blickarne af de höga herrarne på trappstegen och deras hufvuden sänkas; — en liten man i mörk rock, mörkröd mössa med lång svart tofs på hufvudet, och blekt, oskönt ansigte, går nedför trapporna, ledigt och lätt som en handelsbetjent; — kunde det väl vara sultanen? Ja, det måste vara han, ty den äldre militärpersonen vid hans sida svarar, med uttryck af djup vördnad, på några ord af den lille mannen, och den tjocka frun med barnen träder hastigt i hans väg, såsom ville hon stänga den. Han studsar, träder ett halft steg tillbaka, och rynkar ögonen helt hotande. Han lyssnar likväl till hvad hon har att säga, men lyssnar med mörk uppsyn och kastar sedan en frågande blick på sin svåger, storamiralen. Denne säger några ord till förklaring, och med en axelryckning och ett par ord, som tyckas säga: "hvad vet jag om er man?!" vinkar han den tjocka frun

ur vägen och går ned mot stranden, språkande glädtigt med herrarne, som följa honom. Han stiger i sin kaik, från hvilken man borttagit tronhimmeln, drar på sig handskarne, grinar mot solen, hvarvid de tobaksbrynta tänderna bli synbara och det osköna, karakterslösa ansigtet får ett obehagligt uttryck. Detta är då mannen, som kallas "Guds skugga på jorden", som råder enväldigt öfver 35 millioner människors lif och lycka, som hvarje qvinna i hans rike måste anse sig öfverlycklig att tillhöra såsom lifegen*) eller slafvinna.

Jag har sett flera krönta hufvuden; men intet, som syns mig så utan värdighet, så utan någon slags utmärkt-het såsom denne "Guds skugga på jorden." Likväl borde tronen ha en uppfostrande makt till godt eller ondt. Resande, som se Abdul Medschid endast vid offentliga audienser, anmärka vanligen blott det liflösa, avtomatiska i hans utseende. Nu såg jag honom annorlunda. Han var liflig, och hans ansigte, ehuru blekt, antydde mera ungdomlig kraft och hälsa än jag af beskrifningar om honom väntat. "Det är", sades mig, "emedan han sedan ett par år dricker mera dricka än champagne, och det har stärkt

*) Till könets heder i Turkiet måste dock sägas, att detta ingalunda är utan undantag, och mer än en gång hviskas det i Constantinopel om sköna, unga flickor, som blifvit skickade till sultanen såsom skänk och som, synnerligen då de redan haft sitt hjerta fästadt, hellre än att tillhöra sultanen dödat sig eller låtit döda sig genom gift.

En mera sällsynt och mindre tragisk tilldragelse, för hvars sanning jag kan gå i borgen, är denna:

En af den nuvarande sultanens ministrar skickade honom såsom present en skön, tscherkessisk flicka, som han hade uppfostrat i sitt hus. Hon behagade högeligen sultanen, och upptagen i hans harem, förkunnades henne, att hon skulle få den lyckan att antagas till en af hans kadiner. Men hon svarade: "Jag är christen och fri och skall ej tillhöra sultanen, såvida han icke låter viga sig med mig och jag blir hans enda och lagliga gemål!" Och dervid blef hon. Men som detta omöjligt kunde låta sig göra, så återsändes hon till sin fosterfader. Hon har sedan blifvit förmånligt gift med en grek.

honom. Han var dessutom vid godt lynne i dag. Men oftast ser han rätt mörk ut!" Abdul Medschid har i öfrigt de turkiska familjedragen, det ovala ansigtet med något utstående kindknotor, den mot ändan breda och böjda näsan, de mörkbruna, välbildade, men icke stora ögonen, de fint penslade ögonbrynen. Vackrast syntes mig dessa, då de sammandrogo sig hotande, och ansigtet då mest betydande. Kunde de sammandraga sig till ett verkligt allvar, så vore Abdul Medschid en betydande man. Mild af naturen, god son, god broder, ovillig, ehuru despot, att underteckna en dödsdom, felas ej Abdul Medschid de verkare känslorna*). Hvad som felas honom är verkligt allvar, verklig kraft. Så synes det mig. Han tager sig intet rätt nära, utan låter sakerna gå som de kunna och vilja. "Allah Kerim!" Gud är stor och gör som han vill. Låt oss njuta dagen och stunden. Och njutningen för dagen och stunden fattas ännu icke sultanen.

I sin förgyllda kaik, följd af den hvita flotiljen, begifver sig nu sultanen tvärt öfver Bosforen till Asiens strand, der en liten ström går fram, af européerna kallad: Asiens söta vatten. Dess stränder äro Constantinopels, isynnerhet det turkiska Constantinopels "Champs Elysées", der dess fina verld promenerar hvar festdag; och här vid Bosforens strand har Abdul Medschid bygt sig en prydlig kiosk, der

*) Att denna vekhet i Abdul Medschids natur dock ej förmått der undantränga barbaren, skönjes deraf, att, fastän han är den förste sultan i Turkiet, som låtit sin broder icke blott lefva, utan gå fri — och denne Abdul Medschids broder är rikare utrustad till både kropp och själ än han — låter han dock fortsara med det gamla ohyggliga bruket att strypa eller på annat sätt afdagataga hvart manligt barn af sultanens systrar (sultanens bröder få ej gifva sig) eller döttrar, genast efter dess födelse. Abdul Medschids enda syster, gift med storamiralen Mehemed Ali pascha, fick en son och bad så brinnande om förskoning af hans lif, att det bevekta bödeln och barnet fick lefva — i två års tid. Då fann modern, en dag, sitt barn — strypt i vaggan. Hon blef tokig och — dog af sorg.

han emellanåt brukar vistas några timmar med sina sultainnor, och dit styr han nu sin färd.

Vår lilla kaik följer honom öfver Bosforen, tränger sig sedan uppföre en liten flod emellan grönskande bräddar, och lägger i land vid en bro, der hundratals kaiker ligga. Härifrån gå vi längs flodens bräddar genom trädbevuxna höjder och dälder till en liten grönskande slätt, som bildat sig mellan kullarne. Här rör sig den glada turkiska världen — den högre i vagnar, den lägre till fots — ungefär som Stockholms värld på Djurgården, endast på en vida mer inskränkt plats. Först möter oss köksafdelningen. Här stekas — under bar himmel — på spett små stycken af kött, lefver och tunga, och hvem som vill kan få sig en varm munsbit — mycket älskad af turkiska gommar; bröd, kakor, allabanda frukter, turkisk konfekt m. m. äro utbredda till salu. Så öppnar sig slätten. På denna röra sig steg för steg araba vid araba (de turkiska vagnarne), vändande i elliptisk krets. De flesta ha blott en häst, och kusken går vid dess sida. Inuti sitta de sköna, gamla, unga, barnen; de unga och barnen med blommor och gyllne smycken i håret, stundom juveler. Deröfver hvilat den hvita musslins-slöjan, döljande pannan ända till ögonbrynen, och en flik deraf, "jackmack" kallad, det nedre af ansigtet ända öfver nästippen. Denna slöja är dock ofta mycket genomskinlig. Endast de mörka ögonen blicka fritt, men sällan lefnadsgladt ur chrysaliden. Barnens ansigten äro obeslöjade och ofta rätt vackra, ehuru man måste fråga om ej blommorna på deras kinder äro konstgjorda, liksom dem de bära i håret. Några vagnar äro rätt besynnerliga till form och prydnader; två à tre äro dragna af hvita oxar, från hvilkas bufvuden stålfjedrar stiga högt i vädret och böjas tillbaka öfver oxarnes ryggar med långa, nedhängande, svängande röda tofsar. Dessa vagnar äro en slags vurstar, pryddigt utsirade och med tak af siden eller sammet med guldfransar. De se ut som verkliga blomsterkorgar med sitt innehåll af ungdom i blommor, hvita slöjor och mångfärgade sidenmantlar. Detta är den turkiska araban

af gamla stilen. På andra sidan om slätten hållá vagnar med herrar uti, och herrarne bekika damerna. Några herrar till häst göra detsamma. Mörka ögon och eldiga blickar mötas ej sällan. Men instängdt, inskränkt och dödande enformigt synes dock om en stund allt detta. Man vänder och vänder på samma fläck, i samma krets, på samma sätt. Grupperna, som längs den lilla strömmen sitta på mattor i gräset, bjuda mera intresse. Man får åtminstone här se qvinnorna äta och dricka och njuta lifvet jemte sina barn; men glada, friska ansigten saknar jag äfven här, och sköna finnas nästan inga. De flesta äro mycket bleka.

Efter en timma lemna vi denna instängda Elysée och begifva oss åter till Bosforen. Här, nedanför den kejsersliga kiosken, är en större, friare slätt längs Bosforens strand, och här är nu en stor samling folk, mest fruntimmer, hvilkas mantlar lysa af alla regnbågens färger, blott vida mer lysande än dessa. Många bland dessa fruntimmer ha obetäckta ansigten, ehuru de bära den turkiska klädningen och slöjan; de tillhöra den grekiska och armeniska befolkningen vid Bosforen och i Constantinopel. De sitta i grupper längs galret vid kiosken eller på trappstegen af den stora brunnen under platanerna, denna trakts största och skönaste träd. Anblicken är verkligen glad och grann, mest genom glansen af de sköna sidenmantlarnes, rosenröda, gula, gröna, blå. Några rätt sköna unga turkinnor, med ytterst skira "Jackmack", bemärker jag här. Men uttrycket är lifflöst, själlöst. Det är det af *fångna själar!*

Der uppe, i kiosken, äro fönsterna öppna, men inga ansigten synas. Nedanför bland mängden gå derwischer och tigga; bärare af glacer och lemonad ropa ut sina varor. En krets bildar sig bland folket. En slags pajazzo gör rum med käpp och tunga, och på den så bildade teatern uppträda tre personer. De förlusta publikum med akrobatiska evolutioner, kullerbyttor och ett skämt i ord och handling, som synes mig vara högst enabanda och groft. Men turkarne skratta deråt mycket; det är nem-

ligen nästan uteslutande männer och gossar, som utgöra åskådarne.

Skönt att från dessa själlösa upptåg åter befinna sig på Bosforens vågor och nu af strömmen föras raskt utföre mot Gyllne hornet och Peras hamn!

"Leanders torn" ligger på klippgrund i midten af Bosforens mynning, påminnande om den djerfve, men olycklige simmaren. Hur skön glänser i solljuset "Seraljens udde", med sina hvita moskéer och minareter, uppstigande ur lummiga parker, kringdansade af glittrande vatten!

Söndag den 17 Juli.

"Ajiá Sophia, Ajiá Sophia! Jag skulle ändå få se dig, du storartade symbol af en hög tanke, dotter af gudomlig och mänsklig vishet i förening! Önskan att se dig var en bland orsakerna, som förde mig hit; men ankomsten hit måste jag försaka. hoppet derom, ty för att se dig behöfdes en firman af sultanen och ett sällskap, stort nog för att bestå en "bachschisch" af flera hundra francs, och till intetdera såg jag någon dager. Resande finnas nu högst få i Constantinopel, och bland dem inga af mig kända. Jag tog derföre afsked af Sophia-kyrkan i går på morgonen, under en enslig vandring på Peras höjder, tänkande, att jag icke närmare skulle få se hvarken den eller någon af de stora moskéer, Achmedan, Sulimanlié, Bajazet m. fl., hvilka med sina minareter kröna den höga ås, som bär det gamla, stolta Bysanz. När jag kom hem till hotelet, stod der en liten vigtig man, som på franska frågade mig om jag ville sluta mig till ett sällskap, som i dag, klockan 11, skulle se "Sainte Sophie" och de andra märkvärdigheterna på Seraljens udde? Han var bärare af den kejsrerliga tillåtelsen dertill. Huru detta skett och fogat sig vet jag ej, ej heller huru den mig främmande lille mannen kände min önskan, den jag ej visste mig ha omtalat för någon. Vare dermed hur som helst; — jag älskar att se i sådana tillfälligheter "dessa äpplen och päron,

hvilka, såsom Luther säger, den store fadern stundom kastar åt barnen, för att låta dem märka sin närhet." Och huru många sådana har han ej kastat till mig under denna min resa!

Klockan 12 stod jag i Sophia-kyrkan, tagen, betagen såsom jag ännu ej varit det af något tempel eller konstverk af människohand. — Af bygnadskonst och stil o. s. v. förstår jag föga; ändå mindre af denna konstskonstord. Jag skall därför ej orda om Ajiá Sophia såsom konstverk, endast säga några ord om det intryck eller den bild, som detta tempel bland jordens tempel för alltid lemnat kvar i min själ. Alla stora kyrkor, som jag hittills sett, och Peterskyrkan i Rom främst bland dem, ha för mycket af det världsliga och menskliga, för mycket af kapeller, monumenter, ornament, statyer, taflor, sidogångar och sidotankar. Peterskyrkan i all sin storhet och prakt är framför allt en påfvedömetts apotheos. Helgonbilder, påfvar och biskopar och bilder af dem, som tjenat den påfliga stolen, ses på alla håll, englar flyga, bärande påfve-mössor, till himlen; öfverallt framtränga menskliga figurer och funder. I Sophia-kyrkan hvälfver sig allt omkring en enda stor tanke, den allt måste tjena, och hvilken genast anslår syn och sinne med klarhet och kraft. Storhet och enhet, majestät och harmoni — se der den idé, omkring hvilken kyrkan hvälfver sig. Allt deruti tjenar till att framhålla densamma, de sköna pelarne från templet i Ephesus och från Solens tempel i Baalbeck, bärande dess cirkelrunda hvalf; de öppna, hvälfda gallerierna högre upp i dess fyra hörn; de stora majestätiska hvalfven; choren i öster och vester; gallerierna i norr och söder, — allt omger det stora, fria, af ingen pelare uppehållna eller afbrutna rummet, öfver hvilket sväfvar den underbart lätta, sköna kupolen, genom hvars krans af fönster ljuset inströmmar, upplysande hela rymden harmoniskt och skönt! Huru nedifrån den dunkla grunden — der de hedniska templens mörkröda och gröna kolonner stå i dyster skugga (men så sköna ändå) — allt stiger, allt höjer sig, allvarligt i färger och former, men likväl ju högre ju friare, ju gladare

ända till hvalfvot, ur hvars högsta höjd Guds ljus instrålar — jag ville att jag kunde låta er skåda detta, såsom jag skådade det, känna det såsom jag kände det! — En dämpad, melodisk ton uppfyllde templet. Det var rösten af bedjande, som lågo på knä här och der på dess mattbetäckta golf, och hvilkas böner smälte samman i ett sakta harmoniskt brus. Muhammedanernes afsky för bilder och prål i sina tempel är visserligen mera förmånlig för S:ta Sophias skönhet än den grekiska gudstjenstens färgade lampor och lyktor, målade bilder och mångfaldiga barnsliga prål; isynnerhet stör deras i näsan sjungna mesor. S:ta Sophia har nu, af menckliga minnesvärdar, endast åtta stora, svarta sköldar, som bära, i gyllne bokstäfver, namnen Muhammed, Ali, Abubekir m. fl. profetens rättrogna efterföljare; men dessa hålla sig vackert vid väggarne.

Turkarne ha gjort allt för att ur S:ta Sophia utplåna spåren af den christna kyrkan, men ha blott ofullkomligt lyckats. På de ofantliga jernportarne ser man tydligt spåren af korset, som blifvit utbrutet derifrån; och i altarkorets hvälfnings ser man, genom massan af kalk och förgyllning, som blifvit smetad deröfver, ännu dragen af S:ta Sophias bild — "full af majestät och mildhet", såsom den beskrifves af en man, hvilken såg den, då kyrkan ännu var i christna händer. Altaret har naturligtvis måst gerum åt den Gyllne porten eller nischen, som är vänd mot Meccas heliga tempel eller Kaaba. Men då detta ligger i sydost från Constantinopel, och Sophia-kyrkan, såsom alla christna kyrkor, har sitt chor i öster, så har den muhammedanska Kyblén der fått en sned ställning till choret, och en sådan ha äfven de långa halmmattorna, som betäcka golfvet, samt till följd deraf alla de bedjande der, hvilka alltid under bönen böra ha anletet riktadt mot Meccas tempel.

Hvad Sophia-kyrkan varit, då den stod i all sin prakt, kan man ana af de lemningar utaf gyllne mosaik, som ännu här och der glimma i galleriernas hvalf. Öfver mål-

ningarne i dessa ha turkarne smetat mörkgul färg och derpå svarta rosetter. När kyrkan stod i sin prakt, utropade dess siste höge byggnästare, kejsar Justinianus: "Jag har besekrat dig, Salomo!"

Sådant Sophiatemplet nu står der, är det dock ett stort och träffande uttryck af ordet, som uttalades af sibyllorna, af David och af Paulus och efter dem af Muhammed, och hvilket ord annu dagligen utropas från alla muhammedanska minareter i Turkiets vidsträckta rike, men som de grekiskt och katholskt christna i Österlandet tyckas något hafva glömt bort: "*Det är ingen Gud utom en!*"

Alla Constantinopels moskéer ha till förebild Sita Sophia. Vi besökte denna förmiddag äfven Achmedän, eller sultan Achmeds moské. Imponerande genom yttre vidd och massa, förefaller den, sedan man sett Sophiakyrkan, endast såsom en klumpig, smaklös efterhärkning af denna. Achmedän ligger på den fordna grekiska Hippodromens grund och har en särskilt märkvärdighet i det delfiska oraklets trefot, som, hitförd från Paruassens fot, nu står utanför moskén i en fördjupning, omgifven af ett jerngaller. Det är en kolonn, bestående af trenne kopparormar, som vrida sig omkring hvarandra. Deras hufvuden fattas — afhuggna, säges det, af sultan Muhammed den 2:dre. — Ormarne äro ihåliga, och ur dem uppsteg kanhända röken, som berusade Pythian, då hon skulle utsäga oraklet.

Sultan Mahmouds seralj ligger nedanför Sophiakyrkan, nära Marmorasjöns vågor. Den har många rätt vackra rum och en makalös utsigt öfver sjön med dess öar ("Prinsarnes öar" kallade) samt öfver Scutaris och Bosforens stränder. Efter sultanens död bodde ännu 40 damer af hans harem der. Nu är det alldeles tomt. Hvert ha dess 40 innevånarinnor tagit vägen? Frågar man detta, så får man till svar en axelryckning, som skulle kunna betyda, att de blifvit röjda ur vägen, genom — gift eller andra medel. "Lika mycket! De voro ju blott den af-

lidne sultanens qvinnor — och dugde ej mer för någon eller till någotⁿ, säga turkarne.

Sanningen är likväl, att de flyttats till den gamla seraljbyggnaden och underhållas der, visserligen icke på bästa sätt; men de afdagatagas dock ingalunda våldsamt, såvida de icke förgå sig svårt mot seraljens lagar eller, i harm och afundsjuke, sjelfva göra hvarandra den otjensten eller — tjensten.

Seraljens udde, uteslutande Storherrens egendom, omfattar i sin betydliga omkrets flera palatser, parker, trädgårdar, kiosker och stora gårdar med prydliga brunnshus. Den Ottomanska porten, den "Stora porten" (som emellertid icke på något sätt är märkvärdig för storhet eller skönhet) står på höjden här med murarne öfverböjda af gyllne inskrifter, och genom denna port går man till storvisirens och de öfriga ministrarnes byråer, konseljens sal, m. fl. styrelsens salar och rum. Sultanen har från sin kiosk en hemlig dörr och gång, hvarigenom han, när han vill, kan osedd gå till divanen och bevista sina rådsberrars församling.

Janitzjarernas palats är en stor, icke långt ifrån seraljens udde belägen bygnad, i hvars salar man, till sin förvåning och sitt nöje, finner afbildningar, i naturlig storlek och full kostym, af dess fordna, nu för alltid försvunna befolkning. Dessa bilder äro så förträffligt gjorda — af europeiska artister — och se för det mesta så excentriskt fula och grymma ut och ha derjente så mycken individualitet, så mycken natur och verklighet, att man är färdig blifva rädd för dem, och är helt glad att tänka, det de äro — af wax.

Kostymerna äro likaså excentriska och ofta högst komiska, turbanerna himmelsstormande. Det var denna fruktansvärda kår, — fruktansvärd för alla, från och med veziren och amiralen till och med kockarne och konfektbagarne, — hvilken länge höll Stora porten i schack. Den blef storherrens öfverherre, mördade sultan Selim och sultan Mehemet vid hans broder Mahmouds sida: satte denne sednare på thronen, och trotsade honom sedan i

dagligen stigande öfvermod, intilldess han, hård vorden genom hård behandling, hämndtörstig af länge kufvad harm — lät en dag kanoner från krigsskeppen och staden riktas på palatset och dess gårdar och skjuta ned 10,000 janitzjare. Man har försäkrat mig att Bosforens vatten färgades rödt af blod*). De få, som återstodo efter blodbadet, flydde och förvisades för alltid. Mahmoud regerade sedan enväldigt. Det hindrade honom icke att några år sednare dö på ett ännu ohyggligare sätt än alla hans offer. Träden susade, källorna plaskade nu fridfullt öfver platsen för det fordna blodbadet.

I dag skall jag se de s. k. dansande eller "vändande" derwischerna, som hvar söndag upplåta sin Tekie eller kyrka, belägen i Pera, för nyfikna främlingar; och derefter skola vi — min oförliknelige riddare, Mr W., och jag — besöka Europas söta vatten, en promenad på Europas strand vid slutet af Gyllene hornet. Constantino- pel är ett galaspektakel, åtminstone för de resande, som dröja der endast få dagar. Icke det minst sköna är solnedgången denna årstid, då Scutaris fönster lysa såsom

*) Man räknar till 60,000 antalet af de janitzjare, som döda- des i Constantinopel denna och de följande dagarne.

Janitzjarene voro ursprungligen en livvakt, som sultan Osmans son Orkan bildade åt sig af christna gossar, hvilka han tog från deras familjer och lät undervisa uti Islams lära och i vapnens konst. Denna sed fortfor under efterföljande sultaner, som trodde sig dermed försvaga sina christna undersåtares krafter. Den kejsrerliga livvakten utmärkte sig snart för tapperhet och andra för deras herre värderika egen- skaper; flera af dess medlemmar befordrades till rikets hög- sta värdigheter, eller frigåfvos ur sultanens sold för att blifva sina egna herrar. Men janitzjaren, om han än blef stor- amiral eller kock, förblef dock janitzjar, d. ä. medlem af en korporation, stald i ett särskilt, omedelbart förhållande till Storherren och begåfvad med egna fri- och rättigheter. Deraf uppkom en mäktig skråanda och i tidens längd en politisk våldsmakt, som slutligen blef Storherren öfvermäktig, till- växte i öfverdåd, mord och alla slags våldsgerningar tills den af sultan Mahmoud, såsom nyss sadet, qväfdes i janitz- jarens blod, (i Januari månad 1826).

vore de af eld och guld — påminnande om dess gamla namn, "den gyllne staden" (Chrysopolis), då Bosforens kul- lar färgas i purpur och Asiens fjerran höjder, ända till Olympens snöiga berg vid Turkiets gamla hufvudstad (Broussa), framstå i en flod af ljus. Mer än en afton har jag från hôtelets tak betraktat detta praktfulla skådespel och beundrat Constantinopels panorama i den gyllne afton- solens glans.

Den 19 Juli.

När planeterna spinna sina lysande ringar kring sin lifgivande sol, då stråla de i dess ljus: när sfererna, inspirerade af en osynlig centralmakt, urkällan till all lefnads- kraft, skönhet och glädje, åter utstråla det lif, som de undfått, då — sjunga de i harmoniska körer och, beru- sade sjelfva, berusa de alla väsen med fullheten af det lif, som de hemtat ur det eviga väsendets lifskälla. Något sådant, trodde jag, skulle tolkas i de österländska der- wischernas extatiska dansar — tradition (har jag läst någonstädes) från jordens äldsta gudstjenst i Samothrakis mysterier — och hvilka allt ännu fortsättas i Österlandets stora städer, Kairo, Jerusalem (men der hemligt inom den stora moskén), Damaskus, Smyrna, Constantinopel. Jag var derföre högst nyfiken att se derwischernas dans. Kloc- kan 2 söndagseftermiddagen befann jag mig i deras Tekie i Pera. Efter en god timmes väntan insläpptes jag och några andra främlingar samt mussulmän i en stor ljus ro- tunda. Rymliga gallerier gingo omkring en inre rotunda, inom hvars låga skrank en mängd mansfigurer, med kåpor och gulhvita filthattar (mycket liknande upp- och nedvända blomkrukor) på sina hufvuden, sutto orörliga. De voro derwischerna. I fonden stodo några prester bugande och munlande framför den heliga porten, åt Kaaban till. Det dröjde ännu en stund, då tre män inträdde, tvenne mycket gamla och den tredje ung, med ett vackert asketiskt au- sigte.

De ställa sig i fonden af rotundan, vända mot församlingen, och nu begynner gudstjensten. Först en lång, entonig, tung bön, framsagd af en lång svartklädd man, med svart skägg, lång, nedböjd bals och dito näsa. Derefter, vid gifvet tecken, uppstiga alla derwischerna, som sitta inom skranket, och börja marscherna i ring med afmätta, ljudlösa steg. Alla bära långa kåpor och vandra långsamt från venster till höger, med nedslagna blickar. Så stanna de och falla med ens framstupa ned på knän och händer. Derpå stiga de alla med ens upp; kåporna afkastas, och i långa, vida, hvita kjortlar och korta, hvita jackor med långa ärmor, begynna de vända sig rundt omkring såsom snurror, först en, så två, tre, fyra efter hvarandra, tills alla, — några och trettio till antalet — äro i rörelse eller svängande med uträckta armar, vändande kring sig sjelfva, men derunder äfven flyttande sig i ring inom rotundan, ständigt från venster till höger. De flesta af de kringsvängande äro äldre män, de flesta fula, med ett dumt, tungt uttryck, och se ut som om de förrättade ett tungt dagsverke. Svettdroppar perla på mångens panna, ögonen äro nedslagna, men rörelsen ändå märkvärdigt lätt och liksom naturlig. En enda af de svängande, en lång yngling om 20 år, har ett skönt utseende, och hans uppåt riktade ansigte, med halfslutna ögon, har ett verkligt extastiskt uttryck. Man skulle kunna tro att han, drucken af Allabs betraktande, vänder omkring utan att längre se eller veta något om jorden. Detta skall väl vara meningen med denna dans. Men hos de öfriga dansande kan man ej ana det; en klumpig gestalt, som vill härma den sköne ynglingens uttryck, ser fånig ut. Emellan de hvirflande dansarne går den mörka presten, med långsamma steg och nedböjdt hufvud, ej (såsom mig synes) utan en hemlig aktsamhet att icke få sig en hurtig örfil af de förbismärgande händerna. Det lyckas emellertid. Efter vid pass en kvarts timme upphör dansen hastigt och de dansande stå orörliga på sina platser. Derefter komma böner dels af den svartklädde presten, dels af den yngste af tremanna-

rådet i fonden. Derefter åter dans. Detta upprepades sålunda 5 à 6 gånger.

Hvarje dansafdelning börjar med sång, ackompanjerad af en barntrumma och en flöjt; men slutligen jodlar och drillar flöjten ensam, utan melodi, men i temlig harmoni med den sakta hvirflande dansen, och denna del deraf är den bästa och behagligaste. Några dansande gå ur dansen, återtaga sina kåpor, och andra inträda i deras ställe. Några hålla ut från början till slut; så ynglingen med det extatiska leendet, och hans kinder bli allt rödare, under det de andras bli allt blekare. Slutligen komma böner, tunga, frampressade, såsom vägde en tyranns kufvande, tryckande hand på de bedjandes hufvud. Derefter ett utrop, starkt, stigande, uthållande och så småningom bortdöende, och dermed är gudstjensten slut. Derefter begynte en allmän kyssning, först af de tre presiderandes händer och kinder, och sedan af alla derwischerna efter hvarandra; men ofta kysstes i luften eller tycktes man blott lukta på hand och kind. Ceremonien saknade all innerlighet och all sanning; och så syntes det mig med hela uppträdet. Glad var jag, på de stackars arbetandes vägnar, när det väl var öfver (det hade räckt i två timmar), och så voro synbarligen äfven flera af derwischerna, som nu skuttade helt lätt öfver skrauket, skyndande sig ut att äta middag, såsom jag förmodar. I en balett kunde dessa kostymer och denna dans verkligen göra god verkan. Såsom gudstjenst gjorde den ett sorgligt, nedslående intryck. De arma menniskorua ha synbarligen aldrig fått det glada budskapet, att Gud är en fader, en god och kärleksrik fader!

Till "Europas söta vatten" far man i kaik på Gyllne hornets salta vatten emellan Peras och Bysanz' stränder, der krigsskepp och handelskepp ligga om hvarandra, likväl blott intill den stora bron emellan Pera och Bysanz. Der upphöra de större farkosterne; det söta vattnet från den lilla europeiska floden intar det saltas rum. Till höger resa sig stora bygnader, kaserner, grekiska skolor och seminarier; till venster på den bysantinska åsen äro de

så ryktbara fanarioternas fordna hemvist — oansenliga hus, mest af trä, omgifna af små trädgårdar; på höjden trona de stora moskéerna ända till den gamla pittoreska stadsmuren, som nu är öfverväxt af mögel och frisk grönska.

Det Gyllne hornet blir allt smalare, stränderna fylla sig med folk af båda könen, isynnerhet fruntimmer, sittande i flockar, med hvita hufvudkläden och grannt färgade mantlar; små kaiker komma på vattnet, allt fler och fler, ända fram till sultanens kiosk och Eijoabs heliga moské, belägna under lummiga träd. Här stiger man i land. Promenaden erbjuder ungefär samma skådespel som det af Asiens söta vatten: Araba vid Araba, några förspända med hvita oxar, prydda med högt i vädret stigande horn, och med hängande röda snören och tofsar; inom vagnarne hälft beslöjade damer med blommor, gyllne smycken, juveler. Det är Constantinopels grekiska befolkning, som man isynnerhet ser här. Flera ansigten äro rätt vackra, flera ekipager verkligen smakfulla, hästarne ståtliga och dyrbart utstyrda; man ser mera smak och mera rikedom än vid "Asiens söta vatten"; och fältet för promenaden, som är vida större, friare samt här och der med träd planteradt, har europeisk anstrykning.

Den 20 Juli.

Regn och storm, som begynte redan i går, hindra oss att i dag företaga något. Ovädret — ganska ovanligt denna tid på året — är så våldsamt, att man ej en gång kan våga sig utom hus, och himlen ser ut såsom den kunde ha sett ut vid syndaflo den. Icke mycket angenämt för den, som har blott få dagar att vara här; och så är det nu för mig. Men — jag har dock sett Constantinopel, S:ta Sophia, sultanen och Bosforen. tack vare min artige kavaljer, M:r Williams, som varit mån om att förskaffa mig hvarje skådespel här, under det att han sjelf är fullkomligt likgiltig för dem och icke vänder sitt

hufvud hvarken för att se sultanen eller de turkiska skönheter. "Hvad roar då er?" frågade jag, litet otålig öfver hans stoicism. "Jagt och fiske!" svarade han. Och derföre begifver han sig nu från Constantinopel till Krim.

Medan stormen rasar derute och regn och töcken skymma all Constantinopels yttre skönhet, vill jag säga några ord om dess inre utseende. Detta är mindre skönt, ja ibland rätt fult och styggt. Utifrån frapperas man utaf det härliga läget af de tre stora stadsdelarne *Stambul*, *Pera* och *Skutari* vid Marmorasjöns, Bosforens och det Gyllne hornets vatten, af moskéerna och minareterna på höjderna; af några framstående palatser; af rikedomerna på grönt, som i stadens alla tre stora delar vänligt lyser bland husmassorna och gör ett skönt afbrott mot dessa; af mängden fartyg och båtar af alla storlekar, som svärma kring stränderna. Inne på stadens gator ser man hvarken palatser eller parker mer — jag undantar dock seraljens üdde, som är en lika skön som egendomlig stadsdel — man befinner sig i en labyrint af krokiga, trånga och smutsiga gator, af oregelmässiga och illa vårdade hus; man går ofta emellan sophögar, stundom ser man till och med döda kattor och hundar i sin väg. Oordning och osnygghet synas vara hemma i stadens flesta delar. Blott vid moskéerna träffar man fria och med träd vackert planterade platser, blott vid palatsen ordning och prydlighet. Dock, jag har orätt; i alla delar af staden, äfven de ruskigaste, fattigaste, träffar man *en* plats och *en* byggnad, som aldrig är utan skönhet och omsorg, och det är — källan eller *brunnen*. Muhammedanen har en egen vård om den. Han omgärdar den med en häll af hvit marmor, ur hvilken vattnet flödar i marmorbäcken, och han betäcker hällen med vackra arabesker och blommor i basrelief samt med språk ur koranen (alltid på arabiska), som påminna människorna att vara tacksamma för vattnets gåfvä. Vid hällen äro med kedjor fästade små metallskålar, som ge åt hvarje förbigående tillfälle att dricka. Ofta hvälfver sig öfver källan ett prydligt brunnshus af sten eller marmor. Vanligen är detta ett testamente af

någon afliden mussulman, ej sällan en sultan, som velat lemna efter sig denna välgerning och detta minne, och som då äfven vanligtvis gifvit en fond, för att i alla tider underhålla brunnen. Så är, vid sultan Mahmouds graf, ett praktfullt brunnshus, inom hvilket en man alltid står färdig att fylla någon af de der befintliga hundratals små skålarne för den, som vill ha en dryck friskt vatten. Äfven för djurens läskande sörjer man med samma omtanka, och på de liggande grafstenarne i den stora grafgården eller rättare grafskogen vid Skutari, (ty man vandrar der genom en ofantlig skog af cypresser och grafvar, för det mesta en verklig vildmark), finner man små urholkningar huggna i stenen, på det att regnvatten må samla sig der åt småfoglarne, att de måtte få bada sig och dricka. En skön och rörande pietet, som jag ej kan hindra mig att härleda från ett tacksamt minne. "Hagars söner" minnas källan, som en engel visade deras stammoder i öknen, då hennes son var nära att försmäktas af törst och hon "upphof sin röst och grät!" Men pilten drack ur öknen källa och växte och blef ett stort folk! Medvetet eller omedvetet synas mig öknen söner vilja förevisa detta minne i det de fortplanta välgerningen. Mätte hvarje folk handla i samma anda. Huru stor välgerningen af den friska källans vatten är, det förstår man först rätt i Österns torra och heta länder.

Näst brunnen är kaffehuset muhammedanernas förfriskningsort. Vid den förra finner man förnämligast qvinnor och barn, som fylla sina krukor och prata; vid det sednare endast män. De sitta utanför kaféet, dussin- eller tjugotals, rökande sina nerghilés eller tschibucks, såsom hade de intet annat i världen att göra, och smutta derunder kaffe, med bottensata, ur kaffekoppar, stora som halfva äggskal, och mellan pipan och kaffekoppen småspråka de makligt eller lyssna till en berättare af sagor och äfventyr. Detta är turkens bästa nöje och sällhet, hans *Kief*, hvilket är detsamma, men ändå något mera än italienarens "dolce far niente." Vid hvart torg träffar man en brunn och minst tre kaffehus; och kaffehus träffar man

äfven der inga brunnar ännas, men öfverallt der man träffar en församling af turkar.

Har turken ej fått sitt kaffe och sin pipa, då — akta dig för honom; han är då "Mackmurluck!" (ett persiskt ord, som uttrycker ett tillstånd af obehag och dåligt lynne). Men får han sin pipa (nerghilé eller tschibuck) och kaffekopp, då inträder han i sin *Kief* och är då den fredligaste och bästa man i världen. Han är motsatsen till "Mackmurluck", han är Marhabah, d. ä. fridsäll.

Basaren i Constantinopel är — Constantinopel i smått; man träffar här vackra delar och granna bodar, men äfven ruskiga gator och gränder med mögel, sopor och trasor. I de bredare gångarne trängas turkar och greker, perser (lätt igenkänliga på deras höga fårskinnsmössor) och allt slags folk från Österland och Vesterland om hvarandra samt flockar af turkiska fruntimmer, paltande i sina hvita höljen och gula tofflor, dem de släpa längs marken för att ej tappa dem. *Basaren* är en liten stad af bodar i täckta gångar, och de täckta, svala gångarne, der man ej behöfver frukta hvarken sol, regn eller bläst, äro en god inrättning för de handlande, som synes mig värd att efterföljas.

Dschemberlidasch (eller *Tschamberlitasch*) den stora, urgamla jernkolonnen i Stambuls stadsdel, får jag ej gå förbi utan att nämna dess stora märkvärdighet, nemligen *Trojas Paladium*, Minervabilden af trä, som sades vara nedfallen från himmelen till Trojas beskydd, men bortröfvades af Ulysses och fördes till Grekland, samt derefter eröfrades från Grekland och fördes till Constantinopel när Turkiet hade underkufvat Athén — en lång historia, som helt visst *Dschemberlidasch* kolonn skulle bättre berätta om den kunde tala eller vi förmådde läsa dess inskrifter; ty detta paladium säges vara skrinlagdt under pelarens fot. Men nu är den tyst och svart, såsom det Egyptiska mörkret, af ålder och af en eldsvåda, som uppbränt moskéen, hvars prydnad den var. Den står ensam och gåtolik i gruset, liksom Trojas saga.

Och hvad skall jag säga om skogen af de hundra underjordiska kolonner, som man undrar öfver mera än beundrar på ett annat ställe i det gamla Stambul? Intet, ty jag vet intet, och känner ingen, som vet något mera om denna underliga pelar-skog, vet hvilken bygde den, när, hvarför, hvartill. Nu begagnas den vid förfärdigandet af rep!

Constantinopels hundar förtjenade ett särskilt kapitel och utgöra en verklig stadsplåga der, liksom i alla Österlandets större städer. Mussulmannen skyr att döda en hund — hvarföre vet jag icke; — han föder hundarne i staden, men vårdar sig i öfrigt ej om dem, och de förökas och lefva i oupphörligt krig med hvarandra. Enögda, blinda, sönderslitna träffar man dem vid hvart steg lig-gande på gator och i gränder, der de icke bry sig om att gå ur vägen för människor; de se derjemte högst missnöjda och olyckliga, ja ofta eländiga ut. Jag kan ej beundra turkarnes mensklighet i denna behandling, och skulle ej ogerna se min vän M:r Williams under en vecka vara polismästare i Constantinopel. Äfven för Constantinopels folk synes en bättre polis-vård önskvärd. Jag såg i går ett uppträde, som neppeligen — ja man kan säga omöj-ligen skulle kunna ega rum i någon af Europas christna städer.

Midt på den stora bron emellan Pera och Stambul, öfver hvilken en otalig mängd gående, åkande eller ridande personer stundeligen strömmar fram — huller om buller på österländskt vis — brottades två såsom mussul-män klädda karlar i ursinnigt raseri. Båda voro storväxta, men den yngre var tydligen den svagare och nära att öf-erväldigas af den äldre, som höll honom om lifvet och sökte kasta honom till marken. Blodig fradga stod kring hans läppar, ögonen tycktes färdiga att springa ur sina hålror, han stånkade såsom en som är nära att gifva upp andan, och hans ansigte uttryckte högsta grad af ångest under det han fåfängt sökte vrida sig ur den andres ar-mar. Denne var blek och förfärlig att se; hat och hämnd-lust gáfvo honom uttryck af ett rofdjur eller rättare af en

djefvul. Tusentals menniskor gingo förbi dessa brottande, kastade en blick på dem och hastade förbi, eller vände bort sina hufvuden och låtsade ej se dem; ingen stannade för att åtskilja dem, eller för att hjälpa ynglingen, som syntes nära att digna under tigerns klor. Man tyckte anse det för en hvardaglig sak och tänka: "hvad har jag att göra dermed? Skall jag taga vara på min broder?" Äfven jag måste följa med strömmen. Jag gjorde det, men ryste och uppreste mig i mitt hjerta mot ett samhällstillstånd, der sådana uppträden så behandlas. Detta är lägsta grad af samhällslif, ja samhällslifvets motsats; det är vildmarkens och vildjurens lif och tillstånd. Men i en stat, der brodermord och broder- eller systerbarns mord höra till den högst styrandes rätt och sed, kan man ej undra på om de underlydande ej taga sig sina bröders lif och öde särdeles nära.

Om lördag lemnar jag Constantinopel och Turkiet för att begifva mig till Grekland och Athén.

Alltjemnt storm, regn och rusk, och kallt som hos oss i Oktober!

Bujukdéré, den 1 Augusti.

Du läser i österländska sagor om féslott, som på en gång öppna sig för trötta resande, slott med förtrollade trädgårdar, fulla af frukter och blommor, der sköna prinsessor bo och der alla lifvets behag stå den resande till buds, och du säger: "detta är en saga!" Men alldeles icke; det är *sanning*; jag kan försäkra det, ty detta har vederfarits mig. Jag, som för några dagar sedan satt frusen i rusk och regn, har på en gång blifvit flyttad till den skönaste af Bosforens stränder, i en boning, der alla lifvets behag äro hemma, der en god fé gör alla lyckliga,

der unga tärnor, öfver hvilkas fagra ansigten lifvet ännu icke kastat någon skugga, vandra i skönhet; der gröna terrasser utanför mina fönster stiga mot höjden, bärande cypresser och accasier högt mot himlens blå, der jag alla dagar njuter lifvets ro och glädje! Och detta allt är sanning, är verklighet.

Att min ridderlige vän Williams junior öfverlemnade mig till herr Williams senior, att jag under dennes och den amerikanska örnens skydd fördes i en präktig kaik, som, vid tio roddares årslag flög på vattnet från Peras strand och Bosforen uppföre till Bajukdérés, det hörer ock till min saga. Att det sköna hem, der jag nu vistas, tillhör den amerikanska ministern, Mr Williams, att den goda féen är hans fru, de sköna prinsessorna hans två döttrar — jag bör äfven nämna en liten prins, perlan bland pojkar, som är hans son — det torde du, käre L*, utan att vara trollkarl, redan hafva gissat såsom sagans sanning. Det hindrar ej att sanningen, att verkligheten är skönare än sagan. Äro de icke alltid så, nemligen då de äro sköna?

Ovärderligt har det varit och är det mig att här, en liten tid, få dröja i ro, få läsa, tänka, lyssna till mina egna och andras tankar, och samla de intryck jag fått under mera än sju månaders vistande på Österlandets jord, under Turkiets spira och slutligen i dess hufvudstad. Jag vill nu teckna mig till minnes något deraf, både löst och fast, och först några af de scener, som jag på sednaste dagar skådat under utfärder med den älskvärda familj, hos hvilken jag är en gäst, på Bosforens stränder, der Asien och Europa gästa hos hvarandra såsom på oafbruten fest.

Vid Bujukdéré gör Bosforen en böjning, och från sundets midt ser man öppna sig det *Svarta hafvet*.

Första gången jag såg det var det mörkt, Medea-lik, hotande under mulen himmel — hu! Jag vill ej se mera deraf; jag hade sett nog. Skeppsbrott och blodiga slagtingar utgöra Svarta hafvets förnämsta minnen. Jag ville ej hafva närmare bekantskap dermed.

Andra gången såg jag det en afton. En stad af hvita segel simmade i fjerran på en himmelsblå spegel — kan det vara *Scarta hafvet*? Ja, och vi skola snart se det på närmare håll! Kaiken med den gyllne amerikanska örnen simmar genom Bosforens lagnade vågor, bärande de vackra prinsessorna, den lilla prinsen, deras goda föräldrar, den unge lord Dufferin, hvars minsta gåfva är hans stora rike- dom — son af en skön och snillrik moder, Scheridans son- dotter och nu bosatt vid Therapia, nära Bujukdéré. — Vi hasta mot det sollysta fjerran, som likt ett haf af ljus öppnar sig vid slutet af sundet, nu mörkt af höjdernas skuggor.

Såsom tvenne utsträckta armar följas Asiens och Europas stränder åt, men allt som man nalkas Svarta haf- vet skilja de sig mer och mer, bli ödsligare, högre, vildare, naknare, slutligen uppböra både träd och bostäder. Nu resa sig sista "Chateau d'Asie och Chateau d'Europe" med höga fyr torn på hvar sin strand såsom till afskedshelsning, och de syskonlika stränderna sluta tvärt och ge rum åt en oöfverskådlig vattenmassa, som utbreder sig åt alla håll. Det är *Scarta hafvet*, namnkunnigt för stormar och tragiska tilldragelser alltifrån barnamörderskan Medea och till det sednaste mördande kriget på Krim. Nu är det Svarta hafvet dock lugnt och vänligt och skönt i sin omät- lighet, skönt äfven af de hundradetals hvita segel, som svälla öfver dess djup, af de väldiga ångare, som fara dem förbi och kasta sina hvirflande rökplymer fjerran. — Och stig upp på den s. k. *Jettens kulle* — "Jasons eller Her- kules' graf" säger en tradition — eller på den höjd, som bär den Genuesiska fästningens ruiner, — blicka ut öfver dessa murar, se detta haf och Bosforens strän- der på en gång, och du måste utropa: "härligt, maka- löst!"

Ej heller äro alla Svarta hafvets minnen mörka. Det kallades det "ogästvänliga" i äldsta tider, då vilda, roflystna folkslag allena bebodde dess stränder, men nämndes det

"gästvänliga" *) sedan grekiska kolonier slagit sig ned på dess kuster, drifvit bort barbarerna (eller underkufvat dem), planterat mullbärsträdet och oliven, samt grundat samhällen med Solons lagar, med gästfria seder och solgudens dyrkan. Det var från höjderna af Trebisonde (Trapezunt), som hären af de 10,000 greker, af Xenophon under ytterliga svårigheter och faror förd ur Persiens djup, för första gången efter månaders tåg genom ökenlika, fientliga länder återsåg hafvet. Ropen: "Talatta! Talatta!" (hafvet! hafvet!) af de först på höjden uppkomna förfärade de efterkommande, men stego snart till en stormande jubelchör af de 10,000 männen, som tyckte sig i hafvet återse sitt hemland!

På den östra kusten ser man emellan hafvet och den Kaukasiska bergskedjan — hvars snöiga spetsar äro högre än Mont-Blancs och Monte-Rosas — en vegetation af ursprunglig kraft och härlighet, med yppiga urskogar, ymniga källor, ett land, som i en god styrelses hand skulle blifva källa till millioner människors välstånd. Ännu kämpa Rysslands örnar med Kaukasiens — Schamyl och hans män; men stridens utgång är ej längre oviss**), och nejdens fredliga innebyggare skola ej länge mer oroas af kaukasiska röfvarhorder.

Högre upp, midtöfver Bosforen ligger Krims half-ö. Der kämpade folken ej länge sedan på lif och död, en bitter, blodig kamp; jag vet det väl; men de lärde ock derunder att högakta hvarandra. Balaklava, Alma, Sebastopol hafva kanske mera närmat, än åtskiljt de krigförande folken. De blodiga rosornas fält ligger på halföns vestra kust. På dess syd-östra, från Theodosia till Aja Aitodorus udde och bortom den ligger, i skydd af de Tauriska bergen, ett jordiskt paradiset med syd-Italiens väx-

*) Men för att blifva det i full mening behöfves hvad Svarta hafvet ännu, nästan öfverallt, saknar: *goda hamnar*, säkra tillflykter för stormarne.

***) Den är nu kommen, och de Kaukasiska örnarne sitta fångna i rysk bur.

ter och klimat. Med goda vägar och hamnar skulle det besökas och befolkas såsom nu Neapels och Siciliens stränder. När en gång jernvägar sträcka sina armar genom Rysslands vida stepper och Sebastopols djupa krokodilgap förvandlas till en hamn för fredliga turister kan den tiden komma. Med ett kejsrerligt par sådant som det, hvilket nu innehar Rysslands thron, kun man hoppas allt godt. En ny verld och nya skatter skola då öppna sig för europeiska resande och vetenskapsmän så väl i det fordna grekiska Pentikopäas bevarade skatter, som i det nuvarande Krims märkvärdigheter: *Karaiternos**) flock på deras höga klippa, *Zuricher-thals* evangeliska koloni m. m. Ännu högre upp, vid Azowska hafvets kuster skola de finna flera af dessa evangeliska kolonier, hvilkas dygder man allmänt berömmar och hvilkas inflytande och läror, tysta, men djupa som Dons böljor, sprida sig till stepplandets befolkning, väckande högre allvar, större samvetsgranhet, ett bättre, heligare lif. Men — jag återvänder till Bosforen.

Från den ena stranden till den andra far man till idel sköna platser, besökta promenader. En af de mest ryktbara är Bulgurlü ("näktergalen"), så kallad, säges det, af den mängd näktergalar, som om våren låta sig höras i dess parker. Jag fördes dit en fest-dag af min vänliga, unga landsman vid svenska legationen, baron Lave Beckfriis. Under vägen, som bär starkt uppföre i mer än en timmas tid, foro vi förbi en stor, grekisk-armenisk kyrkogård. Under de sköna träden sågos en mängd armenier sitta på grafstenarne, spelande kort, rökande och undfågande sig med hvarjehanda förfriskningar. På ett håll såg jag sex eller sju äldre, ståtligt klädda män hålla hvarandras händer under utförande af "romaikan", — så kallar man här den bland grekerna brukliga dansen. Och allt detta på en begravningsplats! Bättre synes mig ödsligheten i den turkiska stora grafskogen i Sentari. Bättre glömska än sådant lättsinne!

*) De judiska protestanterna, om hvilka jag redan talat.

Uppe på höjderna af Bulgurlù ser man samma skådespel, som vid Asiens och Europas "söta vatten." Arabas vändande kring en fläck, små qvinnogrupper med barn sittande i gräset, sorbet-säljare, kockar, som steka läckerbitar på spett — jag tog en sådan bit, men fann den obetvingligt seg, — samma grofkorniga pajazzo med samma upptåg, som nere på slätten; en mängd kaféer och kaffedrickare; samma liflöshet hos qvinnorna under samma prälande mantlar — arma larfver, som aldrig få vingar! Med ett ord allt det samma som jag redan sett på Constantinopels andra förlustelseplatser. Men hvad som Bulgurlù har eget är dess stora utsigter öfver Bosforen, Marmora-sjön, öfver hela Constantinopel. Det är storartadt, härligt! Men härvid påminnes jag åter om Stockholm, om utsigterna från Djurgården och de södra bergen.

Svenska legationen har i Constantinopel, på en höjd af Pera, sitt eget hus jemte trädgård och en ännu obebyggd tomt, med en af de vackraste utsigter öfver Bosforen och Marmorasjön. Platsen dertill skänktes åt konung Carl den tolfte under hans vistande i Constantinopel och kvarstår såsom ett arf och minne af den excentriske svenske hjeltekonungen, som af turkarne kallades "demirbasch" eller jernhufvudet. Carl den tolfte bygde der ett palats, hvilket uppbrann under den svenske ministerns, herr v. Palins residens i Constantinopel. Den nuvarande lilla vackra hufvudbyggnaden har den efter herr Palin följande, svenske ministern v. Heidenstam låtit uppföra. Ett kapell har nyligen blifvit byggt på platsen och utrustadt, förnämligast utaf den sednaste svensk-norrsk ministern Ex. Sibbern och hans fru. Äfven en egen prest har den lilla svensk-norska kyrkan fått, men han saknar ännu husrum i legationens gård.

Jag besökte honom och hans unga, täcka maka i deras provisoriska hem på höjden af Bebeck. Nordisk renhet, fromhet och flärdlöshet fann jag hos det unga paret, enkel hjertlighet och gästfrihet såsom i Sverige eller i Norrige. Men de unga makarne kände sig otrygga, oskyddade på den ensliga höjden i det främmande landet

med de jäsande, hotande upplösnings-elementerna. Det gjorde mig i synnerhet ondt om den unga fru Blom, som, ehuru hon ej sade det, säkert, likt hennes medsyster, fru Brun för flera år sedan i Missisippis vildmarker, suckade öfver att hon kommit "i dette uhyggelige land!" Måtte svenska legationen besinna sin själasörjares ställning bland fiendtliga trosbekännare i denna tid, och innan det blir för sent gifva honom och hans hem det skydd, som Sveriges krona och Carl den tolfte's borggård kunna gifva. I denna stund är *Bebeck* en väl vald ort för en den evangeliska kyrkans prest; men den stund torde snart komma då den blir den våldigaste vid hela Bosforen. *Bebeck* är nemligen en amerikansk missions-station, och den verksamhet som utgått från *Bebeck* har i sednaste tid haft en utomordentlig framgång. De christna heliga skrifterna, kolporterade derifrån, säljas nu opåtaladt på moskéernas gårdar i Constantinopel, och under detta sista år hafva öfver 1,000 exemplar dels af hela bibeln, dels af dess särskilda böcker blifvit af missionen försålda. Hos missionens hufvudman, den lärde Dr. Schauffler, som jemte sin maka företer en den älskvärdaste bild af den christna patriarkalismen, infinna sig ofta turkar — äfven paschar — till samtal och erkänna öppet den christna lärans företråde framför Muhammeds. En till christendomen omvänd turk har sin egen kyrka vid *Bebeck* och predikar der för en församling af icke få mussulmän. Allt detta är godt, är hoppgifvande, men äfven fara-väckande. Ty det väcker ond blod hos det gammal-turkiska partiet, som icke är litet, och för det utrotningskrig, som en del deraf vill och bereder mot alla christna i Turkiet, är *Bebeck* helt visst en af de i främsta rummet utmärkta punkterna.

I denna stund är *Bebeck* fullt af gladt lif i följd af flera amerikanska missionärers sammankomst från åtskilliga trakter af Turkiet, i synnerhet från Armenien. Jag har sett dem samlade med sina familjer till gästabud i M:r Williams' gästfria hem, och det tyckes mig att jag knapt sett lyckligare menniskor, än dessa missionärer med sina makar och trogna hjälparinnor, hvilkas lif dock är så fullt

af arbete, oro och faror. Men man ser på dessa menniskors ögon — äfven hos de gladaste — att de hafva ett mål utöfver denna världen. Det är ett visst stadigt och djupt i blicken, som gör godt att se, och dertill är deras sinne så friskt, så upprymdt. Huru roligt att af dem höra om de gamla städer och folk vid Ararats fot, om evangelii framgång bland armenierna. I Constantino- pel allena är en evangelisk kyrka af 1,000 armenier. Dessa voro en tid i stor nöd genom förföljelse och nedtryckning från den grekisk-armeniska befolkningen i staden. Ingen ville gifva dem arbete, ingen köpte i deras bodar. Då utbrast det orientaliska kriget. En amerikansk missionär — jag menar att hans namn är *Hammelin* — gjorde sig till bagare, lärde sig bygga ugnar och grädda bröd enligt en nyss upfunnen sinnrik method, bygde för upplånade penningar flera dylika ugnar i Constantinopel, begärde och erhöll monopol på att förse franska arméen med bröd, lärde ut sin konst åt sina förtryckta armeniska trosbröder, inrättade stora bagerier, fick en ofantlig afgang, och hade vid krigets slut glädjen att icke blott se sin unga församling i goda vilkor, utan äfven att, sedan alla skulder blifvit betalte, kunna öfverlemna till missionen en behållning af 20,000 — dollars eller francs — jag vågar icke säga hvilketdera; men det betyder också föga. Det betydande och det anmärkningsvärda är det sätt, på hvilket Amerikas missionärer gå fram i sitt kall och hvarpå nämnde exempel är ett lysande prof. De lära både att bedja och att arbeta, och föregå sjelfve med exempel. Derföre är deras framgång öfverallt större, än de missionärers, som tro att allt är gjordt med blott andlig under- visning.

I sällskap med mina unga amerikanska väninnor be- sökte jag en dag *Belgrads skog*. — Belgrads skog är en härlig urskog af ek-, bok- och kastanieträd, belägen en timma härifrån och blott fem eller sex timmars väg från Constantinopel. Och denna praktfulla skog, af flera miles omkrets, är ett hem för schakaler och miasmer, och de skönaste träd ruttna bort i dess vildmark medan i Con-

stantinopel veden är oerhördt dyr. Men väg finnes icke dit, och än mindre omtänka, att afföra skogens öfverflöd till den behöfvande staden, som ligger en knapp half dagsresa derifrån!

Tillståndet af en skog, sådan som Belgrads, nära en stad, sådan som Constantinopel, der människor om vintern dött af köld, måste väcka vissa misstankar om beskaffenheten af Turkiets styrelse och tillstånd, äfven om man ej skulle haft sådana förut.

Detta förer mig till det hufvudämne, om hvilket jag nu vill något orda: Turkiet och dess närvarande tillstånd.

Sedan mer än 25 år talar man i Europa om reformer i Turkiet, om nya lagar och förändringar, syftande att der alltmer införa den europeiska civilisationen; om sultanens sympatier för de vesterländska folkens bildning och mera dylikt. Under denna tid talar man i Turkiet — såvida man der vågar tala — om ett tilltagande tillstånd af obestånd, halfhet, ovisshet, oklarhet och isynnerhet af dålig styrelse och dåliga finanser, allt under det reformerna pågå och till en del framkalladt genom dem. Båda delarne — så synes det mig — ha sin sanning.

Reformen i Turkiet är verklig, är — fortgående, men — icke för Turkiet sjelft. Något är vunnet, något vinnes alla dagar genom dessa firmaner, som åsyfta rättvisare och mildare lagar och närmande till europeisk kultur och europeiska seder; något är vunnet, något vinnes för — menskligheten; men icke för Turkiet.

Menskligheten går framåt, men Turkiet går — bort, går under såsom stat, Turkiet med sin koran såsom allengällande lagbok, Turkiet med sin grandezza och sitt barbari, med sitt harem, som fängslar qvinnans själ liksom hennes kropp, sitt stolta förakt för vetenskap och konst, sina derwischer och sin blinda undergifvenhet för enväldet och ödet; Turkiet med sin orörlighet, sin hvila vid tshibouken och sagan, sin lugna, lycksaliga kief! — —

Vill turken ännu länge behålla allt detta i ro, så måste han bort, långt bort på andra sidan om Bosforen, om Mindre Asien, om Jordan, bort till de Medel-Asiens högland, hvarifrån han kommit.

Hvarföre?

De tvingande hufvudorsakerna dertill synas mig vara:
Koranen;

Turkiets christna befolkning;

Reformen, och slutligen *sultanen* eller enväldet.

Koranen; ty den rättrogne mussulmannen bör tro hvad kalifen Omer sade, då han lät uppbränna Alexandrias dyrbara boksamling: "Antingen innehålla alla dessa böcker detsamma som koran, och då behövas de icke, eller innehålla de hvad som icke står der, och då äro de skadliga: alltså bör man förstöra dem!"

Turkiets christna befolkning; ty vid Bosforen och i Constantinopel, i Mindre Asien, Syrien och Palestina, ja, utanför Jerusalems murar tillväxer den och utbreder sig. De christna spinna silket, spränga bergen, plantera mullbärstrådet; i skuggan af klostren — bygga likt fästningar — intaga de jorden, resa höga stenmurar, bygga skolor och seminarier, bygga, odla och ordna, medan mussulmannen röker eller sover eller — går ut på rof. Först komma de grekiskt och katolskt christna och derefter de evangeliska med de heliga skrifterna, dem de sprida, med exemplet af ett utaf evangelierna genomträngdt och förädladt familjelif, med begreppet om ett Guds rike, som skall planteras på jorden. Sålunda intaga de landet mer och mer, och med dem följer småningom Europas lif och bildning — ondt med godt, det är sant, men derjemte ock den lifsprincip, som kan lära att skilja och välja mellan dem. Den christna befolkningen och det europeiska elementet äro i Turkiet *det växande*; det erkänna mussulmännen sjelfva; de kalla det: "Det frankiska." Araberna säga: "Allah har blifvit en frank!"*)

*) Enligt Ubiginis godkända uppgifter utgöres Turkiets befolkning af 17 olika folkslag, hvilka kunna klassificeras på följande sätt:

Reformen: ty, ehuru den föregafs vara grundad på koranens föreskrifter, har den skakat tron på koranen, på dess allvishet och alltillräcklighet, och dermed äfven tron på dess profet och på det sanna i hans lära. *Reformen*; ty folket förstår den ej, och har ej tro till de män, som skulle utföra den. Och det med rätta; ty dessa män tyckas ej sjelfva tro på den. Redschid pascha, dess förnämsta man under nuvarande sultan och hans storvizir, arbetade, såsom det syntes, med redlig ifver derför under den första tiden af sitt välde; men under de sednare åren

Turkar i Asien	10,700,000.
„ i Europa	2,100,000.
Greker i Asien	1,000,000.
„ i Europa	1,000,000.
Armenier i Asien	2,000,000.
„ i Europa	400,000.
Judar i Asien	80,000.
„ i Europa	70,000.
Slaver i Europa	6,200,000.
Roumainer	4,000,000.
Albanesare	1,500,000.
Tartarer i Asien	16,000,000.
„ i Europa	16,000.
Araber i Afrika	3,000,000.
„ i Asien	900,000.
Syrier och Chaldéer i Asien	235,000.
Druser i Libanon och Haurån	30,000.
Kurder i Asien	1,000,000.
Turkomanner (Asien)	85,000.
Zigenare	214,000.
Som bekännare af olika religioner kan denna befolkning fördelas sålunda:	
Mussulmän i Asien	12,650,000.
„ i Afrika	3,000,000.
„ i Europa	4,550,000.
Grekiska christna i Asien	3,000,000.
„ i Europa	10,000,000.
Katholska christna i Asien	260,000.
„ i Europa	640,000.
Judar i Asien	80,000.
„ i Europa	70,000.
Bekännare af andra religioner	300,000.

arbetade han för sig sjelf och dog — omätligt rik. Detta hans sednare arbete synes vara det hufvudsakliga hos statens styresmän alltsedan, dels i hufvudstaden, dels i provinserna. "Om sultanen visste!" säger menige man der, som ännu tror fullt och fast på sultanen såsom på något mer än "Guds skugga på jorden!"

Sultanen! Låtom oss kasta en blick tillbaka om tjugo år. Sultan Mahmouds stormiga och blodiga regering var förbi. Han hade afhuggit de feodala välden, som i Turkiets skydd upprest sig mot Turkiet, afhuggit dem med deras hufvuden, den fruktade Ali paschas af Janina främst bland dessa; han hade segerrikt bekämpat Mehemed Ali, Egyptens vicekonung; han hade utrotat janitzjarerna, hade genom eftergifvenhet och freds-slut dämpat de uppror, som han ej kunde dämpa i blod; och drifven kanhända lika mycket af sitt snille, som af en tvingande nödvändighet, hade han inom sitt nu lugnade rike inträdt på reformernas bana. Det murkna gamla der skulle ersättas af det nya, hvars kraft han nödgats erkänna när han såg sig slagen och betvingad af de europeiska makternas vapen och vilja, när han såg Grekland, Serbien, de Joniska öarnes republik, under dessa makters skydd, afskudda sig Turkiets ok. Då kom en storm, den sista, och det var dödens. I "delirium tremens" slutade sultan Mahmoud sitt lif.

Hans son och tronföljare var helt ung, ej tjugo år ännu. Man kände honom icke och visste icke hvad han var. Frågande såg man på hans thronbestigningsdag upp till den bleke ynglingen och anade godt af hans milda uttryck, hans nästan vemodiga leende. Det var en juldag.

Tre månader derefter, i November 1839, hade Abdul Medschid i rosengården (Gulkhané) af sitt palats låtit sammankalla hela sitt hof, sina ministrar, representanter af alla de nationer, religioner och korporationer, som finnas i Turkiets vida rike, tillika med utrikes makters ministrar, och inför dessa alla lät han Redschid pascha med hög röst uppläsa den *hattischeriff* eller förordning, genom hvilken sultanen lofvade gifva Turkiet en ny organisation,

öfverensstämmande med tidens och rättvisans fordringar och tillika öfverensstämmande med — koranens. Ty för att icke förskräcka och afskräcka de rättrogna turkarne framställdes den nya organisationen såsom ett upplifvande af korans förgättna lagar och anda. Ej heller kunde det vara svårt att ur denna bok af "tutti frutti", af "löst och fast" (såsom Muhammed sjelf säger) taga och draga hvad man ville. Kungörelsen begynner sålunda:

"Hela världen vet att i ottomaniska rikets första åldrar korans herrliga föreskrifter och rikets lagar utgjorde en städse vördad regel. I följd deraf växte riket i styrka, storhet och välmåga. Sedan etthundradefemtio år har en följd af händelser och flerahanda orsaker vållat att man upphört att hålla sig till den heliga lagsamlingen och till de förordningar, som härflyta deraf, och rikets styrka och välmakt hafva ombytts i svaghet och stigande fattigdom. Det är emedan i sjelfva verket hvarje rike förlorar sitt bestånd, då man upphör att lyda dess lagar. Dessa betraktelser äro ständigt närvarande för vår tanka, och alltifrån dagen af vårt uppstigande på tronen har det allmännas bästa, förbättringar af statens och provinsernas tillstånd, lättandet af folkens bördor icke upphört att uteslutande sysselsätta vår uppmärksamhet. — — — Då man nu tager i betraktande det ottomaniska rikets geografiska läge, fruktbarheten af dess jord, dess innebyggares egenskaper och intelligens, måste man öfvertyga sig derom, att när man bemödar sig att finna verksamma hjälpmedel, skall resultatet, som vi med Guds hjälp hoppas vinna, kunna ernås kanske inom loppet af några år. I fullt förtroende således till den högstes bistånd och understödda af vår profets bemedling, anse vi det ändamålsenligt, att genom nya institutioner förskaffa provinserna, som utgöra ottomaniska riket, välgerningen af en god styrelse."

Denna nya organisation, som skulle i första rummet upptaga garantier, tjenliga att försäkra alla rajas — eller Turkiets christna undersåter — en fullkomlig säkerhet till lif, heder och gods, skulle i öfrigt omfatta alla delar af

rikets styrelse: politik, administration, domstolar, undervisningsanstalter, landt- och sjöförsvaret, finanser m. m.

Sultanen förband sig, genom ed, att icke allenast noga iakttaga de förbindelser han iklädt sig i följd af sin hattischeriff (hvars originalhandskrift nedlades i det rum i Eijoub's moské, der profetens mantel förvaras), men han gillade tillika på förhand alla mått och steg, som sednare skulle vidtagas för att försäkra dess utförande.

Redschid pascha var då minister för Portens utrikes-ärender; en kort tid derefter upphöjdes han till storvizir. Den förre storviziren afsattes, emedan, säger sultanen i sin förordning derom, han icke funnit hos denne det nit, som han önskat och väntat sig för utförandet af sitt reformverk; han hoppades nu, att i Redschid pascha ha funnit rätta mannen därför.

Jemt 20 år ha förflutit sedan Gulkhanés hattischeriff upplästes, lofvande en ny framtid, en skönare dag för Turkiet. Tjugo år ha gått; huru står nu Turkiet? På mera vacklande fötter än någonsin såsom politisk makt; likaså i anseende till inre enhet och synnerligen till finanser; ingen nekar dertill, minst de tänkande turkarne sjelfva. Dessa tro ej heller på Turkiets uppkomst eller ens räddning. De säga: — — — "Profeten har sagt, att hvarje nation, liksom hvarje individ, har sitt föresatta lifsmål, och när detta är kommet, så står det icke i någon människas makt att aflägsna det." (korans fatalism!) — — — eller ock säga de: "När växterna upptäckte för Lokman sina helsogifvande krafter, så sade ingen af dem: jag kan lefvande göra ett lik. Abdul Medschid är en Lokman; men Turkiet. . . ."

Föreslår man en af de tänkande bland turkarne ett slående medel till ställningens förbättring, så svarar han: "Ni har mycket rätt, men hvilken skall sätta det i verket?" Sultanen? Honom felas energi och honom felas penningar. Hans ministrar och paschar? Dem felas mod och medel; men framför allt vilja och — en helsosam fruktan. Och tron på reformer finnes icke hos de stora, i synnerhet sedan de varit i Paris och derefter ej mera

tro på koran eller på något; den finnes icke heller hos folket, emedan det ännu tror på koran och på de gamla stadgarnes belighet.

"Om sultanen visste!" säger folket i provinserna, förtryckt eller röfvadt af lagliga embetsmän och laglösa horder. Men sultanen vet icke och får icke veta något om sitt rikes sanna tillstånd. Sanningen kommer icke till honom. Huru skulle den komma? Pressen är bunden; de turkiska bladen säga blott hvad ministrarne vilja, och ministrarne undvika allt, som kunde sätta sultanen i dåligt lynne. Ingen af dem vill föra till honom en elak nyhet. Väl fruktar ingen mer för tillämpningen af den gamla, ännu gallande lagen, som dömer till döden den, som bringar sultanen ett elakt budskap; Abdul Medschids milda sinne lag aflägsnar denna fara; men man fruktar dock hans uppjäsande, hastiga sinne och ett hastigt ord af hans enväldsmakt. Hvar och en fruktar, om ej för sitt hufvud, dock för sitt embete och sin inkomst, hvar och en söker att hålla sultanen vid godt lynne. Och under det att allt går sämre och sämre i rikets ordning, finanser och kredit, förespeglar man sultanen att allt går till det bästa; och så lemnar han sig sorgglöst till sin bygnadsvurm, öfverger eller lemnar på halfva vägen indragningar, som i ett och annat äro påbörjade, och invecklar sig dag efter dag i allt större penningesvärigheter*). Fattas penningar till något,

*) Deruti hjälpa honom troget hans kadiner eller gemåler i det de på kredit köpa i bazarerna, köpa allt hvad dem lyster. Abdul Medschid ville en dag reformera detta ofog och gaf åt en af sina ministrar befallning att reglera hans harems utgifter. Ministern förkunnar kadinerna, att de icke få göra uppköp öfver ett visst belopp under så och så lång tid. Favoritkadinen svarar derpå med att följande dagen sända ministern en räkning på en half million piaster för juveler, dem hon uppköpt, samt tillsägelse att om han än vidare ville stifta lagar för hennes utgifter, så skulle hon hvar dag göra uppköp för en summa dubbelt så stor. Ministern går till sultanen, klagar, visar räkningen och omtalar hotelsen från den öfvermodiga kadinen. "Ah hon!" säger sultanen saktmodigt, "ja, jag råder er att ställa er väl med henne, ty har hon sagt detta, så gör hon det också!".....

så upplånas de, men numera fås de ej under 50 procent eller på andra vilkor, som synas oerhörda. Lika mycket, man måste hafva penningar för ögonblicket, till hvad pris som helst. Och för denna ögonblickets penningtörst försummar man reformer i finanserna och låter bestå förhållanden, som måste inom kort ruinera riket.

Det nuvarande förhållandet med tullen å in- och utförda varor synes vara af denna beskaffenhet. För sådana, som utföras ur Turkiet, är tullen dubbelt, ibland två- å tredubbelt högre än för dem, som införas. Otroligt, men likväl sant!*)

Ett annat sådant är att belägga det förarbetade råämnet med högre afgift än utförandet af sjelfva råämnet; mjöl t. ex. betalar större tull än säd. Hvarföre, synes svårt att förklara, om icke i följd af styrelsens behof att, utan afseende på framtiden, få penningar för ögonblicket. Och derigenom påskyndas ögonblicket, då de ej mera skola kunna fås! Ja, det synes redan vara nära.

Constantinopels stora squaller har, under den tid jag varit i Constantinopel, gått ut derpå, att sultanen velat företaga en resa till Salonika, Smyrna (kanske Beyruth), Alexandria, och att han ej varit i stånd att få låna penningar till denna resa, som derföre icke blir utaf. Längre, så säges det, var sultanen i okunnighet om förhållandet; men ändtligen kröp sanningen fram. Och nu följa anekdoter på anekdoter om följderna af den inställda resan, om fyrahundra koffertar, som blifvit beställda för den (hvilka i första handen kostade 100 piaster stycket och, innan de kommo till sultanen 500), och hvilka tillverkaren nu nödgats återtaga för 40 piaster stycket; äfvenså om beställningar af andra ting och persedlar för resan, hvilka nu blifvit återkallade. Det är ingen ända på historier om sultanen, hans resa och hans penningenöd, i

*) Detta förhållande, som inträdde efter det sednaste orientalska kriget, då England och Frankrike begärde och erhöilo af Turkiet nedsättningen på tullen för sina varor, lærer nu, på Englands bemedling, blifva jennadt.

(Tillagdt år 1861.)

hvilka det löjliga täflar med det ömkliga. De upprepas bôteler, i kaféer, i enskilda boningar och på torgen. Somliga säga att sultanen skall resa till Malta och sätta sig under Englands beskydd, andra säga att han skall resa, men blott till Dardanellerna och till Salonika, icke till Smyrna. Men till Smyrna har han dock låtit skriva ett bref, såsom från honom sjelf, med löfte att komma och dröja, under förhoppning att hans trogna undersåter der skulle bli lika belåtna med honom som han med dem. Ett bref, hvilket storligen fagnade dem. Stackars Smyrnaiter, som nu få långa näsor, och stackars lilla Mythilène, som så gladda sig i hoppet att få se "sin kung" och som bygt en ny brygga och prydlig kiosk för att mottaga honom!*) Här och der hviskas det att den Stora Porten måste "cedera bonis." Sultanens civillista ensam har öfver 200 millioner piasters skuld.

Ubigini i sitt intressanta, men allt för turkiskt sinnade arbete: Lettres sur la Turquie (1858) säger:

"Turkiet genomgår i dag en af dessa kriser, då de gamla institutionerna, skakade genom idéernas förändring och fortgång, ej längre förmå åstadkomma en helsosam jemnvigt, och då folken, till hälften vilseförda, liksom mus-sulmannen i öknen vid bönens timma ser sig om på alla sidor för att finna sin Kyblé (porten eller riktningen åt Meccas Kaaba), vända sig till sina styresmän, väntande af dem icke blott föreskrifter, utan äfven föresyn, Må sultanen och hans ministrar akta derpå. Det är icke nog att

*) Efter allt prat om denna resa och att den ej kunde bli utaf, har sultanen i går verkligen afrest (men blott till Salonika), och (hvad som är karakteristiskt) på denna resa, företagen såsom det sades i afsigt att se en del af landets barn och höra deras klagomål, har han medtagit sin teaterpersonal och sitt kapell. En dundrande kanonad gaf signalen för hans afresa, och man bygger nu på Bosforen, midtemot hans palats, ett slags tempel, ämnadt att genom dess uppgående i fräsande gnistor och lågor fira hans återkomst. Fyrverkerier, bländverk, aska — se der sultanens föda!

utfärda lagar mot öfverflödet, man måste äfven sjelf lyda dessa lagar och icke tåla omkring sig försnällningen och slöseriet."

För mig är Turkiet ett slående exempel på en stats, ett folks oförmåga att pånyttföda sig sjelf utan de institutioner, som bevara och befordra folkets sjelfmedvetande och sjelfstyrelse: en fri statsförfattning och en fri press.

Låtom oss emellertid ej glömma det: *något är vunnet*, något *vinnes* dagligen i Turkiet genom reformen och dess nya lagar för folkets rätt och för samvetsfrihet; något vinnes för menskligheten.

För menskligheten! Detta är det väsendtliga. Ty mensklighetens rike är Guds rike på jorden, och dess folk är det folk af alla folk och tungomål, som lefver och arbetar derför. Till detta sluta sig de af Turkiets söner, som redligt omfatta evangeliets lära — ja, äfven i den dunkla reflex deraf, som innehålles i koranen — och de idealer, som den framkallat för alla sferer af lifvet. Men Turkiet, såsom *stat*, går bort, går under. I det innersta af dess organism herrskar döden, och ingen *hattischeriff* från seraljen rosengård förmår gifva liket lif.

I femhundra år har det turkiska väldet räckt. "Hvart femte århundrade — säger en arabisk saga — kommer underfogeln Phœnix ur Egypten med sin faders lik, uti ett ägg inbalsameradt i myrrha, och begrafver det uti solens tempel." En betydelsefull saga!

Turkiet är döende och ändå omfattar Turkiet de skönaste och fruktbaraste bland jordens länder; dess stränder badas af sex haf; en gyllne sol, en sällan molntäckt himmel lyser öfver dess folk. Skulle det vara sannt, detta profetens ord: "Hvarje folk, liksom hvarje individ, har sitt bestämda mål; och när detta är kommet, så står det ej i menniskomakt att aflägsna det."

Ja, det är sannt — för de folk, som ha sin lifsprincip utom sig, som lyda blindt enväldet och ödet; men kan ej vara sannt för dem, som inom sig sjelfva ega den lifgivande och ledande principen, och hvilka i sitt högre

Gudsmedvetande undfått medlet och borgen för en oändlig fortgång*). De fria medborgrarne af ett fritt folk bilda och ombilda dess lagar enligt idéer — *tingens grundlagar* — som icke äro af i går eller i förgår, utan ifrån evighet inplantade i människans bröst af den gud, som skapade världen och skapade människan till sin afbild. De kunna fördunklas, ej utrotas eller qväfvas; ty deras rot hvilar i den Evige. De kunna ej pånyttfödas, men de kunna utvecklas af människorna. Vid Guds ord och "varde ljus" klarna de, och stiga från tidevarf till tidevarf, "från den ena klarheten till den andra" — Gnds och människans förenade verk!

Väl dig, o mitt moderliga hem, mitt folk och mitt fosterland; väl är din sol blek och din jord arm, i jemförelse med denna. Silke spinner du ej, och guld har du intet, ej heller vin och gyllne frukter; men du har *Evangelium*, du har *frihet*, och i den fria församlingen och det fria ordet medlen att bli dig själf alltmera medveten och klar, medlen för din själfstyrelse. Dina evigt gröna skogar susa öfver fria, själfansvariga män och qvinnor, och den ringastes röst kan hinna till tronen.

Du har trott, du tror på det evigt sanna i Gud, och af Gud i människan. Du har gifvit dig *rätt* att från slägte till slägte utveckla ditt lif enligt ett odödligt ideal. Hvad skulle hindra din eviga föryngring? — Dina söner och dina döttrar, dem du frigjort, skola föra dig framåt på de fria folkens, på mensklighetens segertåg.... susen, susen, evigt gröna skogar!.....

*) "Visa mig ett folks Gud och jag vill förutsäga dess historia."

Euripides.

Bujuk Déré, den 3 Augusti.

Förnämsta grunden för svårigheten af Turkiets pånyttfödelse torde dock ligga hos dess qvinnor och prester. Vål längta många af de förstnämnda, i synnerhet uti Constantinopel, från deras harems-lif till det lif, som de se europeiska fruntimmer njuta; men de längta såsom barnet efter månens bild, hvilken det ser glänsa i vattnets spegel. De vilja höra musik och i synnerhet se — "musikanterna", se och umgås "med europeiska herrar", det erkänna helt naivt flera af de vackra instängda, som blifvit ledsna vid sina herrars enformiga despotism och ändå enformigare umgänge. De förstå litet hvad qvinnans frihet i ädlare mening vill säga, och deras herrar och husbönder förstå det lika litet. Det behöfves icke mindre än en döpelse af hela turkiska nationen, en omvändelse till christendomen för att lyfta slöjan från den turkiska qvinnans själ och gifva henne förmåga att föda och uppfostra ett fritt folk. Vål blir månggiftet, i följd af tidens påtryck, allt sällsyntare i Turkiet, och flertalet män i Constantinopel säges hafva blott en laglig hustru — slafvinnornas antal är ännu obegränsadt, — och väl låter en och annan pascha sina döttrar lära läsa fransyska och klinka litet på fortepiano, hvilket icke gör dem klokare och lyckligare; men dervid stadnar det. Qvinnan måste, enligt turkens tro, förblifva en "beslöjad", en "obekant." Och blott under okunnighetens och tvångets skydd tror han sig kunna bevara henne och sig sjelf från vanheder*). Han har dessutom gammal sed och Korans lag på sin sida. Men mot den grundliga omvändelse jag nämnt sätter sig naturligtvis med all makt den lärda klassen med sina Ulemas, Imams, derwischer. *Ulemas*

*) Utförligare underrättelser om de turkiska fruntimren samt om det vestliga Österlandets qvinnor lemna grefvinnan *Dora d'Istrias* utmärkt intressanta arbete: "*les femmes en Orient.*"

utgöra egentligen de lärdas klass, hvarutur man tager både domare, "Cadis", och prester eller "Imams", hvilka tjänstgöra vid moskéerna. En Ulema's vishet består i hans kännedom af Koran, hans förmåga att lägga ut alla dess föreskrifter och tillämpa dem på särskilda frågor och fall. Dessa *vetande* bilda en stormakt i motsats till folket, som är i hög grad *ovetande*. Blott undantagsvis kan en man af arbetsfolket läsa. Ulemas äro fiender till alla djupare reformer. Den djupaste, den christna, skulle blifva deras väldes tillintetgörelse. Männen af folket undervisas i de fem dagliga bönerna (Namaz) och i tvagningarne samt lära vissa lefnadsreglor, hemtade ur Koran*).

Det talar mycket för turkiska folkets ursprungliga godhet, att just den del deraf, som får så ringa undervisning och lefver af sina händers arbete, anses som den

*) Bland de 58 tros- och lefnadsreglorna, samlade ur Koran af den lärde Omer Nessifi för att tjena som en slags kateches i skolorna, finner man många goda, såsom dessa :

"Den bäste bland menniskor är den som gör sig nyttig för sina likar"; och:

"Dygden består icke deruti att ni vända era ansigten mot östern eller mot vestern. Dygdige äro de, som tro på Gud, på den yttersta dagen, på *boken* och på profeten, de som af kärlek till Gud hjälpa sina likar, de faderlösa, de fattiga och de resande, de som återköpa fångar, som gifva allmosa, äro trägna i bön, uppfylla sina förbindelser, äro tåliga i motgången", m. m. (Cap. 2. v. 12).

Summan af dygd och af alla föreskrifter uttalas emedlertid för mussulmannen i orden:

"Den som har sagt: det gifves blott en Gud, denne man har ingått i paradiset."

Lika högt dermed står bekännelsen: "Muhammed är alla profeters sigill (eller försegling)", d. ä. han har fulländat profeternas rad.

Såsom jag tror mig redan hafva anmärkt förkasta Muhammedanerne ingalunda judarnas och de christnas heliga böcker; men de känna dem föga eller intet. De erkänna dem såsom innehållande förutgående, förberedande uppenbarelser, till hvilka Muhammed (den utlofvade eller "Paraklet") och Koranen skola utgöra fulländningen.

bästa och hederligaste. Jag har hört flera evangeliska christna säga, att de i Constantinopel hafva hellre att göra med turkar, än med grekiskt christna. Såsom mönster af redlighet och pålitlighet citerar man båtmännen på Bosforen. Desse, som till hundradetal der förtjena sitt lifsuppehälle såsom roddare, hafva verkligen i hög grad förmånligt utseende och väsen, ärliga, öppna. De äro ett vackert och ståtligt folk.

Mindre godt är paschernes och öfverhufvud de högre turkiska tjänstemännens rykte, ehuru jag äfven bland dem hört nämnas mer än ett vackert exempel på omutlig redlighet och oegennyttia. Men — "en svala gör ingen sommar."

Deremot har jag blott hört ett enigt omdöme rörande Ulema-corpsens fanatiska konservatism och derwischernas blinda fanatism. De sednare äro Österlandets munkar. Under namnet Santons, Sofis, Fakirer m. m. äro de spridda i alla Asiens länder ifrån Ganges till Medelhafvet. Den svenske lärde orientalisten d'Ohsson uppräknar icke mindre än 36 särskilda derwisch-ordnar, hvaraf 18 funnos redan före Ottomanska rikets grundande. Alla dessa ordnar hafva anspråk på hög helighet och sätta den i afsägelsen af denna världens goda, i en lösgörelse från alla dess ljufvare band, som äfven utgör grunden för Buddhas lära, och dessutom i en mängd asketiska öfverdrifter och ceremonier, från hvilka Buddha höll sig fri. Med dessa upptåg åsyfta de tillintetgörande af det individuella lifvet och uppgående i ett extatiskt tillstånd, som de förmena vara det guddomliga. I allmänhet äro derwischerna lika okunniga, som fanatiska, och ej sällan ganska högmodiga. De pocka på allmosor och vördnad. En stor del äro vandrande, genomströfva landet, upprepande sentenser eller böner ur Koran och tigga för sig och för sina ordnar. Folket tror på deras förböner och magiska kraft och fruktar deras vrede. Jag hade i Constantinopel redan beundrat deras konst att svänga sig (hos de dansande derwischerna), jag skulle ännu lära beundra deras skicklighet i att bedraga.

Constantinopel har tvenne der bosatta dervisch-ordnar, de så kallade *Mewlis* eller svängande dervischerna i Pera och "Ruffei" — eller *de vrålande dervischerna* i Skutari. Jag gick en dag med Baron Beckfriis att se de sednares gudstjenst. Deras *Tékié* hade blott på en sida ett litet galleri för främlingar; men detta var helt nära invid choret eller den delen af *Tékiét*, der de Öfverste dervischerna stå. Der framträdde en åldrig man af patriarkalisk skönhet, sådan vi kunna tänka oss Abraham då Melchisedek offrade honom bröd och vin. Så vördnadsvärd, så vacker, så mild och hög såg han ut med sitt långa, hvita skägg, sina orientaliskt sköna drag och sin ståtliga, men enkla klädsel. Han bar en vid, lång grå rock, en bred silkesgördel, den turkiska turbanen och gula tofflor. Tvenne yngre män ledde honom med djup vördnad fram till en ländstol och blefvo sedan, jemte åtskilliga andra män, stående omkring honom, såsom hofherrar omkring sin konung. Uppträdet begyntes dermed att fyra gigantiska dolkar, med jernkedjor, lika gissel, fästade kring handfästet, buros fram till den högvördige mannen. Han pröfvade deras uddar, visade dem för sin omgifning och för åskådarne, satte sedan den ena dolken efter den andra med udden mot sin tinning och vred dem omkring såsom ville han borra in dem i hufvudet. Men naturligtvis kunde hvarken jern eller stål bita på en så underbart helig man! Dernäst manipulerades några andra sårande instrumenter, förmodligen för att göras harmlösa. Nu inkommo genom dörren åt gatan ynglingar och gossar, som, den ene efter den andre, lade sig framstupa utsträckte för den store derwischens fötter. Han steg då långsamt upp och behagade i nåder trampa på de liggande, alltifrån nacken utåt hela ryggen och ned mot benen. Under denna promenad i gula tofflor stöddes hans armar nedanom armbogen af de två derwischerna till höger och till venster om honom, dock så lätt, att han tydligen icke stödde sig på dem annorlunda än för att hålla sig i jernvigt. De trampade ynglingarne reste sig derefter upp, kysste den helige faderns hand eller gula toffel och afträdde. Äfven

små gossar, barn om sex eller sju års ålder, lades af sina föräldrar för derwischens fötter och trampades på samma sätt utan att de tycktes deraf hafva något mehn. Detta förvånade mig och förvånar mig än i denna stund då jag ej, såsom de rättrogne, kan antaga att den store derwischen af lutter helighet och upprepande af Allahs*) namn förlorat all kroppslig tyngd. Efter detta uppträde, som förnyades allt emellanåt under den s. k. gudstjensten, följde ett annat, vid första påseendet ändå besynnerligare. Ynglingar och gossar kommo och knäböjde för derwischpatriarken, som trädde in i deras mun och ut genom kinden en lång syl eller stålsticka. Derefter ställde sig ynglingen upp och blef stående med den långa sylen stickande med ena ändan ut genom munnen och med den andra ut genom kindbenet. Så stodo snart nppställda i en rad nio till tio ynglingar, som sågo ganska förnöjda ut, och ingen droppa blod syntes på deras genomborrade kinder. Detta kan förklaras blott så att hål voro förut gjorda i kinderna såsom man i öronen sticker hål, hvilka, ehuru de läkas, likväl bibehålla sig öppna. Detta blef mig klart deraf att den store derwischen, som dock tydligen var väl öfvad i konsten att sticka in syl-jernen på de rätta ställena, dock stundom letade litet, och då han på en mindre gosse tycktes vilja taga genomgången på orätt fläck ryckte gossen på sig, i det oro och smärta nålade sig ett ögonblick i hans ansigte. Men snart derpå kom jernet ut på sin rätta plats och gossen gick förnöjd att ställa sig bredvid kamraterna, som på detta vis förvärfvade sig — en piaster eller en plats i derwischernas paradys, jag vet ej hvilketdera.

I fonden af rummet, midt emot den store derwischen, hade emedlertid en mängd derwischer uppställt sig i en rad, som alltjemt ökades af från gatan inkommande män — jag varseblef bland dem ett par turkiska soldater —

*) Den utomordentligt heliga derwischen säges nämna *Allahs* namn omkring 200,000 gånger om dygnet, hvilket anses förändliga honom på utomordentligt vis.

alla tydligen tillhörande den lägre folkklassen. De ställde sig tätt vid hvarandra och vickade från höger till venster i afmätt takt under ett cantilerande rop, som i mina öron lät likt det vanliga utropet från muhammedanska minareter: *La ilahe ill-allah vé Muhammed rocoul Allah!* Det gifves ingen Gud utom en, och Muhammed är hans utskickade! Ropet liksom vickningen stiger i intensitet ända tills det förra blir ett rytande eller vrålande och den sednare en våldsamt skakning af alla kroppens lemmar; i synnerhet kastas hufvudet af och an såsom ville det skiljas från kroppen. Andra röster höja sig liksom en slags bas och bakgrund för de första; flöjt och trumma hvirfla; tre stämmor bli tydliga i detta slags chor utan ringaste skymt af melodi, men ej utan rytmisk takt och effekt. Det stiger till en formlig storm, under hvilken de vrålande sångarnes ansigten antaga förskräckande utseenden. Några se ut som de skulle få slag, andra äro bleka och bada i svett; flera män tyckas vara nära att uppgifva andan under det de stänka fram ordet: "Allah! Allah!" hvilket slutligen är det enda, som alla dessa gestalter, hvilkas lemmar synas ur led, kunna framvråla. Det är ett ohyggligt skådespel både för ögon och öron, och man behöfver en viss nerfstyrka för att uthärda dermed äfven endast såsom åskådare. När den himmelsstormande stormen nått den höjd, som menskliga langor och lemmar kunna åstadkomma, saktar den sig småningom, och aktörerna, hvilka jag väntade mig få se nedstörta halfdöda af denna ansträngning under visst en timmas tid, stadna slutligen, torka sina ansigten och gå hvar åt sitt håll.

Ett nytt uppträde fångslar nu blickarne. Trenne män instörta, nakna till midjan, två af dem, mörka som beduiner, taga höga skutt under det de söka borra in i sitt lif dolkar, en i hvardera handen, vid hvilka hänga små svarta jernkedjor. De göra förfärliga vridningar och ursinniga bemödanden. Men antingen måste deras hud vara mycket hård eller äro de stora dolkarne mycket slöa, — kanske af den höga derwischens manipulation; — visst är att de icke lyckas tränga genom skinnet till blodet, ja, icke åstad-

komma någon synlig skada, huru mycket de skuttande botgörarne än arbeta och anstränga sig. Icke bättre lyckas en ung mohr, som söker att skära hufvudet af sig i det han sågar på sin nacke med en sabel, omfattad med begge händerna. Deraf kommer hvarken blod eller annan påföljd. Sedan de tre botgörarne anfäktat sig på detta vis i femton eller tjugu minuters tid och slutligen synas färdiga att digna, uppreser sig den store derwischen med en uppsyn, full af medlidande och förbarmande, hastar fram till de dignande, vrider mordvapnen ur deras händer och, med ett uttryck, som synes säga: "det är nog! det är nog!", öfverlemnar dem till sina biträden, som skylä de förmodade blessyrerna och föra under omhuldande åtbörder de trötta aktörerna bort från scenen.

Sista upptåget i den stora representationen — som denna dag lärer varit utomordentligt fullständig — var att en af de svängande derwischerna från Pera framträdde med sin hvitgula, upp- och nedvända blomkruka på hufvudet, och utförde midt i Tékié't sin ensamma ringdans, hvarföre han tackades nådigt af den store derwischen, som hela tiden bibehöll sin värdiga, vördnadsbjudande hållning. Att han det oaktadt var en stor lurifax, en oförskämnd hycklare det var mig klart, och att hela uppträdet var ett skamlöst bedrägeri till vinnande af den okunniga hopens beundran och — penningar, det var mig likaså visst, ehuru ingen collekt gjordes på stället. Inkomsterna komma här på annat sätt, komma från mödrar, som vilja få sina barn friska eller bevarade från onda inflytelser, komma från alla de tusentals okunniga och lättrogna, som i derwischernas magiska kraft och förböner söka försoning för begångna synder, försvar mot påföljande straff, eller ock delaktighet i deras paradiset.

"När man är utom Kaaban" — säger derwischernas lära (och Kaaban i Mecca utgör, i deras språk, det gudomliga livets symbol) "är det godt att rikta sin blick mot den; men när man är inom Kaaban sjelf, hvad betyder det då åt vilkendera sidan man vänder sig? Den som befinner sig inom Kaaban är öfver all lag och öfver

”människornas vanliga ordning. Han blir själf sin väg eller ordning och blir medlare och hjälpare för andra.”

De svängande derwischernas extatiska dans symbolisera detta tillstånd; så äfven, hos de vrålände derwischerna, deras öfversteprests skenbara osårbarhet och skenbara makt att genom manipulation frantaga skarpa vapen deras kraft, m. m. De högt heliga derwischerna äro delaktiga af Allahs väsen. Deras blick, deras röst, deras vidrörande hafva magisk kraft. Såsom sökande till detta tillstånd måste man anse de vrålände och skakande noviserna. De skola derunder svettas och skaka ut den gamla människan, och Allahs namn, derunder oupphörligt åkalladt, skall uppfylla deras lekamen och deras själ med Allah's lif. Så åtminstone förklarar jag mig betydelsen af dessa upptåg i förbindelse med hvad jag känner af derwischernas tro och Österlandets läror om heligheten och dess väg. Ty huru mycket värde Österlandets förchristliga religioner och philosophier än tillerkänna vissa sedliga dygder eller allmännyttiga handlingar, så är dock för dem idealet af den högsta förträfflighet en helighet utan all sedlig halt. Den hvilar ytterst på deras gudsbegrepp. För Zoroaster — och för Muni, hans efterföljare — för de chinesiske vise, för Brahminen och Buddhisten är Gud ett opersonligt väsen, försänkt i evig ro. Buddhistiska bilder måla honom sofvande. För Medel-Asien, Zoroasters skådeplats; för det mest östliga, der Laotseu och Confutseu uppträdde, för dess sydliga hälft, som bekänner Brahmas och Buddhas läror, är högsta lifsidealet en abstraktion från allt sannt lif. Först hos Israels folk dagas under Guds ledning ett högre begrepp om Gud och ett högre ideal af det mänskliga lifvet, — begrepp, ideal, som hafva fullkomnat sig, vi veta väl huru och i hvem. Om de icke spridt sig eller bevarat sig i sin renhet inom Österlandet, så får detta tillskrifvas de gamla elementernas öfvermäktiga inflytande uti Asien. Muhammed öfverväldigas af dem och hans lära växte som en parasit på det gamla och det nya lifvet (växte såsom parasiten för att förgås såsom den).

Det gamla dygde- och helighets-idealet hade inträngt i de christnas kyrka. Berget *Athos* på Greklands (Macedoniens) kust befolkades, liksom den asiatiska *Olympen* (vid Broussa), med tusentals munkar, som gjorde till sitt lefnadsmål att vinna himmelen genom själfspäkningar och oupphörligt upprepade böner. Ännu i dag kallas derföre Athos och Olympen "de heliga bergen", och ännu i dag har Athos en sådan munkbefolkning. På båda sidor om Bosforen uppstodo tiggande munkordnar, som gjorde okunnighet och osnygghet till högsta dygder, och de lefva och blomstra der ännu. Jag har sett sådana i Constantinopel, jag har ock sett sådana i Rom. Men deras urbilder komma från China, Hindostan och Persien. Den fullkomliga mannen (eller menniskan) är, enligt deras lära, den, som ingenting aktar och ingenting verkar på jorden eller för jorden. Ju mera han föraktar jorden, desto säkrare vinner han himmelen. Ju mera han aflägsnar sig från menniskan, desto närmare kommer han guddomligheten. Den hinduiska fakiren, som stirrar på solen tills han blir blind, eller sitter ständigt med korslagda ben, vändande sitt radband och upprepande förgänglighetens läror, är viss om att vinna saligheten. Den man, som låter sina naglar växa in i sitt kött, eller låter äta upp sig af ohyra blir ett helgon af högsta rangen.

En högre tanke — jag misskänner det ej, — ett ursprungligt, högre sträfvande, frihet från själfviskhet, kärlek till Gud och hans skapade väsen kan vara den fördunklade grunden för dessa urartade lifsideal; men sådana de uppenbara sig i deras hemland kunna vi blott i dem se — lågt fallna englar, helighetens karikaturer. Och hvem kan hafva sett Italiens Capuciner-ordnar, "le vive sepolte" i Neapel och i Rom, Trappisterna i Frankrike m. fl. munk- och nunne-ordnar i alla Katholska länder, de der brukliga vallfarterna, radbandsbönerna, kyrkliga ceremonierna, penitenserna och indulgenzerna, hvem kan hafva närmare aktgifvit på de personers lif, hvilka den Romerska kyrkan förklarar *Heliga*, utan att märka det samma fallna idealer för dygd och helighet gå igen der, och att de mer eller mindre

återspegla för-christliga, österländska typer?! Ty — icke den man (eller menniska) som tjenat Guds sedliga ordning, Guds och Christi Rike på jorden, utan den, som i blind lydnad tjenat den påfliga kyrkan eller ock tillbringat sitt lif i kroppsliga sjelfspäkningar, förklaras af henne för — *helig!* Och liksom individens, så är ock statens och samhällets högsta mål enligt hennes lära: icke Guds-rike, utan *Kyrkan.*

Annorlunda framställa sig lifvets idealer i den yngsta bildningen af det religiösa medvetandet, vi mena den Evangeliska, der denna framstår i sin renhet; Och om dessa idealer utvecklats sig fullast i protestantiska länder, så omfattas de likväl af alla tänkande christna inom alla christna bekännelser hvar helst på jorden. Den bästa man — ty på fullkomlig helighet kan ingen menniska hafva anspråk — är, enligt den evangeliska åsigten, icke den, som ger mycket allmosor, som tillbringar sitt lif med botöfningar eller i blind lydnad för kyrkan, utan den som egnar sitt lif att tjena Gud och sina likar efter sitt pund och uti Christi anda. Han ger kanske inga allmosor alls — i penningar; men han ger sin tid och sina krafter till att, i smått och i stort, befordra sina likars bästa, samhällets förkoffran, så att det må komma närmare all utvecklings mål, Guds rike, "såsom i himmelen så ock på jorden." Han tänker dervid icke mycket på sin egen lön, sin egen salighet. Han har dertill icke tid; han tänker så mycket på andras väl och på det värf, som Gud anförtrott honom. När han är vid slutet af sin arbetsdag på jorden väntar han ingen Apotheos af kyrka eller stat, han räknar ej heller de många tysta tårar, dem hans bortgång framkallar, ej de tacksamma suckar, som lyfta hans namn till Guds thron. Och när han står inför den Evige Husfadren frågar han icke efter sin lön eller efter sin hedersplats i hans rike. Han tänker icke på sig. Att få vara der hans mästare är, att få tjena honom uti hans verlds-tempel och "se hans härlighet", det är honom högsta lön och högsta salighet.

Vet du någon högre?

Sådant som den enskilda människans, så är äfven samhällets ideal uti evangelii ljus. Icke särskilda och timliga bildningar af samhällslifvet skola uteslutande tjenas, utan kyrka och stat, alla former och sferer af lifvet skola samfällt tjena människans och samhällets fria utveckling i ett allmänligt Guds-rike. Mot detta mål, ännu dunkelt skådadt genom den nya dagens töcken, blickar vesterlandets fria nationer. Och vesterlandet har nu jordens framtid i sin hand.

Asien, Europa! döttrar af samma fader, länge åtskiljda genom tid, rymd och lefnadsöden! den dag ser jag komma — en stor skapelsedag — då J skolen förenas i samma höga lefnadsmål, i samma rena lifsidealer, festligt, såsom nu vid Bosphorens stränder. Andå och ånga bereda vägarna. Måtte ingen småsinnad politik hindra de stora Europeiska makterna att förenade påskynda Asiens räddning ur barbariet. Och må de, framför allt, vakta sig att der uppträda som barbarer!

Syriens och Palestinas tillstånd påkallar i närvarande tid på det mest trängande vis de Europeiska folkens uppmärksamhet; ty dessa länders christna befolkning är vapenlös och värnlös i Turkiets händer. Den ser barbarens svärd vid en tråd hängande öfver sitt hufvud, — ty turken, retad, är en fanatisk barbar, — den ser dagligen sin jord och egendom i fara att sköflas af rofgriga nomader; den lefver i ständig ångest.

Stormakterna Ryssland, England och Frankrike se det, och — akta förnämligast på hvarandra under fruktan att den som åtager sig hjälpen äfven torde taga landet. Syrien och Palestina stå emedlertid öppna för ovädret, likasom nu i Jerusalem det Christna templet med den sönderslitna kupolen och Christi graf, emedan romerska och grekiska Christna vägra hvarandra att bota skadan af fruktan att de som reparera dömen sedan skulle kunna kalla den sin.

Sådant är icke vackert eller värdigt af Christna folk.

Uti den gamla grekiska hjeltedikten Iliaden se vi Hektor varnas för åtskilliga elaka förebud för Trojas för-

svar; men den ädle krigaren svarar med förakt för alla skrämmande var-tecken:

"Ett var-tecken är godt: att värja fäderneslandet!*)

Må Europas christna nationer fråga sig om de icke i "det heliga landet" hafva ett fosterland, ett andligt fädernesland att rädda!

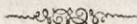
I morgon lemnar jag Österlandet, utesägligt tacksam att jag fått beträda dess helgade jord; men för allt dess guld och alla dess skatter skulle jag icke vilja stadna der.

Och nu till det land, som jag näst mitt eget älskat högst på jorden, det folk, som först bland folken lät den fria medborgaren och den fria staten — ehuru icke i dessas högsta begrepp — framstå, som frambringat Solon och Lykurgos, Sokrates och Perikles, det lilla land, som ännu synes hafva en så stor rol sig bevarad såsom länk emellan Österland och Vesterland, — till Grekland, det gamla klassiska *Hellas*!

Jag vill se dess nya lif och rike.

*) 12 rhaps. 243 v.

Slut på Fjerde Delen.

Rättelser.

Då förf., under sin utrikes resa, icke sjelf kunnat vårda arbetets korrektur, hafva åtskilliga misstag om texten samt tryckfel blifvit begångna, dock, de flesta, icke betydligare än att den uppmärksamme och välvillige läsaren lätt skall sjelf kunna rätta dem. Några af mera svärfattlig beskaffenhet äro här nedanför anmärkta:

Tredje Delen.

- Sid. 25 r. 8 uppifr. står: sjelfmedvetande, bör stå: auto-
nomi
- Sid. 47 r. 7 uppifrån står mäktigaste, läs: märkligaste.
- Sid. 47 r. 17 uppifrån står: de hjeltemodige, bör stå:
de hjeltemodiga männerna
- Sid. 82 r. 15 nedifrån står oformigt, bör stå: vågande
- Sid. 89 r. 2 nedifrån står som, bör stå att
- Sid. 134 (i noten) står serie bör stå: satts
- Sid. 142 r. 14 uppifrån står vanan, bör stå: varor
- Sid. 151 r. 12 nedif. står: i afseende på, bör stå: vid
- Sid. 158 r. 7 uppif. står: mot, hvilket bortgår; r. 14
Kabbalah'n, läs: Kabbalah
- Sid. 182 r. 2 uppif. står: ädelsinnad man, tillägges: är
han alltid.
- Sid. 200 r. 11 nedif. står: öfver, läs: under

Fjerde Delen.

- Sid. 5 r. 4 nedifr. står: söderns, läs: midtens,
Sid. 17 r. 15 nedifrån står: förljufvar, bör stå: förljufvar
lifvet.
Sid. 27 r. 7 (i noten) står: läns-embeten, läs: läro-em-
beten.
Sid. 30 r. 10 uppfifrån står: den, läs: hvem, r. 12 står:
den, läs: hvem, och r. 15, i stället för punkt, *fråge-*
tecken samt *utropstecken*.
N. B. utan iakttagande häraf för hela meningen en rakt mot-
satt med den ursprungliga.
Sid. 66, r. 15 nedifrån står: lik, läs: framvisar.
Sid. 69, r. 4 uppfifr. står: föras, läs: strykas
Sid 80, r. 5 nedifr. står: för allt det smärtsamma som
möter mig, bör stå: för all verdens nöd,
Sid. 97, r. 3 uppfifr. står: alla, läs: båda
Sid. 103, r. 10 uppfifr. står: vid makt hålles, bör stå:
befordras
Sid. 133, r. 8 uppfifr. står: odlat, läs: adlat
Sid. 156, r. 1 nedifr. står: Moabs. Sedda från Jerusalem
hafva de — bör stå: Moabs sedda från Jerusalem.
De hafva etc.
Sid. 177, r. 2 uppfifr. står: 160,000, läs: 60,000

